

MAGYARORSZÁG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE, 1870–1995*

DR. KATONA TAMÁS

Az elmúlt közel 130 év hazai társadalmi és gazdasági fejlődésének statisztikai megközelítésekor nem mellőzhetjük a történeti tények felelevenítését, még akkor sem, ha az adott kor főbb változásai és eseményei közismertek, hiszen csak e csomópontok megértésével lehet az egyes folyamatokról és változásokról reális képet alkotni. A visszapillantás során utalnunk kell Magyarország fejlődési útjának sajátosságaira a kiegyezéstől napjainkig, ezen belül az országnak a trianoni béke után bekövetkezett területi (és erőforrás-) változásaira, amelyek meghatározták a fejlődés irányát, mértékét és jellegét.

A kiegyezés és az ezt követő mintegy ötvenéves időszak Magyarországon szinte példátlan ütemű fejlődést hozott, amit az első világháború megszakított. Az első világháborút lezáró 1920-as párizsi békeszerződés következtében az országterület és a lakosság száma drámaian csökkent, a magyar lakosság jelentős része, mintegy 3 millió fő, a városok többsége a jelenlegi országhatáron kívülre került, és lényegében ugyanez történt a természeti erőforrások egy részével is. Ennek következtében az ország egy csapásra világpiacra utalttá vált, ami azonnal felszínre hozta az ország viszonylagos elmaradottságát és a Monarchián belüli korábbi helyzetéből adódó problémákat. A háború befejezésétől kezdve egészen napjainkig a társadalom és a gazdaság fejlődése töredezetté vált, hosszabb ideig tartó, egyenletes fejlődésről szinte alig beszélhetünk, a rövidebb-hosszabb fellendüléseket gazdasági (és politikai) válságok követték. Mindezt viszonylag rövid idő után tetézte a második világháború, amelyből az ország újból vesztesként került ki. Az ország fejlődését a második világháború után alapvetően meghatározta a szovjet tömbhöz csatlás, továbbá az, hogy az ezt követő modernizációs kísérlet is nagyrészt zsákutcába torkollott, aminek következtében jelenleg az ország egy újabb rendkívüli feszültségekkel, ellentmondásokkal (és terhekkel) járó felzárkózási folyamat időszakát éli.

A NÉPESSÉG JELLEMZŐI

A történelmi Magyarország területén (Horvát-Szlavonország nélkül) a népesség száma az 1870 és 1910 között eltelt 40 éves periódusban több mint egyharmaddal, 13,7 mil-

* A honfoglalás 1100 éves évfordulója alkalmából rendezett négyrészes tudományos konferenciasorozat záró rendezvényén, 1996. május 21-én, a Magyar Tudományos Akadémia Kongresszusi termében elhangzott előadás kissé módosított változata.

lióról 18,3 millióra nőtt. A növekedés a vizsgált időszak első évtizedében mérsékelt ütemű volt (1,2 %), a későbbiekben azonban felgyorsult.

Népmozgalom, vándorlás

A népesség gyarapodása a kedvező természetes népmozgalmon alapult. A születések száma – kivéve az 1872–1873-as járványsújtotta éveket – minden évben meghaladta a halálozásokét. Csaknem a múlt század végéig (pontosabban 1897-ig) 1000 lakosra több mint 40 élveszületés jutott, majd századunk első évtizedében e mutató értéke – a fokozatos csökkenés ellenére – még mindig 35 felett volt. A halandóság pedig – eltekintve az említett két járványos évtől – általában javuló tendenciát mutatott. A természetes szaporodás az 1880-as évektől kezdve 10–12 ezrelék körül ingadozott, és csak átmenetileg süllyedt 10 ezrelék alá. Ezzel ellentétben a külső vándorlás egyenlege negatív volt. A szervezett tengerentúli kivándorlásokat már 1881-től regisztrálták, de a kivándorlás csak a századforduló után (főként az 1905 és 1907 közötti időszak körül) öltött igen nagy mértéket: egyes években a kivándorlási többlet a 100 ezer főt is meghaladta. A kivándorlás a népesség gyarapodását ugyan nem állította meg, de szerepet játszott abban, hogy századunk első évtizedében a népesség számának növekedési üteme valamivel kisebb volt az előző két évtizedben észlelnél.

A jelenlegi országhatárokon belül a népesség gyarapodása az első világháborút megelőzően nagyobb arányú volt, mint a történelmi területen: 1870 és 1910 között a lakosság száma 5 millióról 7,6 millióra, vagyis több mint másfélszeresére nőtt. Ez egyrészt a központi területek (főleg Budapest és környéke) felé irányuló belső népességmozgásnak köszönhető, másrészt annak, hogy a kivándorlási hullám a XX. század elején inkább az utódállamokhoz került országrészeket érintette.

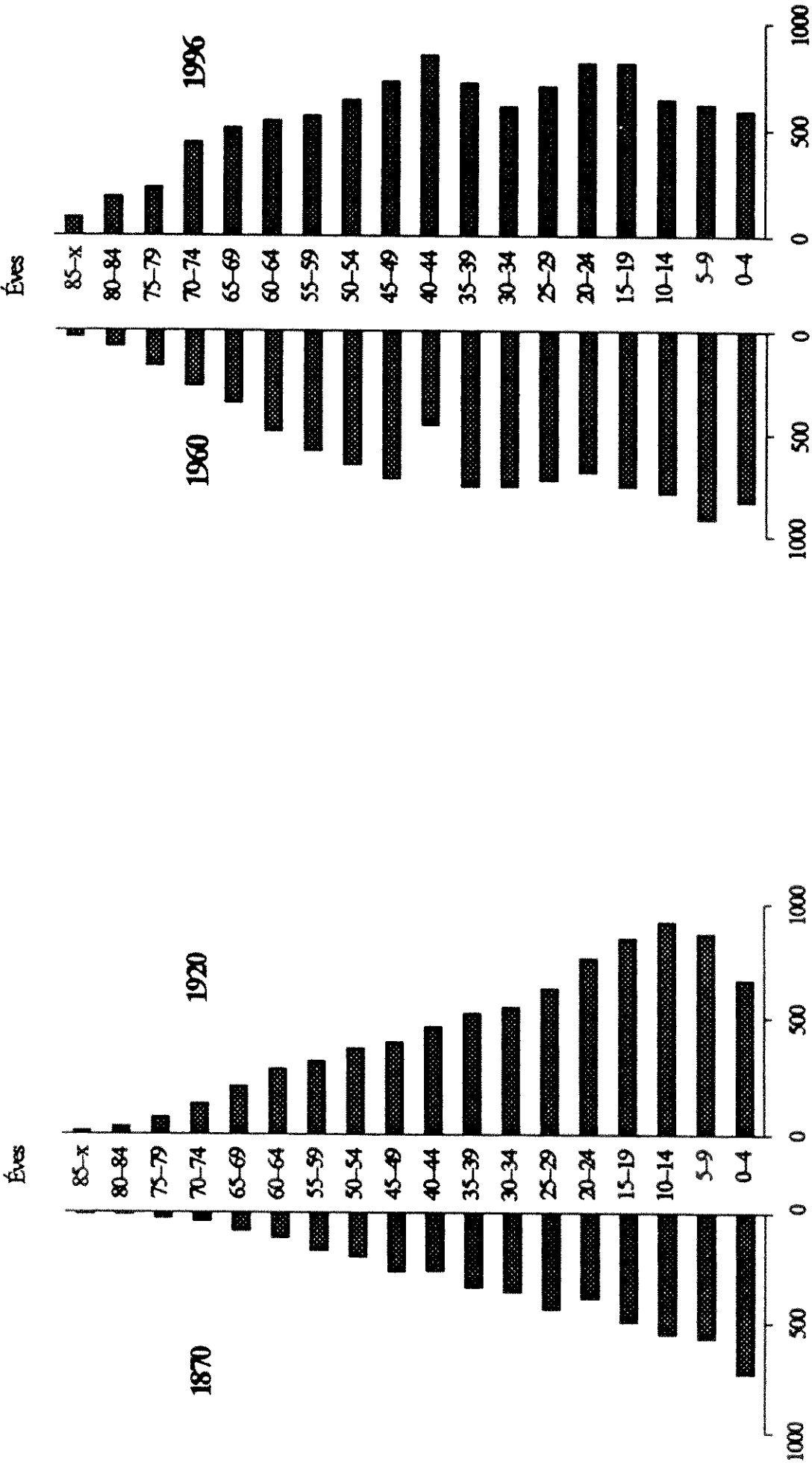
Az első világháborús veszteség hatását az is erősítette, hogy a korábbi természetes szaporodást átmenetileg (1915–1918-ban) természetes fogyás váltotta fel. 1910 és 1920 között a népesség összességében mégis növekedett, amihez jelentős mértékben hozzájárult az a népességmozgás, amely közvetlenül a háború után megszállás alá került, majd elcsatolt országrészekből menekülő, illetve áttelepülő lakosságból adódott. Az ország lakossága az 1920. évi népszámlálás adatai szerint nem egészen 8 millió főt tett ki.

A háború egyik súlyos következménye tükröződik a népesség nemenkénti összetételének módosulásában: 1910-ben 1000 férfira 1007, 1920-ban viszont 1062 nő jutott.

A két világháború közötti időszakban az 1000 lakosra jutó élveszületések száma már nem állt vissza az 1914 előtti szintre, sőt fokozatosan tovább csökkent: az 1920-as évek elején 1000 lakosra még mintegy 30, az 1930 körüli években 24–25, végül az 1930-as évtized végén 19–20 élveszületés jutott. Ezzel párhuzamosan folytatódott a halandósági mutatók javulása. A két tényező együttes hatásának eredményeként az időszak elején évi 8–10 ezrelékes, az 1930-as évek második felében pedig évi 5–6 ezrelékes természetes szaporodás jelentkezett.

Az 1920-as és 1930-as években a kivándorlás minimális mértékű volt. Az első világháborút megelőző időszakban (1906–1914) például az ország jelenlegi területéről évente átlagosan 26 ezer fő vándorolt ki, az országba viszont 7500 fő vándorolt vissza, így a vándorlási egyenleg –18 500 fő volt. 1931 és 1938 között a kivándorlók és a visszavándorlók száma évenként egyaránt 1200 volt, tehát a külső vándorlás kiegyenlítőddött.

A népesség korcsoportok szerint, január 1.
(ezer fő)

A lakosság száma 1941-ben – a jelenlegi területen – meghaladta a 9,3 millió főt, ami az 1920. évi állapothoz képest 17 százalékos növekedést jelentett. A második világháború alatt a természetes szaporodás – eltérően az első világháború éveitől – folytatódott, és csak 1945-ben jelentkezett természetes fogyás.

Az 1949. évi népességszám (9,2 millió fő) az 1941. évi népességhez képest fogyást jelez, amiben – a háborús időszak súlyos katonai és polgári veszteségei mellett – a háborút követő évek negatív külső vándorlási egyenlege is kifejezésre jut. (A háborút követően a negatív egyenleget zömmel külső kényszeren alapuló intézkedések, például a német lakosság nagy részének kitelepítése eredményezték, részben pedig az a tény, hogy már ekkor a lakosság nem elhanyagolható csoportjai hagyták el politikai okokból az országot.)

Az 1950-es években a születések számát (és a természetes szaporodást) az adminisztratív intézkedések átmenetileg megnövelték. A maximális élveszületési arány 1953–1954-ben 22–23 ezreléket, a természetes szaporodás aránya 11–12 ezrelék volt.

A népességszám alakulására ellenkező irányú hatást gyakorolt az 1956. évi forradalom után – 1956 utolsó és 1957 első hónapjaiban – lezajlott kivándorlási hullám. A hivatalos kijelentőlapok alapján ekkor közel 152 ezer külföldre távozott személyt regisztráltak. Az országot ténylegesen elhagyók száma, az átmeneti külföldi tartózkodás után visszatérteket leszámítva, meghaladta a 180 ezer főt, ami közel két év természetes szaporodásának felelt meg.

Az 1960-as években az élveszületési arány mintegy 13–14 ezrelékre esett vissza, ami a korábbinál jóval szerényebb, 2–4 ezrelék körüli természetes szaporodást tett lehetővé. Az évtized végén átmeneti javulást eredményezett a gyermekgondozási segélyezés rendszerének bevezetése. 1974-ben és a következő néhány évben a születések számát az is növelte, hogy fokozatosan szülőképes korba léptek az 1950 utáni nagylétszámú évjáratokba tartozó nők. Ehhez járult az újabb demográfiai intézkedések pozitív hatása. Az élveszületések maximuma 1975-ben alakult ki, amikor 1000 lakosra 18,4 élveszületés jutott.

Az élveszületések nagyobb száma az 1970-es években a természetes szaporodást már csak kevésbé befolyásolta. A halálozások aránya ugyanis, mely több évtizeden keresztül szinte folyamatosan javuló tendenciát mutatott, az 1960-as években már nem csökkent tovább, sőt az 1960-as évtized végétől növekedni kezdett. A halandósági viszonyok romlása a következő több mint két és fél évtizedben alaptrendként jelentkezett, javulást csak átmenetileg, egyes években lehetett észlelni.

A népességszám az 1960. év végére érte el a 10 milliót. A legmagasabb népességszámot (10,7 milliót főt) 1980-ban regisztrálta a statisztika. Azóta az ország lakosságának száma – döntően a magas halandóság következtében – fokozatosan csökken, és 1995-ben már alig haladta meg a 10,2 millió főt.

Halálozások – egészségügyi helyzet

Az újra megjelenő magas halandóság viszonylag friss demográfiai jelenség.

Magyarországon a múlt század 70-es éveinek végén, 80-as éveinek elején tapasztalt 35–39 ezrelékes halálozási arányszám viszonylag gyorsan csökkent a XX. század elejei 25 ezrelékes szintre. A halálozási arányszám a huszas évek elején 20–21, 1930-ban már csak 15, a második világháború után 1948-ban 12, tíz év múlva pedig már csak 10 ezre-

lék volt Magyarországon. (Mivel Európában ebben a században két világháború is lezajlott, a halálozási arányszámok a háborúk következtében a természetestől eltérően alakultak. Mindemellett a halálozási arányszámok egyenletes csökkenést mutattak.)

A halandóság egyenletes csökkenése a hatvanas évekre megszűnt, a halandósági arányokban lassú romlás kezdődött.

Jelenleg a középkorú magyar férfiak mortalitása a legrosszabbak között van az egész világon. A születéskor várható átlagos élettartam alakulásában tükröződik a férfiak egészségi helyzetének erőteljes romlása, és a két nem mutatói közötti olló az évek folyamán egyre szélesebbre nyílt. A férfiak ma kevesebb mint 65 évet remélhetnek. A nők életkilátásai tovább javultak, s ma több mint 74 év a várható életkoruk. A nemek várható élettartama közötti különbség a századforduló táján 1,5 év, az 1960-as években 5 év volt, jelenleg 9,5 év a nők javára.

A halálozások számának alakulása és az elhalálozások okai nagymértékben összefüggnek az egészségügyi helyzettel.

Az 1800-as évek végén az emberek jelentős része halt meg különböző járványos, fertőző betegségekben. Ezek ma már védőoltással megelőzhetők (illetve ha esetleg mégis megjelennek kikezelhetők), így a századforduló táján sok áldozatot szedő fertőző, járványos betegségek a közegészségügyi és járványügyi fejlődés következtében, valamint a megelőző-gyógyító intézkedések hatására az elmúlt fél évszázad folyamán elvesztették vezető szerepüket a halálokok között. Mivel a fertőző megbetegedések és az újszülöttkor sajátos megbetegedései számottevően csökkentek, az említett közegészségügyi változások eredményeképpen, a huszadik század második felének halálokai a korábbiakhoz képest egészen más struktúrát mutatnak. Az egészségügyi helyzet alapvető mutatói hosszú távon mind lényeges javulást jeleznek, az összefüggések azonban bonyolultabbak. Az orvostudomány fejlődésével bizonyos betegségek miatti halálozások megszűnnek, mások – a civilizáció alakulásával együtt – megjelennek. A huszadik század végére már lényegében az életmód, az egészségügyi ellátás és a környezeti ártalmak határozzák meg a halandóság szintjét. Napjainkban a szív- és érrendszeri megbetegedések, a rosszindulatú daganatok és a központi idegrendszer sérülései okozzák a halálozások zömét.

A haláloki struktúra összefüggésben áll az életkorral, a struktúra megváltozása viszont tükröződik a halálozások kor szerinti alakulásában. Ma a 15 éven aluliak halálozása az összes halálozáson belül sokkal kisebb arányt képvisel, mint a századforduló táján, mikor is a meghaltak 35 százalékát az ilyen korú fiatalok tették ki. A születéskor várható átlagos élettartam meghosszabbodott, az elhalálozások súlypontja a felnőttről, illetve az öregkorra tolódott át. (Míg például 1921-ben a meghaltak átlagos életkora 31 év volt, addig 1994-ben már 68 év.)

Iskolázottság

A felnövekvő népesség helyzetének, életesélyeinek egyik meghatározó eleme az iskolázottság.

Magyarországon az általános tankötelezettséget első ízben az 1868. évi XXXVIII. tc. írta elő, amely hosszú évtizedekre meghatározta az elemi népoktatás szervezetét, magába foglalva a 6 évfolyamos elemi iskolát, a 3 évfolyamos általános és gazdasági ismétlő iskolát, valamint a 4 évfolyamos polgári iskolát.

A kiegyezést követő négy évtized alatt az elemi iskolai hálózat az 1868. évinek csaknem ötödével bővült. Az időszak kezdetén a legtöbb intézmény egyházi, felekezeti fenntartású volt, de csakhamar megindult a felekezeti iskolák „községesítése”, illetve az állami és társulati iskolák tömeges szervezése. Ennek keretében az állami és községi elemi iskolák aránya 1907-ig az 1868. évi néhány százalékról több mint 22 százalékra nőtt, és a felekezetié 95 százalékról 76 százalékra csökkent. Az elemi ismeretek megszerzésének lehetőségét bővítette a több mint 1000 új tanyai, pusztai iskola beindítása is. Ezek az iskolagyarápítási törekvések indították el azt az évtizedekig tartó folyamatot, amelynek eredménye az írni-olvasni nem tudó fiatalok számának jelentős csökkenése volt.

Az ország iskolázottsági-műveltségi viszonyait a hazai népszámlálások 1910-ig csak az írás-olvasási ismeretekkel vizsgálták. Az iskolázottság részletesebb felmérésére első ízben 1920-ban került sor.

Az 1920. évi népszámlálás eredményei alapján a lakosság többsége – a 6 éven felüliek 42 százaléka – 6 osztálynál kevesebbet fejezett be, és 13,5 százaléka az első osztályt sem végezte el. A középiskolai vagy ennél magasabb iskolai végzettség még kivételesnek számított. 100 fő 18 éves és idősebb lakosból mindössze 4 rendelkezett érettségivel vagy magasabb végzettséggel. A 25 éves és idősebbek közül alig 2 fő végzett egyetemet.

Az 1920-ban 60 éves és idősebb népességnek több mint egyharmada egy osztályt sem, a további harmada hat osztálynál kevesebbet végzett. A 60 évnél fiatalabbak körében – akikre már a tankötelezettség vonatkozott – az iskolázatlanok aránya jelentősen mérséklődött (az 50-59 éveseknek kevesebb mint negyede, a 40-49 éveseknek csak 14 százaléka tartozott ebbe a csoportba), és a 40-49 évesek közül minden második lakos 6 osztályt és többet végzett.

Középiskolát és különösen felsőfokú iskolát a századforduló előtt kevesen végeztek. 1920-ban a 60 éves és idősebb népességből minden ötvenedik érettségizett és minden századik szerzett diplomát. A fiatal korosztályok e tekintetben is kedvezőbb helyzetűek voltak. 100 fő 20-24 éves lakosból 5 végzett középiskolát, kettő diplomát is szerzett.

A férfiak és a nők iskolázottságában ezekben az években élesek voltak a különbségek. 1920-ban a csak érettségit tetteknek háromnegyede, a diplomásoknak több mint kilenc-tizede férfi volt, ugyanakkor az iskolázatlan, illetve alacsony iskolázottságú népességnek nagyobb hányadát a nők tették ki.

A második világháborút követő első (1949. évi) népszámlálás idején a 10 éves és idősebbeknek közel 5 százaléka nem végzett el egy osztályt sem, és a 15 éves és idősebbeknek a négyötöde 8 osztálynál alacsonyabb végzettségű volt. Középiskolai vagy magasabb végzettséget 100 fő 18 éves és idősebb lakosból 6, diplomát a 25 éves és idősebbekből 2 fő szerzett.

A lakosság iskolázottsági színvonalának javulásában az 1950 utáni oktatáspolitikai intézkedések hoztak számottevő eredményeket: 1970-ben a 15-25 éveseknek több mint 90 százaléka legalább 8 osztályt végzett, a 20-24 éveseknek közel egyharmada legalább érettségizett, és 100 fő 25-29 éves fiatalból 8 diplomát szerzett. Munkavállalásukkal összefüggésben különösen gyors volt a nők felzárkózása. A 20-24 éves nők már az 1960. évi népszámláláskor nagyobb arányban végezték el az általános iskolát, mint a férfiak, és közel azonos hányaduk tett érettségit. Diplomát még ebben az időszakban is a férfiak szereztek többen: 100 fő 30-34 éves férfi közül közel háromszor annyian végeztek felsőfokú oktatási intézményben, mint a nők közül.

1970 és 1994 között az oktatás és képzés iránti társadalmi–gazdasági és egyéni igények növekedése, a fiatal korosztályok oktatásban való részvételének általánossá válása mellett a lakosság iskolázottsági szintje tovább emelkedett. 1994-ben a 15 éves és idősebbek több mint négyötöde legalább 8 osztályt végzett, a 18 éves és idősebb népesség közel egyharmada érettségizett és a 25 éves és idősebb korúak egytizede diplomát szerzett. A 8 osztálynál alacsonyabb végzettség csak a 65 éves és idősebb korosztályokra jellemző. A 15–49 éves lakosok körében a 8 osztályos vagy magasabb végzettséget szerettek aránya meghaladja a 95 százalékot, a 20–29 évesek kétötöde érettségizett, a 25–54 éveseknek 12 százaléka felsőfokú végzettségű. A 40 éven aluli korosztályokba tartozók nagyobb hányada végzett középiskolát és szerzett egyetemi, főiskolai végzettséget, mint a férfiak. Az utóbbi évtizedekben Magyarországon a fiatalabb korúak közül egyre többen szereznek felsőfokú diplomát és arányuk ma már megközelíti az európai átlagot. Folyamatosan nőtt az oklevelet szerzett hallgatók között a nappali tagozatosok aránya: 1991-ben 67, 1994-ben 73 százalék volt.

A lakosság iskolázottsági szintjének számottevő javulása mellett nem lehet nem észrevenni, hogy a fiataloknak (20–29 éveseknek), a 16 éves korig tartó tankötelezettség ellenére is, több mint 3 százaléka nem végzi el a 8 osztályt, és a csak általános iskolát végzettek aránya is meghaladja a korcsoport népességének egyötödét, évente a 30 ezer főt, ami egyúttal e réteg folyamatos újratermelődését mutatja.

Gazdasági aktivitás

A magyar népesség gazdasági aktivitásának hosszú távú alakulása bonyolult, különböző irányú és intenzitású tényezők hatását tükrözi. Ezek között legjellemzőbbek a fő gazdasági aktivitási csoportok közötti arányeltolódások.

A népesség gazdasági aktivitásának alapvető tendenciája, hogy az 1800-as évek végétől az 1970-es évek közepéig a keresők (aktív és inaktív keresők együtt) aránya – különösen 1950 és 1975 között – erőteljesen nőtt. Az alaptendencia az 1980-as években sem módosult, azonban a növekedési ütem lelassult.

A XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben a magyar népesség túlnyomó része nem rendelkezett semmiféle kimutatható rendszeres keresettel, vagyis eltartott volt. Jellemző, hogy az eltartottak még 1949-ben is a lakosság többségét (53 %) alkották. 1960-ra azonban megfordult az arány, és a keresők hányada a további emelkedés eredményeként az 1980-as évek végén már megközelítette a 70 százalékot. Ezt követően a nyílt munkanélküliség megjelenése, majd tömegessé válása a gazdasági aktivitás újabb átstrukturálódását eredményezte.

A keresők körén belül az inaktív keresők aránya az elmúlt közel 130 év egészét tekintve különösen dinamikusan növekedett. E kategória részesedése a népességen belül az utolsó években mintegy 25–30-szor volt nagyobb, mint a század elején. Ez szorosan összefügg a népesség demográfiai struktúrájának eltolódásával az időskorúak felé, a nyugdíjjogosultság fokozatos kiterjesztésével együtt. A századfordulón a népességnek 9 százaléka, 1949-ben 14 százaléka, 1994-ben pedig már 23 százaléka tartozott a nyugdíjaskorúak csoportjába.

Az aktív keresők aránya a XX. század első évtizedében nem növekedett, sőt némileg csökkent. A továbbiakban átmeneti jellegű növekedés mutatkozott a két világháború

időszakában. A két világháború között, majd 1949-ben azonban visszaesés következett be. Az 1950-es években az aktív keresők hányada addig nem tapasztalt mértékben, több mint 3 százalékponttal emelkedett. Ez a trend az 1960-as évtizedben és az 1970-es évtized első felében is folytatódott, ugyanakkor a növekedés üteme erősen lelassult. Az 1970-es évtized közepén a folyamat megállt, majd az aktív keresők arányának fokozatos visszaesése következett be, ami alapvetően két fő tényezőre vezethető vissza: egyrészt a munkavállalási korú népesség csökkenésére, másrészt arra a körülményre, hogy a nyugdíjkorhatárt betöltő dolgozók a korábbiánál sokkal kisebb számban folytatták az aktív kereső tevékenységet.

Az aktív keresők számának és arányának visszaesése az 1990-es években felgyorsult. (Az aktív keresők aránya 1980 és 1990 között nem egészen 4 százalékponttal, az 1990-es évek első felében pedig 7 százalékponttal esett vissza.) Az utóbbi időszak csökkenésében, a munkanélküliség mellett, jelentős szerepet játszott az is, hogy sokan éltek a korhatár előtti nyugdíjazás különböző formáival (rokkant nyugdíj, korengedményes nyugdíj, előnyugdíj), továbbá egyes rétegek kiszorultak a munkaerőpiacról.

1994-ben kereken 3,7 millió fő folytatott aktív kereső tevékenységet, ami az 1970-es évek közepén kimutatott maximumhoz képest 1,4 milliós fogyást jelent. Az aktív keresők száma így módon az 1949. évinél is mintegy 400 ezerrel alacsonyabb (és hozzávetőlegesen az 1930-as évek szintjének felel meg).

A száz aktív keresőre jutó teljes nem aktív népesség (inaktív keresők és eltartottak együtt) az első világháború előtt 140–150 között ingadozott. E mutató értéke a háború után jelentősen csökkent, majd a gazdasági válság időszakában (1930) ismét emelkedett, de nem érte el az 1910. évi szintet. A nem aktív népesség aránya 1949-től folyamatosan csökkent, és az 1970-es évek első felében érte el a minimumot, majd ezután ismét növekvő tendenciát mutatott. A 100 aktív keresőre jutó inaktív és eltartott mutató értéke – részben a munkanélküliséggel összefüggésben – 1990-ben 129-re, 1994-ben 174-re ugrott például az 1988. évi 119-es értékkel szemben.

A gazdasági aktivitás alakulását jelentősen befolyásolta a nők részvétele az aktív kereső tevékenységben.

A XX. század elején a gazdaságilag aktív népesség háromnegyed részét a férfiak alkották. A férfiak hányada azonban az aktív keresők között még 1949-ben is 71 százalékot tett ki. A következő negyedszázados periódus folyamán ez az arány 56 százalékra csökkent. A csökkenési folyamat mérsékeltebb ütemben az 1980-as évek végéig folytatódott. Az aktív keresők 45–46 százaléka az 1980-as évtized második felében a nők közül került ki. Az 1986–1987-es években mintegy 2 millió 250 ezer nő folytatott aktív kereső tevékenységet.

Az 1990-et kövező gazdasági átalakulás időszakában a nők körén belül is növekedni kezdett a munkanélküliség, bár ennek mértéke 1994-ig alacsonyabb volt, mint a férfi népességben. Az inaktívvá válás folyamata viszont a nők körében erősebben éreztette hatását.

A gazdasági aktivitás terén bekövetkezett folyamatok eredményeképpen a férfi népesség gazdasági aktivitása fokozatosan, majd az utóbbi években igen gyors ütemben csökkent, és szintje jelenleg jóval alacsonyabb, mint századunk eleje óta bármikor. A nők gazdasági aktivitása valamivel az 1960. évi színvonal alá süllyedt, de a XX. század első felében kimutatott értékeknél még mindig lényegesen magasabb.

Lakáshelyzet

A lakásviszonyok változása erőteljesen meghatározza a népesség életkörülményeit, egyúttal tükrözi az ország gazdasági fejlettségének bizonyos aspektusait.

A magyarországi lakásviszonyok statisztikai bázisai a népszámlálások lakásösszeírásai, valamint az 1927 óta folyamatos lakásstatisztikai adatgyűjtések. Az ezekből nyert adatok alapján nemcsak a lakáshelyzet, hanem – közvetve – a gazdaság konjunkturális változásai is nyomon követhetők.

Az első világháború után kialakult gazdasági és társadalmi viszonyok nem kedveztek a lakásépítkezéseknek sem. Ezer főre számítva évente mindössze 2,5 lakás épült. A stabilizációs periódusban, az évtized közepétől – az egyébként rendkívül kedvezőtlen feltételekkel felvett népszövetségi kölcsönnek is köszönhetően – a lakásépítkezések száma némileg emelkedett. Ezer főre évente 3,4, majd 4,3 lakás épült, és (a folyamat fellendülésbe csapott át) 1927–1928-ban a mutató értéke 6 fölé emelkedett.

A harmincas évek elejére az első világháború utáni, illetve még annál is alacsonyabb szintre zuhantak a lakásépítkezések. A mélypont az évtized közepén következett be az ezer főre jutó mindössze 1,7 lakással. Ettől kezdve a lakásépítkezések enyhe emelkedése tapasztalható – amely elsősorban a fővárosi lakásépítkezéseknek volt köszönhető –, azonban ez az ütem meg sem közelítette a huszas évek konjunktúráját. A következő, már lényegesen szerényebb „csúcspont” 1942 volt, amikor az ezer főre jutó lakásépítés 3,6 lakás volt.

A második világháború jelentős pusztítást okozott az ország – ezen belül elsősorban Budapest – lakásállományában. A háború alatt megsérült az 1941. évi lakóházállomány csaknem egynegyede, ebből súlyosan sérült az állomány 5 százaléka. 1948 végéig a megsérült lakóházak felét teljesen, 45 százalékat részben helyreállították. Ezenkívül nem egészen négy év alatt 76 ezer új lakás is épült. A súlyosan megsérült lakóházak teljes helyreállítását is beszámítva az épített lakások közé, 1945 és 1948 között éves átlagban ezer főre több mint 7 új lakás épült, ami azt jelzi, hogy ez az időszak biztató kezdetet jelentett a lakáshelyzet általános javulása szempontjából. Azonban 1948 után ez a kedvező folyamat nem folytatódott, a lakásépítésben hanyatlás következett be. Az ezer főre jutó lakásépítések értéke 1956-ig 1,8 és 3,2 között ingadozott.

1957 után a lakásépítés területén enyhe emelkedés tapasztalható, majd az 1960-ban kiadott 15 éves lakásépítési program nyomán a nyolcvanas évek közepéig tartó hatalmas ütemű lakásépítési hullám indult el, amely fokozatos emelkedés után 1975-ben érte el csúcspontját. Ekkor csaknem 100 ezer új lakás épült, amely ezer főre vetítve 9,5 lakást eredményezett.

E lakásépítési periódusban alaposan megváltozott a lakásállomány minősége: 1960 és 1990 között több mint egymillióval nőtt a lakásállomány, a szobák száma pedig több mint kétszeresére emelkedett. A fürdőszoba-ellátottság a lakások egyötödéről négyötödre nőtt, lényegesen javultak a laksűrűségi mutatók.

Ez a közel 40 év ellentmondásos, de mindenképpen meghatározó periódusa a magyar lakáshelyzet alakulásának. Az ekkor épült mintegy kétmillió lakás a mai magyar lakásállománynak csaknem felét teszi ki. De ekkor épült az a több mint 650 ezer lakótelepi, köztük csaknem félmillió panelből készült lakás is, melyek – a századfordulón épült nagyvárosi lakások mellett – ma a lakásállomány egyik legtöbb gondot okozó részét képezik.

Ebben az időszakban – az ún. kalákás lakásépítkezések eredményeként – az elmaradt községi lakásviszonyok is megváltoztak, és minőséget (felszereltséget) tekintve is megközelítették az európai lakásszínvonalat.

A lakásállomány mennyiségi és minőségi változásával a nemzeti vagyon e jelentős hányadának gyors gyarapodása következett be Magyarországon.

A lakásépítkezések csökkenése a nyolcvanas évek végétől egyik jele volt a gazdasági visszaesésnek. Az ezer főre jutó lakásépítések száma a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején az első világháború utáni periódust vagy a harmincas, illetve az ötvenes évek elejének korszakát idézi, de ezúttal az építkezések üteme némileg másképpen utal a gazdaság változásaira, mint az említett három korszakban. Akkor az egész országra általános és jelentős mennyiségi lakáshiány volt a jellemző, amely enyhítéséhez magas lakásépítési ütemre lett volna szükség. Ezzel szemben a kilencvenes évek elejére a lakások száma megközelítette, az évtized közepére elérte a háztartások számát, tehát a mennyiségi lakáshiány – országos átlagban – megszűnt. A háztartások átlagos taglétszáma már 1990-ben elérte a 100 lakásra jutó lakosok számát, az évtized közepén pedig a 100 szobára jutó népesség 109 fő, tehát – a statisztikai átlag szintjén – csaknem minden lakosra önálló szoba jut. E két mutató jelzi, a minőségi hiány olyan mértékben csökkent, hogy már nem igényel olyan méretű lakásépítkezéseket, mint a hetvenes, nyolcvanas években. Ugyanakkor a nyolcvanas évek eleje óta csökken a népesség száma. Bár a nyolcvanas években a válások, a töredécsaládok, az egyedülállók számának növekedése következtében még csökkenő népességszám mellett is nőtt a háztartások száma, ami növelte a potenciális lakásigényeket, a kilencvenes években már a háztartások száma is csökkent.

A lakásépítkezések már 1992 óta jeleztek bizonyos enyhe elmozdulást a mélypontról, ami 1995-ben be is következett, és az épített lakások száma ebben az évben jelentősen növekedett.

A lakásviszonyokban az utóbbi több mint 30 évben bekövetkezett mennyiségi és minőségi javulást jelzi többek között, hogy 1993-ban 25 ország közül az egy főre jutó GDP-t tekintve Magyarország a 20. helyet foglalta el, a lakáshelyzetet tükröző különböző mutatók alapján viszont hazánk a rangsorban a 14–17. helyre sorolható.

A GAZDASÁG JELLEMZŐI

A XIX. század második felében világszerte érezhetővé vált gyors ütemű gazdasági fejlődés Magyarországon az 1867-es kiegyezést követően indult meg. A továbbiakban e fejlődési periódus, illetve az azt követő csaknem száz esztendő gazdaságának jellegzetességét vázoljuk fel a rendelkezésekre álló adatok alapján.

Nemzeti jövedelem

A dualizmus kori Magyarország gyors (évente átlagosan 5 százalékos) ipari növekedése jelentősen meghaladta a mezőgazdasági termelés növekedési ütemét, ami évente átlagosan 2 százalék körül mozgott. A két fő ágazat közötti növekedési ütem megváltoztatta a magyar gazdaság szerkezetét. A kiegyezés körüli években a magyar nemzeti jövedelemnek körülbelül 80 százalékát a mezőgazdaság állította elő, az első világháború

előtt ez az arány 62 százalékra csökkent. Ugyanakkor az ipar részesedése 15 százalékról 28 százalékra emelkedett.

Elsősorban az ipar gyors fejlődése idézte elő, hogy a századforduló körüli évtizedekben a magyar nemzetgazdaság növekedése a nyugat-európai ipari forradalomra jellemző dinamikus szakaszba lendült. A különböző számítások szerint a magyar nemzeti jövedelem 1867 és 1913 között évi átlagban mintegy 2,4–3,2 százalékkal növekedett.

Ennek az európai viszonylatban is meglehetősen dinamikus növekedésnek következtében Magyarország részben csökkenteni tudta néhány nyugati országhoz viszonyított elmaradottságát, lépést tartott az újonnan fejlődésnek induló európai országokkal, és néhány tekintetben elérte a dél-európai országok fejlettségi szintjét. Az egy főre jutó bruttó termelést tekintve Magyarország 40–50 százalékát produkálta a nyugati és az északi országoknak, mintegy 70–80 százalékos szinten állt Olaszországhoz és Ausztriához képest, és mintegy 30 százalékkal meghaladta a Balkán és Oroszország szintjét.

Az első világháborút követő gazdasági visszaesés után az 1920-as évek konjunkturális csúcspontján a nemzeti jövedelem az 1913-as, utolsó békeév szintjét már 10 százalékkal meghaladta. A fellendülés viszonylag rövid életű volt, és a nagy gazdasági világválság hatása nyomán 1933-ban a nemzeti jövedelem névleges értéke az 1929. évinek 55 százalékára zuhant. Az ezt követő lassúbb növekedés elmaradt az 1920-as évek fellendülésétől, és a két világháború között Magyarország Európa lassabban fejlődő országai közé került. A nemzeti jövedelem évi átlagos növekedési üteme akkor mintegy 1,5 százalék volt, ami csak fele, kétharmada az első világháború előttinek.

Magyarországon az egy főre jutó nemzeti jövedelem 1937–38-ban 120 dollárt tett ki, ami 24 európai ország átlagosan 200 dolláros szintjének csak 60 százaléka volt. (A legfejlettebb nyugat-európai országokhoz viszonyítva Magyarországon az egy főre jutó nemzeti jövedelem csak 30–40 százalékot tett ki.)

Ugyanakkor a két világháború között folytatódott a gazdaság lassú strukturális átalakulása: az ipar aránya a nemzeti jövedelmen belül 30 százalékról 36 százalékra nőtt, míg a mezőgazdaság aránya 42 százalékról 37 százalékra csökkent.

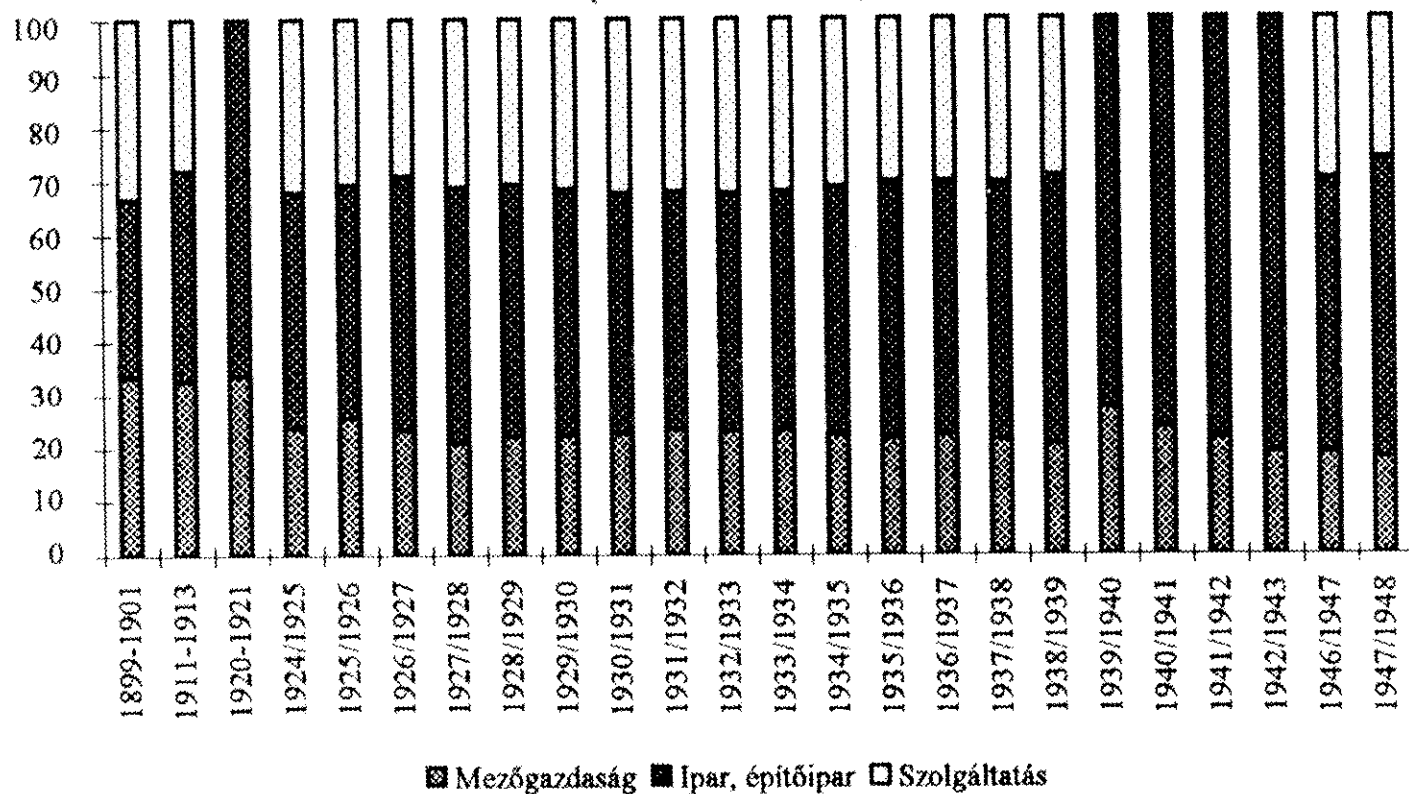
A második világháború éveiben jelentős eltolódás ment végbe a nemzetgazdaság két nagy ága között: az ipar részesedése 1938 után jelentősen megnőtt, míg termelésének stagnálása következtében a mezőgazdaság részesedése csökkent.

A második világháború után a nemzeti jövedelem 1949-ben érte el ismét az 1938-as, háború előtti szintet. Az 1950-es évek végéig a nemzeti jövedelem növekedése szélsőséges hullámzásokat mutatott. Bár ellentmondásos, de végeredményben jelentős növekedést regisztrálhattunk. Ezt követően, a 70-es évek első feléig a növekedés kiegyensúlyozottabbá vált, bár kisebb hullámzások akkor is voltak. A nemzeti jövedelem alakulásának kilengéseiben a beruházások által indukált ciklikusság és a mezőgazdasági termelés ingadozása játszott alapvető szerepet. Az erőltetett növekedés, a sok tekintetben megalapozatlan struktúrájú iparosítás sem eredményezett azonban a fejlett országokénál dinamikusabb növekedést. A fejlett országok és Magyarország közötti növekvő fejlettségbeli különbség a második világháború után lényegében nem csökkent.

Az 1973. évi első olajválság az országot súlyosan érintette. Az 1980-as évek közepéig ugyan a magyar bruttó hazai termék növekedést mutatott, azonban ennek „ellentételenként” megindult az ország gyors külföldi eladósodása, és megkezdődött az azóta is tartó leszakadás a fejlett országoktól.

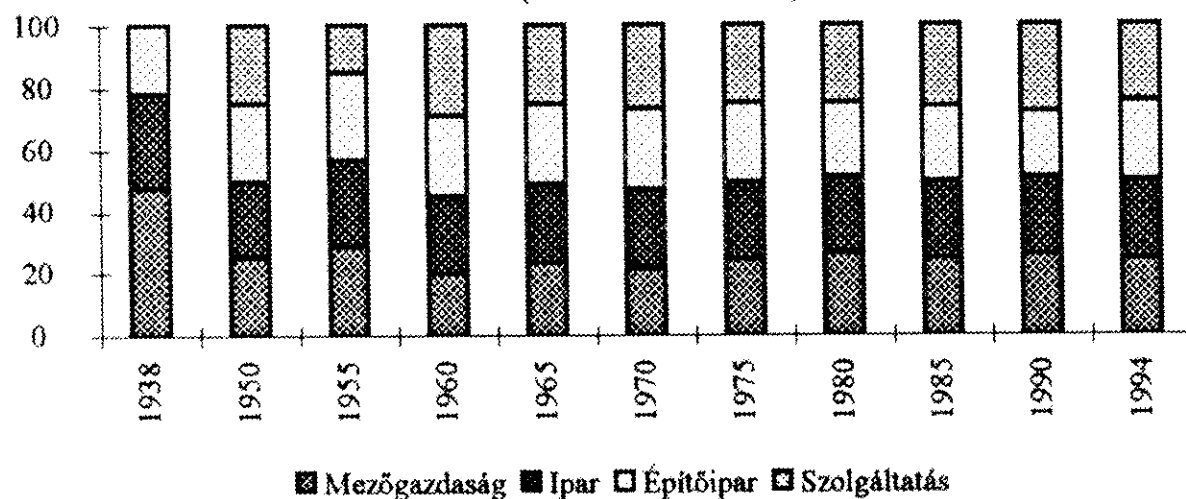
A nettó nemzeti termelés, 1900–1948

(Index: 1950. év=100)

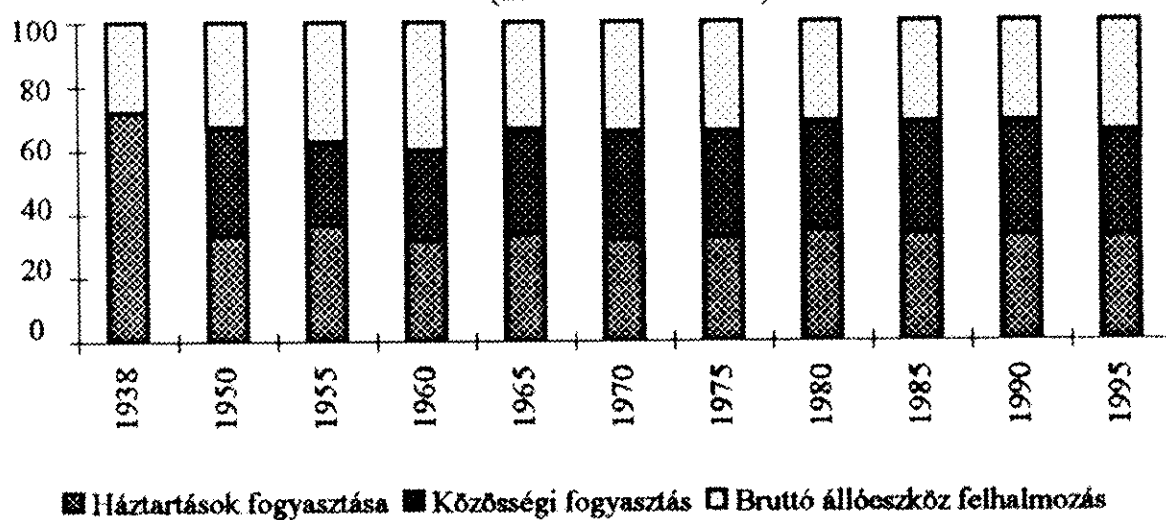
A bruttó hazai termék termelése, 1938–1994

(Index: 1950. év=100)

A bruttó hazai termék felhasználása, 1938–1995

(Index: 1950. év=100)

Az 1980-as évek közepére-végére a külső eladósodás növekedésével fenntartott gazdasági növekedés és életszínvonal tarthatatlanná vált. A politikai változások és a keleti piacok összeomlása következtében a bruttó hazai termék drasztikusan, mintegy 20 százalékkal csökkent az 1990-es évek elején, és a gazdaság növekedése csak 1994-ben – mérsékelt ütemben – indult növekedésnek.

A nemzetgazdaság szerkezete mind e közben markánsan megváltozott: az ipar és a mezőgazdaság együttes részesedése a bruttó hazai termék termelésében már alig haladta meg a 30 százalékot, míg a szolgáltatások aránya ugrásszerűen, közel 70 százalékra nőtt.

Mezőgazdaság

Az ország gazdaságában a mezőgazdaság a múlt században fontos szerepet játszott: a lakosság kétharmada élt a mezőgazdaságból, innen származott a nemzeti jövedelem döntő hányada. A hitelkeretek bővülésével az agrártermelők mind szélesebb köre jutott kölcsönhöz. A birtokrendezés, a nyomásos gazdálkodás felbomlása, a meginduló korszerűsítés, a gépesítés is segítette a folyamatot. A folyószabályozások, a legelőfeltörések következtében nőtt a szántóterület, a vasútvonalak nagy mennyiségű mezőgazdasági termék szállítását tették lehetővé. Mindemellett a századfordulótól az első világháború végéig a mezőgazdaság ellentmondásosan fejlődött. A földbirtokmegoszlás alig változott, az alkalmoszerű parcellázások alig csökkentették a nagybirtok túlsúlyát.

Az agrárválság következtében az 1880–1890-es években a változó körülményekhez alkalmazkodni nem tudó gazdaságok tömegesen mentek tönkre, erősödött a birtokaprózódás folyamata. Ugyanakkor erre az időre jellemző az ugar összezsugorodása, valamint a közlegelők jó részének feltörése. A folyamatot jelzi, hogy 1870 és 1890 között az ugar a felére csökkent, a század végére a legelőterület a gazdaságilag hasznosított területek egynegyedére fogyott, a bevetett terület egyötödével nőtt.

Az 1884 és 1894 között bekövetkezett filoxéra-vész súlyos gazdasági–társadalmi hatásokkal járt, a szőlőterület több mint felével, a bortermés pedig még ennél is jobban csökkent. Ezt követően terjedt el a kötött talajon a nemesvesszők amerikai alanyra oltása, a direkttermő szőlők meghonosítása a dél-dunántúli területeken, illetve ekkor kezdtek az alföldi futóhomokot szőlővel betelepíteni.

A legelőterületek visszaszorításának eredményeként ebben az időszakban az állattenyésztés összességében stagnált. A juhállomány csökkenése az ausztráliai gyapjú versenyével is összefüggött. A szarvasmarha-állomány nagyságában ugyan növekedés mutatható ki, de ez elmaradt a népesség növekedésének ütemétől. A sertés- és baromfiállomány nőtt, mely a kukoricatermelés növekedésével, illetve a fajtaváltással volt szoros összefüggésben.

A magyar mezőgazdaság szempontjából kedvező volt, hogy a Monarchia belső piaca nemcsak felvette a mezőgazdasági termékeket, de egyes években behozatalra is szorult. Mindez elsősorban az árutermelő nagybirtokoknak kedvezett. Kedvezőbbé váltak a hitelfeltételek és tovább terjedt a tőkés bérleti rendszer, megnövekedett a mezőgazdaságba áramló kölcsöntőke is. A világpiaci árak emelkedésének hatását az 1906-ban életbe léptetett agrárvámok még fokozták, az árakat további 30–50 százalékkal növelték.

E tényezők hatására a magyar mezőgazdaság lassan a belterjesség irányába haladt. A gőzgépek, gőzcséplőgépek száma megkétszereződött. Egyre több gondot fordítottak a

talajjavításra, műtrágyázásra, gazdasági épületek építésére, növény- és állatnemesítésre. A technika fejlődése elsősorban a termésátlagok lassú emelkedésében, valamint az állattenyésztés minőségi átalakulásában mutatkozott meg.

A mezőgazdaság struktúrája is megváltozott. Míg az előző periódusban a gabonakonjunktúra következtében a külterjes állattenyésztés rovására a külterjes szántóföldi művelés tört előre, addig a századvégi gabonaválságot követően intenzívebbé vált a gabonatermelés és a kapások termesztése, fejlődésnek indult a korszerű állattenyésztés. A belső fogyasztásban, az agrárkivitelben egyaránt megnőtt az állati termékek szerepe. Ugyancsak struktúraváltozást okozott a takarmányfélék mennyiségének a kenyérgabonáénál gyorsabb ütemű fejlődése. A munkaigényesebb ágazatok térhódítása nemcsak a nagybirtokokra, hanem az árutermelő parasztgazdaságokra is kedvezően hatott.

A századforduló idején kezdtek a sajátos mezőgazdasági profilú tájegységek is kialakulni (Kisalföld-Nyugat-Dunántúl – cukorrépa, takarmánynövény-termelés, fejlett állattenyésztés, Duna-Tisza köze – szinte monokultúrás búza és kukorica övezet, Kecske-mét, Nagykőrös, Szeged környéke – gyümölcs és konyhakertészet).

Az első világháború után hamarosan kiderült, hogy az ország mezőgazdasága a megváltozott körülményekre kevésbé volt felkészülve. Hiányzott a megfelelő minőség, elmaradott volt a gazdák piaci érzéke, nem voltak megfelelő értékesítési szervezetek. A külföldi piacok is jelentősen megváltoztak, fokozódó mértékben érezhetővé vált a külföldi verseny mezőgazdaságunk kiviteli piacán, de elvesztek számottevő belföldi felvevő területek is.

Lényeges változással járt ezekben az években a földbirtokreform és a szabad földforgalmat követő birtokelaprózódás. Mindinkább növekedett a kisüzemek szerepe, mind számbeli, mind területi arányát tekintve. Az 1920-as évek második felében a mezőgazdasági termelés fejlődése felgyorsult, az évtized végén, a kezdődő világgazdasági válság következtében, amely legjobban a gabonatermelő országokat sújtotta, azonban ismét megrekedt.

A második világháború során az összkár 53 százaléka jutott a mezőgazdaságra. A termelés és az étel-miszer-fogyasztás egyaránt jelentősen visszaesett.

A háború után az 1945. évi földreform következményeként a kisgazdaságok széles köre jött létre. Az így kialakult kisüzemi mezőgazdasági szerkezet azonban csak rövid ideig maradt fenn. Hamarosan megindult a szövetkezetek szervezése, az 50-es évek közepéig, főleg a nagybirtokok helyén, állami gazdaságok alakultak. A mezőgazdaságban a szövetkezetesítés (második hullámban) 1961-ben fejeződött be, ettől kezdve a nagyüzemek művelték a termőföld túlnyomó részét.

Az 1950-es évek megszorító intézkedéseinek oldódása után ismét kezdtek tért hódítani a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó háztartások. A „kistermelés” fogalom az 1970-es évek közepén vonult be a köztudatba. A kistermelő gazdaságok termelési struktúrája eltért a nagyüzemekétől, lényegében annak kiegészítője volt. A kistermelő gazdaságok elsősorban az állattenyésztésben, zöldség-, szőlő- és gyümölcstermelésben érték el mennyiségi fejlődést.

Az 1970–1980-as években Magyarországon a termésátlagok növekedése meghaladta a korábbi növekedési ütemet.

Az állattenyésztés a második világháború okozta károkat a kedvező piaci körülmények hatására néhány év alatt kiheverte. Az 1960-as évek közepétől ugrásszerűen növe-

kedő növénytermelés a háború előttinél lényegesen nagyobb állatállomány takarmányozását tette lehetővé. A kedvező kiviteli lehetőségek és a növekvő belső fogyasztás kielégítésére az ország állatállománya nőtt, az előállított fontosabb állati termékek mennyisége rohamosan emelkedett.

Az 1980-as évek második felében – amikor a mezőgazdaság korábbi fejlődése megtorpant – az állatállomány növekedése is megakadt. 1990-re 1980-hoz viszonyítva a szarvasmarha-állomány közel 20, a sertés- 10, a juh- 30, a baromfiállomány 20 százalékkal csökkent.

1990 után a magyar mezőgazdaság helyzetére – többek között – jelentős hatást gyakorolt a nagyüzemi földek kárpótlás útján történő felosztása. A folyamat eredményeképpen a korábbi nagyüzemek nagyrészt megszűntek. A várakozások ellenére csak kevés nyugat-európai jellegű farm létesült, mivel tőke hiányában és kedvező hitelfeltételek nélkül erre keveseknek volt lehetőségük. A privatizáció következtében létrejött közép- és kisgazdaságok – ha vállalták a gazdálkodást – nem rendelkeztek elegendő termelőeszközzel. A mezőgazdasági kistermelést folytató törpegazdaságok a korábbi nagyüzemi háttér nélkül visszafogták termelésüket és megrekedtek az önellátás szintjén.

Az 1990-es évek első felében a kelet-európai piacok elvesztése, a tulajdoni struktúra átalakítási folyamata, az egymást követő aszályos évek takarmányhiánya következtében az állatállomány olyan mértékben csökkent, ami csak a második világháború okozta károkkal mérhető. Így például 1995. január 1-jén 43 százalékkal kevesebb szarvasmarhát és sertést, 54 százalékkal kevesebb juhot és 22 százalékkal kevesebb felnőtt baromfit regisztráltak, mint 5 évvel korábban. Végeredményben, 1995-ben – 1990-hez képest – a mezőgazdasági termelés volumene mintegy egyharmadával visszaesett, ami az 1970. évi színvonalnak felel meg.

Ipar

A magyarországi iparosodás kiegyezés utáni fellendülésében jelentős szerepe volt a vasúthálózat kiépítésének, ami maga után vonta a nehézipar (bányászat, kohászat, gépgyártás) fejlődését. Ugyanakkor az ország iparosításának jelentős szerepe volt a megnövekedett számú lakosság foglalkoztatottságában, amit jól jellemez, hogy 1870-től 1910-ig az összlakosság 36 százalékkal, míg az iparos lakosság 127 százalékkal nőtt.

A szénbányászat a nagyipari termelés megindulásával kapott lendületet. 1863-ban a korabeli területen a kibányászott szén mennyisége 9 millió mázsa volt, míg 1913-ban már meghaladta a 100 millió mázsát. A hazai szén szükséglet meghaladta a termelést, ezért a behozatal állandóan emelkedett, s végül is 1913-ban 38 millió mázsát ért el.

A kohászat fejlődését mutatja, hogy az 1910-ben meglevő 45 magaskemence ötször annyi nyersvasat termelt, mint haminc évvel korábban az akkori 106.

A gépipar Magyarországon sokkal később indult el a fejlődés útján, mint a vasipar, fejlődése azonban gyors volt. A magyar gépipar a vasúti kocsik és mozdonyok mellett főleg malomberendezések és mezőgazdasági gépek gyártásával foglalkozott. Jelentős szerepet kapott később a hajóépítés és a hajógyári berendezések gyártása is.

Az 1884. évi iparstatisztika 19 ezer vasipari és 12 ezer gépipari munkást említ, akik gépesített üzemekben dolgoztak. Az 1910. évi gyáripari statisztika már 55 ezer vasipari és 71 ezer gépipari munkásról ad számot. Az erőgépek lóereje az említett időszakban a

vasiparban 16 ezerről 138 ezer lóerőre, a gépiparban 2 ezer lóerőről 238 ezer lóerőre emelkedett.

Az ország mezőgazdasági jellegének megfelelően a magyar ipar legjelentősebb ágazata ebben az időszakban az élelmiszeripar volt. Az élelmiszeriparban kiemelkedő szerepe volt a malomiparnak. A magyar malomipar termékeinek értéke a XIX. század végén nagyobb volt, mint a vas- és gépipari termelésé együtt. Mind termelésben, mind kivitelben a liszt után a cukor következett. Az első cukorgyárak a XIX. század huszas-harmincas éveiben alakultak. A cukorgyárak száma később csökkent, viszont a munkáslétszámuk és teljesítőképességük egyre növekedett.

A kiegyezéstől az első világháború kitöréséig a magyar ipar (különösképpen a gyár-
ipar) számottevően fejlődött, a legtöbb iparágban a gyáripari forma vált meghatározóvá. Ezzel egyidejűleg a kisiparosok száma is gyorsan: 313 ezer főről 514 ezer főre emelkedett.

A trianoni békeszerződés a magyar ipar helyzetét is megváltoztatta: a földgáz- és petroléummezők teljes egészében elvesztek, a széntermelés kerekén háromnegyed része maradt a trianoni határok között. Ettől kezdve a szükséges kőolajat és kőolajtermékeket külföldről kellett beszerezni. 1937-től – a zalai kőolajmezők feltárása óta – a helyzet e tekintetben változott: a kőolajimport-igény évről évre csökkent.

Ugyanakkor a magyar iparosítás mostohagyermekének számító textilipar is fejlődésnek indult. Nem volt olyan év, hogy a textilipar termelése ne nőtt volna. Ez a növekedés még a világválság éveiben is alig csökkent. A textilipar 1939-re az egyik legtöbb munkást foglalkoztató iparág lett.

Az 1941. évi népszámlálás keretében végrehajtott iparstatisztikai felvétel adatai szerint Magyarország kisipari üzemének száma meghaladta a 256 ezret, amelyek közel 401 ezer alkalmazottat foglalkoztatva az 1940. évben mintegy 1,9 milliárd pengő értékű termelést produkáltak. Az adatgyűjtés szerint Magyarország egész iparát – tehát a gyáripart is beleértve – több mint 261 ezer ipari üzem, közel 881 ezer alkalmazott jellemezte 1941. október 1-jén, és az 1940. év folyamán összesen 6,6 milliárd pengő értéket termeltek.

A második világháborút követően, 1946-ban, a háborús pusztítások következtében, az ipar termelése az 1938. évi szint 59 százalékának felelt meg, amelyet az 1938. évi létszám 95 százalékával állítottak elő.

A második világháborút követő időszakban a beruházások jelentős hányada az ipari beruházás volt. 1960 és 1970 között például a népgazdaság üzembe helyezett beruházásaiból évente – átlagosan – több mint egyharmaddal részesedett az ipar. Az újjáépítés és az erőltetett iparosítás eredményeképpen az ipari termelés gyorsan növekedett. 1950-ben az ipari termelés volumene 58 százalékkal múlta felül az 1938. évit. A foglalkoztatottak száma 13 százalékkal volt magasabb, mint 1938-ban. Az egy foglalkoztatottra jutó termelés volumene 40 százalékkal növekedett.

Az 1950 utáni közel négy évtizedben az ipar dinamikusan fejlődött. Az ipar termelése 1989-ben az 1950. évinek közel 10-szerese volt. A szóban forgó időszakban – 1956, 1980 és 1989 kivételével – a termelés folyamatosan bővült. Az iparban foglalkoztatottak 1989. évi létszáma mintegy 75 százalékkal volt magasabb az 1950. évinél. (A teljes időszakot tekintve: az iparban foglalkoztatottak száma 1950-től 1970-ig évről évre nőtt, 1971 és 1978 között stagnált, majd 1979-től folyamatosan csökkent.) 1989-ben az egy

foglalkoztatottra jutó termelés volumene az 1950. évi színvonal öt és félszeresének felelt meg.

Míg a hatvanas években és a hetvenes évek elejéig az iparpolitikai célok megvalósítására viszonylag kedvező külső körülmények között került sor, az évtized közepétől az ország gazdasági fejlődésének külső feltételei számottevően romlottak. Az olajárrobbanás, majd az ezt követő újabb energia- és nyersanyagár-emelkedések következtében a nemzetközi gazdasági erőviszonyok jelentősen megváltoztak, amely hazánkat hátrányosan érintette.

Az ipar bruttó termelésének volumene 1971 és 1980 között átlagosan évi 4,9 százalékkal emelkedett. A termelés növekedési üteme azonban fokozatosan csökkent.

Az ipar ágazati összetétele az évtized egészében lényegében a főbb nemzetközi tendenciáknak megfelelően változott: a gépipar és a vegyipar aránya emelkedett, a könnyűipari és az élelmiszeripari ágazatoké csökkent.

1980-ban a második világháború utáni fejlesztési tendenciák megtörttek: a nehezedő exportfeltételek, a beruházási kereslet csökkenése és különböző takarékosági intézkedések következtében a gépipari termelés aránya csökkent, a vegyipar súlyának növekedése megállt, ugyanakkor a textilipari és az élelmiszeripari termelés részesedése nőtt.

Az ipari beruházások volumene 1980 óta folyamatosan csökkent. A szűkebb beruházási lehetőségek döntően az eszközigényes energetikai és alapanyaggyártó ágazatok fejlesztését szolgálták. A beruházási ütem csökkenése és a viszonylag alacsony selejtezési arány az ipar gépállományának fokozott elhasználódását, előregedését vonta maga után. A gépállomány átlagos életkora 1978 és 1987 között 9,3 évről 10,6 évre nőtt.

Az ipari termelés volumene a kilencvenes évtized első három évében számottevően (a három év alatt összesen 33 százalékkal) visszaesett. Az ipari termelés csökkenése 1993-ban megállt: a termelés volumene 4 százalékkal bővült. Ez a kedvező tendencia a következő két évben folytatódott: az ipar termelése 1994 folyamán – összességében – közel 10 százalékkal, 1995-ben pedig mintegy 5 százalékkal haladta meg az előző évit.

Közlekedés

A közlekedés fejlődésének jelentős állomása volt Magyarországon az első 33,6 kilométeres közforgalmi vasút megindítása Pest és Vác között 1846-ban, a gőzüzemű vasút „születése” után 17 évvel. A vasútépítés igazi fellendülésére azonban a kiegyezést követően került sor. Az ezutáni fejlődés gyorsaságát mutatja, hogy a vasútvonalak hossza 1915-ig közel tízszeresére emelkedett. Mindemellett a vasútfejlődés üteme a nyugat-európai országokétól lényegesen elmaradt.

Az első világháború után Magyarország vasúti hálózata 8705 kilométer volt, ami nem érte el a világháborút megelőző 40 százalékát sem. A vasúthálózat fejlődése a két világháború között lényegében megszűnt, a vasút negyedszázadon át mindössze egy 10 kilométer hosszú jelentősebb vasútvonallal gyarapodott (Kocsord-Fehérgyarmat).

A második világháború idején a magyar vasút hatalmas károkat szenvedett. Míg a magyar ipar háborús vesztesége 30 százalékra tehető, az államvasutak vesztesége 70 százalék körüli. A háborús károk helyreállításával lassú fejlődés indult meg a vasút területén, a személy- és az áruszállítás egyaránt növekedni kezdett. Ugyanakkor a vasúti vontatásban a gőzvontatás 1945 után még meghatározó volt. A vasútfejlesztés a máso-

dik világháborút követően elsősorban korszerűsítést jelentett. Ez részben a vasúti pályák modernizálásában, részben a korszerűbb vonóerő alkalmazásában jutott kifejezésre. 1970-ben a vasúti pályahálózat 9 százaléka, napjainkban 30 százaléka villamosított. A korszerű vontatási nemek gyors térhódítása az 1960-as években kezdődött. A 80-as évek végén a gőzvontatás megszűnt, a dízel és a villamos vontatás aránya 30-70 százalékra emelkedett. A kilencvenes években a villamos vontatás aránya további 4 százalékponttal növekedett.

A közúti gépjárműállományban 1925-ig igen lassú volt a fejlődés. Ezt követően felgyorsult, 1925 és 1929 között a gépjárműállomány évenként átlagosan 5400 darabbal növekedett. 1930-tól kezdve, a gazdasági válság következményeként, 1934-ig jelentős visszaesés következett be. 1935-től kezdve a gépjárműállomány a második világháborúig állandó és egyenletes emelkedést mutat, majd a világháborúban szinte teljesen elpusztult. A gépjárműpark a második világháború veszteségeit viszonylag gyorsan kiheverte: 1949 végén tehergépkocsi- és autóbushálózatunk nagyobb volt, mint a háború előtt.

Magyarországon jelenleg a közúti teherszállítás szerepe a szállítási ágazatokban (valamint a közúti szállítás távolsága is) lényegesen kisebb, mint a fejlett országokban. Ennek következtében a vasút olyan rövid távú szállításokat is kénytelen végezni, amelyek közúti járművekkel való megoldása gazdaságosabb lenne. Igen nagy hátrány a hazai úthálózat nem megfelelő állapota. Az autópályák hossza 1995 végén mindössze 293 kilométer volt, és a közúthálózat szerény fejlesztésével a közúti forgalom lassan ugyan, de növekszik.

A személyszállítási teljesítmények évről évre emelkedtek. Az 1945 előtti évek átlagteljesítményéhez viszonyítva 1954-ben lényegesen kevesebb utasfélőhellyel, 11 százalékkal több utast szállítottak, mint az 1945 előtti években átlagosan.

Légi közlekedésünk a második világháború után jelentős fejlődésen ment át. Az átlagos utazási távolság az 1950. évi kétszáz kilométerről 1995-ben másfélezer kilométerre emelkedett. A légi áruszállítás hazánkban egyre népszerűbb és elterjedtebb, bár aránya még mindig nem számottevő. A légi személyszállítás korábbi luxus jellege megszűnt, szerepe a turizmus és a külgazdasági kapcsolatok élénkülésével párhuzamosan bővül.

Magyarországon a fővárosi tömegközlekedés beindulásának fontos mozzanata volt a 100 éve átadott millenniumi kisközponti, amely az európai kontinens első elektromos vontatású földalatti vasútja volt. A második világháborús károk megbénították a főváros közlekedését. A károk felszámolása után a fővárosban viszonylag gyorsan elindult a villamos- és autóbushálózat. Ugyanakkor az 1950-es éveket szinte az elviselhetetlen zsúfoltság jellemezte. A fővárosi tömegközlekedésében az 1970-ben átadott kelet-nyugati metró első vonalszakasza hozott jelentős fordulatot, amit 1990-ig további szakaszok üzembe helyezése egészített ki. Ezzel egyidőben a budapesti villamoshálózat hossza 1970-től rövidült, a viszonylatok száma csökkent, mivel a metró a legnagyobb forgalmú vonalakon átvette a villamos szerepét. A villamosvasúti rekonstrukció keretében a járművek átlagos életkora az 1975. évi 35,5 évről 1985-re 17,3-ra csökkent. Az autóbushálózatban az 1980-as években – a kedvezőtlen gazdasági körülmények hatására – lényegében a korábban elért színvonal megőrzése volt a cél.

1982-től ismét lehetővé vált a magán teherfuvarozás. A magánfuvarozók száma 1984 végén meghaladta a tízezret.

Az 1980-as évek közepétől a szállítás területén végbement folyamatok jellemzője az ágazatot korábban uraló nagyméretű vállalkozások térvészése, szétválása, egyidejűleg a társas vállalkozások és az egyéni vállalkozások számának rohamos növekedése, főként a közúti teherszállításban. Ennek ellenére a szállítás teljesítményei a gazdasági recesszió következtében átmenetileg visszaestek. 1995-ben a szállított áruk mennyisége csak az 1991. évi szintet érte el.

A nagy távolságú nemzetközi utasforgalomban növekvő szerepet kapott a légi közlekedés. 1995-ben közel 1,7 millió utast szállítottak, míg a vízi közlekedés főképp a kiránduló forgalmat szolgálja. A helyi tömegközlekedésben 1995-ben közel 2,8 milliárd utast szállítottak, ami az 1950. évihez képest háromszoros növekedést jelent.

A személygépkocsik számának növekedésével az egyéni utazások jelentősége nőtt a távolsági és a helyi forgalomban egyaránt. 1981-ben a személyszállítási teljesítmények több mint 40 százalékat a személygépkocsik bonyolították. A személygépkocsi-állomány az utolsó öt év alatt 15 százalékkal növekedett, azonban a gyártmányösszetételben ma még a korszerűtlen, nagy fogyasztású, környezetszennyező járművek dominálnak. A személygépkocsik átlagéletkora tovább emelkedett, meghaladja a 11 évet, ami egyidejűleg környezetvédelmi, közlekedésbiztonsági és gazdaságossági gondok forrása.

Külkereskedelem

A magyar külkereskedelemben részt vevő főbb partnerországok szerepe az elmúlt több mint egy évszázad során sokat változott, az ország geopolitikai helyzetének, mindenkori társadalmi-gazdasági rendszerének függvényében. Az első világháború végéig, az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása idején Ausztria volt az első számú partnerország. Az első világháborúig rendelkezésre álló adatok szerint, nyugati szomszédunkkal bonyolítottuk le az összes behozatal, illetve kivitel 70-85 százalékát.

A magyar import és export termékszerkezete a gazdasági fejlődéssel és az ország több szempontból is sokszor változó helyzetével összefüggésben lényeges módosulásokon ment át a múlt század utolsó évtizedei óta, ugyanakkor néhány alapvető vonás végig fellelhető a forgalom összetételében.

Az egyik ilyen jellemző az anyag jellegű termékek (ideértve az energiahordozókat) fontos szerepe az importban. Ennek az árucsoportnak a jelentősége, különösen az első világháborút követően, az ország nyersanyagforrásainak a megcsappanásával, majd az 1950-es években elindított gyors ütemű iparosítással nőtt meg számottevő mértékben.

Az export tekintetében 1882-től egészen az 1930-as évek végéig jellemző volt a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek meghatározó szerepe. 1938-ban az ide sorolt termékek adták az exportnak a nagyobb felét, 57 százalékát. Az ország második világháború utáni gazdaságpolitikája a mezőgazdasági eredetű termékek exportja jelentőségének a csökkenését hozta. Míg 1950-ben ezek a termékek tették ki a kivitelnek közel a 40 százalékát, a későbbiekben már csak egynegyedét-egyötödét.

A századforduló körül világpiaci áremelkedés indult el, amely párosulva az ország gazdaságának növekedésével, a külkereskedelmi forgalom gyors ütemű emelkedését eredményezte. Az első világháború kitöréséig ez a fejlődési irány folyamatosan tartott, majd a háború következtében a külkereskedelmi kapcsolatok szétzilálódtak, ami átmeneti visszaeséssel járt. A hadigazdaságra való áttérés ismét fellendítette a forgalmat.

Összességében 1896 és 1917 között az export és az import értéke közel a háromszorosára nőtt.

Az első világháború befejezése után, jórészt az ismert körülmények következményeként, a töredékére zsugorodott a külkereskedelmi forgalom. A kialakuló új helyzetben 1920 és 1929 között a külkereskedelemben minden évben passzívum keletkezett.

A második világháborút megelőző gazdasági válság idején a külkereskedelmi forgalom drasztikus mértékben visszaesett: a válság utolsó évében, 1933-ban a behozatal értéke mintegy 70 százalékkal, a kivitelé több mint 60 százalékkal volt kevesebb, mint 1929-ben. A forgalom értékének csökkenésében nagy szerep jutott a válság alatti általános világpiaci áresésnek, amely nagyobb mértékben a magyar exportárakat érintette, így a cserearányok mindvégig kedvezőtlenül alakultak, s ezáltal jelentékeny árveszteségeket okoztak. Ennek ellenére a külkereskedelmi mérleg 1930-tól a válságidőszak végéig aktív volt, mivel az export volumene 1929 és 1933 között lényegesen kisebb mértékben csökkent, mint a behozatalé.

1937-ben ismét válságjelek mutatkoztak. A válság elmélyülését a második világháború közeledte, majd kirobbanása akadályozta meg. A hadigazdaságra való áttérés nyomán a magyar külkereskedelmi forgalomban élenkülés következett be: az export értéke – egy év kivételével – végig meghaladta az importét, jelentékeny részben a Németországba irányuló szállítások növekedése következtében.

A második világháború befejezésével Magyarország külpiaci kapcsolatai gyökeresen átrendeződtek. A külkereskedelemben a szocialista rendszerhez tartozó országokkal (elsősorban a Szovjetunióval) való kapcsolat vált meghatározóvá, a világpiaci árhatások a korábbiaknál lényegesen kevésbé, illetve késleltetve érvényesültek.

1947-től, a konszolidáció kezdetétől 1956-ig a külkereskedelmi forgalom értéke folyamatosan és jelentősen emelkedett, ugyanakkor az export növekedése nagyobb volt, mint az importé (az import évente átlagosan 15 százalékkal, míg az export 19 százalékkal nőtt).

Az 1956-os forradalmat követő évben a súlyos gazdasági gondok következtében a szerény exportteljesítmény mellett erősen megnőtt az import. Ebből következően a külkereskedelmi mérlegben magas deficit alakult ki. A későbbiekben, 1975-ig bezárólag, az export is növekedésnek indult. Ezt az időszakot általában a külkereskedelmi forgalom folyamatos bővülése jellemezte, az évi átlagos növekedés 12, illetve 13 százalékos volt, de több volt az olyan év, amikor az import emelkedésének mértéke felülmúlta az exportét, s behozatali többlet keletkezett. Kiemelkedő volt a külkereskedelmi deficit az időszak végén, szoros összefüggésben az akkori olajválság okozta energiaár-emelkedéssel és az ebből adódó tetemes árveszteséggel.

Az 1970-es évtized második felében és az 1980-as évek elején, főként az export és az import árárányok kedvezőtlen alakulása, a romló cserearány következtében évente jelentékeny passzívummal zárult az ország külkereskedelmi mérlege. Erre az időszakra esik a második olajválság, amelynek begyűrűző hatása mutatkozott meg az importárak alakulásában.

1982 és 1989 között a magyar külkereskedelemben bizonyos fokú tendenciaváltozás következett be, amennyiben – két év kivételével – az export jobban nőtt, mint az import, és ezekben az években számottevő külkereskedelmi aktívum keletkezett. Az aktívumok kialakulásában a volumenfolyamatok szerepe volt jelentős: az 1982 és 1989 közötti évek

nagyobb részében a kiszállítás volumenének növekedése meghaladta a behozatalét. Ezekben az években az export mennyiségi növekedésével sikerült ellensúlyozni a külkereskedelmi árak csaknem az időszak végéig tartó kedvezőtlen alakulását.

A nyolcvanas évek végére külkereskedelmi forgalmunkban a piacgazdaságok kerültek túlsúlyba. 1976 és 1987 között még a behozatalnak több mint fele, a kivitelnek pedig mintegy 60 százaléka szocialista relációjú volt. 1988–1989-ben a piacgazdaságok aránya importban és exportban egyaránt közelítette, illetve meghaladta az 50 százalékot. Majd a 80-as évtized végétől a forgalom súlypontja áttevődött a piacgazdaságokra: az utóbbi években az importnak és az exportnak egyaránt mintegy a háromnegyed része az ide tartozó országokból származott, illetve ezekbe irányult.

Az 1990-es évtized eltelt első felében igen élénk volt Magyarország külkereskedelmi forgalma. Az import értéke 1990 és 1995 között három és félszeresére, az exporté pedig több mint két és félszeresére nőtt, ami éves átlagban közel 30 százalékos importnövekedésnek és 20 százalékot meghaladó exportnövekedésnek felelt meg. A forgalom értékének ugrásszerű növekedése azonban az árváltozások következménye volt, amely nagyobb részben a konvertibilis elszámolás csaknem teljes körű bevezetéséből adódott. A forgalom volumene ugyanakkor 1990-ben mintegy 4-5 százalékkal visszaesett az előző évihez képest. Az export volumenének mérséklődése a 90-es évek elején tartósnak bizonyult, és csak 1995-ben haladta meg az 1990. évi szintet, míg az importé ugyanebben az időszakban mintegy 31 százalékkal emelkedett. Így 1990 kivételével minden évben jelentős passzívum keletkezett a külkereskedelemben.

*

A jelen adatainak reális értékelésével a statisztikusoknak le kell vonniuk azt a következtetést, hogy Magyarország az 1990-es évek elejére-közepére lényegében elveszítette korábban relatíve kedvezőnek mondható gazdasági helyzetét Európában. Egyes számítások szerint a közép- és kelet-európai országok régiója – ahol Magyarország mintegy a középszinten helyezkedik el – a múlt század végén az egy főre jutó bruttó hazai termék (Gross Domestic Product – GDP) alapján a fejlett nyugat-európai országok szintjének közel 50 százalékát érte el. Az elmúlt mintegy 15–20 évben a lelassult, majd negatív előjelűre fordult gazdasági növekedés következtében az 1990-es évek elejére a közép- és kelet-európai régió, így hazánk, egy főre jutó GDP-szintje a fejlett európai országokénak már csak egynegyedére, egyötödére csökkent. Mindezt az ENSZ keretében folyó összehasonlítások is alátámasztják, miszerint az egy lakosra jutó GDP tekintetében – a továbbvezetett becslések szerint – Magyarország Ausztria szintjének csak 32 százalékát érte el 1994-ben, miközben Ausztria a fejlett nyugat-európai országok tekintetében az átlaghoz közeli értéket képviseli. Erre az időpontra a vezető nyugat-európai országok gazdasági fejlettsége a magyar 3-5-szöröse, ami a felzárkózás rendkívüli feladatára utal. (Az egy lakosra jutó GDP alapján az 1992-es adatok szerint, a világban az Egyesült Államok állt az első helyen, míg a legfejlettebb nyugat-európai országok ettől a szinttől mintegy 4–14 százalékponttal maradtak el, Ausztria pedig az Egyesült Államok szintjének 79 százalékát érte el 1992-ben.)

Amikor a hivatalos statisztika által rögzített adatok segítségével áttekintjük a magyar társadalom és gazdaság 1870 és 1995 közötti fejlődését, jól kirajzolódik az a hul-

lámzó folyamat, ahogyan Magyarország többszöri, nagy áldozatokkal járó újrakezdésekkel kereste és azóta is keresi helyét a világban.

Ha pedig mindezek ismeretében feltesszük a kérdést, hogy a történelem változásai által felvetett (sokszor kényszerű) feladatoknak a magyar hivatalos statisztikai szolgálat miként felelt meg, akkor bátran adhatjuk azt a választ, hogy e feladatokat a szolgálat az adott kor követelményei szerint és feltételei között alapvetően mindig megoldotta, és éppen ez tette lehetővé, hogy eredményei alapján, áttekinthessük a magyar népesség és társadalom fejlődésének egyes vonásait 1870 és 1995 között.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági fejlődés. Társadalmi helyzet.

SUMMARY

On the occasion of the 1,100 years anniversary of the Magyar conquest of Hungary a four-part series of scientific conferences was organized by the Hungarian Academy of Sciences, with the assistance of several demographic and statistical institutions, when experts gave an overview of the stages of population development in Hungary.

The study is a slightly revised version of the lecture delivered at the closing session of the series of conference, held in the Congress Hall of the Hungarian Academy of Sciences, on 21st May 1996. The author discusses the socio-economic development in Hungary in the last 100 years, drawing mainly on the data collected and published by the Hungarian official statistical service.

A MAGYARORSZÁGI FÖLDPIAC*

BURGERNÉ GIMES ANNA

A nagyüzemi földek sok évtizedes ingyenessége után remélhető volt, hogy a földmagántulajdon visszaállítása, továbbá a vele kapcsolatos földárverések felélesztik a hazai földpiacot és a piac kialakítja a reális földárakat és bérleti díjakat. Egyelőre azonban nem így történt.

A közép-európai volt szocialista országok jelentős részében a restitúció volt a földprivatizáció elsődleges technikája.¹ A földeket általában bizonyos területkorlátozásokkal (Romániában például 10 hektárig, Bulgáriában 20, hegyvidéken 30 hektárig, Csehszlovákiában 150 hektárig) adták vissza a régi tulajdonosoknak, illetve örököseiknek, és ha az eredeti földterület visszaadása nem volt lehetséges, helyette a régi tulajdonhoz hasonló minőségi jellemzőkkel rendelkező földet biztosítottak.

A föld privatizálása

Magyarországon a restitúció, a földosztás és -értékesítés keverékét választották a mezőgazdasági föld privatizálásakor. A termelőszövetkezetek használatában lévő, de nevesített, tehát a földnyilvántartás szerint magántulajdonban lévő földeket, amelyek a volt termelőszövetkezeti földterületnek mintegy 30 százalékát tették ki, visszaadták a tényleges tulajdonosoknak, a korábban földdel nem rendelkező termelőszövetkezeti tagoknak, dolgozóknak és állami gazdasági dolgozóknak háromnegyed-másfél hektáros parcellákat osztottak a gazdaságok saját területükön. Azoknak, illetőleg azok örököseinek, akiknek a földjét vagy más vagyontárgyát a szocialista átszervezés során kisajátították, kárpótlási jegyeket adtak, amelyeket a földárveréseken termelőszövetkezeti és kisebb részben – körülbelül az állami gazdaságok földterületének 20 százalékára terjedően – állami gazdasági földek vásárlására használhattak. Termelőszövetkezet, illetve gazdasági társaság tulajdonában nem maradhatott föld. Mindezekről az ún. kárpótlási törvények – az 1991. évi XXV. tv., az 1992. évi XXIV. tv., az 1992. évi XXXII. tv., az 1992. évi IL. tv., az ún. szövetkezeti átmeneti törvény – az 1992. évi II. tv. –, a földrende-

* Köszönetemet fejezem ki az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) TO 12726, TO 1390 és az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) 952/95 kutatási támogatásokért, és azoknak, akik a Csongrád megyei adatok megszerzésében segítséget nyújtottak, elsősorban Pálfalvi Zsolt-nak (KSH Csongrád Megyei Igazgatóság) és dr. Szamosközi István-nak (Csongrád Megyei Földhivatal).

¹ Burger-né Gimes Anna: A mezőgazdasági privatizáció és átalakulás Kelet-Közép-Európában. *Gazdálkodás*. 1993. évi 11. sz. 1–7. old.

ző és földkiadó bizottságokról szóló 1993. évi II. tv. és az ún. földtörvény – az 1994. évi LV. tv. – rendelkeznek.

A kárpótlási jegyekért történő földvásárlás lehetősége közvetett restitúciós eszköz volt. Azért határozott emellett az Országgyűlés, mert az Alkotmánybíróság megvetozte eredeti, a termőföld közvetlen visszaadását kimondó határozatát. A vétő legfőbb indoka az volt, hogy a kárpótoltak egy bizonyos csoportja nem különböztethető meg azoktól, akik elkobzott vagyontárgyaik helyett kárpótlási jegyeket kaptak. Az ellentmondás áthidalására született az, a később törvényekbe iktatott parlamenti döntés, hogy a kárpótlási jegyekért árveréseken föld vásárolható, a vásárlók pedig azok a kárpótlási jeggyel rendelkező egyének lehetnek, akik valamely földárverés helyén laknak vagy maguknak, illetve elődeiknek ott volt birtokuk.

A földárverések

A kormány az árverési árat aranykoronában (AK) határozta meg. Egy aranykorona irányára 3000 forint, minimál ára 500 forint volt. Tekintettel arra, hogy a kárpótlási jegyek névértéke jóval alacsonyabb volt, mint az elkobzott vagyontárgyak reálértéke, úgy határozott a kormány, hogy hozzájárul a kárpótoltak földvásárlásához, amennyiben az árverési vételár meghaladja az eredeti földtulajdonuk irányáron számított aranykorona-értékét. A támogatás feltétele 5 éves művelési kötelezettség vállalása volt.

A földek nagy része az 500 forintos minimáláron kelt el az árveréseken. Az 500 forintos ár különösen kezdetben volt általános, amikor kevés volt még a kárpótlási jegy és sok a kárpótlásra kijelölt föld. A kárpótlási jegyek kiadása majd két évig elhúzódott, a földárverések viszont már 1992-ben megkezdődtek. A kezdeti árveréseken azok, akik már rendelkeztek kárpótlási jegyekkel, csekély kereslettel és nagy kínálattal találták szembe magukat. A csekély kezdeti kereslethez az is hozzájárult, hogy sok kárpótlási jeggyel rendelkező sem döntött azonnal a földvásárlás mellett. Az árak később sem vagy nem sokkal haladták meg az aranykoronánkénti 500 forintot ott, hol bőven maradt kárpótlásra szolgáló föld.

Az árak alakulása rendszerint kevésbé függött a földminőségtől, mint a földek fekvésétől. A városok, községek határában, a közutak mellett és az öntözőcsatornák mentén elterülő földek drágábban, az előbbiektől távol fekvők olcsón vagy egyáltalán nem keltek el az árveréseken. A nem értékesített földeket ingyenesen adták a termelőszövetkezetek, illetve az azokból alakult gazdasági társaságok tagjainak vagy dolgozóinak tulajdonába.

Az idő előrehaladtával csökkent az árverésre kerülő földalap, egyre többen rendelkeztek kárpótlási jeggyel, és egyre többen látták jó befektetésnek a földvásárlást. Az árak emelkedni kezdtek és különösen a városok körüli és az üdülőhelyek környékén lévő földek értek el magas, sokszor milliós aranykorona-értéket. (Lásd az 1. táblát.) A rendkívül magas árak már inkább telekárak, semmint mezőgazdasági földárak voltak.

A többnyire igen alacsony vételi árak mellett (aranykoronánként 500 forinttal számolva egy átlagos minőségű, 20 aranykorona/hektáros föld ára 20 000 forint volt) még viszonylag csekély értékű kárpótlási jeggyel is tekintélyes nagyságú földet lehetett vásárolni. Így sokan jóval több földet vettek, mint amekkorával maguk vagy örökhagyóik a kisajátítás előtt rendelkeztek, illetőleg olyanok is szereztek kisebb-nagyobb földdarabot, akik nem rendelkeztek korábban földdel.

1. tábla

Földárverések, 1992–1995

Megye	Elárverezett aranykorona-érték		Az árverezők száma	A tulajdonhoz jutottak száma	A megegyezések száma	A legmagasabb licitár (ezer forint)
	összesen	erdő				
Baranya	1 219 686	26 063	28 658	21 471	104	1 300
Bács-Kiskun	2 614 307	83 393	71 852	38 547	406	201
Békés	5 250 206	18 029	47 263	38 287	604	81
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 646 196	49 865	25 397	22 040	268	86
Csongrád	2 694 636	13 429	39 623	24 076	345	100
Fejér	2 370 626	18 008	18 898	17 409	149	93
Győr-Moson-Sopron	2 346 385	45 351	39 517	32 786	987	1 001
Hajdú-Bihar	2 853 160	67 640	100 705	44 717	1 317	300
Heves	1 123 731	27 055	19 933	16 021	222	500
Jász-Nagykun-Szolnok	3 549 406	41 386	40 164	28 463	304	111
Komárom-Esztergom	704 178	10 323	10 497	9 873	295	250
Nógrád	434 644	30 719	12 698	10 698	62	1 500
Pest	1 769 329	45 239	93 499	72 680	2 176	198
Somogy	1 163 514	43 971	20 237	15 175	1 199	200
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 170 563	75 840	34 883	28 388	350	64
Tolna	2 506 154	47 639	31 826	18 883	308	65
Vas	1 644 324	83 580	45 102	40 418	1 182	126
Veszprém	1 704 587	73 868	47 246	29 987	662	2 000
Zala	758 716	56 588	40 989	32 834	1 354	150
Budapest	20 214	357	6 153	3 783	91	250
<i>Összesen</i>	<i>37 044 502</i>	<i>858 243</i>	<i>765 015</i>	<i>546 486</i>	<i>12 385</i>	<i>2 000</i>

Megjegyzés. Az 1992. augusztus 24. és 1995. május 15. között tartott földárverések összesített adatai. Az adatok a tábla forrásaként megjelölt összesített tábla egy részletét alkotják. A minimális árak nem szerepelnek az itt közölt táblában, mert az mindenütt 500 forint volt.

Forrás: Ingatlanpiac. 1995. június 1. 5. old.

Jelentős számban voltak olyan vásárlók, akik saját részre vagy megbízóik részére vettek földeket másoktól összevásárolt kárpótlási jeggyel.

A birtokmegosztás

Ma körülbelül 1,5 millió új földtulajdonos van az országban, a kárpótlással szerzett földek országos átlagban 4,4 hektárosak. A főváros környékén 0,4 hektár, Csongrádban 5 hektár, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok és Fejér megyében 6 hektár az átlagos méret.² A Központi Statisztikai Hivatal által összeírt 1 650 000 magángazdaság átlagos mérete még az 1 hektárt sem éri el.³

Létrejöttek azonban ennél nagyobb gazdaságok, illetőleg földtulajdonok is. Az új tulajdonok töredékét vették eddig nyilvántartásba és a tulajdoni korlátozások, illetőleg az

² Az élelmiszer-gazdaság 1994. évi fejlődése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 47. old.; Az élelmiszer-gazdaság 1994 I. félévi fejlődése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 36. old.

³ Tájékoztató az 1994. évi mezőgazdasági gazdaság szerkezet-összeírás előzetes eredményeiről. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995.

adásvételi terhek miatt sokszor a tényleges tulajdon bejelentése is elmaradt. Az 1994-es földtörvény az egyéni földtulajdont és földhasználatot 300 hektárban korlátozza. Tiltja a külföldiek földtulajdonát, a szövetkezeti és társasági földtulajdont, és haszonbérletüket 2500 hektárban korlátozza. Támogatja az ún. részaránytulajdoni földkimérést, de annak, aki él vele, földtulajdonára 5 évi elidegenítési és terhelési tilalmat rendel el. A kimért föld tehát gyakorlatilag 5 évig forgalomképtelen. Ezért kevesen veszik igénybe a támogatást, és a kimérés is lassan halad. A földforgalmat az is korlátozza, hogy a kárpótlással szerzett föld eladásából származó jövedelem adóköteles.

A korlátozások miatt számos illegális földeladási és -vételi szerződés létezik. Ezeknek nyilvánosságra kerülése a földforgalmazási és földtulajdoni korlátozások feloldása után várható. Valószínűsíthető, hogy jó egynéhány magyar és külföldi állampolgár birtokol már jelenleg is a nyilvántartottnál számottevően nagyobb mezőgazdasági földterületet.

*Az egyéni gazdaságok által használt föld
birtokkategóriák szerinti megoszlása 1994-ben*

Birtoknagyság (hektár)	Százalék
5-nél kevesebb	44,2
5,1–10	14,3
10,1–30	18,9
30,1–50	7,1
50-nél több	15,5

Forrás: Az élelmiszer-gazdaság 1994. évi fejlődése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 47. old.

Az egyénileg használt földterületnek 44 százalékát birtokolják az 5 hektár alatti gazdaságok és 60 százalékát a 10 hektár alattiak. Az 50 hektár feletti gazdaságok az egyéni földterületnek csak 15 százalékán gazdálkodnak. Üzemgazdasági számítások szerint egy főfoglalkozású árutermelő vegyes gazdaság 100 hektár felett életképes Magyarországon. Az egyéni gazdaságok jelentős része ma is „háztáji” jellegű, mellékfoglalkozású. Azok a kisgazdaságok, amelyek főfoglalkozásúvá váltak, jórészt csak tengődnek. Ezt mutatja a Csongrád megyei esettanulmány is.⁴ Kisebb gazdaság akkor lehet főfoglalkozásúként is életképes, ha nagy munkaigényű és/vagy nagy eszközigenyű termelésre (zöldegek fóliás termelésére, dísznövényre stb.) specializálódik.

A földbérlet és a bérleti díjak

A szövetkezetek és a gazdasági társaságok földjük privatizálása és tulajdonlásuk tilalma miatt bérlik a földet. A statisztika szerint az egyéni gazdaságok termőterületük 37,5 százalékát használják, a többit bérbe adják a szövetkezeteknek és társaságoknak. A bérbeadók részben a szövetkezetek dolgozói és nyugdíjasai, a társaságok résztulajdonosai, illetőleg dolgozói, részben kívülállók. Becslések szerint a szövetkezetek és társaságok földje négyötöd részének a kívülállók, a nyugdíjasok és a nem mezőgazdasági tevékenységből élők a tulajdonosai.

⁴ *Burgerné Gimes Anna:* Csongrád megye mezőgazdaságának átalakulása. *Gazdálkodás*. 1995. évi 6.sz. 26–35. old.

A termőterület használói 1994-ben Magyarországon

Gazdálkodási forma	Százalék
Vállalatok és gazdasági társaságok	11,9
Erdőgazdálkodás	13,9
Szövetkezetek	32,2
Egyéb szervezet és gazdaság	41,9
Ebből önálló és egyéni gazdaság	37,5

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv, 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 119. old.

A bérleti díjak alacsonyak, Csongrád megyében végzett vizsgálataink szerint azok nagyjából annak az évi aranykoronánként 15 kilogramm búza földjáradék-színvonalnak felelnek meg, amelyet korábban a tsz-ek bejegyzett földtulajdonos tagjaiknak fizettek. A szövetkezetek jelenlegi gazdasági helyzetétől, a föld iránti kereslettől és attól függően, hogy dolgozó vagy külső kapja a földbért, az 0-tól 37 kilogramm búzáig terjedhet aranykoronánként. A magasabb bérleti díjat mintegy jövedelem-kiegészítésül, rendszerint a szövetkezeti vagy társasági tagok és dolgozók kapják. A Csongrád megyei adatok szerint 1994–1995-ben a szövetkezetek és társaságok által használt egy hektár földért fizetett évi bérleti díj átlagban 3685 forint volt.

A bérleti díj nulla is lehet, ha a tulajdonviszonyok rendezetlensége miatt nem ismert a tulajdonos, vagy ha a szövetkezetek rossz anyagi helyzetük és ezzel összefüggően bizonytalan földigényük miatt a földet csak térítési díj nélkül hajlandók használni, sőt esetleg maguk kérnek térítési díjat. A használatba adók hasznát ez esetben az jelentheti, hogy megszabadulnak a vételi és kimérési támogatásokkal járó művelési kötelezettségtől, amely a nem mezőgazdasági foglalkozásúaknál magasabb kiadást jelenthet, mint a földművelésből származó bevétel. A nagyüzemek több helyen csak az egybefüggő, 15–30 hektárnál nagyobb, kimért parcellákat veszik bérbe, ennél kisebb területeken a művelést legfeljebb a tulajdonos által fizetett térítésért vállalják. A bérleti díj megállapításának alapja a művelési kötelezettségből eredő várható költség.⁵ A Mátra és Mátra-Bükk vidékén, a Hanságban és a Komáromi Homokdomb vidékén végzett felmérések eredményei hasonlóak a Csongrád megyeihez. Arról tudósítanak, hogy a bérleti díj átlagosan 1533 forint hektáronként, azaz 17 kilogramm búza aranykoronánként. Egy 1994. évi reprezentatív vizsgálat országos átlagban aranykoronánként 15 kilogramm búza bérleti díjról számol be, de ez a jó mohácsi földeken elérheti a 25 kilogrammot.⁶ A szövetkezeti tagok és alkalmazottak e szerint is az átlagnál többet, a kívülállók kevesebbet kapnak.

A Csongrád megyei bérletidíj-adatokat a 2. táblában foglaltuk össze. E szerint a szövetkezetek, társaságok és egyéb bejelentett vállalkozók átlagosan 4170 forint bérleti díjat fizetnek a szántóért, nem sokkal többet a gyümölcsösökért és kevesebbet a szőlőért. A szőlők és gyümölcsösök nagy része ugyanis elhanyagoltta, műveletlenné vált Csongrádban a privatizálás után. A nagy gazdaságok sem értékelik megfelelően ezeket a területeket. Hasonlóan kicsi számukra az erdő értéke. A magángazdák ki is vágják a privatizálás után az amúgyis kevés csongrádi erdő egy részét. (Csongrád megyében a termőte-

⁵ Szűcs István – Tanka Endre.: A földtulajdoni és a földhasználati rendszer szerkezeti átalakulása a magyar mezőgazdaság földreformja nyomán. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. 1994. 84. old.

⁶ Hantó Zsuzsa – Szűcs István.: A földhasználati bérlet. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. Budapest. 1994. 96. old.

rület 11 százalékát teszi ki a statisztikában nyilvántartott erdő, míg az országos átlag 22 százalék.)

2. tábla

Földbérlet és bérleti díj Csongrád megyében

Művelési ág	Egyéni gazdálkodók		Szövetkezetek, társaságok és egyéb bejelentett vállalkozók	
	bérelt terület (hektár)	átlagos bérleti díj (forint/hektár)	bérelt terület (hektár)	átlagos bérleti díj (forint/hektár)
Szántó	704,99	3 113	78 261	4 170
Kert	–	–	1	8 000
Gyümölcsös	0,14	8 571	116	4 331
Szőlő	–	–	178	3 701
Gyep	340,96	2 076	8 433	1 115
Erdő	–	–	1 501	1 259
Nádas	–	–	243	2 466
Halastó	–	–	761	–
Művelés alól kivett terület	1,54	2 662	2 601	6
<i>Összesen</i>	<i>1 047,63</i>	<i>2 685</i>	<i>92 095</i>	<i>3 685</i>

Forrás: a KSH Csongrád Megyei Igazgatóságának közlése az 1994. május és 1995. május közötti felmérés alapján.

A felmérés szerint az egyéni gazdálkodók még alacsonyabb bérleti díjakat fizetnek – kivéve a gyümölcsöst és a gyepet – az általuk bérelt mezőgazdasági területért, mint a nagy gazdaságok. Ez minden bizonnyal a csekély bérleti igénnyel függ össze, amit az általuk bérelt viszonylag kis terület is mutat. A bérleti díjak a földminőség függvényében változnak. Legmagasabbak a Maros-Körös köze jó ártéri talajain (az egyéni gazdálkodók a szántóért hektáronként 3500–5000 forint, a nagygazdaságok 4000 forint bérleti díjat fizetnek), utána következnek az Alsó-Tisza völgye tájörzet humuszos taljai (2300–3000 forint, illetőleg 3000–4000 forint hektáronként, megfelelően) majd a legacsonyabbak a Csongrádi homokháton (1500–3000, illetőleg 1000 forint hektáronként, megfelelően).

Az alacsony bérleti díjak elsősorban az alacsony – sőt a statisztika szerint átlagosan negatívnak kimutatott – mezőgazdasági jövedelmekkel függnek össze. A bérleti díj, másképpen a földjáradék mindenütt a mezőgazdasági jövedelem arányos részét képezi, tehát annak a függvénye, de a bérleti díj a föld kínálatától és keresletétől is függ. Magyarországon jelenleg nemcsak a jövedelmek alacsonyak, hanem igen nagy a földkínálat is. A szövetkezetek és a gazdasági társaságok ugyan kénytelenek bérelni a földet, de sok bérbeadó van, hiszen jelentős része azoknak, akik mostanában kaptak vagy árverésen vásároltak földet, de nem tudnak és nem is akarnak gazdálkodni. A mezőgazdaságból élők jó része továbbra is csak kis háztáji földön – esetleg valamivel nagyobbban, mint korábban – gazdálkodik, a falutól távol élők pedig sehogyan sem.

A magyar bérleti viszonyok alakulását érdemes a keletnémetországgal összehasonlítani. (Itt és a továbbiakban keletnémet, illetve nyugatnémet területeken Németország keleti, illetve nyugati felét értjük, vagyis pontosabban a volt Német Demokratikus Köz-

társaság, illetve Német Szövetségi Köztársaság területeit.) Ott hasonló társadalmi átalakulás zajlott le, mint nálunk, de az integráló fejlett nyugatnémet országrész, továbbá az Európai Unió (EU) mezőgazdasági támogatási rendszere rányomta a bélyegét a változásokra.

A keletnémet szövetségi államokban az 1945 és 1949 között kisérték és az állami földalaphoz csatolt földterületet, amely a mezőgazdasági területnek körülbelül 30 százalékát tette ki, nagyobb részt a BVVG (Bodenverwertungs- und -verwaltungsgesellschaft) kezeli. Kezelési joga a földterület körülbelül 25 százalékára terjed ki. A földeket először rövid lejáratra, majd 1993 óta hosszú lejáratra, rendszerint 12 évre adja bérbe és a későbbiekben eladásukat tervezi. Tekintettel arra, hogy hozzánk hasonlóan a szövetkezetek is bérlik a földet, a bérelt föld aránya 77,5 százalékos.⁷ A bérbeadás a német piaci bérleti díjak alsó szintjén történik. A bérleti iránydíj talajpontonként 2 és 4, ténylegesen 1,50 és 4,80 márka között mozog. A leggyakoribb 30–50 bonitálási talajpont közötti szántó bérleti díja 3,8 és 3,9 márka talajpontként és hektáronként, a rét és legelőé 3,2–3,3 márka. Így módon 1 hektár átlagos minőségű föld bérleti díja a nyugatnémet területen 428 márka, a keletnémet területen 133 márka (a szántó megfelelő értékei: 473 és 144, a rét-legelőé 318 és 90). Ezeknél jóval magasabbak a keleti terület nyugati részein kialakult bérleti díjak, ahol élénk a keletnémet földek iránti nyugatnémet kereslet.⁸

A földár 1992-ben a nyugatnémet területen, 30 178 márka volt hektáronként, a keletnémet területen 9231 márka.⁹ Így tehát a keletnémet részen mind az ár, mind a bérleti díj alacsonyabb, mintegy egyharmada a nyugatnémetének. Úgy tűnik, hogy ez nem rossz kezdet a földpiac mozgásba lendüléséhez.

A földárak

A hazai földárak a bérleti díjakhoz képest is rendkívül alacsonyak. Ezt mutatják például a Csongrád megyei adatok (lásd a 3. táblát): a szántó bérleti díjait 20 százalékos rátával tökécsítve kapjuk meg a táblában szereplő átlagos 14–17 ezer forintos vételárat.

Nemcsak a kínálat nagy, hanem a vásárlás is jelentős: a 442 371 hektár megyei földterületből 31 108 hektárt adtak-vettek 1994 májusa és 1995 májusa között, azaz a terület 7 százalékát. A fejlett tőkés országokban ennél jóval kisebb a földforgalom. Angliában például a farmterületeknek csak körülbelül 1 százaléka cserél gazdát évente,¹⁰ az Egyesült Államokban pedig 2–5 százaléka.¹¹ A jelenleg is magas földforgalom valószínűsíti, hogy a korlátozások feloldása a forgalom még nagyobb élénkítését fogja maga után vonni. A nyugat-európaihoz hasonló szintű földárak feltehetően akkor fognak kialakulni, ha megszűnik az a fölös földkínálat, amely az 1990-es évek földreformjának a következménye, és szabad forgalom alakul ki.

⁷ Doll, H. – Günther, H.J. – Klare, K.: Pachtmärkte in den neuen Bundesländern unter besonderer Berücksichtigung Thüringens. Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft. Braunschweig-Völkenrode. 1994. 31 old.;

⁸ Doll, H. – Günther, H.J. – Klare, K.: Auswertung von Daten aus Pachtverträgen der Bodenverwertungs- und -verwaltungsgesellschaft mbH als Verpächterin (Stand: Juni 1994). Institut für Strukturforchung. Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft. Braunschweig-Völkenrode. 1994. 25 old.

⁹ Neander, E.: Bestimmungsgründe und Entwicklungen des Bodenmarktes. In die Zukunft der Landwirtschaftlichen Flächen-Nutzungen, Wertungen, Prognosen-Schriftenreihe für ländliche Sozialfragen. Heft 118. Göttingen. 1994. 39–58. old.

¹⁰ Johnson, C.: Farmland as a Business Asset. In The Agricultural Land Market. Proceedings of the Agricultural Economic Society, One-Day Conference, 15th December, University of Newcastle upon Tyne, 1989. 8–29. old.

¹¹ ERS Newsletter, 1987. USDA. 1987. évi 3.sz. 6. old.

3. tábla

Földárak Csongrád megyében

Művelési ág	Egyéni gazdálkodók		Bejelentett vállalkozók	
	vásárolt terület (hektár)	átlagos vételár (forint/hektár)	vásárolt terület (hektár)	átlagos vételár (forint/hektár)
Szántó	95,57	16 935	165	21 734
Kert	0,25	21 600	–	–
Gyümölcsös	5,24	13 015	–	–
Szőlő	4,46	16 368	–	–
Gyep	134,36	7 496	51	10 159
Erdő	27,00	10 000	3	5 667
Nádas	4,00	5 000	1	5 000
Művelés alól kivett terület	0,84	23 929	44	8 693
<i>Összesen</i>	<i>271,20</i>	<i>14 030</i>	<i>264</i>	<i>17 078</i>

Forrás: lásd a 2. táblánál.

A néhány nyugati országban kialakult földárakat és a bérleti díjakat ECU-ban és százalékban a 4. tábla mutatja be.

4. tábla

A mezőgazdaságiföld-árak és bérleti díjak 1988-ban

Ország	Ár	Bérleti díj	Bérleti díj az ár százalékában
	ECU/hektár		
Belgium	.	.	.
szántó	9 957	122,68	1,2
rét-legelő	7 970	123,45	1,5
Német Szövetségi Köztársaság	14 079	175,00	1,2
Franciaország, szántó	3 158	72,12*	2,3
Hollandia (1987)	.	.	.
szántó	14 306**	221,93*	1,6
rét-legelő	17 834**	184,28	1,0
Egyesült Királyság	.	.	.
Anglia	7 280**	164,20	2,3
Wales	5 765**	84,05	1,5
Skócia (8,1 hektárnál nagyobb)	2 650**	108,51	4,1

* Szántó és kert.

**Nem bérelt föld.

Forrás: Die Lage der Landwirtschaft in der Gemeinschaft. Bericht 1989. Kommission der Europäischen Gemeinschaften. Brüssel, Luxemburg, 1990.

Az adatok ugyan jelentős országonkénti különbségeket mutatnak az árak és a bérleti díjak tekintetében egyaránt – nagyrészt a föld szűkétől vagy bőségétől, illetőleg a bérleti feltételek szabályozásától függően –, de hasonlóságok is felismerhetők annyiban, hogy

az árak sokszorosai a magyarországinak, és a bérleti díjak többnyire az árak 1–2 százalékát teszik ki. Egy 1991-es összeállítás szerint¹² Ausztriában a minimális acre-kénti földár 2000 font, Franciaországban 500 font, a Német Szövetségi Köztársaságban 1500 font, Észak-Olaszországban 4600 font, Közép-Olaszországban 2500 font és Angliában 2500 font volt.

Ha a külföldi adatokat összehasonlítjuk az átlagos magyarországi adatokkal, akkor nyilvánvaló, hogy a földpiac nálunk még nem, vagy csak nagyon szűk körben működik. A tényleges földforgalom – csakúgy mint korábban – a kis parcellákra, városon belüli vagy városok határában lévő zártkertekre, kis szőlőkre, gyümölcsösökre korlátozódik. Ezek a kis parcellák sokszor telekárón kelnek el. A csongrádi körzeti földhivatalok 1995-ös bejegyzései szerint az egy hektárra átszámított vételár esetenként 1–2 millió forint. A külterületi szántóterületek nagy része 10–35 ezer, a zártkerti gyümölcsösök, szőlők pedig 100–600 ezer forint közötti hektáronkénti árakon cseréltek gazdát. Az árak a földhivatali kimutatások szerint a földminőségtől, de még inkább a parcellanagyságtól (a kisebb parcellák többnyire fajlagosan drágábbak) és a parcellák művelési ágától és fekvésétől függenek.

*

A reális földárak és földbérleti díjak kialakulása **minden**előtt a mezőgazdasági termelés fellendülésétől, jövedelmezőségének emelkedésétől várható. Földet venni és bérbe venni akkor érdemes, ha az ár és a bérleti díj – legalábbis a belföldi tőke megtérülés alsó szintjén – megtérül. További feltétel a jelenleginél sokkal élénkebb földforgalom kialakulása. Ennek elősegítésére meg kellene szüntetni a forgalmi, tulajdoni és használati korlátozásokat, fel kellene oldani az elidegenítési tilalmat, a birtokhatár-korlátokat, a szövetkezetekre, társaságokra és külföldiekre vonatkozó földvételi tilalmakat. Csak a tilalmak és a korlátozások megszűnésétől várható, hogy számos, a mezőgazdaságtól távol, vagy falun élő, de öreg, már a háztájinál nagyobb területen gazdálkodni nem tudó új birtokos eladja a földjét. A hatékonyságot előmozdító birtokkoncentráció csak így mehet végbe. Ez a feltétele annak is, hogy a „zsebszerződésekkel” szerzett birtokok legálissá váljanak, és tulajdonosaik beruházzanak földjeiken.

A szövetkezetek és a mezőgazdasági társaságok föld- és vagyonszerzési tilalma a polgári joggal sem fér össze. Hasonló alapon minden gazdasági társaság vagyonszerzése megtiltható lenne. A gazdálkodó közösségek föld- és vagyonszerzési tilalma, számos nem gazdálkodó egyén földhöz és mezőgazdasági vagyonhoz juttatása nem a gazdasági racionalitás, hanem a politika terméke. Ezen kellene túllépni a földforgalom, -tulajdon és -használat felszabadításával.

Nem szabadna megtiltani a külföldiek földszerzését sem. A külföldiek csak ott vennének földet, ahol azt gazdaságos befektetésnek tartanák, így például az osztrák határ közelében. A keletnémet területek földárai is a nyugatnémet résszel határos területeken emelkedtek közel nyugatnémet színvonalra. A jelenlegi földvételi tilalom legfőbb indoka, hogy a mai árak mellett olcsón jutna a föld idegen kézbe. Az árak emelkedése azonban csak a forgalom élénkülésétől várható. Az élénk kereslet nálunk is emelni fogja az

¹² *Farmers Weekly*. 1991. October. 72. old.

árakat, mint ahogyan a szűkében lévő kárpótlási földeknél máris van erre példa. Ha pedig lanya marad a kereslet, akkor nem fenyeget a föld külföldiek által történő olcsó felvásárlása.

A földforgalom és vele összefüggően a nyugat-európaihoz közelítő földárak kialakulása hosszabb, a gazdasági fejlődéstől függő folyamat lesz. Állami intézkedésekkel semmiképpen sem teremthető meg máról holnapra, de az állami korlátozások feloldásával elő lehetne azt segíteni.

TÁRGYSZÓ: Földvagyon. Földhasználat.

SUMMARY

As a consequence of land privatization the land supply became abundant in Hungary. Many of those who bought land for compensation bonds and were not active in agriculture rented it for agricultural cooperatives and companies. Owing to the great land supply and low agricultural incomes, rents are low. They are not higher, sometimes even lower, than the level of rents paid by the agricultural production cooperatives earlier to members having kept the title for their land parcels. Selling prices of land are low, as well. Research in county Csongrád revealed that average land prices equal with 5 years' purchase of rents, i.e. the capitalization rate is 20 per cent. In Western Europe the years' purchases vary from 25 to 80 and the rates of capitalization from 1,5 to 4 percentages. The future increase in land rents depends on the rise of agricultural incomes and on the lowering of land supply. The supply of land might diminish after the barriers of land selling and buying will have been removed and a great part of land of absentee owners sold.

A VÁLLALKOZÁSI STRUKTÚRA VÁLTOZÁSA A KILENCVENES ÉVEKBEN

SÁNTHA JÓZSEFNÉ DR.

A fejlett ipari országok gazdasági szerkezetének átalakulásával világszerte nőtt a kisvállalkozások gazdasági súlya. E szektor jelentőségét csak növeli munkahelyteremtő képessége, a munkanélküliség enyhítésében betöltött szerepe. A kis- és középvállalkozási kategóriáknak azonban sem a nemzetközi, sem a hazai gyakorlatban nincs egyértelmű definíciója. E szervezeteket érintő gazdaságpolitikai programok kidolgozásához pedig nélkülözhetetlen e kör értelmezése, tartalmának pontos meghatározása.

DEFINÍCIÓK-SZÁMBAVÉTEL

A gazdasági egységek (vállalatok, üzemek, intézmények stb.) méretét elméletileg termékkibocsátásuk, illetve végzett szolgáltatásaik volumenével lehet legjobban jellemezni. A gyakorlatban azonban csupán elvétel lehet példát találni arra, hogy az egyes nemzetgazdaságok a termelés vagy az értékesítés mutatója alapján képeznek vállalati nagyságcsoportokat. Ilyen esetben az időbeni vizsgálatokat az árváltozások, a méretek nemzetközi egybevetését pedig a nemzeti valuták értékelési különbségei is nehezítik. Ezért célszerűségi okokból legtöbbször a foglalkoztatott személyek számával határozzák meg a gazdasági egységek méretét. Természetesen ez is bírálható módszer, ugyanis sok tevékenységnek erősen eltérő a munkaigényessége, a technikai felszereltség, a munkaszervezés stb. különbségei miatt pedig termelékenységi színvonala.

A hazai viszonyok között a nyolcvanas évek elején meginduló vállalkozásélénkítő program keretében kialakított jogi kategóriákra is tekintettel kellett lenni. A sajátos magyar gazdasági szabályozás következtében ugyanis alapvetően más „játékszabályok” határozták meg egy a „kisvállalkozók” körébe sorolt 150 fős szervezet (például egy kissevített) működését, mint egy kisméretű (például 20 fős) „hagyományos”, azaz a szocialista szektor részeként működő szervezetét.

A kisvállalkozói körbe tartozó szervezetek létesítését 1982-ben tette lehetővé először jogszabály. A korábbi kisebb „új típusú” vállalkozási formák voltak:

- az önálló jogi személyként működő kisvállalatok, leányvállalatok és kissevített;
- az önálló jogi személy keretén belül működő vállalati gazdasági munkaközösségek, valamint ipari és szolgáltató szervezetek szakcsoportok;
- a magánszemélyek által létrehozott gazdasági munkaközösségek.

1985-ben a „kisvállalat” kategória jogilag megszűnt és helyébe az „egyszerűsített formában működő szervezet” fogalom lépett. Ezek léte esetleges volt, nem közgazdasági kategóriaként, hanem a Pénzügyminisztérium engedélyével működtek. Ebben az időszakban kisvállalkozásnak a jogi személyiségű szervezetek közül az egyszerűsített formában működő szervezeteket, illetve munkaközösségeket, az ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportokat, valamint a magánkisiparosokat és kiskereskedőket tekintette a statisztika.

1989-ben lépett életbe az új Társasági Törvény, amelynek alapján a gazdasági szervezetek fő csoportjai lettek:

- a jogi személyiségű gazdasági szervezetek,
- a jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek,
- a költségvetési, társadalombiztosítási és egyéb szervezetek.

Ezzel egyidejűleg megszűnt az egyszerűsített formában való működés lehetősége, és a Pénzügyminisztérium által szabályozott számviteli rendszer jelentősen módosult. Az új rendszer a gazdálkodókat az árbevétel nagyságának megfelelően három csoportba sorolta:

- 25 millió forint árbevétel alatt egyszeres könyvvitelt kellett vezetniük;
- 25–250 millió forint között egyszerűsített kettős könyvvitelt vezettek;
- 250 millió forint felett kettős könyvvitel vezetésére voltak kötelezettek.

Létszám-kategóriánként különböző adatszolgáltatási kötelezettséget hordozó kategóriákat határoztak meg. A kategóriák a következők voltak:

- az 50 főnél kevesebbet foglalkoztató szervezetek,
- az 51–300 főt foglalkoztató szervezetek,
- a 300 főnél többet foglalkoztató szervezetek.

A kisszervezetek számának rohamos növekedése szükségessé tette az alsó kategórián belüli további differenciálást. 1993 januárja óta a jogi személyiségű gazdasági szervezetek létszám-kategóriái kibővültek a 11 főnél kevesebbet, a 11–20 főt és a 21–50 főt foglalkoztató csoportokkal. A többi gazdálkodási formára vonatkozóan a hivatalos statisztikai feldolgozások nem alkalmaznak létszám-kategóriákat.

Dolgozatomban – az általános definíciók bevezetése nélkül és a rendelkezésünkre álló területi részletezésű statisztikai adatok alapján – megkísérlem bemutatni a kis- és középvállalkozások helyét, szerepét a teljes vállalkozási szférán belül, alapvetően létszám-kategóriák és jellemző gazdálkodási formák szerint.

Jelenleg az alkalmazottak száma a legmegbízhatóbb statisztikai mérőszám a vállalkozási méret jellemzésére. A szakirodalomban és a köztudatban leginkább elfogadott alapkategóriák: 50 fő alatt (kisvállalkozás), 51 és 300 fő között (középvállalkozás).

A szakirodalom szerint kisvállalkozásnak tekinthetők (amennyiben a méretre vonatkozó korláton belül vannak): az egyéni vállalkozók (minden vállalkozói igazolvánnyal rendelkező magánszemély), a társasági törvényben szereplő valamennyi forma (közkereseti társaság, jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösség, betéti társaság, egyesülés, közös vállalat, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság), a szövetkezetek, valamint a (megszűnőben, átalakulóban lévő) állami vál-

lalatok. Létező, bár 1990 óta nem alapítható szervezet a gazdasági munkaközösség, amely jogi személyiség nélküli gazdasági társaság. Az egyesülések és a közös vállalatok – definíciójuk szerint – nem klasszikus kisvállalkozások, ám gazdasági társaságok lévén bizonyos esetekben ide sorolhatjuk őket. (A gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerinti osztályozása 1994. január 1-jei hatállyal megváltozott, de az összehasonlíthatóság kedvéért – a KSH közleményeinek is megfelelően – 1994-re vonatkozóan is a korábbi osztályozási formát alkalmazom.) Nem sorolom ide a nem nyereségérdekeltségű (non-profit) szervezeteket, a helyi és a központi költségvetési szerveket, a társadalombiztosítási szerveket, a vízgazdálkodási társulásokat és a lakásszövetkezeteket. Ezek a szervezetek folytatnak ugyan gazdálkodást, sőt esetenként vállalkoznak is, tevékenységük azonban valamilyen szempontból annyira kötött, hogy nem számítjuk őket a vállalkozói szférába.

A különböző gazdasági formák struktúráját a gazdasági szervezetek száma alapján vizsgáltam, amelytől természetesen a létszámmegoszlás, a tevékenységük súlya, a GDP-hez való hozzájárulás szerinti megoszlás stb. merőben eltérő lehet.

ORSZÁGOS FOLYAMATOK

A magyar gazdaság struktúrájának többoldalú átalakítása hosszú idő óta szükség-szerű folyamat. Ezen belül a gazdaság szervezeti rendszerének változása az utóbbi években látványos volt. Igen nagy változások voltak tapasztalhatók a gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerinti osztályaiban, emellett pedig jelentős volt a létszám-kategóriák szerinti megoszlás módosulása. A gazdasági szervezetek ágazati struktúrája azonban az utóbbi néhány évben már alig változott.

Az 1989. január 1-jén életbe lépett Társasági törvény piaci jellegű jogi és szervezeti kereteket hozott létre a szektorális széttagoltság helyébe. Ezzel együtt jelentős számszerű növekedés indult meg. A piaci szereplők¹ száma 1994. december 31-én első ízben haladta meg az egymilliót, amely 2,8-szerese volt az 1989. év végének. Az évenkénti növekedés üteme 1991-ig fokozatosan gyorsult, majd lassult, miközben jelentős számszerű növekedés következett be. A tendencia a nagy létszámú mamutcégek csökkenésének irányába hatott, részben saját kezdeményezésű társasággá válások, döntően azonban kötelező átalakítások révén vagy a csőd- és felszámolási eljárások beindulása miatt.

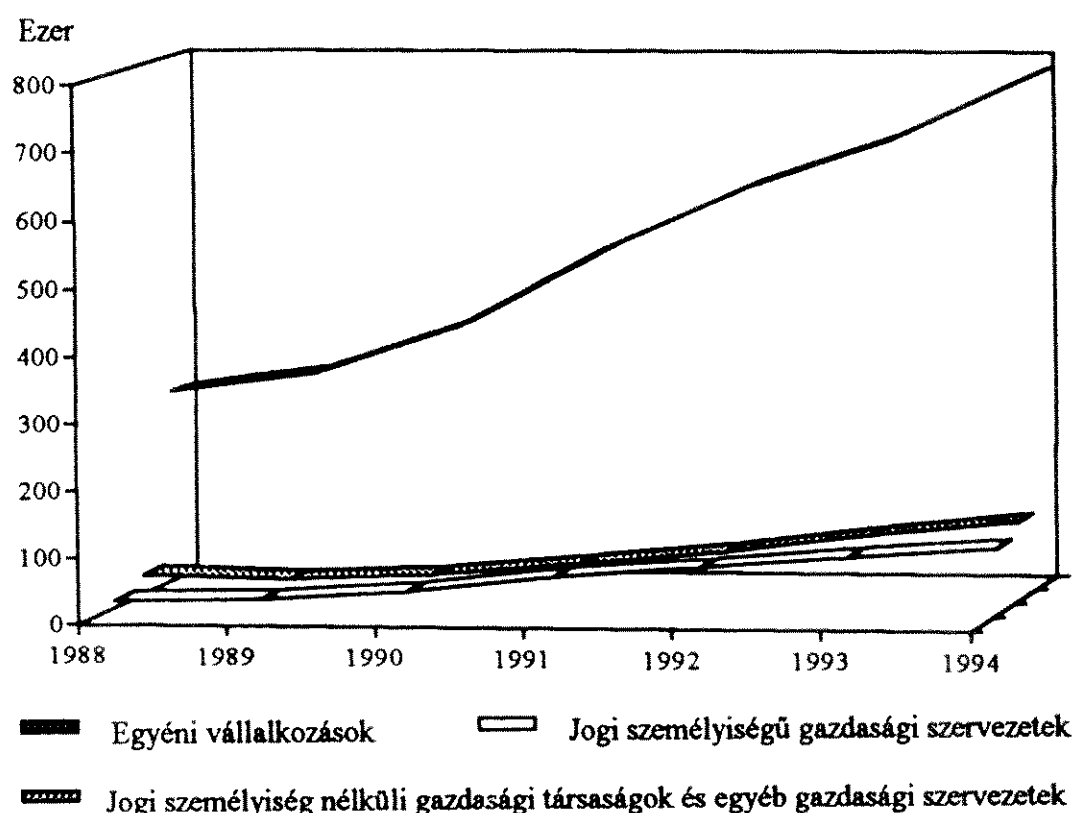
E folyamatok a kis- és középvállalkozások számának és arányainak növekedéséhez vezettek, amihez hozzájárult még az is, hogy a relatíve alacsony tőkével rendelkezők viszonylag kedvezőbb jogi felelősséggel hoztak létre különböző formájú kis- és középvállalkozásokat.

A piaci szereplők száma gazdálkodási formánként és időszakonként is jellemzően alakult. A jogi személyiségű szervezeteken belül a vállalatok száma 1990 óta egyre csökkent, 1994-ben már alig több mint egyharmada volt az 1989 évinek. Ezzel ellentétben a korlátozott felelősségű társaságok száma – bár csökkenő ütemben – az évek során számottevően nőtt, és 1994-ben majdnem hússzorosa volt az öt évvel korábbinak. Így, míg 1989 végén mintegy kétszer annyi kft. volt, mint vállalat, addig 1994-ben a kft.-k száma 107-szerese volt a vállalatokénak.

¹ Jogi, nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek és egyéni vállalkozások együtt.

A jogi személyiség nélküli szervezeteken belül a korábban még jelentős számú gazdasági munkaközösségek száma csökkent, 1990 óta ugyanis e formában már új szervezet nem volt alapítható. Praktikus és közkedvelt forma lett viszont a betéti társaság, melyek száma a korlátozott felelősségű társaságokéhoz hasonlóan csökkenő ütemben ugyan, de évenként jelentősen bővült, és 1994 végén 77-szer annyi volt, mint 1989 azonos időpontjában. Így 1989-ben még 13-szor annyi gazdasági munkaközösség volt, mint betéti társaság, 1994-ben pedig a betéti társaságok száma 7-szerese volt a gazdasági munkaközösségekének.

1. ábra. A piaci szereplők számának változása

A piaci szereplők számának alakulását alapvetően a legnagyobb súllyal szereplő egyéni vállalkozások számának 1991-ig növekvő, majd mérséklődő ütemű növekedése határozta meg. Ezen belül minden évben kismértékben bővült a kisiparosok köre, és jelentősen csökkenő ütemben gyarapodott a kiskereskedők száma. Az utóbbi években számottevő növekedést mutat (arányuk meghatszorozódott) a mezőgazdasági önállók köre. (Lásd az 1. táblát.)

Az 1989 és 1994 közötti időszakban a szerkezetváltozási együttthatók a legnagyobb mértékű elmozdulást a betéti társaságok arányának növekedésében, a legkisebbet pedig a vállalatok arányának csökkenésében mutatják.

A jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek és az egyéni vállalkozások átlagos foglalkoztatotti létszáma, jellegükből adódóan, folyamatosan alacsony volt (adatok hiányában ezt csak a tapasztalatok támasztják alá). A jogi személyiségű gazdasági szervezetek létszám szerinti struktúrája azonban a decentralizáció következtében látványosan módosult.

Az a közismert tény, hogy az 50 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató cégek aránya nőtt a nagyobbak rovására, további pontosításra szorul: a fordulópont már a 20 főnél erőteljesen mutatkozik. Ezek aránya 1989 és 1994 között 38-ról 84 százalékra

nőtt, sőt az utóbbi év végén már az összes szervezet 58 százaléka tíz vagy még kevesebb alkalmazottat foglalkoztatott. A 21–50 fős szervezetek aránya ezen időszakban kisebb mértékben, 18-ról 8 százalékra csökkent. Míg 1989-ben a cégeknek közel egyötöde 300 főnél nagyobb létszámot foglalkoztatott, 1994-ben ezek aránya nem érte el a másfél százalékot. (Lásd a 2. ábrát.)

1. tábla

A piaci szereplők arányainak változása országosan

Gazdálkodási forma	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	Szerkezet- változási együttható 1989–1994
	december 31-én (százalék)						
Jogi személyiségű gazdasági szervezet	4,2	6,4	8,6	9,3	9,8	10,1	2,40
Ezen belül:							
vállalat	15,7	8,0	4,2	2,5	1,3	0,8	0,05
korlátolt felelősségű társaság	29,4	62,2	78,1	82,5	85,1	86,9	2,96
részvénytársaság	2,0	2,2	2,0	2,5	2,8	2,9	1,45
szövetkezet	46,4	24,2	13,7	11,1	9,5	8,2	0,18
Jogi személyiség nélküli gazdasági társaság és egyéb gazdasági szervezet	6,7	7,5	8,5	9,5	11,2	12,1	1,81
Ezen belül:							
közkereseti társaság	0,8	1,2	0,9	1,7	2,5	2,7	3,38
gazdasági munkaközösség	60,4	60,4	38,4	24,9	15,6	11,1	0,18
betéti társaság	4,8	17,0	44,1	58,4	68,6	73,5	15,31
egyéb gazdasági szervezet	28,2	21,4	16,7	15,0	13,2	12,2	0,43
Egyéni vállalkozás	89,1	86,1	83,0	81,2	78,9	77,8	0,87
Ezen belül:							
szellemi szabadfoglalkozású	..	..	27,0	27,3	28,1	31,2	1,16
kisiparos	..	..	43,7	39,2	35,1	33,1	0,76
kiskereskedő	..	..	28,7	32,8	35,0	32,8	1,14
mezőgazdasági önálló	..	..	0,5	0,6	1,7	2,9	5,80
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,00

Megjegyzés. Az „ezen belül” tételek saját összesenjük százalékában.

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek számának nemzetgazdasági ágankénti összetételében az évek során nem volt jelentős módosulás. 1994-ben a kereskedelem, a közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása ágazat, majd az ipari, valamint az ingatlanügyletekkel foglalkozó szervezetek aránya volt a legnagyobb. (Lásd a 2. táblát.)

A vállalatok aránya az iparon belül volt a legmagasabb (1,6%), de ennek több mint kétszerese volt a részvénytársaságok aránya (4,9%), amely az ágazatok között szintén az iparban volt a legmagasabb, eltekintve a lényegesen kevesebb szervezettel rendelkező pénzügyi tevékenység ágazattól. Szövetkezetek jelentős arányban a mezőgazdasági jellegű ágazatban voltak, majd – ugyan jóval kisebb arányban, de az egyötödöt meghaladva – a pénzügyi szolgáltatási ágon belül. Minden ágazatban döntően (56,6–95,8 százalékban) a korlátolt felelősségű társaságok aránya volt a meghatározó.

2. tábla

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma és aránya nemzetgazdasági áganként, valamint gazdálkodási forma és létszám-kategória szerinti megoszlása
(1994. december 31.)

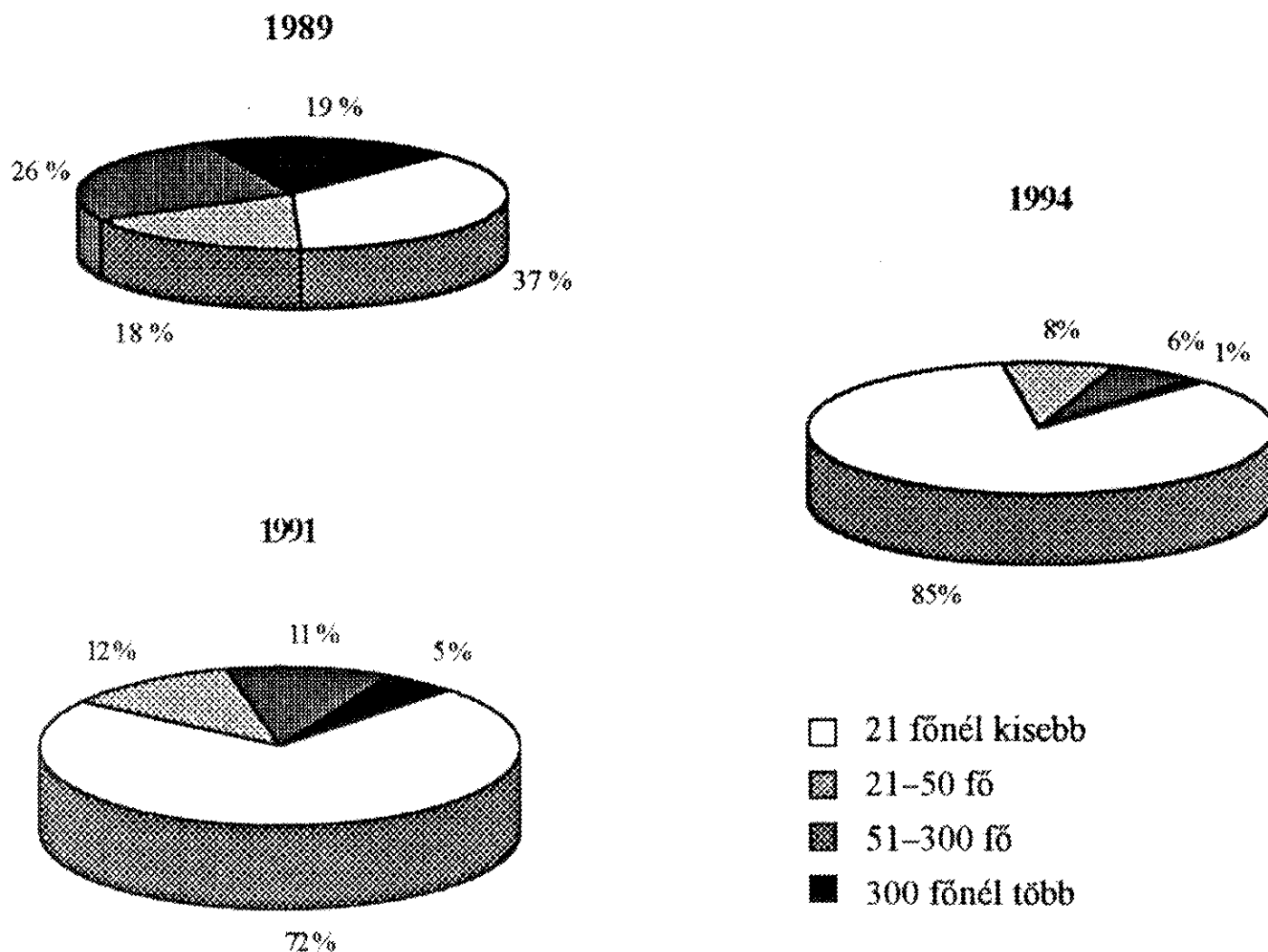
(1994. december 31.)

Nemzetgazdasági ág	A szervezetek		Ezen belül a					A		A 11-20		A 21-50	Az 50 főt és kevesebbet	Az 51-300 főt	A 300 főtől többet	Összesen
	száma	megoszlása (százalék)	vállalatok	korlátolt felelősségű társaságok	résztvénytársaságok	szövetkezetek*	10 főt és kevesebbet	főt	A 11-20	A 21-50						
foglalkoztató szervezetek megoszlása (százalék)																
aránya (százalék)																
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és élelmiszeripar, halászat	5 547	5,5	0,6	56,6	3,1	36,9	43,8	18,3	13,8	75,9	21,9	2,3	100,0			
Bányászat	232	0,2	6,5	84,5	4,3	3,0	35,2	21,7	16,1	73,0	18,7	8,3	100,0			
Feldolgozóipar	19 038	18,8	1,4	85,4	4,7	7,9	47,6	23,9	13,6	85,1	11,5	3,4	100,0			
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	298	0,3	8,1	71,1	19,8	-	31,4	7,4	13,9	52,7	24,3	23,0	100,0			
Ipar	19 568	19,3	1,6	85,1	4,9	-	47,2	23,6	13,6	84,5	11,7	3,8	100,0			
Építőipar	9 604	9,5	1,0	83,2	1,7	12,9	48,2	26,5	15,8	90,5	8,7	0,8	100,0			
Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása	35 889	35,4	0,4	95,6	1,7	2,1	66,5	26,6	3,9	97,1	2,4	0,6	100,0			
Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás	3 334	3,3	0,4	95,8	2,6	0,8	57,9	30,5	7,3	95,7	3,3	1,0	100,0			
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	3 785	3,7	0,6	93,3	3,0	2,8	59,8	25,1	9,0	93,9	4,3	1,8	100,0			
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai	1 109	1,1	0,2	57,6	18,1	23,6	60,1	17,9	13,9	91,9	5,7	2,4	100,0			
Ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	18 303	18,1	0,7	81,0	2,9	11,6	63,7	28,9	4,6	97,2	2,5	0,3	100,0			
Közigazgatás	2	0,0	-	-	-	-	50,0	-	50,0	100,0	-	-	100,0			
Oktatás	529	0,5	0,6	94,3	1,9	1,3	60,3	29,1	8,0	97,3	2,7	-	100,0			
Egészségügyi és szociális ellátás	638	0,6	-	94,2	0,9	4,5	63,1	31,3	3,8	98,3	1,4	0,3	100,0			
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	2 939	2,9	2,0	87,3	1,9	5,1	58,0	29,7	5,3	93,0	6,2	0,8	100,0			
Összesen	101 247	100,0	0,8	86,9	2,9	8,2	58,3	26,0	8,1	92,5	6,2	1,4	100,0			

* A vízgazdálkodási társulatok nélkül.

Az ország gazdasági szervezeteinek 58 százalékában 1994 végén 11 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztattak, további 26 százalékban 11–20 fő, 8 százalékban 21–50 fő volt a foglalkoztatotti létszám. Az 50 főnél kisebb szervezetek aránya a fő ágazatok közül csak az iparban (84,5%), valamint a mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás, halászat (75,9%) ágazatban nem érte el a 90 százalékot.

2. ábra. A jogi személyiségű gazdasági szervezetek* számának változása létszám-kategóriák szerint

* Itt és a továbbiakban a lakás- és garázsszövetkezetek, a felszámolás alatt levő, valamint az ismeretlen létszámú szervezetek nélkül.

Az 1992. január 1-jén hatályba lépett csődtörvényt követően 1994. végéig Magyarországon 3147 jogi személyiségű gazdasági szervezet ellen indult csődeljárás, amelyeknek 62 százaléka korlátolt felelősségű társaság, 22 százaléka szövetkezet, közel egytizede vállalat és 5,3 százaléka részvénytársaság volt. A csődbe jutott szervezetek háromtizede 11-nél kevesebb alkalmazottat foglalkoztatott, egyötöd-egyötöd arányban voltak a 11–20 és a 21–50 főt foglalkoztatók, közel egynegyedüknél a létszám 51–300 fő volt, és a csődöt jelentett cégek 5,7 százalékában volt 300 fő feletti a létszám.

Az időszak végéig befejezett 2776 csődeljárásnak fele felszámolással, 47 százalékuk pedig a hitelezőkkel való megegyezéssel végződött. A vállalatoknak és a szövetkezeteknek egyharmadánál felszámolással, a korlátolt felelősségű társaságoknak pedig egyharmadánál megegyezéssel zárult a csődeljárás.

1992. január 1. és 1994. december 31. között az országban 6671 jogi személyiségű gazdasági szervezetnél indult felszámolási eljárás. (Ez magában foglalja a közvetlenül

felszámolásra kerülő szervezeteken kívül a csődeljárásból felszámolási eljárás alá került szervezeteket is.) E szervezetek legnagyobb része korlátolt felelősségű társaság (62,6%) és szövetkezet (27,4%), 6 százalékuk vállalat és 3,3 százalékuk részvénytársaság volt. A felszámolási eljárás alá került szervezeteknek 29 százaléka a feldolgozóiparba, 26 százaléka a kereskedelmi jellegű ágba, mintegy ötödük az építőiparba tartozott, a többi ágazatban egyenként ezer (15%) alatti volt a felszámolandó cégek száma.

A gazdasági szervezetek számát növelte a külföldi tőke beáramlása is. Magyarországon 1993 végén 21 ezer külföldi érdekeltségű vállalkozás működött, 22 százalékkal több, mint az előző év végén, és 16-szorosa az 1989. évinek. A külföldi tőke állománya 662,9 milliárd forint volt, ami 65 százalékkal meghaladta az 1992. évit, a négy évvel azelőtti tőkeállomáynak pedig 22-szerese volt. 1993 végén az összes vállalkozás 15 százalékában volt külföldi érdekeltség. Nőtt a külföldi tőke részesedése a vállalkozások jegyzett tőkéjében: négy év alatt 24 százalékról közel 60 százalékra. Ez azt jelenti, hogy a külföldi befektetők többnyire a többségi tulajdonjogot is megszerezték.

3. tábla

A külföldi érdekeltségű vállalkozások számának és jegyzett tőkéjének alakulása országosan

Év (december 31.)	A szervezetek száma	A jegyzett tőke	Ebből külföldi befektetés	A külföldi befektetés aránya (százalék)
		milliárd forint		
1989	1 350	124,4	30,0	24,1
1990	5 693	274,2	93,2	34,0
1991	9 117	475,6	215,0	45,2
1992	17 182	713,1	401,8	56,3
1993	20 999	1 113,2	662,9	59,5

A külföldi tőke fele 1993 végén a feldolgozóiparban, 14 százaléka a kereskedelem-ben működött. Főként a MATÁV privatizációja következtében a szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazat részesedése a külföldi tőkéből 2 százalékról 9 százalékra nőtt. A nemfém ásványi termékek gyártása ágazatban volt a legnagyobb a külföldi részesedés aránya, továbbá számottevő volt az idegen tőke az élelmiszeriparban és a gépiparban. Hiányoztak a külföldi befektetők a magyar villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás ágazatban, a mezőgazdaságban és a vegyiparban. (Lásd a 4. táblát.)

A külföldi többségi tulajdonnal működő szervezetek száma nőtt, a külföldi tőke átlagos részesedése a jegyzett tőkéből négy év alatt 24 százalékról közel 60 százalékra emelkedett. E változást elősegítette a kizárólag külföldi tulajdonban lévő vállalkozások számának növekedése, valamint a külföldi érdekeltségű befektetések arányának emelkedése. 1993 végén az összes külföldi tőkével működő vállalkozásnak 35 százaléka száz százalékan külföldi kézben volt, négy évvel azelőtt ez az arány alig érte el a 2 százalékot. A megfigyelt időszakban az összes külföldi tőkével működő vállalkozások között a belföldi többségi tulajdonú vállalkozások aránya 87 százalékról 37 százalékra csökkent.

A külföldi tőke fele külföldi többségi tulajdonú, egyharmada kizárólag külföldi és egyötöde belföldi többségi tulajdonú vállalkozásban volt található 1990-ben. Az 5. táblából látható, hogy a külföldi befektetők célja a minél nagyobb mértékű saját részesedés

elérése, illetve a teljes egészében külföldi tulajdonú vállalkozások alapítása, ugyanis a külföldi többségi tulajdonú vállalkozások 1989-ben csupán a külföldi tőke 20 százalékát, a kizárólag külföldiek pedig mindössze 1,4 százalékát működtették.

4. tábla

A külföldi érdekeltségű vállalkozások vagyoni helyzete országosan, 1993

Nemzetgazdasági ág	A külföldi érdekeltségű vállalkozások			Az egy szervezetre jutó	
	száma	jegyzett tőkéje	külföldi részesedése	jegyzett tőke	külföldi befektetés
		milliárd forint		millió forint	
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat	469	16,6	7,9	35,4	16,8
Bányászat	54	11,7	8,8	216,7	163,0
Feldolgozóipar	3 828	476,9	331,1	124,6	86,5
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek	493	149,1	111,6	302,4	226,4
Textíliák, ruházati és bőrtermékek	492	23,0	14,2	46,7	28,9
Fa-, papír- és nyomdaipari termékek	656	31,9	21,8	48,6	33,2
Vegyipar	393	73,6	36,7	187,3	93,4
Nemfém ásványi termékek	170	35,7	27,7	210,0	162,9
Kohászat, fémfeldolgozás	434	37,2	22,7	85,7	52,3
Gépipar	1 006	120,0	91,4	119,3	90,9
Egyéb feldolgozóipar	184	6,4	5,0	34,8	27,2
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	18	5,9	5,0	327,8	277,8
Építőipar	1 090	36,3	26,1	33,3	23,9
Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása	10 098	141,0	90,2	14,0	8,9
Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás	842	36,9	25,9	43,8	30,8
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	744	147,8	57,8	198,7	77,7
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatás	139	148,6	48,2	1069,1	346,8
Ingatlanügyletek, bérbeadás	2 888	82,8	56,2	28,7	19,5
Oktatás	129	0,8	0,3	6,2	2,3
Egészségügyi és szociális ellátás	158	1,8	1,4	11,4	8,9
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	542	6,1	4,0	11,3	7,4
Összesen	20 999	1 113,2	662,9	53,0	31,6

1994-ben is folytatódott a külföldi tőke beáramlása, de csak a szervezetek száma nőtt, a külföldi tőkebefektetés összege jelentősen csökkent; visszaesett az egy vállalkozásra jutó összes, ezen belül a külföldi tőke értéke is. (Lásd a 6. táblát.)

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek cserélődése az évek során mindig együtt járt a szervezetek számának növekedésével, 1989 és 1994 között az alapítások száma 90 436-tal volt nagyobb, mint a megszűnéseké. Az új alapítások aránya több mint kilenctized volt, a jogutód nélküli megszűnések aránya pedig egyharmad. Ez utóbbiak évenként jelentős eltéréseket mutattak. (Lásd a 7. táblát.)

1994-ben a szervezetek számának növekedési üteme csökkent. 1991 óta csökkent az alapítások száma és nőtt a megszűnéseké. A szervezetek számának változása eltérő mér-

tékű volt. 1994-ben az év elején meglévő ezer szervezetre 205 alakulás és 18 megszűnés jutott, így 187 szervezettel nőtt az állomány.

5. tábla

A külföldi érdekeltsgű vállalkozások száma, jegyzett tőkéje és külföldi részesedése országosan

Megnevezés	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben (százalék)				
A vállalkozások száma					
Kizárólag külföldi tulajdonú szervezetek	1,9	4,1	13,0	27,0	35,1
Külföldi többségi tulajdonú szervezetek	11,5	11,2	22,0	25,0	27,5
Hazai többségi tulajdonú szervezetek	86,6	84,7	65,0	48,0	37,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A jegyzett tőke					
Kizárólag külföldi tulajdonú szervezetek	0,3	2,0	8,1	16,6	18,2
Külföldi többségi tulajdonú szervezetek	8,1	16,6	31,2	38,7	38,3
Hazai többségi tulajdonú szervezetek	91,6	81,4	60,7	44,7	43,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A külföldi részesedés					
Kizárólag külföldi tulajdonú szervezetek	1,4	5,8	17,8	29,4	30,6
Külföldi többségi tulajdonú szervezetek	20,1	31,7	48,5	50,4	50,1
Hazai többségi tulajdonú szervezetek	78,5	62,5	33,7	20,2	19,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

6. tábla

Az újonnan alakult külföldi érdekeltsgű gazdasági szervezetek országosan

Megnevezés	1992.	1993.	1994.	1993-ban	1994-ben
	évben			az előző évi százalékában	
A szervezetek száma	4 101	4 286	4 431	104,5	103,4
A jegyzett tőke (millió forint)	70 407,3	65 852,7	42 230,5	93,5	64,1
Ezen belül a külföldi aránya (százalék)	61,0	70,1	75,5	107,6*	69,1*
Az egy vállalkozásra jutó					
jegyzett tőke (millió forint)	17,2	15,4	9,5	89,5	61,7
külföldi tőke (millió forint)	10,5	10,8	7,2	102,9	66,7

* A devizaforint értékének alakulása.

A vállalatok számát ez a mozgás jelentősen csökkentette (ezer szervezetre számítva 265-tel), a többi főbb gazdálkodási formában növekedést eredményezett, leginkább a részvénytársaságok körében (fajlagosan 216-tal). A 300 fő feletti szervezeteknél nagyobb volt az ezrenkénti megszűnés (95), mint az alakulás (90), azaz csökkenés következett be. A növekedő kategóriák között a 10 főnél kisebb szervezetek számában volt a legnagyobb különbség (ezzenként 373) az év elején meglévő szervezetekhez viszonyítva.

7. tábla

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek számának változása országosan

Év	A szervezetek száma az időszak elején	Alapítás	Ebből az új aránya (százalék)	Megszűnés	Ebből a jogutód nélküliek aránya (százalék)	A szervezetek száma az időszak végén
1989	10 811	4 669	98,1	245	67,8	15 235
1990	15 235	14 867	90,7	632	32,0	29 470
1991	29 470	24 275	91,1	989	31,7	52 756
1992	52 756	18 052	88,9	1 422	29,5	69 386
1993	69 386	17 720	90,7	1 468	24,6	85 638
1994	85 638	17 089	94,8	1 480	42,8	101 247
Összesen	-	96 672	91,5	6 236	33,6	-

REGIONÁLIS KÜLÖNBÖZŐSÉGEK

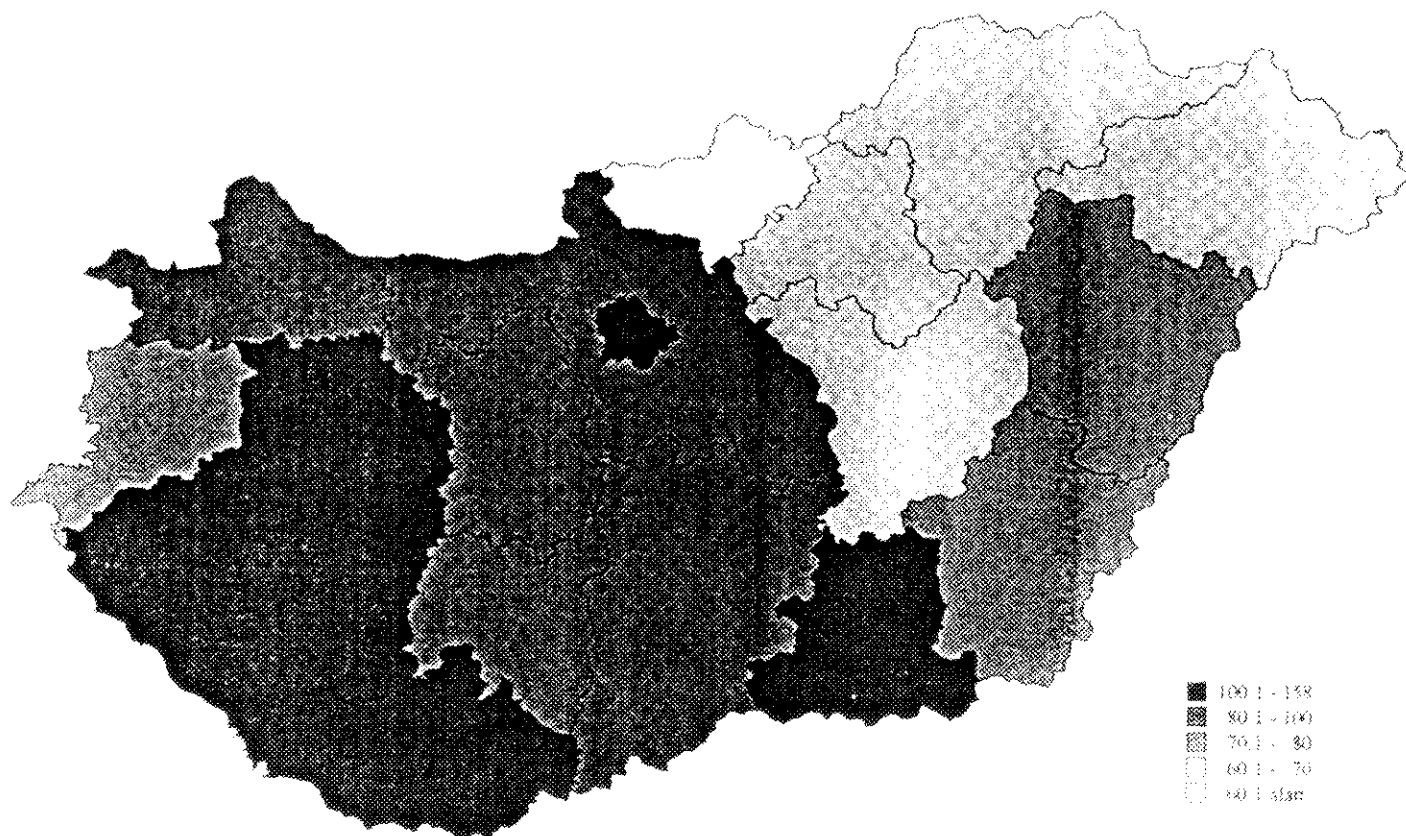
A Társasági törvény életbelépése előtt, 1988-ban – a jelenlegivel összehasonlítható struktúrában – Magyarországon ezer lakosra 32 piaci szereplő jutott, 1992 évében 72, 1993-ban 85, 1994 végén pedig már 98 szervezet. A jogi személyiségű gazdasági szervezetekből 1988-ban ezer lakosra egy, 1992-ben 7, 1993-ban 8, 1994 végén pedig már 10 jutott. A jogi személyiség nélküli szervezetek ezer lakosonkénti száma a vizsgált időszakban 3-ról mintegy 12-re növekedett. (1989-ben 2, 1990-ben 3, 1991-ben 5, 1992-ben 7, 1993-ban 10.) A legnagyobb számban és arányban az egyéni vállalkozások fordulnak elő, ezer lakosonkénti számuk 28-ról 1993-ra 67-re nőtt, majd további egy év múlva 76 volt. (1989-ben 31, 1990-ben 38, 1991-ben 49, 1992-ben 59)

A piaci szereplők népességhez viszonyított száma nagyobb tájegységi jellemzőket mutat. (Lásd a 3. ábrát.) A jogi személyiségű szervezeteket tekintve 1994 végén az ország 7 északi és keleti megyéje a legritkábban telepített összefüggő térség volt.

A nem jogi személyiségű szervezetek területi sűrűsége az ország középső és déli-dél-nyugati megyéiben volt a legnagyobb. E szervezetek körében is jellemző volt azonban az ország északi és keleti megyéiben a népességhez viszonyított alacsony arány. Az egyéni vállalkozók területi sűrűsége nyugatról keletre csökkent, és 1994 végén csak Vas megye, valamint ellenkező előjellel Csongrád megye volt kivétel. Mivel a piaci szereplők nagyobb része ekkor is egyéni vállalkozó volt, ezer lakosra jutó számuk általában az ország nyugati felétől keletre haladva, megyei részletezésben, csökkenő tendenciát mutat.

Az ezer lakosra jutó jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma 1994 végén legkisebb Heves megyében (4,9), legnagyobb pedig Győr-Moson-Sopron megyében (8,7) volt. A jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek körében a területi sűrűség 4,7 (Heves megye) és 15,9 (Csongrád megye) között szóródott. Az egyéni vállalkozások azonos mutatói 46,0 (Nógrád megye) és 112,5 (Somogy megye) közé estek. Együttesen a piaci szereplők ezer lakosra jutó száma 58,1 (Nógrád megye) és 129,0 (Somogy megye) között szóródott. A szervezetek sűrűsége Budapesten lényegesen magasabb volt, mint a vidéki átlag, de az egyéni vállalkozások körében Somogyban (feltehetően a Balaton miatt) 2 és fél százalékkal nagyobb volt a sűrűségi mutató, mint a fővárosban.

3. ábra. Az ezer lakosra jutó piaci szereplők száma
(1994. december 31.)

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek 84 százalékában 1994. december 31-én országosan 21 főnél kevesebbet foglalkoztattak, ezek aránya Budapesten 89 százalék volt. A megyék között Pest megyében volt a legmagasabb (85%) az e kategóriába tartozó szervezetek aránya, a legalacsonyabb pedig Békés megyében 74 százalék.

Létszám-kategóriák szerint nincsenek olyan nagytérégi jellemzők, mint a piaci szereplők sűrűsége szerint; a megyénkénti szóródás terjedelme az egyes létszámcsoportokon belül számottevő lehet ugyan, de ezzel együtt jellemző sűrűségi csoportok voltak fellelhetők.

A 20 főt vagy kevesebbet foglalkoztatók aránya 8 megyében és a fővárosban 80,1-85,0 százalék közé esett. (A legkisebb Békés megyében, 73,7, a legnagyobb Budapesten, 89,1 százalék) A 21-50 főt dolgoztatók aránya (legkisebb Budapesten, 6,3, legnagyobb Nógrád megyében, 13,2 százalék) 7 megyében és a fővárosban 8,1-10,0 százalék között volt található. Tizennégy régióban az 51-300 főt foglalkoztatók aránya 5,1-10,0 százalék közé esett (legkisebb Budapesten, 3,6, legnagyobb Tolna megyében, 11,3 százalék). Országosan is elhanyagolható arányt képviseltek a 300 főnél többet foglalkoztató cégek (1,4%), és arányuk csak 0,7 (Pest megye) és 2,5 százalék (Jász-Nagykun-Szolnok megye) között szóródott, a jellemző nagyságkategória pedig a 2,1-2,5 százalék (9 megye).

Az 1991. évi II. törvény a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról 1992. január 1-jén lépett hatályba, és jelentős hatást gyakorolt a szervezeti átstrukturálódásra. A válság, illetve az átalakulási folyamat az egyes térségeket, megyéket – a már meglévő gazdasági szervezeteket is figyelembe véve – különbözőképpen érintette.

1992. január 1. és 1995. szeptember 30. között 3167 jogi személyiségű gazdasági szervezet ellen indult csődeljárás az országban, azaz az 1994. december 31-i szervezetek

3,1 százaléka ellen. A csődbe jutási arány Veszprém megyében volt a legalacsonyabb (1,9%), ezt követte Budapest 2,2 százalékos aránnyal, és Nógrád megyében volt a legmagasabb (7,1%).

8. tábla

*A piaci szereplők sűrűsége területi részletezés szerint**

Főváros, megye	Az ezer lakosra jutó			
	jogi személyiségű	jogi személyiség nélküli	egyéni vállalkozások	összes piaci szereplők
	gazdasági szervezetek			
	száma 1994. december 31-én			
Baranya	7,7	9,9	68,6	86,2
Bács-Kiskun	8,2	12,0	84,7	104,8
Békés	5,2	5,9	63,1	74,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	5,4	7,9	47,2	60,5
Csongrád	7,8	15,9	78,1	101,8
Fejér	6,8	10,6	70,1	87,5
Győr-Moson-Sopron	8,7	8,8	74,6	92,0
Hajdú-Bihar	6,0	8,4	57,7	72,1
Heves	4,9	4,7	59,5	69,1
Jász-Nagykun-Szolnok	5,1	6,2	55,9	67,2
Komárom-Esztergom	8,4	10,8	71,6	90,8
Nógrád	5,6	6,4	46,0	58,1
Pest	8,4	9,6	69,1	87,1
Somogy	7,1	9,4	112,5	129,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,2	6,0	50,5	61,7
Tolna	6,2	7,6	73,9	87,7
Vas	6,8	5,9	63,6	76,3
Veszprém	7,1	7,5	89,2	103,7
Zala	6,9	10,4	88,0	105,3
Vidék összesen	6,8	8,7	68,1	83,6
Budapest	23,3	25,1	109,6	158,1
Ország összesen	9,9	11,8	75,9	97,6

* A külföldön működő 160 vállalkozással együtt.

A csődbe jutott szervezeteknek nagyobb része korlátolt felelősségű társaság volt, a megyénkénti arány 42,6 (Békés megye) és 69,9 százalék (Budapest) között szóródott. A csődbe jutott részvénytársaságok aránya 1,8 (Fejér megye) és 12,3 százalék (Komárom-Esztergom megye) közé esett. A szövetkezetek körében a legkisebb csődbe kerülési arány 11,5 százalék (Veszprém megye), a legnagyobb pedig 39,6 százalék volt a jellemzően mezőgazdasági Békés megyében. A cégek egytizede volt országosan átalakulásra kötelezett, arányuk 4,8 (Pest megye) és 15,4 százalék (Vas megye) közötti. 1995. szeptember 30-ig a csődeljárások 91,4 százaléka befejeződött. Kilenc megyében az eljárások többsége a hitelezőkkel történt megegyezéssel fejeződött be. A legmagasabb felszámolási arány (75,0%) Veszprém megyében, a legmagasabb megegyezési arány (68,4%) pedig

Nógrád megyében fordult elő. 1995. szeptember végén megyénként már csak néhány vagy néhány tíz cég ellen folyt még csődeljárás. Ezzel szemben – az 1994. január 1-jétől megváltozott szabályozások miatt is – megnőtt a felszámolási eljárás alá került szervezetek száma: 1994 végéig országosan 6671, 1995. szeptember 30-ig 8284 szervezet ellen folyt eljárás.

Az 1994 végén a meglévő jogi személyiségű gazdasági szervezetekhez viszonyítva a felszámolások aránya a legkisebb Vas megyében (5,8%), a legnagyobb Nógrád megyében (14,2%) volt. Legnagyobb gyakorisággal, a megyék 37 százalékában, 10–12 százalék közé esett a felszámolási arány.

A felszámolási eljárás a vizsgált évek folyamán leginkább a korlátolt felelősségű társaságokat érintette minden térségben, arányuk legkisebb Budapesten (60,2%), a legnagyobb pedig Baranya megyében (77,9%) volt. A felszámolt részvénytársaságok aránya 1,4 (Tolna megye) és 6,1 százalék (Jász-Nagykun-Szolnok, illetve Komárom-Esztergom megyék) között szóródott. A szövetkezetek körében ezek az arányok 9,2 (Baranya megye) és 31 százalék (Budapest) közé estek. A felszámolási eljárás alá került szervezetek között minden térségben jóval kisebb arányban voltak az átalakulásra kötelezettek, mint a csődeljárás alá kerültek. A szóródás 3,5 (Zala megye) és 8,5 százalék (Tolna megye) közötti volt.

A politikai és gazdasági rendszerváltás 1990 után kiszélesítette az utat a külföldi tőke Magyarországra történő beáramlása előtt. A legvonzóbb volt természetesen Budapest, ahová a gazdasági élet már korábban is koncentrálódott, és ahol az országban a legfejlettebb infrastruktúra, valamint viszonylag szakképzett, de a (még olcsó munkaerő állt rendelkezésre. A külföldi tőkebefektetők ezen kívül néhány megyét különböző okokból – de sokkal kisebb mértékben, mint a fővárost – előnyben részesítettek.

1993-ban a Magyarországon működő vegyes vállalkozásoknak több mint fele, a jegyzett tőkének pedig közel kétharmada a fővárosban koncentrálódott. A megyék közül a legtöbb vegyes szervezet (az összes 6,2 százaléka) Pest megyében, 5,3 százalékuk Csongrádban, majd ezt követően 4,8 százalékuk Bács-Kiskun megyében volt. A tőkearány a megyék közül szintén Pest megyében volt a legnagyobb (5,3%). A jegyzett tőkéből a külföldi befektetés aránya Vas megyében 88,6, Bács-Kiskunban 79,3 százalék volt. (Lásd a 9. táblát.)

A külföldi tőke erőteljesen a fővárosban koncentrálódik: több mint hattizede került Budapestre, ahol az ország népességének egyötöde élt 1993 végén, így egy fővárosi lakosra több mint 206 ezer forint külföldi tőke jutott, több mint háromszorosa az országos átlagnak.

A megyék közül csak Vas és Komárom-Esztergom megyékben volt a külföldi tőke aránya nagyobb, mint a népességé, vagyis egy lakosra e két megyében jutott több külföldi befektetés, mint az országos átlag. Az ország lakosságának több mint nyolctizede vidéken él, amely a külföldi tőkéből alig 38 százalékkal részesedett 1993-ban. Egy vidéki lakosra átlagosan csak 30,3 ezer forint – hét megyében ennél több – külföldi befektetés jutott.

Miközben az egy lakosra jutó külföldi tőkebefektetés országosan 1992-ről 1993-ra mintegy 66 százalékkal nőtt, a megyék e mutató szerinti sorrendje is változott ebben az időszakban.

9. tábla

*A külföldi érdekeltségű vállalkozások főbb adatai és mutatói területi részletezés szerint**
(1993. december 31.)

Főváros, megye**	A külföldi érdekeltségű vállalkozások		A jegyzett tőke (tőkéből)					Az egy vállalkozásra jutó		A külföldi befektetés	A lakónépesség	Az egy lakosra jutó külföldi tőkebefektetés		
	száma	megoszlása (százalék)	milliárd forint	megoszlása (százalék)	az 1992. évi százaléklában	a külföldi befektetés aránya (százalék)	jegyztett tőke		külföldi befektetés	megoszlása (százalék)	1992-ben		1993-ban	
							millió forint	ezzer forint			ezzer forint	sorrend	ezzer forint	sorrend
Budapest	10 953	52,2	725,1	65,1	177,5	56,8	66,2	37,6	62,1	19,4	116,0	1.	206,3	1.
Pest	1 312	6,2	59,5	5,3	141,3	69,7	45,4	31,6	6,3	9,4	25,6	6.	43,0	6.
Fejér	439	2,1	40,8	3,7	187,2	62,7	92,9	58,3	3,9	4,1	32,2	5.	60,6	4.
Győr-Moson-Sopron	930	4,4	37,4	3,4	138,5	64,2	40,2	25,8	3,6	4,2	35,4	3.	56,2	5.
Komárom-Esztergom	446	2,1	35,7	3,2	164,5	59,7	80,0	47,8	3,2	3,0	32,3	4.	68,2	3.
Borsod-Abaúj-Zemplén	358	1,7	23,1	2,1	71,7	60,6	64,5	39,1	2,1	7,2	21,9	8.	18,8	13.
Vas	525	2,5	22,0	2,0	115,8	88,6	41,9	37,1	2,9	2,7	51,1	2.	71,5	2.
Hajdú-Bihar	351	1,7	20,8	1,9	113,7	43,8	59,2	25,9	1,4	5,3	12,4	16.	16,6	15.
Baranya	715	3,4	20,6	1,9	128,8	71,8	28,8	20,7	2,2	4,1	24,9	7.	35,5	7.
Bács-Kiskun	1 003	4,8	17,9	1,6	119,3	79,3	17,8	14,2	2,1	5,2	16,8	13.	26,4	9.
Zala	551	2,6	14,8	1,3	180,5	66,9	26,9	18,0	1,5	2,9	17,2	12.	32,9	8.
Békés	282	1,3	14,6	1,3	120,7	63,0	51,8	32,6	1,4	3,9	19,6	10.	22,9	12.
Veszprém	585	2,8	13,8	1,2	124,3	50,7	23,6	12,0	1,1	3,7	13,2	15.	18,5	14.
Heves	171	0,8	12,7	1,1	96,9	68,5	74,3	50,9	1,3	3,2	21,8	9.	26,5	10.
Jász-Nagykun-Szolnok	214	1,0	11,5	1,0	89,8	44,3	53,7	23,8	0,8	4,1	15,7	14.	12,2	19.
Csongrád	1 105	5,3	10,9	1,0	109,0	65,1	9,9	6,4	1,1	4,2	11,9	17.	16,3	16.
Nógrád	152	0,7	9,1	0,8	124,7	60,4	59,9	36,2	0,8	2,2	18,0	11.	24,9	11.
Somogy	417	2,0	8,9	0,8	120,3	61,8	21,3	13,2	0,8	3,3	9,4	18.	16,3	17.
Szabolcs-Szatmár-Bereg	267	1,3	8,5	0,8	139,3	68,2	31,8	21,7	0,9	5,5	5,1	20.	10,3	20.
Tolna	223	1,1	5,5	0,5	157,1	61,8	24,7	15,2	0,5	2,4	6,4	19.	13,6	18.
Ország összesen	20 999	100,0	1 113,2	100,0	156,1	59,5	53,0	31,6	100,0	100,0	39,0	-	64,5	-

* Csak a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások adatai, a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai gazdasági ág adatai nélkül.

** A jegyzett tőke nagysága szerinti sorrendben.

Öt megye az 1992. évvel azonos helyen maradt, tíz megye egy-két hellyel mozdult el, de Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megye öt-öt hellyel hátrább került, Bács-Kiskun és Zala megye pedig négy-négy hellyel előbb lépett 1993-ban. A népességhez viszonyított külföldi tőke bizonyos területi jellemzőket is mutat. Az egy lakosra számított külföldi tőkebefektetés a Dunántúl északnyugati megyéiben volt 1993-ban is a legnagyobb, és az országban kelet felé haladva egyre csökkent, hasonlóan az összes befektetett tőkéhez. Az egy vállalkozásra jutó külföldi tőkebefektetés 1993-ban az ország északi megyéiben volt a legnagyobb a külföldieket ugyanis a korábbi ágazati struktúra is vonzotta. Az ország déli megyéiben meghatározók voltak számuk tekintetében a volt és jelenlegi Jugoszlávia területéről érkező vállalkozók, akiknek viszont a befektetett tőkéjük általában alacsony volt.

*

Összefoglalásként elmondható, hogy Magyarországon a kilencvenes évek elején jelentősen változott a szervezetek gazdálkodási formák és létszám-kategóriák szerinti összetétele, a gazdasági szervezetek ágazati struktúrája azonban az utóbbi néhány évben már alig módosult.

A változás fő iránya szerint kiemelkedően nőtt a korlátolt felelősségű társaságok, valamint a betéti társaságok száma és aránya, míg a vállalatoké – a megszűnések és átalakulások következtében – harmadára csökkent öt év alatt.

Az átalakulások és az új szervezetek létrejötte is a húsz, sőt a tíz fő alatti szervezetek számát növelte, ezzel együtt – az egyéni vállalkozókat is beleértve – a vállalkozások száma közel megháromszorozódott, és 1994 végén meghaladta az egymilliót.

Az országon belül a vállalkozások sűrűsége tájegységi jellemzőket visel, a nyugati országrészben a népességhez viszonyított szervezetszám a magasabb kategóriákban van, a Tisza vonalától keletre viszont az egész nagy térségben alacsony a sűrűség. Ezzel összefüggésben a csőd- és felszámolási eljárás arányai általában ezzel ellentétes térségi jegyeket viselnek. A külföldi tőkebefektetések Budapestre koncentráálódtak, a megyék közül a nyugati, majd a középső országrész volt kedveltebb.

IRODALOM

- Futó Péter – Kállay László: A kis- és középvállalati szektor kialakulása és számbavétele. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 8–9. sz. 647–665. old.
- Futó Péter – Kállay László: A kis- és középvállalkozások elterjedése és szerkezete. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 10. sz. 722–737. old.
- Horváth Csabáné: A pécsi egyéni vállalkozások. *Statistikai Szemle*. 1995. évi 2. sz. 121–138. old.
- A kisvállalkozások helyzete, működési feltételei, további fejlődési lehetőségei Magyarországon. Szerk.: dr. Lakatos Judit. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. (Kézirat.)
- Kollár Zoltánné dr.: Javaslat a kisvállalkozási szektor statisztikai információs rendszerére. (Kézirat.)
- Nyakacska Mária: A pécsi társas vállalkozások. *Statistikai Szemle*. 1995. évi 2. sz. 139–154. old.
- Sántha Józsefné dr.: A gazdaság szervezeti struktúrájának változása, különös tekintettel Bács-kiskun megyére, 1990–1995. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete. Kecskemét. 1995. 142 old.
- Vállalkozások és vállalkozók Központi Statisztikai Hivatal – BKE Szociológiai Tanszék közös kutatási anyaga. Budapest. (Kézirat.)

TÁRGYSZÓ: Vállalkozás.

SUMMARY

The study analyses structural changes which took place in Hungary in the venture sphere during the last 5–6 years. In the early 1990's the structure of organizations by form of business and by staff number categories changed considerably, however, the structure of business organizations by industry changed but slightly in the last few years.

It is the main characteristic of changes that the number and proportion of limited liability companies and limited partnerships increased dramatically, while those of enterprises – due to termination and transformation – fell to one third over five years.

Transformations and also the foundation of new organizations increased the number of organizations with less than 20 and even 10 employees, with it – including also private entrepreneurs – the number of ventures in Hungary almost trebled, and it came over one million by the end of 1994.

The density of ventures shows characteristic regional differences: in the western part of the country the number of organizations as compared to the number of inhabitants is higher, while to the east of River Tisza the figure is low in a large area. It is in this context that the proportions of bankruptcy and winding-up procedures show generally dissenting regional signs. Foreign direct investment has been concentrated in the capital, among the counties western ones are more preferred, and the central part of the country comes at last.

A MAGYARORSZÁGRA MENEKÜLŐK, 1988–1994*

TÓTH PÁL PÉTER

A nyolcvanas évek második felére a Szovjetunióban és az ún. szovjet szatellit országokban is mind egyértelműbben nyilvánvalóvá váltak az addigi társadalmi-gazdasági rendszer anomáliái. A különböző módon és formában megkísérelt változtatások és reformok azonban – a rendszer alapvető természete következtében – eleve kudarcra voltak ítélve. A második világháború után kiépült szocialista világrendszer csődje egyértelműen és visszavonhatatlanul az évtized végére vált nyilvánvalóvá. A korábbi krízisek után a bolsevik típusú hatalmi-politikai rendszer szétesése – a Szovjetunióban bekövetkezett változások függvényeként – az egyes országokban egymástól eltérő módon következett be. E folyamat részeként például Magyarországon – Romániával ellentétben, ahol a társadalmi-politikai állapotok mind elviselhetetlenebbé váltak – a rendszer bomló, de még fennálló keretei között indult meg a demokratizálódási folyamat, ami a két ország viszonylatában, a politikai folyamatok általános meghatározottsága mellett, ellentétes folyamatokat generált. Ennek részeként Magyarországon, a Romániában élő magyar nemzetiségűek kisebbségi jogainak biztosítása érdekében, az erdélyi kistelepülések tervbe vett lerombolása ellen különböző megmozdulások, demonstrációk, tiltakozások szerveződtek. A romániai állapotok folyamatos romlása, valamint a kisebbségek helyzetének megváltozott magyarországi értékelése is hozzájárult ahhoz, hogy 1988-ban a Romániában élő magyar nemzetiségűek köréből, a korábbi évekhez viszonyítva mind jelentősebb számban jöttek „turistaként” Magyarországra azzal a szándékkal, hogy nem térnek vissza szülőföldjükre. A hivatalos magyar szervek nemcsak tudomásul vették a korábbi keretekbe nem illeszthető jelenséget, hanem feltételezve, hogy a következő években – mindenekelőtt a Romániából érkező „turisták” közül – még többen fognak az ország területén maradni, a Minisztertanács elfogadta a 49/1988. (VI.28.) MT számú rendeletet a Letelepédési Alapról.¹

E rendelet értelmében azok a külföldiek, akik 1988. január 1-jét követően magyarországi tartózkodásra vagy letelepedésre jogosító engedélyt kaptak, az alap terhére támogatásban részesülhettek. A kialakult helyzet tudomásulvételét jelzi, hogy a rendelet

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) T 006848 és az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) 924/94. V. sz. pályázat támogatásával készült.

¹ *Magyar Közlöny*, 1988. évi 28. sz. 738–739. old. A Letelepédési Alapot 1993-ban Menekülteket Támogató Alappá alakították át.

szerint, igaz, csak kivételesen indokolt esetben, azok is támogatásban részesülhettek, akik már 1987-ben hasonló helyzetbe kerültek. Az alap összege 1988-ban 300 millió forint volt, melyet az állami költségvetés biztosított. Ez a rendelet még nem tud vagy nem akart tudni a menekültekről, hanem csak a „hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó külföldiek” pénzügyi támogatását, társadalmi beilleszkedésének segítségét tűzte ki célul. Ennek ellenére egyértelműen a menekültkérdést kívánták megoldani ezzel a rendelettel. Az alap felhasználásával kapcsolatos rendelkezések a később létrehozott menekültügyi hivatal tevékenységi körének egy részét, például az átmeneti szálláshelyek létesítését és fenntartását már tartalmazták. A rendeletet bizonyos összefüggésekben 1992-ben módosították, és azóta a módosított változatot már egyértelműen a menekültekre alkalmazzák.² A 49/1988. (VI. 28.) MT számú rendelet elfogadásával a Magyarországon maradt külföldiek elhelyezésének, megélhetésének ügye átmenetileg megoldódott. A megfelelő jogi feltételek hiányában azonban hivatalosan a sokak számára hosszú távra nyúlt „turistáskodásra” továbbra sem volt lehetőség, ennek ellenére a Magyarországra vándorlás e sajátos formáját a hatóságok hallgatólagosan tudomásul vették. Ebben szerepet játszott az, hogy a hatóságok nem tehettek mást, és feltételezhetően az is, hogy ekkor már nem is akartak mást tenni, hiszen a nagyszámú magyar nemzetiségű „turista” kitoloncolására nem volt lehetőség.

A következő évben, 1989-ben a menekültek újabb ezrei érkeztek. Ebben nemcsak a romániai társadalmi, politikai helyzet további romlása, majd később a temesvári forradalmi eseményeket követő átmeneti, bizonytalan állapot, a romániai rendszerváltozás játszott meghatározó szerepet, hanem az a társadalmi, politikai változás is, amely már 1990-et megelőzően Magyarországon bekövetkezett. Mint ismeretes, a nyolcvanas évek második feléig a hazai politikai hatalom belső meghatározottságának következtében intézményesen sem a szomszédos országok diszkriminatív, a magyar nemzetiségűeket is sújtó politikájával szemben, sem az onnan Magyarországra vándorolni szándékozó magyar nemzetiségűek befogadásának igényével nem lehetett fellépni. E belső meghatározottság azonban a nyolcvanas évek végére megváltozott, s ennek eredményeképpen lehetőség nyílt arra, hogy a Romániából érkezettek közül a korábbi évek tíz-tizenötöszeröse egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kapjon. Ez a folyamat akkor feltartóztathatatlanul látszott, hiszen a korábbi megmerevedettségéből kimozdult rendszer tehetetlenségében megteremtette annak lehetőségét, hogy mindazok, akik a nemzetiségi elnyomást megelégtették, vagy akik évek óta a román állampolgárságból hivatalos elbocsátásukat várták, illetve azok, akik addig kivándorlásukat még csak fontolgatták, most elérkezettnek látták az időt arra, hogy elképzelésüket végre valóra is váltsák. A véletlenek szerencsés egybeesése következtében pedig, ugyanerre az időre, a hazai politikai intézményrendszer mind fokozottabb elbizonytalanodása következtében, az idegenrendészeti szervek elvesztették korábbi határozottságukat. Mindezzel párhuzamosan a hazai civil társadalom területén is olyan elmozdulások következtek be, amelyek a hivatalos szervek korábbiaktól eltérő magatartását már nem tették lehetővé.

1988-ban tehát közel tízezer magyar nemzetiségű román állampolgár, más nemzeti-ségűekkel együtt összességében több mint tizenháromezer fő maradt az országban és

² A 21/1992. (I.28.) Kormányrendelet 4. (2) bekezdése szerint például a módosított szövegben „a hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó külföldiek” helyett a „menekültek” fogalma került. A módosított rendeletet lásd: *Magyar Közlöny*. 1992. évi 10. sz. 168. old.

őket 1989-ben a romániai élet szorításából kiszakadni vágyók még nagyobb tömege követte. Ebben az évben a magyar nemzetiségűek száma alig csökkent, a románoké viszont az egy évvel korábbinak több mint ötszörösére nőtt. Az 1988-ban és 1989-ben Romániából érkezők döntő többségét a Genfi Egyezmény értelmében nehezen lehet menekültnek nevezni, ennek ellenére az egész folyamatot akkor jellemezhetjük a legpontosabban, ha a Magyarországra érkező román állampolgárokat menekülteknek tekintjük.

A menekültként Magyarországon tartózkodó magyar nemzetiségű román állampolgárok egyre növekvő száma új problémát jelentett. Jogilag ugyanis, mivel Magyarország nem csatlakozott a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. július 28-án elfogadott Genfi Egyezményhez és az ahhoz tartozó 1967. január 31-én létrejött New York-i jegyzőkönyvhöz, rendezetlen volt a mind nagyobb számban érkezők helyzete. A nyolcvanas évek végére bekövetkezett politikai elmozdulás azonban azt is lehetővé tette, hogy e joghiányt pótolják. A csatlakozó okiratot a Magyar Népköztársaság 1989. március 14-én letétbe helyezte az Egyesült Nemzetek főtítkáranál. Ennek következtében – a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1989. évi 15. törvényerejű rendeletével – a menekültek jogi helyzetét meghatározó két nemzetközi dokumentum magyar kihirdetése megtörtént.³ Ezt a Magyar Népköztársaság kormánya és az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa között Genfben, 1989. október 4-én aláírt és az aláírás napján hatályba is lépett megállapodása követte.⁴ A megállapodás aláírása megteremtette annak a lehetőségét, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviselőtársaságának irodája működését megkezdhesse. A megállapodás 1990 elején került nyilvánosságra.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Magyarország – Máltához, Monacóhoz, Madagaszkárhoz és Törökországhoz hasonlóan – földrajzi korlátozással csatlakozott az 1951. évi Genfi Egyezményhez, melynek következtében az Európán kívüli régiókból érkezők menekült státusért a magyar hatóságokhoz nem folyamodhatnak. A pontosság kedvéért a földrajzi korlátozás fogalmához két megjegyzést kell fűznünk. Mindenekelőtt azt, hogy a korlátozás akkor érvényes, ha az az esemény, amelynek alapján a menekülő helyzetét elbírálják, Európán kívül történt, azaz amennyiben például egy ugandai állampolgárral valamelyik európai országban történik olyan esemény, mely az egyezményben megfogalmazottaknak megfelel, akkor, amennyiben az ugandai állampolgár hozzánk fordul, már a magyar hatóságok járnak el az ügyben. Emellett 1989-ben a magyar hatóságok az európai események fogalmát úgy értelmezték, hogy az a Szovjetunió egész területére, illetve Törökországra is kiterjedt, s ez az értelmezés a Szovjetunió felbomlását követően is fennmaradt.

Magyarország vonatkozásában a New York-i jegyzőkönyv már 1989. március 14-én, a Genfi Egyezmény pedig 1989. június 12-én hatályba lépett. Az ügyek intézésének törvényes kerete, megalapozottsága ezzel biztosítva volt, de hiányoztak még azok a jogszabályok, amelyek alapján a menekültek ügyeit nem általában, hanem a mindennapi gyakorlatban meg lehetett oldani. Ezt a célt szolgálta a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának a menekültként elismert személyek jogállásáról szóló 1989. évi 19. számú törvényerejű rendelete. Ehhez a törvényerejű rendelethez még a Minisztertanács 101/1989. (IX. 28.) MT számú rendelete csatlakozott, amely a menekültként való elis-

³ Az egyezmény és a jegyzőkönyv eredeti angol szövegét és magyar fordítását lásd: *Magyar Közlöny*. 1989. évi 60. sz. 1022–1045. old.

⁴ *Magyar Közlöny*. 1990. évi 11. sz. 172–182. old.

merésről rendelkezett. Ezekkel a rendeletekkel, amelyek 1989. október 15-én léptek életbe, ha nem is végleges formában, de megalkották a menekültkérdéssel kapcsolatos hazai jogszabályokat.⁵ A végrehajtási és az eljárási jogszabályok elfogadásával tehát 1989 őszére megteremtődött annak feltétele, hogy a Magyarországra érkező menekültekkel a nemzetközi jogban elfogadott módon és formában foglalkozzanak.

Az 1989. évi 19. számú törvényerejű rendelet kimondta, hogy a menekültként elismert személyt azzal a korlátozással kell magyar állampolgárnak tekinteni, hogy nem illeti meg a választójog, nem tölthet be olyan munkakört, melynek ellátása magyar állampolgársághoz van kötve, illetve a menekültet hadkötelezettség nem terhelheti. Mindezek mellett a menekült magyar állampolgárság honosítással vagy visszahonosítással történő megszerzése iránti kérelmének elbírálásánál a menekültként való elismerés tényét rendkívüli körülményként kell értékelni. A rendelet szövegösszefüggésében a magyar állampolgárság megszerzésével kapcsolatban a „rendkívüli körülményként” megfogalmazást egyértelműen pozitív hozzáállásként lehet és kell értelmezni. A Minisztertanács 101/1989 (IX.28.) számú rendelete pedig meghatározta, hogy menekültként való elismerésre ki jogosult. E minisztertanácsi rendelet értelmében a menekültként elismerését kérő személynek legfeljebb 72 órán belül a menekülteket befogadó állomásokon,⁶ illetve a Budapesti, a Csongrád Megyei vagy a Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőrkapitányságon kell jelentkeznie, vagy pedig a rendőrség vagy a határőrség szervei előtt nyilatkoznia kell arról, hogy menekült státusért kíván folyamodni, és e szervek a kérelmezőt az illetégségi területükhöz legközelebb eső befogadó állomásra irányítják. A rendelet szerint menekültügyben elsőfokú hatóságként a Belügyminisztérium Menekültügyi Hivatalának a befogadó állomásokon és a felsorolt rendőrkapitányságokon működő helyi szerve jár el. Az első fokon meghozott határozat ellen benyújtott fellebbezés ügyében a Belügyminisztérium Menekültügyi Hivatala dönt. A másodfokon is elutasított kérelmezőnek joga van a meghozott határozat bírósági felülvizsgálatát kérni. A bíróság pedig határozatát nemperes eljárás keretében hozza meg. Az elmúlt évek során – a jogi szabályozás változatlansága mellett – e struktúrában számos módosulás következett be. Változott a befogadó állomások száma, s a menekültüggyel a Belügyminisztérium Menekültügyi Hivatalának 1993-ban bekövetkezett átalakulása óta egy új intézmény, a Menekültügyi és Migrációs Hivatal foglalkozik.

Az ismertetett jogszabályok, a nyolcvanas évek végének rendezetlen viszonyai között, a menekültügy területén lényeges előrelépést jelentettek, hiszen ezt követően már nem a hivatalok jóakarata szerint, hanem a nemzetközi joggyakorlatnak megfelelően volt rendezve a Magyarországra menekültként érkező személyek jogállásának elismerése. Mindez akkor, a menekültkérdés jogi megoldása mellett, jelentős előrelépést jelentett a jogállamiság megteremtése területén is. Az elmúlt évek során szerzett tapasztalatok alapján viszont ma már egyértelműen megfogalmazhatjuk, hogy a nemzetközi jog és az emberiesség alapelveiből fakadóan a bekövetkezett politikai, gazdasági változások, a közeli és a távoli fegyveres konfliktusok és háborúk következményei, az illegális bevándorlás volumenének növekedése, az 1989-ben elfogadott jogszabályok hiányossá-

⁵ Magyar Közlöny. 1989. évi 66. sz. 1090–1097. old.

⁶ Befogadó állomás jelenleg Békéscsabán és Bicskén működik. Ezeket a kormány 1989-ben azzal a céllal létesítette, hogy az eljárás befejezéséig a menekültként való elismerésüket kérő személyeknek és családjaiknak szállást, étkezést, orvosi ellátást stb. biztosítson.

gai, a menekültügy területén felhalmozódott hazai tapasztalatok, valamint a környező országokban élő magyar nemzetiségűek helyzetének alakulása következtében ma már új, átfogó menekült- vagy menedékjogi törvény megalkotására van szükség.

Fogalmak

Mint hogy közel harmincéves késéssel jelent tehát csak meg a menekültügyi kérdés a hazai jog és a mindennapi gyakorlat területén, a tapasztalatlanság mellett számos problémával – a menekültügyi hivatal, a befogadó táborok felállítása stb. – kellett ekkor szembenézni. A kezdeti fogalmi bizonytalanságot napjainkra egy többé-kevésbé megfelelő tartalmú fogalomkészlet váltotta fel. Ennek megfelelően a hazai menekültügyi gyakorlatban azt a személyt, aki az országhatár átlépését követően menekült státust vagy ideiglenes védelmet kér, menedéket kérőnek tekintjük. Közülük azok, akiket a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szerve által lefolytatott eljárás eredményeként a Genfi Egyezményben foglalt valamely oknak megfelelnek, menekültnek ismeri el, menekült (konvenció) státust kapnak. Azt a külföldi személyt nevezzük tehát menekültnek, aki az 1951. évi Genfi Egyezmény értelmében faja, vallása, nemzeti hovatartozása, sajátos társadalmi csoporthoz tartozása vagy politikai meggyőződése miatt a hazájába való visszatérés esetén megalapozottan fél az üldöztetéstől, s e félelemre hivatkozva Magyarországon védelmet kap.

A védelemben részesült menekült jogai, mint arról már szóltunk, bizonyos megszorítással lényegében megegyeznek a magyar állampolgárokéval. A menekültet a lakhely szerinti megyei rendőrkapitányság a külföldiek részére rendszeresített személyazonosító igazolvánnyal (ún. kék személyi igazolvány) látja el. Annak következtében, hogy Magyarország a nem európai események menekültjeinek státust nem biztosít, a konvenció státusú menekültek mellett ún. mandátumos státusú menekültek is élnek az országban. A nem európai menekültek számára – a megfelelő eljárások után – a mandátumos státust és az azzal járó védelmet az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képvisellete biztosítja. A mandátumos státusú menekültek nem rendelkeznek azokkal a magyar állampolgárokat megillető jogokkal, amelyekkel a konvenció státusúak. Elhelyezést, ellátást – az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviselétének megbízása alapján – a Vöröskereszt vagy más humanitárius szervezetek által működtetett táborokban kapnak. Munkavállalói jogosultságuk pedig azonos az országban tartózkodó más külföldi állampolgárokéval.

1991 óta a konvenció és a mandátumos menekültek mellett a menekülteknek egy harmadik típusa is megtalálható Magyarországon. Az ehhez a típushoz tartozókat menedékeseknek, regisztrált menedékeseknek vagy ideiglenes védelmet élvező személyeknek nevezzük. Ennek a sajátos, mind ez ideig jogilag nem szabályozott típusnak a „megjelenését” a volt Jugoszlávia népei, mindenekelőtt a szerbek és a horvátok között kirobbant háború tette szükségessé, s valamennyien a harcok miatt kényszerültek menekülésre. A délszláv háború során ugyanis, amellyel, hogy a szerb-horvát háború Kelet-Szlavónia kisebbségei által lakott területein is folyt, a többséget képviselő hatalom a kisebbség tagjait arányukat jelentősen meghaladó mértékben küldte ki a frontra. Ennek pedig az lett a következménye, hogy 1991 második felében már a katonai mozgósításokat megelőzően, majd pedig a háborús események, az etnikai tisztogatások következtében kez-

detben a Szerbiában élő horvát és magyar nemzetiségűek, majd rövidesen őket követve a fronttá vált, majd megszállt szülőföldjükről a horvátországi magyar nemzetiségűek – legális vagy illegális módon – Magyarországon kerestek védelmet. A későbbiekben, különösen 1992 során, a Bosznia-Hercegovina területén zajló háború következtében ez az arány a muzulmánok javára megváltozott. Azok a menedékesek, akik önerőből vagy rokonoknál, ismerősöknél nem tudnak elhelyezkedni, az átmeneti szállások szolgáltatásait vehették igénybe. Jelenleg Debrecenben és Nagyatádon működik olyan intézmény, ahol az ellátatlan személyek – időbeni korlátozás nélkül – szállást, étkezést, orvosi ellátást kapnak, illetve ahol a gyermekekkel szakképzett személyek foglalkoznak.

A menedékes státusúak a Genfi Egyezménynek megfelelő menekült státussal nem rendelkeznek. Az e típushoz tartozó személyeknek, mivel Magyarországon nem kívánnak letelepedni, hanem minél előbb vagy hazájukba szeretnének visszatérni, vagy harmadik országba szeretnének továbbutazni, nem céljuk a menekült státus megszerzése. Megítélésünk szerint a menedékesek egy részét a nem kellő tájékozottság, számos esetben a 72 órán belüli jelentkezési határidő be nem tartása s bizonyos értelemben a menekültekkel foglalkozók gyakorlata „terelte” ebbe a kategóriába.

Jelenleg nincs olyan univerzális nemzetközi egyezmény, amely az ideiglenes védelmet élvező menedékesek helyzetét szabályozná, s eddig a hazai jogalkotók sem tettek kísérletet arra, hogy a hazánkban élő menedékesek helyzetét jogilag megnyugtató módon rendezzék.⁷ A megfelelő jogi szabályozás hiányában a menedékesekkel kapcsolatos mindennapi gyakorlatot a jó szándék, a kormány, az e kérdésekkel foglalkozó szervek, intézmények lojalitása határozza meg.

Az 1991 őszétől kialakult „szokásjog” alapján tehát azt a, mindenekelőtt a volt Jugoszlávia területéről érkező külföldit, aki az életét és biztonságát fenyegető háborús események elől Magyarországra menekül, és az országhatár átlépését követően ideiglenes védelmet kér, a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szerve mint menedékest, mint ideiglenes védelmet élvező személyt regisztrálja. Ez a védelem arra a személyre is kiterjed, akinek közvetlen hozzátartozója már korábban ideiglenes védelmet kapott és a családtag érkezésekor még menedékesként él Magyarországon; aki a háborús cselekményekben való részvételt vagy a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadta; akinek az ideiglenes védelemben való részesítését egyéb humanitárius szempontok indokolják. A kérelmezőt a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szervezete menedékes igazolvánnyal látja el, mely a regisztrálást követően négy hónapig érvényes, és még két alkalommal hosszabbítható meg. A menedékes esetében tehát formális menekültügyi eljárás s az alapján meghozott döntés nincs. A menedékest a lakhely szerinti rendőrkapitányság – a menedékes igazolvány érvényességéhez igazodó – ideiglenes tartózkodási engedéllyel látja el. Az ideiglenes védelmet élvező személy munkát csak a külföldiekre vonatkozó általános szabályok szerint vállalhat, egészségügyi és egyéb ellátásra nem a társadalombiztosítási jogviszony, illetve a vonatkozó egészségügyi és szociális jogszabályok, hanem a Népjóléti Minisztérium és a Menekültügyi és Migrációs Hivatal által kiadott iránymutatásban foglaltak szerint jogosult.

⁷ Regionális vonatkozásban e probléma megoldására már kísérletet tettek. Lásd a „Cartagenai Nyilatkozat a menekültekről”, illetve az „Afrikai Egységsszervezet Egyezménye az afrikai menekültügyek sajátos összefüggéseinek megoldásáról” című dokumentumokat. Megjelent: Tóth Judit: Menedékjog – kérdőjelekkel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1994. 241–264. old.

A Magyarországra menekülők⁸ száma a romániai változást követően sem csillapodott, 1990-ben, ha mérsékelten is, de még tovább növekedett, amiben a marosvásárhelyi események feltételezhetően nem elhanyagolható szerepet játszottak. 1991-ben a Romániából érkezők száma az előző évnek közel egyötödére csökkent, de a Magyarországra érkezett menekülők száma nem csökkent, hanem a szerb-horvát háború következtében májdnem az előző évi háromszorosa lett. 1991-ben a volt Jugoszlávia területéről közel ötvenezer menekülő érkezett az országba. Az így kialakult helyzet egyértelművé tette, hogy a tőlünk keletre és délre eső területek országainak instabilitása, valamint a környező országokban élő magyar nemzetiségűek nagy száma következtében Magyarországnak a menekült kérdéssel folyamatosan és hosszú távon kell foglalkoznia.

Mindezek után vizsgáljuk meg, hogy az 1988–1994 közötti időszak menekülőkre vonatkozó adatai alapján milyen összefüggéseket és következtetéseket vonhatunk le a házáinkba érkezett menekülőkkel kapcsolatban.⁹

Menekülők

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványa, amely az 1988-tól 1990. május 31-ig Magyarországra menekülők főbb demográfiai és foglalkozási adatait dolgozta fel, 1990-ben látott napvilágot.¹⁰ A kiadvány adatai igen jó, részletes áttekintést adnak, ennek ellenére erre az időszakra nem ezt az adatbázist s az ezen az alapon elvégzett elemzést használjuk. Ennek az az oka, hogy bár a forrás azonos, mégis a kiadvány menekülőkre vonatkozó adatai eltérnek a Menekültügyi és Migrációs Hivatal által rendelkezésünkre bocsátottaktól. A problémát az 1990-re vonatkozó adatok jelentik. A KSH kiadvány ugyanis a május 31-e után érkezők adatait nem tartalmazza, sőt számos összefüggésben csak az 1990. év első két hónapjának menekültügyi adatait dolgozta fel.

Az 1. tábla azoknak a személyeknek állampolgárság szerinti adatait mutatja be, akik az elmúlt hét év során a menekültügyi szerveket Magyarországra érkezésüket követően megkeresték. Közülük kerültek ki a konvenció státusú menekültek és a menedékesek, akikkel a későbbiekben részletesebben fogunk foglalkozni. (A menekülők egy része, azt követően, hogy a menekültügyi szerveket megkereste és tájékozódott, a továbbiakban a szervek segítségét már nem vette igénybe.)

1988 és 1994 között összesen 127 108 menekülő érkezett Magyarországra, ebből 99,2 százalékuk, vagyis 126 209 személy három országnak: a volt Jugoszláviának, Romániának és a volt Szovjetunióknak volt az állampolgára. Az elmúlt hét év alatt a menekülők többsége (55,5%) a volt Jugoszlávia területéről érkezett, őket a Romániából érkezők (42,3%) követték. Az első évben – amennyiben az adatszolgáltatás pontatlanságától eltekintünk – csak Romániából érkezett menekülő. Az 1989-es évben továbbra is a Romániából érkezők voltak a meghatározók. Mellettük, igaz elenyésző arányban, a Szovjetunióból is érkeztek menekülők, akik az érkezők 0,3 százalékát tették csak ki. Az állampolgárság szerinti összetétel, bár a szovjet állampolgárok aránya 2,7 százalékra nőtt,

⁸ A „menekülők” kifejezés pontosan tükrözi a Magyarországra érkezők akkori állapotát, de a menekültekre vonatkozó jogállásnak valójában csak a töredékük felelt meg.

⁹ A menekülőkkel, a konvenció státusú menekültekkel és a menedékesekkel kapcsolatos adatokat a Menekültügyi és Migrációs Hivatal bocsátotta rendelkezésemre, melyért köszönetemet fejezem ki.

¹⁰ A Magyarországra menekülők főbb demográfiai és foglalkozási adatai, 1988–1990. V. 31. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 85 old.

1990-ben lényegében még az előző év állapotát mutatta. A Romániából érkezők száma 1990-ben érte el a csúcst, az összes romániai menekült 32,4 százaléka ugyanis ebben az évben érkezett, ezt követően azonban számuk lényegesen csökkent. 1994-ben Romániából már csak 661-en (az érkezők 20,2 százaléka) érkeztek.

1. tábla

A menekülők száma és megoszlása állampolgárságuk és Magyarországra érkezésük éve szerint

Év	Összesen		Román		Volt szovjet		Volt jugoszláv		Egyéb	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
1988	13 173	100,0	13 173	100,0	-	-	-	-	-	-
1989	17 448	100,0	17 365	99,5	50	0,3	-	-	33	0,2
1990	18 283	100,0	17 416	95,3	488	2,7	-	-	379	2,1
1991	53 359	100,0	3 728	7,0	738	1,4	48 485	90,9	408	0,8
1992	16 204	100,0	844	5,2	241	1,5	15 021	92,7	98	0,6
1993	5 366	100,0	548	10,2	168	3,1	4 593	85,6	57	1,1
1994	3 375	100,0	661	20,2	204	6,2	2 386	72,9	24	0,7
Együtt	127 208	100,0	53 735	42,3	1 889	1,5	70 485	55,5	999	0,8

A román túlsúllyal jellemzett helyzet 1991-ben tehát lényegesen megváltozott. 1991-ben ugyanis a volt Jugoszlávia területéről a délszláv háború közel ötvenezer menekültje érkezett az országba. Az összes menekülő 90,9 százaléka ebben az évben e területéről érkezett, s ezzel a menekülők meghatározó csoportjává váltak. A háború következtében tehát egyetlen év alatt közel annyi menekülő érkezett a volt Jugoszláviából, mint az előző három évben Romániából. 1992-ben a menekülők száma gyakorlatilag visszaállt a korábbi szintre. A valódi csökkenés pedig csak 1993-ban következett be. Ennek ellenére az utolsó két évben is a volt Jugoszlávia területéről érkeztek a legtöbben, 1994-ben például 2386 fő.

A volt Jugoszlávia állampolgárainak megjelenését követően 1991-ben az érkezők között a román állampolgárok aránya csökkent, és a volt szovjet állampolgárok is csak a menekülők 1,4 százalékát tették ki. 1992-ben a menekülők száma az előző évihez viszonyítva majdnem egynegyedére csökkent. Továbbra is, s ez az állapot a vizsgált időszak végéig fennmaradt, a menekülők döntő többsége a volt jugoszláv és a volt szovjet területéről, valamint Romániából érkezett. 1991 és 1994 között azonban a román állampolgárságúak korábbi túlsúlyával szemben a volt Jugoszlávia állampolgárai voltak a meghatározók. 1992-ben a volt Jugoszlávia területéről jövők 92,7 százalékát, a romániaiak 5,2 százalékát, a volt szovjet állampolgárok pedig 1,5 százalékát tették ki a Magyarországra menekülőknél.

A korábbi évekhez viszonyítva már 1993-ban, de különösen 1994-ben lényegesen csökkent azoknak a száma, akik a menekültügyi szerveknél jelentkeztek. A menekülők számának egyértelmű csökkenését jelzi, hogy a vizsgált időszak menekülőinek 4,2 százaléka 1993-ban, 2,7 százaléka pedig 1994-ben érkezett az országba. A volt jugoszláv állampolgárok túlsúlya 1994-ben a korábbi közel 91 százalékról 72,9 százalékra mérséklődött, mellettük a román állampolgárok 20,2 százalékkal, a volt szovjet állampolgárok pedig valamivel több mint 6 százalékkal voltak jelen a menekülők között.

A vizsgált időszakban tehát a román állampolgárok kezdeti túlsúlya után az 1990-et követő években a volt Jugoszláviából érkező menekülők alkották a legnépesebb csoportot, melynek eredményeként az elmúlt hét évben a menekültek többsége, 55,5 százaléka, a volt Jugoszlávia országaiból érkezett.

A menekülők, mint bármilyen más külföldi, legálisan vagy illegálisan érkezhetnek az országba. Az érkezés módját szükségszerűen meghatározzák azok az okok, amelyek a menekülést kiváltják, illetve azok a jogszabályok, amelyek a Magyarországra történő utazás feltételeit szabályozzák. A menekülők érkezési módjára jellemző, hogy kritikus helyzetben, mint az természetes is, jóval többen választották az illegális módot.

2. tábla

A menekülők Magyarországra érkezési módjának alakulása

Év	A legálisan	Az illegálisan
	érkezők aránya (százalék)	
1988	52,5	47,5
1989	20,6	79,4
1990	81,4	18,6
1991	88,4	11,6
1992	88,3	11,7
1993	98,3	1,7
1994	96,4	3,6

A 2. tábla adatai a legálisan érkezők túlsúlyát mutatják, de 1988-ban a menekülőknek közel fele, 1989-ben pedig döntő többsége a határátlépés illegális módját választotta. Illegális módon a legtöbben – az adott év menekülőinek 79,4 százaléka – 1989-ben érkeztek. Ez a Romániában bekövetkezett politikai eseményekkel, a kisebbségekkel szembeni erőszakos cselekményekkel, a határok átmeneti, szabadabb átjárhatóságával volt összefüggésben. Természetesen ma már nehezen megállapítható, hogy az első két évben az „illegálisan” érkezés pontosan mit is jelentett, s hogy az adatokat az érkezők megítélésének akkori jogi bizonytalansága valójában milyen mértékben torzította. 1990-ben az illegálisan érkezők aránya 18,6 százalékra, majd 1991-ben és 1992-ben már 12 százalék alá esett. Az elmúlt hét évben az illegálisan érkezők aránya 1993-ban volt a legalacsonyabb, majd ezt követően arányuk – némi növekedést mutatva – 4 százalék alatt maradt.

Talán meglepő, hogy 1991-ben, amikor több mint két és félszer annyi menekülő érkezett az országba, mint 1989-ben, az illegális utat választók az összes érkező 20 százalékát sem érték el. Ez valószínűleg a volt jugoszláv állampolgárok szabadabb utazási lehetőségeinek, valamint a Vajdaságban élő horvát és magyar nemzetiségűek korábbi elhatározásából származó felkészültségének volt köszönhető.

A 3. táblában azt mutatjuk be, hogy a vizsgált időszakban hogyan alakult a menekülők nemzetiségek szerinti megoszlása. Az első két év (vagyis 1988 és 1989) esetében a Központi Statisztikai Hivatal által megjelentetett adatokat használjuk.

Az első két év menekülőinek nemzetiségi megoszlása sajátos, és bizonyos összefüggésekben az azt követő évektől eltérő képet mutat. Elég okunk van feltételezni, hogy an-

nak a 616 személynek az adatai, akik 1990 első két hónapjában érkeztek, nem torzítják az előző két évben érkezettek állampolgárság szerinti megoszlását, s így annak elemzésétől eltekinthetünk. A KSH kiadványa ugyanis éves bontásban nem adja meg a menekülő állampolgárság szerinti megoszlását. A kiadvány szerint 1988-ban és 1989-ben (az 1990-ben érkezettekkel együtt) 83 fő kivételével valamennyi regisztrált menekülő román állampolgár volt, akiknek döntő többségét, a mind drasztikusabbá váló nemzetiségi politika szorításából menekülő magyar nemzetiségű román állampolgárok tették ki. A 83 főből 40 csehszlovák (közülük 27 magyar, 8 szlovák és 5 cseh nemzetiségű), 19 szovjet (közülük 6 magyar, 5 orosz, 5 egyéb szovjet, 2 lengyel és 1 német nemzetiségű), 6 jugoszláv (közülük 3 szerb, 2 egyéb szovjet és 1 magyar nemzetiségű), 2 bolgár (ebből az egyik bolgár, a másik egyéb szovjet) és végezetül 16 egyéb (közülük 10 magyar, 4 román és 2 egyéb volt szovjet) állampolgárságú személy volt. Három fő állampolgárságát nem ismerjük.

A menekültek 99,7 százaléka román állampolgár volt, 74 százalékuk magyar, 21,5 százalékuk román, 3,4 százalékuk német nemzetiségűnek vallotta magát. E nemzetiségek mellett 0,3 százalékot alig meghaladó arányban románok, bolgár, cseh, lengyel, szerb és egyéb korábban szovjet állampolgárok is voltak a Romániából érkezettek között. A magyar nemzetiségűek aránya 1989-ben az előző évi 89 százalékról 62 százalékra csökkent, ezzel szemben a román nemzetiségűeké ötszörösére, a németé pedig több mint háromszorosára növekedett. A többi román állampolgárságú nemzetiségi menekülő esetében is hasonló tendencia érvényesült.

3. tábla

A Magyarországra menekülők nemzetiségi megoszlása, 1990–1994

[illegible]

1990 és 1994 között tehát összesen 96 877 olyan személy érkezett Magyarországra, aki a menekültügyi szervekkel valamilyen formában kapcsolatba került. Amennyiben ehhez hozzáadjuk a megelőző két év adatait is (30 621), akkor 290 fővel többet kapunk, mint amennyit a menekülők érkezési éve és állampolgársága szerinti bontásban kimutattak. Valószínűleg ők azok, akik még 1987-ben érkeztek az országba. 1991, illetve 1992 kivételével, amikor a horvát, illetve a bosnyák nemzetiségűek aránya volt a legnagyobb, minden évben a magyar nemzetiségűek aránya volt a meghatározó. 1990 és 1994 között a magyar nemzetiségűek aránya 1993-ban volt a legjelentősebb, amikor a menekülők 80,5 százaléka közülük került ki. Az adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a háborús fenyegetettséggel is megterhelt nemzetiségi lét nyomása alól a magyar nemzetiségűek menekülése folyamatos. Ennek következtében 1990 és 1994 között a menekülőknek 50,2 százaléka magyar nemzetiségű volt. Őket 31,5 százalékkal a horvátok, 9,1 százalékkal a bosnyákok, illetve 3 százalékkal a román nemzetiségűek követték. E nemzetiségűek mellett 0,5–0,5 százalékból a szerb és orosz, 0,4 százalékból albán és 0,2 százalékból ukrán nemzetiségű személyek érkeztek még menekülökként Magyarországra. Az egyéb nemzetiségűek a menekülők 4,7 százalékát adták. (Az eddig elemzett 1992. évi adatok némileg eltérnek a korábban napvilágra kerültektől,¹¹ amelyek szerint 1992-ben 16 204 menekülő érkezett az országba, 92,7 százalékuk a volt Jugoszlávia területéről. Őket 5,2 százalékos arányban a Romániából, 1,5 százalékos arányban pedig a volt Szovjetunió területéről érkezők követték. Az egyéb kategóriába tartozók aránya ekkor az egy százalékot sem érte el, csupán 0,6 százalék volt.)

1994-ben az új érkezők száma 3375 fő volt, 70,7 százalékuk a volt Jugoszláviának volt a polgára. Ezek közül 2016 fő kis Jugoszlávia területéről érkezett, s csak 324 fő volt a boszniai menekültek száma. A volt jugoszláv menekülteket a Romániából, illetve a FÁK országaiból érkezők követték. Az érkezők állampolgárság szerinti havonkénti megoszlása sajátos képet mutat. A Romániából érkezők száma ugyanis az év első hat hónapjában 25 fő alatt maradt, s az év során egyetlen hónapban sem haladta meg a volt Jugoszláviából érkezők számát. Júliustól kezdve azonban a román állampolgárok száma egyértelműen növekedett. Decemberben pedig már nyolcszor többen érkeztek, mint az év első hónapjában, és számuk majdnem elérte a volt Jugoszlávia területéről érkezőkét. Az 1994-ben regisztráltak közül a menekültügyi eljárás során menekült státust 239-en kaptak, 2232-en pedig menedékesként részesültek védelemben. 904 fő különböző okok következtében (29 fő kérelmét elutasították, 534 főnél a menekült státust vonták vissza) az év során nem részesült védelemben.

Az 1994-ben érkezők 76,2 százaléka, ezen belül pedig a volt Jugoszlávia területéről érkezők 76 százaléka (1813 fő) magyar nemzetiségű volt. A magyarokat az egyéb nemzetiségűek (9,8 %), a muzulmánok (8,9%), a szerbek (3,1%) és végül a horvátok (2%) követték. Amennyiben havi bontásban vizsgáljuk meg az 1994-ben érkezők nemzetiségek szerinti megoszlását, akkor azt tapasztaljuk, hogy a harci cselekményekkel, illetve a nemzeti kisebbségeket érintő várható intézkedésekkel párhuzamosan egyre jelentősebbé vált a környező országokból érkező magyar nemzetiségűek száma, aránya. 1994-ben januárban és szeptemberben a regisztrált menekülők 78,2, illetve 82 százaléka volt magyar nemzetiségű. A menekült státust kapottak (239 fő) körében is a magyar nemzetisé-

¹¹ Európai Népesedési Értekezlet. (Genf, 1993. március 23–26.) *Demográfia*. 1993. évi 1. sz. 49–50. old.

gűek (84,9%) voltak a meghatározók. Ennél némileg magasabb, 97,9 százalék a magyar nemzetiségűek aránya azok között, akiktől a menekült státust visszavonták. Nem ismeretes azonban az, hogy azok esetében, akiknél a státus visszavonásának az oka a magyar állampolgárság megszerzése volt, hány százalék volt a magyar nemzetiségű. Aligha feltételezhető azonban, már csak a korábbi arányokból következően is, hogy az állampolgárságot kaptak között nem a magyar nemzetiségűek lettek volna többségben.

1989 és 1994 között az összes új érkező, akiknek az ügyeit a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szervezetei intézték, 43 505 fő volt. (Az előzőekben arról írtunk, hogy különböző okok következtében 1988 és 1994 között az összes menekülő 41 százaléka – 52 132 fő – esetében menekült vagy menedékes eljárás nem indult. Vagyis a menekültügyi szervek összesen 75 076 fő ügyével foglalkoztak. Az előbb említett adat szerint pedig 1989 és 1994 között a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szervezetei 43 505 fő ügyeit intézték. Amennyiben ehhez hozzáadjuk az 1988-ban érkezőkét azt feltételezve, hogy 1988-ban mindenkinek az ügyével foglalkoztak, akkor még mindig 8395 olyan személy marad, akikkel nem tudjuk, hogy mi is történt. Lehet, hogy csak az adatok inkonzisztenciájával állunk szembe, de az is lehetséges, hogy ennyien voltak azok, akik 1991-ben és 1992-ben közvetlenül az ideiglenes szállásokra érkeztek és ott regisztrálták őket. Ezeknek a személyeknek az adatai ugyanis a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szerveinek összesített ügyfélforgalmi adatai közé nem kerültek.)

Konvenció státusú menekültek

Érdekes képet kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt hét évben az összes menekülőnek (127 208 fő) hány százaléka kapott a Genfi Egyezményben megfogalmazott feltételeknek megfelelően menekült (konvenció) státust, és hány százaléka részesült menedékesként védelemben. A menekülők többsége, közel 55 százaléka (69 466 fő) menedékesként részesült védelemben és csak 4 százalékuk (5610 fő) esetében indítottak menekültügyi eljárást. Az eljárás eredményeként konvenció státust a menekülők 3,2 százaléka (4102 fő) kapott. Azt, hogy ezekkel a személyekkel pontosan mi történt nem tudjuk. Feltételezhetően egy részük visszautazott hazájába, más részük bevándorlóként vagy új állampolgárként az országban maradt, a harmadik részük pedig valamely más országba utazott. Azt, hogy az egyes csoportokhoz számszerűen hányan is tartozhattak, szintén nem ismerjük.

A 4. tábla adatai alapján részletesen megismerkedhetünk azoknak az adataival, akiknek az ügyét 1989 és 1994 között a Genfi Egyezmény alapján intézték. (A függő ügyeket – vagyis 391 személy adatait, akiknek az ügyét 1994. december 31-ig nem zárták le – figyelmen kívül hagytuk.) Az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az országhatár átlépésének illegális módját csak kevesen, csupán az új érkezők 2 százaléka választotta. Ez még felét sem teszi ki annak az átlagértéknek, amely az utóbbi két évet ezen a területen jellemezte.

Az elmúlt hat évben az új érkezők kérelmeivel kapcsolatban összesen 6836 jogerős menekültügyi határozat született, melynek alapján az új érkezők 12,9 százaléka (5610 fő) esetében a genfi konvenció alapján menekültügyi eljárást folytattak le. Az eljárás eredményeképpen 4102 fő a menekült státust megkapta. A jogerős menekültügyi határozatok 9 százaléka elutasítással, 13 százaléka az eljárás megszüntetésével zárult, 18

százalék esetében a határozat a menekült státus visszavonására vonatkozott. A döntésekre vonatkozó 1994. évi adatok – ebben az évben 534 esetben került sor a menekült státus visszavonására – rendelkezésünkre állnak. Ezek alapján a visszavonás okait elemezni tudjuk. A menekült státus visszavonására vonatkozó határozatok 89,3 százaléka Románia, 9,6 százaléka pedig a volt Jugoszlávia magyar nemzetiségű állampolgárait érintette. Mellettük négy fő a FÁK országainak, kettő pedig egyéb országok állampolgárságával rendelkezett. A státus visszavonásának okai között a legfontosabb (87,9 %) a magyar állampolgárság megszerzése volt, 3 százalék esetében a hazautazás tette indokolttá, harmadik ok a státusról való lemondás, illetve a származási ország védelmének igénybevétele.

4. tábla

A Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szerveinek ügyfélforgalma, 1989–1991

Év	Összes új érkező (fő)	Illegális érkező		Eljárás indult ellené		Menekült státust kapott		Elutasított kérelem		Eljárás megszűntetve		Visszavont menekült státus	
		fő	száza- lék	fő	száza- lék	fő	száza- lék	fő	száza- lék	fő	száza- lék	fő	száza- lék
1989	3 641	-	-	36	1,0	35	1,0	1	0,0	-	-	-	-
1990	15 309	316	2,1	3 520	23,0	2 561	16,7	318	2,1	548	3,6	-	-
1991	10 267	240	2,3	921	9,0	434	4,2	150	1,5	223	2,2	168	1,6
1992	5 547	117	2,1	458	8,3	472	8,5	71	1,3	58	1,0	277	5,0
1993	5 366	93	1,7	468	8,7	361	6,7	45	0,8	21	0,4	278	5,2
1994	3 375	121	3,6	207	6,1	238	7,1	29	0,9	13	0,4	534	15,8
Összesen	43 505	887	2,0	5 610	12,9	4 102	9,4	614	1,4	863	2,0	1 257	2,9

5. tábla

A menekült státust kapott személyek száma és állampolgársága, 1989–1994

Állampolgárság	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	Összesen
	évben (fő)						
Albán	-	5	6	-	-	-	11
Bolgár	1	1	-	-	-	-	2
Bosnyák	-	-	-	-	2	1	3
Csehszlovák	1	5	-	-	-	-	6
Grúz	-	-	-	-	-	20	20
Horvát	-	-	-	-	17	-	17
Jugoszláv	1	1	150	381	-	-	433
Kisjugoszláv	-	-	-	-	314	193	507
Orosz	-	-	-	4	-	-	4
Örmény	-	-	-	3	1	8	12
Román	27	2522	255	79	26	17	2926
Szovjet	5	26	23	1	-	-	55
Török	-	1	-	-	-	-	1
Ukrán	-	-	-	4	1	-	6
Összesen	35	2561	434	472	361	239	4 102

Az 5. táblában bemutatjuk a menekült státust kapott személyek állampolgárság szerinti megoszlását is.

A menekült státust kapott személyek 71,3 százaléka Románia, 25,4 százaléka pedig a volt Jugoszlávia állampolgára volt. A menekültek fennmaradó 3,3 százaléka pedig albán, bolgár, volt csehszlovák és szovjet (ukrán, orosz, örmény, grúz), valamint török állampolgárságú személy volt. A menekült státus iránti kérelmet benyújtók állampolgárság szerinti összetétele megfelelt az elutasított személyek állampolgárság szerinti összetételének, de ezek adatai csak 1991-től állnak rendelkezésünkre.

6. tábla

*A menekült státus iránti kérelmében elutasított személyek száma
és állampolgársága, 1991–1994*

Állampolgárság	1991.	1992.	1993.	1994.	Összesen
	évben (fő)				
Albán	2	-	-	-	2
Bolgár	-	6	-	-	6
Csehszlovák	-	4	-	-	4
Jugoszláv	3	21	-	-	24
Kisjugoszláv	-	-	33	13	46
Orosz	-	1	-	2	3
Román	112	30	7	13	162
Szovjet	31	6	-	-	37
Török	2	-	-	-	2
Ukrán	-	-	4	1	5
Hontalan	-	3	1	-	4
Összesen	150	71	45	29	295

1989-ben egy fő, 1990-ben 318 fő kérelmét utasították el, 1989 és 1994 között összesen 614 fő menekült státus iránti kérelme lett elutasítva. Az 1991-ben visszautasítottak között legnagyobb arányban román (74,7%), illetve volt szovjet (20,7%) állampolgárokat találunk. 1992-ben a román állampolgárok (42,3%) mellé a jugoszlávok (29,6%) zárkóztak fel. 1993-ban pedig a kis Jugoszlávia (73,3%) állampolgárai kerültek az élre. 1994-ben a 26 elutasított közül 13 Románia, és 13 kis Jugoszlávia állampolgára volt. A vizsgált négy évben tehát az elutasított személyek 54,9 százaléka Románia, 23,7 százaléka pedig a volt Jugoszlávia állampolgárai közül került ki.¹²

A menekültekről a már publikált adatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy kevésbé iskolázottak, mint a bevándorlók, és az átlagéletkoruk is alacsonyabb, többségük a 20–40 éves korosztályhoz tartozik. Tehát a hazai népességnél lényegesen fiatalabb korosztályról van szó.¹³

¹² A menekülők között török vagy kurd nemzetiségűt annak ellenére sem találunk, hogy egyrészt Magyarországnak a Törökországból menekülteknek menedékkjogot kell biztosítani, másrészt pedig az országon keresztül számos törökországi menekült érkezik Nyugat-Európába. Az elmúlt évek során a menekült státust kaptak között egy (1990), az elutasított személyek között pedig összesen csak két (1991) török állampolgárságú személyt találtunk.

¹³ *Langerné dr. Rédei Mária: Magyarországon tartózkodási engedélyt kérők összetételének alakulása az elmúlt évtizedekben és a folyamat demográfiai következményei. Megjelent: Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. (Szerk.: Sük Endre és Tóth Judit.) MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest. 1992. 76–78. old.*

Mandátumos státusú menekültek

Magyarország földrajzi korlátozással csatlakozott az 1951. évi Genfi Egyezményhez, ennek következtében a mandátumos státust kapott menekültek esetében azoknak az eseményeknek, melyek alapján a menekülők helyzetét elbírálják, Európán kívül kell megtörténnie. A nem európai menekültek a mandátumos státust és az azzal járó védelmet, a megfelelő eljárások után az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviseletétől kapják.

A Magyar Népköztársaság kormánya és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa között Genfben, 1989. október 4-én aláírt megállapodás értelmében a kormány hozzájárulásával az ENSZ Menekültügyi Főbiztos Hivatala irodát nyitott Budapesten. A budapesti képviselet 1989. november 1-jén kezdte meg működését. Ismereteink szerint a megnyitását követő két hónapban menekült státust a képviselettől senki sem kapott. Ennek megfelelően adatok csak 1990-től állnak rendelkezésünkre.¹⁴

7. tábla

*Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviseletének
ügyfélforgalma, 1990–1995*

Év	A kérelmezők	Az elismert menekültek
	száma	
1990	450	12
1991	380	13
1992	401	17
1993	261	35
1994	231	17
1995	460	58
<i>Összesen</i>	<i>2183</i>	<i>152</i>

1990. január 1-je és 1995. december 31-e között összesen 2183 kérelmező fordult menekült státusért az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviseletéhez, s közülük 152-en, vagyis a kérelmezőknek majdnem 7 százaléka mandátumos menekült státust kapott. A kérelmezők a legkisebb arányban 1990-ben (2,7%), a legnagyobbban pedig 1993-ban (13,4%) kaptak menekült státust. Az első hat év adataiból, az egyes személyekhez kapcsolódó eseményeket nem ismerve, messzemenő következtetéseket levonni nem lehet. Az utolsó három évben az elismertek számának, arányának növekedését állapíthatjuk meg. Ez a tendencia az elkövetkező években, párhuzamosan azzal, hogy a menekülésre kényszerülők a magyar „lehetőségeket” is megismerik, várhatóan növekedni fog. Mielőtt a mandátumos menekültek országonkénti számával, nemek és korcsoportok szerinti megoszlásával megismerkednénk, tekintsük át, hogy mely országokból érkeztek, s hogyan alakult az elutasított és az elismert menekülők száma országonként. Olyan adatok, amelyek alapján megállapíthatnánk, hogy mely országok állampolgárai fordultak kérelmükkel a Budapesti Képviselethez, csak az utolsó két évről vannak. Ezek alapján

¹⁴ Az ún. mandátumos státusú menekültekkel kapcsolatos adatokat az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képvisellete bocsátotta rendelkezésemre, melyért köszönetemet fejezem ki.

megállapítható, hogy összesen 33 ország állampolgárai; 1994-ben 28, 1995-ben pedig 27 országból fordultak menekült státusért a Budapesti Képviselőtörvényhozáshoz. 1994-ben az összes kérelmező 62,3 százaléka Irak, Afganisztán és Banglades állampolgára volt. Az adatok alapján megállapíthatatlan, hogy a kérelmező saját hazájából, illetve valamely európai vagy Európán kívüli országból érkezett-e Magyarországra.

8. tábla

A nem európai országokból érkezett menekültek országok szerint, 1994–1995

Ország	1994-ben			1995-ben		
	kérelmező	elutasított	elismert	kérelmező	elutasított	elismert
Afganisztán	30	23	8	199	131	32
Algéria	5	4	-	6	2	3
Angola	4	3	-	2	2	-
Banglades	63	63	-	3	3	-
Dél-Afrikai Köztársaság	2	2	-	-	-	-
Egyiptom	1	1	-	-	-	-
Etiópia	1	1	-	2	-	-
Fülöp-szigetek	-	-	-	6	6	-
Ghana	1	1	-	2	2	-
Guinea	2	2	-	-	-	-
Irak	51	28	8	111	85	14
Irán	9	7	-	18	17	-
Jemen	2	-	-	2	1	1
Jordánia	1	1	-	-	-	-
Kongó	-	-	-	1	1	-
Kuba	2	2	-	-	-	-
Libanon	2	1	-	7	7	-
Libéria	6	6	-	8	8	-
Mali	1	1	-	-	-	-
Marokkó	6	4	-	3	3	-
Mauritánia	2	2	-	3	3	-
Nigéria	2	1	-	10	8	2
Pakisztán	3	3	-	2	2	-
Palesztina	3	4	-	-	-	-
Ruanda	4	14	-	-	-	-
Sierra-Leone	-	-	-	2	2	-
Srí Lanka	8	8	-	25	25	-
Szenegál	-	-	-	1	1	-
Szíria	4	4	-	2	2	-
Szomália	8	2	1	5	5	-
Szudán	2	2	-	16	10	5
Tunézia	-	-	-	1	1	-
Zaire	6	4	-	5	4	1
<i>Összesen</i>	<i>231</i>	<i>183</i>	<i>17</i>	<i>460</i>	<i>349</i>	<i>58</i>

1994-ben a benyújtott kérelmek 60,2 százaléka esetében született döntés. A fennmaradó 92 fő ügye vagy az 1995. évre húzódott át, vagy pedig a kérelmező eltávozt.

miatt döntés nélkül lezáródott. 1994-ben a Budapesti Képviselőt tehát 17 főt ismert el menekültnek. Ennek következtében nyolc iraki és nyolc afgán mellett egy szomáliai kapott mandátumos menekült státust.

1995-ben a kérelmezők között az irakiak száma a kétszeresére, az afgánoké pedig a hatszorosára nőtt, ezzel szemben Bangladesből hússzor kevesebben nyújtottak be kérelmet, mint 1994-ben. E csökkenés okát nem ismerjük, lehetséges okként az előző évi döntés eredményét csak fenntartással fogadhatjuk el. 1995-ben az irakiak és az afgánok csoportja volt a legnépesebb. Mellettük azonban még öt ország állampolgárainak száma haladta meg a tizet. Ennek következtében e hét ország állampolgárai az összes kérelmező 85,4 százalékát tették ki. 1995-ben 406 fő, vagyis a kérelmezők 88,3 százaléka ügyében született döntés. A kérelmezők 14,3 százaléka megkapta a menekült státust.

A státus odaítélésének indokát nem ismerjük. A menekült státust kaptak között az irakiak és az afgánok voltak a legnépesebbek, ők az elismert menekültek 79,3 százalékát adták. Mellettük ötre bővült azon országok száma, melyeknek állampolgárai mandátumos státust kaptak a Budapesti Képviselőtől.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan alakult az elmúlt hat évben a mandátumos státust kaptak száma és nemek szerinti megoszlása, illetve hogy hányan tartózkodtak közülük 1995. december 31-én is még Magyarországon.

9. tábla

A mandátumos státusú menekültek száma és nemek szerinti megoszlása, 1990–1995

Ország	Menekült			Az 1995. december 31-én Magyarországon tartózkodott		
	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen
Afganisztán	29	26	55	27	21	48
Algéria	2	1	3	1	1	2
Etiópia	4	-	4	-	-	-
Irak	21	13	34	11	5	16
Irán	3	2	5	1	-	1
Jemen	1	-	1	-	-	-
Kína	3	1	4	3	1	4
Libanon	1	-	1	1	-	1
Libéria	1	-	1	-	-	-
Marokkó	1	-	1	-	-	-
Mauritánia	3	-	3	-	-	-
Nigéria	4	2	6	4	2	6
Srí Lanka	6	1	7	-	-	-
Szomália	17	3	20	-	-	-
Szudán	4	2	6	3	2	5
Zaire	1	-	1	1	-	1
<i>Összesen</i>	<i>101</i>	<i>51</i>	<i>152</i>	<i>52</i>	<i>32</i>	<i>84</i>

A menekült státust kaptak 66,4 százaléka férfi, 33,6 százaléka nő volt. A mandátumos menekültek 44,7 százaléka az országban maradt. A menekültnek nyilvánított nőknek 61,5 százaléka, a férfiaknak csak valamivel több mint a fele maradt az országban.

Az itt maradottak legnagyobb része afgán és iraki volt. Az afgánok döntő többsége, az irakiaknak a fele maradt itt. Meglepő azonban, hogy a 20 szomáliai közül egy sem maradt az országban, és hasonlóan a marokkói, az etiópiei, a mauritániai, a Srí Lanka-i, a jemeni és a libériai állampolgárságú menekültek is távoztak az országból. Eltávozásuk okát és hogy mely országba utaztak, nem ismerjük.

A továbbiakban tekintsük át a mandátumos státust kapottak és az itt maradottak nemek és korcsoportok szerinti megoszlását.

10. tábla

A mandátumos státusú menekültek nemek és korcsoportok szerint, 1990–1995

Korcsoport	Menekült			Az 1995. december 31-én Magyarországon tartózkodott		
	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen
0–4	3	10	13	3	9	12
5–9	14	5	19	12	4	16
10–14	6	8	14	4	2	6
15–19	1	-	1	1	-	1
20–24	3	4	7	1	3	4
25–29	16	7	23	8	3	11
30–34	20	10	30	12	5	17
35–39	16	4	20	6	4	10
40–44	4	1	5	2	1	3
45–49	4	1	5	2	-	2
50–54	1	-	1	-	-	-
55–59	2	-	2	-	-	-
60–64	-	-	-	-	-	-
65–69	-	1	1	-	1	1
70–74	1	1	2	1	1	2
<i>Összesen</i>	<i>91</i>	<i>52</i>	<i>143</i>	<i>52</i>	<i>33</i>	<i>85</i>

Korcsoport és nem szerinti bontásban csak 143 személy adatait ismerjük. Kilenc szomáliaiinak, akik 1990-ben kaptak mandátumos státust, csak a neve és az állampolgársága ismert, a nevek alapján valószínűleg valamennyien férfiak voltak. Az elismert és a Magyarországon maradt menekültek között viszonylag sok a fiatalok. A státust kapottaknak 65 százaléka, az itt maradottaknak pedig 55,3 százaléka tartozott a 20–59 évesek korcsoportjába. A fiatalok esetében ezek az arányok: 32,9 és 41,2 százalék. A 60 éven felüliek aránya alacsony. A három hatvan évnél idősebb személy az országban maradt, és a fiatalok esetében sem jelentős a harmadik országba való távozás. A legtöbb a 25–39 évesek köréből távoztak el az országból. Az elismert nem európai menekült közül 57 egyedülálló volt. A családok száma 24, ezekhez a családokhoz összesen 47 gyermek tartozott. Azok között, akik 1995. december 31-én még Magyarországon tartózkodtak 19 volt egyedülálló, a családok száma viszont 15 volt, 36 gyermekkel. Ez azt jelzi, hogy a többgyermekes családok inkább választották az itt megkapott menekült státust, mint hogy egy harmadik országban újabb bizonytalanságnak tegyék ki magukat és családjukat.

Menedékesek

Végül a volt Jugoszlávia területéről érkezett, 1991 júliusa és 1994. december 31-e között menedéket kapott és még 1994. december 31-én Magyarországon tartózkodó személyekkel kapcsolatos adatokat mutatjuk be. (Lásd a 11. táblát.)

11. tábla

A volt Jugoszláviából érkezett és menedéket kapott személyek száma és nemzetisége elhelyezés szerint

Nemzetiség	Táborban		Táboron kívül		Összesen	
	elhelyezett					
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Horvát	150	13,2	983	86,8	1133	100,0
Magyar	302	8,9	3105	91,1	3407	100,0
Muzulmán	1111	38,7	1759	61,3	2870	100,0
Szerb	61	28,0	157	72,0	218	100,0
Egyéb	69	62,7	41	37,3	110	100,0
Összesen	1693	21,9	6045	78,1	7738	100,0

Emlékeztetni szeretnénk arra, hogy a menedékesek, az ideiglenes védelmet élvező személyek helyzete jogilag nem szabályozott, s a velük kapcsolatos mindennapi gyakorlatot végső soron a menekültügyi szervek lojalitása határozza meg. 1991 júliusától, a szerb-horvát háború kitörését követően jelent meg ez a típus. A korábbiakban már szoltunk arról, hogy a menekülők többsége, közel 55 százaléka (69 466 fő) menedékesként részesült védelemben, s arról is, hogy pontosan nem tudjuk, az 1991 és 1994 között menedékesként regisztráltak közül hányan maradtak bevándorlóként Magyarországon, tértek vissza hazájukba, vagy utaztak tovább harmadik országba. Azt tudjuk, hogy 1994. december 31-én Magyarország 7738 menedékesnek biztosított még ideiglenes védelmet. Emellett az 1992-ben menedékes státust kapott személyek – 16 204 fő – adatai is rendelkezésünkre állnak. Az adatok szerint 1992-ben az összes menekülő 36 százaléka magyar nemzetiségű volt. A legnépesebb csoport, a volt Jugoszlávia területéről érkezők nemzetiség szerinti megoszlását a 12. tábla mutatja.

12. tábla

A volt Jugoszláviából érkezett menedéket kérők elhelyezése nemzetiség szerint, 1992

Nemzetiség	Összesen		Menekültügyi szervnél		Magyar lakosságnál	
			elhelyezve			
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Magyar	5 059	33,7	709	14,0	4 350	86,0
Horvát	1 759	11,7	380	21,6	1 379	78,4
Muzulmán	7 136	47,5	4 616	64,7	2 520	35,3
Egyéb	1 067	7,1	577	54,0	490	46,0
Összesen	15 021	100,0	6 282	41,8	8 739	58,2

1992-ben a menedéket kérők legnépesebb csoportját a muzulmán (bosnyák) nemzetiségűek (47,5%) alkották, őket 33,7 százalékkal a magyarok, illetve 11,7 százalékkal a horvátok követték. A menedékesek magyarországi kapcsolataira, illetve anyagi helyzetére utal az az adat, hogy 1992-ben 58,2 százalékuk rokonoknál, ismerősöknél illetve fizetőszolgálatnál helyezkedett el, s nem a menekültügyi szervek elhelyezését vették igénybe. Arányukat tekintve leginkább a magyarok, a legkevésbé pedig a bosnyák menedékesek éltek az előbbi lehetőséggel: míg a magyar nemzetiségűeknek csupán 14 százaléka vette igénybe a menekültügyi szervek elhelyezését, addig a muzulmánoknak közel 65 százaléka.

Abban az esetben azonban, ha a menedéket kérők nemzetiségi összetételét a volt Jugoszláviából érkezettek nélkül vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy 1992-ben a menekülteknek 65,0 százaléka, a Romániából érkezetteknek pedig 77,2 százaléka volt magyar nemzetiségű.

13. tábla

A magyar nemzetiségű menekülők száma a jugoszláv menedéket kérők nélkül, 1992

Időszak (negyedév)	Érkezett	Magyar nemzetiségű		Román állampolgár		
	menekült			összesen	ebből magyar nemzetiségű	
	fő	fő	százalék	fő	fő	százalék
I.	331	246	71,3	253	206	81,4
II.	312	181	58,0	214	153	71,5
III.	325	195	60,0	229	167	72,9
IV.	215	148	68,8	148	126	85,1
Együtt	1183	770	65,0	844	652	77,2

Az 1994. december 31-én még Magyarországon tartózkodó menedékesek között legtöbben, szinte törvényszerűen a magyarok, a muzulmánok (bosnyákok) és a horvátok voltak. Mellettük a menedékesek 2,8 százalékát a szerbek, 1,4 százalékát pedig az egyéb nemzetiségűek adták. A menedékesek döntő többsége (78,1%) menekülttáboron kívül lakott. Ezeknek 95,7 százalékát a magyarok, a muzulmánok és a horvátok adták. A táborokban élők 65,6 százaléka muzulmán volt.

A menedékesek 53,6 százaléka férfi, 46,4 százaléka nő volt, és nagy részük a 19–59 évesek korcsoportjába tartozott.

14. tábla

A menedéket kapott személyek száma és aránya nemek és korcsoportok szerint
1994. december 31.

Nem	0-5 éves		6-14 éves		15-18 éves		19-59 éves		60 éves és idősebb		Összesen	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Férfi	335	51,8	489	48,9	234	50,5	2715	56,8	377	44,4	4150	53,6
Nő	312	48,2	512	51,1	229	49,5	2062	43,2	473	55,6	3588	46,4
<i>Összesen</i>	<i>647</i>	<i>100,0</i>	<i>1001</i>	<i>100,0</i>	<i>463</i>	<i>100,0</i>	<i>4777</i>	<i>100,0</i>	<i>850</i>	<i>100,0</i>	<i>7738</i>	<i>100,0</i>

A 0–5 évesek körében a fiúk, a 6–14 évesek között pedig a lányok voltak valamivel többen. A férfiak javára az arány a 19–59 évesek korcsoportjánál tolódik el, míg a 60 éven felülieknél a férfi–nő arány majdnem hasonló mértékben a nők javára billen. A menedéket kapottak között viszonylag jelentős volt a 60 évnél idősebbek aránya (11%). A 19–59 év közötti korosztályhoz tartozók voltak a legnépesebbek, a menedékesek 61,7 százalékát ők tették ki. Ez érthető is, hiszen a mozgósítás, a katonai szolgálat leginkább őket érintette. Erre utal az is, hogy a felnőtt menedékesek között a férfiak 54,9 százalékkal vannak képviselve. Mivel az életkor szerinti megoszlás éves bontásban nem áll rendelkezésünkre, így azt nem tudjuk megállapítani, hogy a 15–18 éves korosztályhoz tartozók között hányan voltak 17, illetve 18 évesek, vagyis azok, akik közvetlenül a katonai behívás előtt álltak.

Messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, ha a menedéket kapott személyek elhelyezkedését nemek szerint elemezzük. (Lásd a 15. táblát.) Mindenesetre kedvezőnek tartjuk, hogy a gyermekek 76 százaléka feltételezhetően szüleikkel együtt, táboron kívül kapott ideiglenesen új otthont. A férfiak nagyobb arányú táboron kívüli elhelyezkedése valószínűleg a férfiak és a nők eltérő munkavállalási lehetőségeivel függ össze.

15. tábla

*A menedéket kapott személyek száma nemek, nemzetiség és elhelyezés szerint
(1994. december 31.)*

Nem	Táborban		Táboron kívül		Összesen	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Férfi	602	19,5	2490	80,5	3092	100,0
Nő	585	23,1	1950	76,9	2535	100,0
Összesen	1187	21,1	4440	78,9	5627	100,0
Ebből:						
magyar	230	9,3	2249	90,7	2479	100,0
nem magyar	957	30,4	2191	69,6	3148	100,0
Gyermek	506	24,0	1605	76,0	2111	100,0
Ebből:						
magyar	72	7,8	856	92,2	928	100,0
nem magyar	434	36,7	749	63,3	1183	100,0
Mindösszesen	1693	21,9	6045	78,1	7738	100,0

A gyermekek nemek szerinti megoszlása nem áll rendelkezésünkre, ennek ellenére a korcsoportok és a férfiak–nők táborban és táboron kívüli elhelyezésére vonatkozó 14. tábla adatai alapján megállapítható, hogy a gyermekek közül 1058-an fiúk, és 1053-an pedig lányok voltak. A fiúk és a lányok korcsoportok szerinti megoszlását azonban már nem lehetett megállapítani.

A menedékesek között összesen 3407 fő volt a magyar nemzetiségű. Ebből 928 gyermek, 2479 pedig felnőtt. A családok számát és a családokhoz tartozó gyermekek számát nem ismerjük, az adatok alapján azonban azt megállapíthatjuk, hogy a magyar és a nem magyar menedékesekhez arányosan körülbelül ugyanannyi gyermek tartozhatott.

A felnőtt magyar menedékeseknek csupán 9,3 százaléka élt táborban. Amennyiben a hozzájuk tartozó gyermekek számát összevetjük a táboron kívül lakó magyar menedé-

kesekével, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a táborban lakók között vagy a családoso k száma, vagy pedig a családokhoz tartozó gyermekek száma volt nagyobb, mint a táboron kívül élők körében. Ez az összefüggés is azt erősíti meg, hogy a táborban élők anyagi, szociális helyzete rosszabb volt, mint a többi menedékesé.

Mint ismeretes, a szerb-horvát háború következtében Horvátország magyar nemzetiségű lakosságának döntő többsége Magyarországra menekült, s bár a katonai helyzet jelentősen módosult, és a daytoni megállapodás az elfoglalt, kelet-szlavóniai területek Horvátországnak való visszaadását is tartalmazza, jelenleg azonban az onnan és a volt Jugoszlávia más területeiről elmenekülteknek még várniuk kell arra, hogy otthonaikba véglegesen visszatérhessenek.

*

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a menekültügy területén szinte lehetetlen pontosan bármit is előre jelezni, hiszen egy nem várt, előzmények nélküli esemény bármikor százezrek menekülését indíthatja el. Azaz a menekültügy területét a kiszámíthatatlanság, a bizonytalanság, a tervezhetetlenség jellemzi. 1990-ben s utána is még egy ideig a szakemberek és a politikusok egyaránt a Szovjetunió területéről érkező menekültáradattal számoltak. Ezeket a várakozásokat az események nem igazolták, ezzel szemben, akkor nem várt területről, Jugoszláviából menekültek tízezrek. A tervezhetetlenség ellenére a történelmi események, a környező országok nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politikája, valamint az 1988 és 1994 közötti folyamatok, úgy véljük feljósítanak bennünket annak megfogalmazására, hogy amennyiben valamilyen váratlan esemény nem következik be, akkor az elkövetkező években mindenekelőtt Romániából, Szlovákiából, Szerbiából és Ukrajnából az 1993-as, 1994-es évek átlagához viszonyítva némileg emelkedő számban folyamatosan érkeznek majd menekülők Magyarországra.

TÁRGYSZÓ: Migráció.

SUMMARY

In 1988 when a part of those of Hungarian nationality in Romania decided not to return to their native land and instead remained in Hungary, the case of refugees has become one of the vital topics in Hungary. The situation evolved was aggravated by the fact that Hungary joined the Geneva Convention of 1951 and the New York Protocol of 1967 only in 1989. In the next year already more than seventeen thousand Romanian citizens, mostly of Hungarian nationality, remained in Hungary. The flow of Romanian refugees continued in 1990 too. In 1991 the number of refugees from Romania fell under four thousand, however, some fifty thousand people arrived in Hungary who escaped from the civil war in Yugoslavia.

The study analyses the distribution of refugees arrived to Hungary between 1988 and 1994 by citizenship, nationality, age and sex. The case of refugees with convention or mandate status as well as the main processes connected with refugees are shown, together with the exploration of the correlations which basically determine them both historically and nowadays.

A LAKOSSÁG IDEGENNYELV-ISMERETE ÉS -TANULÁSA BARANYA MEGYÉBEN

HORVÁTHNÉ TAKÁCS IBOLYA

Számtalan érvet lehetne felsorakoztatni az élet legkülönbözőbb területeiről (gazdasági élet, tudományok, kultúra) annak igazolására, mennyire fontos, esetenként szinte nélkülözhetetlen a nyelvtudás, egy vagy több idegen nyelv ismerete. A kilencvenes évek politikai-gazdasági-társadalmi életet érintő változásai, az ország nemzetközi kapcsolatainak bővülése, illetve előtérbe kerülése egyre jobban ráirányítja a figyelmet a lakosság ilyen irányú felkészültségére. Ezért fontosnak tartjuk, hogy a statisztikából nyerhető információkkal számot adjunk a lakosság idegen nyelv-ismeretéről.

Az utolsó e tárgyban kiadott elemzés 1987-ben készült. A rendelkezésre álló adatok szűkössége korlátozta lehetőségeinket, de igyekeztünk a témát több oldalról megvilágítva ismertetni a valóságot. A nyelvtudás elemzésénél az 1990. évi népszámlálás adataira támaszkodtunk, mivel ez az utolsó olyan felmérés, amelyből a kérdéses témával kapcsolatban információk állnak rendelkezésre. Az iskolarendszeren belüli, órarendi keretben folyó nyelvoktatásról (a beszámolási kötelezettségnek köszönhetően) széles körű adatokkal rendelkezünk. Az állami nyelvvizsgára vonatkozó adatok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Idegennyelvi Továbbképző Központjától származnak.

Adósok maradunk az iskolarendszeren kívüli nyelvtanulás bemutatásával. E nagyon fontos, de szerteágazó terület a statisztikai megfigyelés fehér foltja. A különféle tanfolyamok, nyelvtúdiók, magántanárok tevékenysége kiegészíti az iskolarendszer által nyújtott lehetőségeket, és együttes eredményük tükröződik az állami nyelvvizsgák adataiban. Baranya megyéből 1994-ben több, mint 4500-an jelentkeztek állami nyelvvizsgára (közel 40 százalékkal többen, mint 1992-ben) és csaknem felük eredményesen szerepelt a vizsgákon (két évvel korábban 36 százaléuk).

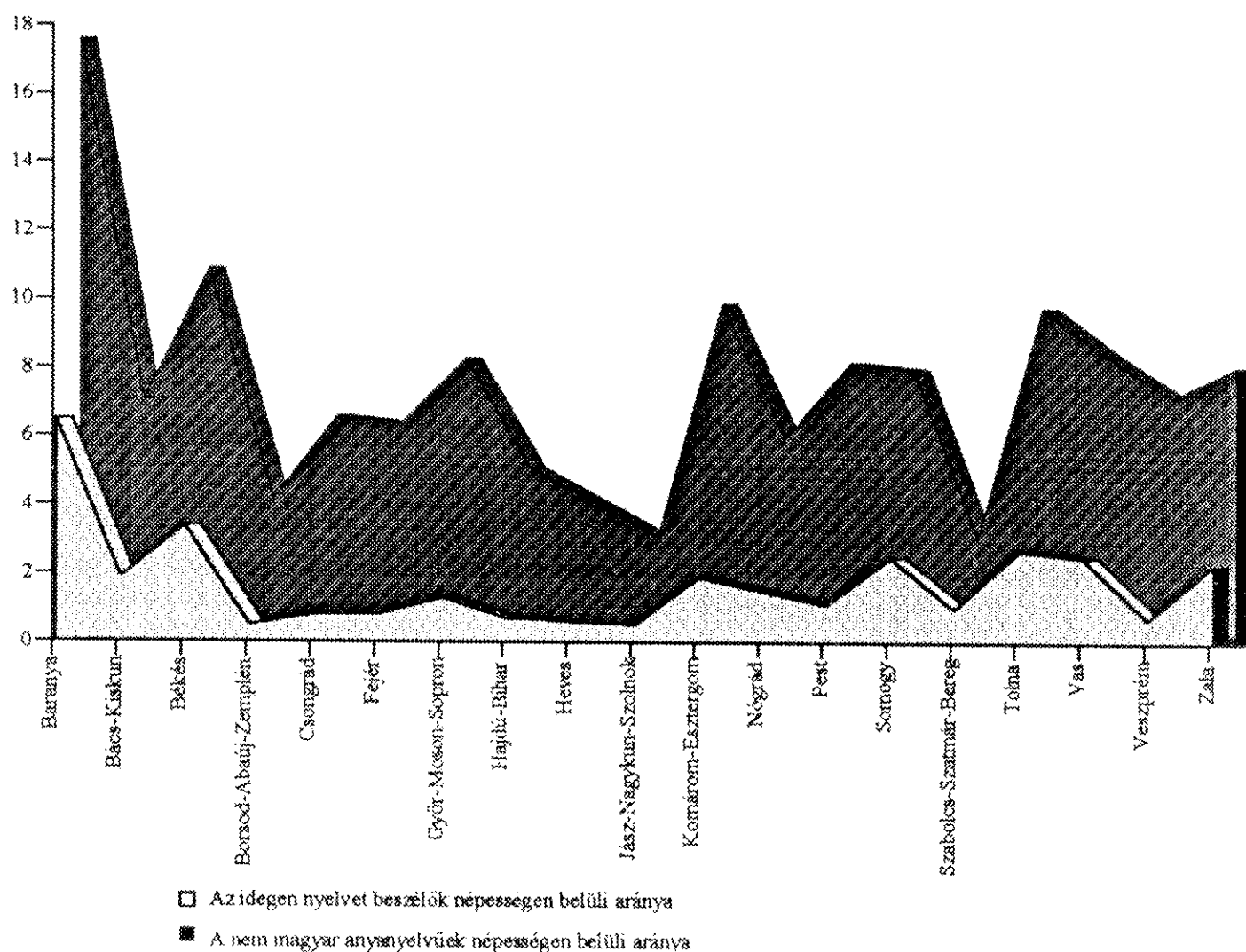
Mindezekből joggal következtethetünk arra, hogy a megye népessége a kilencvenes évek első felében tovább gyarapította idegen nyelv-tudását. Remélhető, hogy nemcsak a lakosság nemzetiségi összetétele révén, hanem egyébként is javult a több nyelvet beszélők aránya, amely a következő népszámlálás során lesz számszerűsíthető.

A LAKOSSÁG IDEGENNYELV-ISMERETE

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint Baranya megyében 73 680 fő, a népesség közel 18 százaléka beszélt az anyanyelvén kívül egy vagy több más nyelven is. Ez az

arány országos viszonylatban kiemelkedően magas volt, mint azt az ábra is szemlélteti, a megyék rangsorában az első helyet jelentette, megelőzve a szintén átlag feletti Békés, Komárom-Esztergom és Tolna megyéket. A 9 százalékos országos átlag tartalmazza Budapest 17 százalékos mutatóját is. Megjegyzendő, hogy az 1980-as népszámlálás idején Baranya megye népességének mintegy 16 százaléka beszélt idegen nyelvet, s ezzel az értékkel a megye már akkor is listavezető volt.

*A nem magyar anyanyelvűek
és az idegen nyelvet beszélők népességén belüli aránya megyénként 1990-ben
(százalék)*

Mielőtt még messzemenő következtetéseket vonnánk le a népesség idegen nyelvi kultúrájáról, nem szabad figyelmen kívül hagyni néhány körülményt. Az 1990-es népszámlálási adatok szerint Baranya megye népességének közel 7 százaléka (egy százalékponttal többen, mint 1980-ban), 27 346 fő nem magyar – román (1,0 %), horvát (1,3 %), szerb (0,1 %), német (3,4 %), cigány (1,4 %), egyéb (0,4 %) – anyanyelvűnek vallotta magát (országos viszonylatban ez szintén a legmagasabb arány) és közülük 25 353-an nyilatkoztak úgy, hogy anyanyelvükön kívül magyarul beszélnek. Tehát az idegen nyelvet beszélők 34 százalékat a nem magyar anyanyelvűek magyar nyelvtudása teszi ki. Ha őket figyelmen kívül hagyjuk, az idegen nyelvet beszélők 18 százalékos aránya 12 százalékra csökken, de Baranya még így megőrzi vezető helyét a megyék rangsorában.

Még egy tényezőt számításba kell vennünk: az idegen nyelvet beszélőknek valószínűleg jelentős hányada olyan nemzetiségi származású, aki anyanyelvként ugyan a magyart nevezte meg, de nyelvtudását nemzetiségi nyelvek valamelyikének ismerete jelenti. Ezt

támasztják alá az 1. tábla adatai, amelyek a magyar anyanyelvűek nyelvismeretét jelzik. Az első beszélt idegen nyelv esetében döntően, de a második és a harmadik esetében is megfigyelhető azon nyelvek túlsúlya, amelyek jellemzően nemzetiségi nyelveknek tekinthetők (német, horvát, szerb, cigány). Kivétel az angol nyelv, amelynek ismerete népszerűsége folytán már az első beszélt nyelvek között is jelentős hányadot képvisel. Az egyéb, például a spanyol, az olasz, a francia nyelvek ismerete inkább a több nyelvet beszélőkre jellemző.

1. tábla

A beszélt idegen nyelv	A magyar anyanyelvűek által beszélt idegen nyelvek fontossága								
	Német	Horvát	Szerb	Román	Angol	Cigány	Orosz	Egyéb	Összesen
	nyelvet beszélők aránya (százalék)								
Első nyelv	56,5	7,3	2,9	4,1	11,3	7,3	5,8	4,8	100,0
Második nyelv	18,1	12,9	13,9	1,4	18,7	0,4	20,5	14,1	100,0
Harmadik nyelv	18,5	8,2	7,1	1,2	12,3	0,9	25,7	26,1	100,0

A nemzetiségi nyelvek szerepét a nyelvismeret területén az is bizonyítja, ha megnézzük, milyen arányban beszéltek idegen nyelvet az egyes nemzetiségekhez tartozók. Míg a magyaroknak csak mindössze 13 százaléka, addig a német nemzetiségűeknek 92, a horvátoknak 97, a szerbeknek 88, a cigányoknak 76 százaléka beszélt az anyanyelvén kívül legalább egy idegen nyelvet. Ekkora különbség pedig csakis a nemzetiségi nyelvek ismeretéből adódhat.

A 73 680 idegen nyelvet beszélő lakosból 64 772-en egy, 7334-en kettő, 1574-en pedig három vagy több idegen nyelvet beszéltek. Az idegennyelv-ismerettel rendelkezőknek közel 40 százaléka németül beszélt, 10–10 százaléka a délszláv nyelvek valamelyikét, illetve az angol nyelvet, és mindössze 7 százaléka beszélt az orosz nyelvét annak ellenére, hogy hosszú évekig kötelező nyelvként tanították szinte minden iskolatípusban. Az első beszélt nyelv esetében az arányok hasonlóan alakultak, tehát a nemzetiségi nyelvismertnek volt döntő szerepe, míg a második és harmadik, illetve ennél több nyelv ismerete már inkább az iskolai nyelvoktatás eredményeit tükrözte. Ez abban is megmutatkozott, hogy a második, illetve a harmadik idegen nyelvet beszélők közül legtöbben oroszul tudtak, ennél nem sokkal volt kevesebb a németet beszélők száma, majd kevéssel lemaradva az angolul tudók következtek.

Az idegen nyelvet beszélők aránya településtípusonként más és más értéket mutatott. Pécs megyei jogú városban a lakosság 16 százaléka, a megye más városaiban 13 százaléka, míg a községekben 21 százaléka volt képes megértetni magát az anyanyelvén kívül más nyelven is. A községek viszonylag magas arányszámának hátterében szintén a nemzetiségi nyelvtudás állt, hiszen falun az emberek sokkal inkább megőrzik a népi hagyományokat, így a nemzetiségi hagyományokat és ezen belül nyelvüket is.

Az egyes településtípusok abban a tekintetben is eltértek egymástól, hogy a nyelvtudással rendelkezők hány idegen nyelvet beszéltek. Ilyen szempontból Pécs javára billent a mérleg, hiszen lakosságának 4 százaléka három vagy több nyelven beszélt, míg a községekben ez az arány elenyésző volt, nem érte el az egy százalékot. Két nyelvet beszélt Pécsen a nyelvtudással rendelkezők 17, a községekben 5 százaléka. A csak egy nyelvet be-

szélők aránya Pécsen 79, a községekben közel 95 százalék volt. A megye többi városának átlaga e két szélsőérték között helyezkedett el; 2, 12, illetve 86 százalék volt a három és annál több, a kettő, illetve az egy nyelvet beszélők aránya. A területi különbség összefüggésben van egyrészt az oktatási intézmények kínálta lehetőségekkel, másrészt a kvalifikáltabb – idegennyelv-tudást követelő – munkahelyek koncentrációjával.

A férfiak és a nők körülbelül azonos (16–17 százalékos) arányban beszéltek idegen nyelveket. A különbség a beszélt nyelvek számában volt fellelhető, hiszen míg az egy és a két nyelvet beszélők többsége (54–55 százaléka) nő volt, addig a három vagy annál több nyelvet beszélőknél ez az arány megfordult, 54 százalékuk a férfiak közül került ki.

A népesség nyelvtudását négy korcsoportra bontva vizsgáltuk, szintén az 1990. évi népszámlálás adataira támaszkodva. A 14 éves és fiatalabb népességnek mindössze 8 százaléka beszélt egy vagy több idegen nyelvet, a 15–39 éveseknek 17, a 40–59 éveseknek 18, a 60 év felettieknek pedig 27 százaléka. A 15–39 és a 40–59 éves korcsoportba tartozók az össznépességen belüli arányuknak megfelelően részesedtek az idegennyelvtudással rendelkezők köréből. A 0–14 évesek a népesség 20 százalékát tették ki, a nyelvtudással rendelkezőknek viszont – koruknál fogva – mindössze 9 százalékát. A 60 éves és idősebb korcsoportba tartozók a népesség 18 százalékát alkották, az idegen nyelvet beszélőknek viszont 28 százalékát. Az időskorúak magasabb nyelvtudása valószínűleg szintén a nemzetiségi hagyományokra vezethető vissza.

Az egyes korcsoportokba tartozók eltérő sajátosságot mutattak aszerint is, hogy hány nyelvet beszéltek. A legfiatalabbaknak 93 százaléka csak egy nyelvet, 6,5 százaléka két nyelvet beszélt, és mindössze fél százaléka hármat vagy annál többet. A 15–39 éveseknek 85 százaléka rendelkezett egy idegen nyelv ismeretével, kettőével több mint 12 százalékuk, legalább hároméval pedig közel 3 százalékuk. A beszélt nyelvek számát illetően tehát ők álltak az élen. Nem véletlenül, hiszen ebbe a korcsoportba tartoznak a középiskolások, az egyetemisták és a pályakezdők, azok, akik leginkább fogékonyak az újra, a legrugalmasabban alkalmazkodnak a változásokhoz, így a nyelvtudás iránt felmerülő tömeges igényekhez is. A 40 év fölötti korcsoportokhoz tartozóknál már nem voltak kimutathatók lényeges eltérések a beszélt nyelvek számát illetően, 88–89 százalékuk egy nyelvet, 8–9 százalék kettőt és átlagosan 2 százalékuk három vagy több nyelvet beszélt.

A nyelvtudás és az iskolázottság közötti összefüggés bizonyos végzettségi szint felett jól megfigyelhető. Az egyetemi diplomával rendelkezőknek 1990-ben több mint a fele beszélt egy vagy több idegen nyelvet. A főiskolai diplomásoknál ugyanez az arány 30 százalék, a középiskolai érettségivel rendelkezőknél pedig 20 százalék volt. Ez alatt az iskolázottsági szint alatt már nem mutatható ki a végzettség foka és a nyelvtudás között egyértelmű kapcsolat. Az általános iskolát végzetteknek 18 százaléka, a szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzetteknek mindössze 11 százaléka rendelkezett idegennyelvtudással. Ezekben a végzettségi kategóriákban a nyelvismeret megszerzésében valószínűsíthetően már nem az iskola, hanem a családi háttér, a nemzetiségi indíttatás volt a döntő.

Az iskolázottság és a beszélt nyelvek számát tekintve is hasonló összefüggések mutathatók ki. Az egyetemi diplomával bíró népességnek közel 9 százaléka három vagy több nyelvet beszélt, 26 százaléka kettőt, a főiskolai diplomások között ez az arány 4, illetve 18, az érettségizetteknél 4 és 15 százalék. Az ennél alacsonyabb iskolai végzettség-

gel rendelkezők közül a legalább három nyelvet beszélők aránya sehol sem érte el az egy százalékot, a két nyelvet beszélők aránya pedig 5–6 százalékot tett ki.

AZ OKTATÁSI RENDSZER KERETEI KÖZÖTT FOLYÓ NYELVTANULÁS

A nyelvoktatás alakulását az 1990 és 1995 közötti évekre kiterjedő időszakban vizsgáljuk, néhány esetben visszatekintve az 1980-as évre is.

Az oktatási rendszer legalsó fokán, az óvodákban nemzetiségi nyelvként német, horvát, román és cigány nyelvek tanulására volt vagy van lehetőség a megyében, általában kétféle formában: vagy nemzetiségi tannyelvű, vagy nemzetiségi nyelvet oktató csoportokban. Az adatok jelzik e lehetőségek mind jobb kihasználását: 1980-ban az óvodai csoportok és az óvodás gyermekek nem egészen egyötöde, a kilencvenes években már egynegyede részesült nemzetiségi nyelvtanításban. Ezen belül a nemzetiségi tannyelvű csoportba járó óvodások a nyelvet tanuló gyermekeknek egyre növekvő hányadát, 1990-ben még csak 5, 1995-ben már 14 százalékát tették ki.

A területi különбözőség jelentős e téren. Az 1990-es években a pécsi óvodások 3–4 százaléka tanult valamilyen nemzetiségi nyelvet, a megye többi városában átlagosan 24–25 százalék, a községekben pedig 40 százalék körüli volt ez az arány. Az eltérő arányok részben a nemzetiségek megyén belüli, településtípusonkénti megoszlásával magyarázható, hiszen az 1990-es népszámlálás szerint a magukat nemzetiségi származásúnak vallók 71 százaléka élt a falvakban, 18 százaléka Pécsen és 11 százaléka a többi városban.

2. tábla

Az egyes nemzetiségi nyelveket tanuló óvodás gyermekek aránya településtípusonként*

Nemzetiségi nyelv	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	években (százalék)				
	Pécs megyei jogú város				
Román	-	-	-	-	-
Cigány	-	-	-	-	-
Horvát	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Német	2,7	3,0	3,0	3,1	3,0
	Városok				
Román	-	-	-	-	-
Cigány	-	-	-	-	-
Horvát	10,2	3,6	1,6	0,3	0,3
Német	24,9	21,9	23,5	24,4	23
	Községek				
Román	-	-	-	0,5	0,5
Cigány	-	0,9	-	1,4	1,5
Horvát	5,2	3,2	2,8	2,8	2,8
Német	34,8	37,8	38,8	38,3	33,5

*Tannyelvű és nyelvet tanuló csoportokban tanulók összesen.

A megyeszékhelyen 1990 és 1995 között mindvégig két német és egy horvát nemzetiségi óvoda működött, nagyjából változatlan gyermek- és pedagóguslétszámmal. A városokban sem német, sem horvát tannyelvű csoportok a vizsgált időszakban nem indultak, a német nyelvet tanulók száma 700–800 között mozgott, a horvátot tanulók száma viszont erőteljesen csökkent: 1990-ben még 14 csoportban 334-en tanultak horvátul, 1995-ben mindössze egy 10 fős csoport működött. A községek óvodáiban nemzetiségi nyelvet tanuló gyermekek száma a vizsgált időszakban 2300–2600 között mozgott. A legszembetűnőbb a német tannyelvű csoportok és gyermekek számának erőteljes növekedése, ugyanis 1990-ben még csak 5 tannyelvű csoportban 83-an, 1995-ben 14 tannyelvű csoportban 282-en gyakorolták a német nyelvet. A román és a cigány nyelv tanulására a megyében csak néhány községben nyílt lehetőség. (Egyházasharaszttiban 1993-ban és 1994-ben szerveztek román nyelvet tanuló csoportokat, Gilvánfán és Alsó-szentmártonban pedig cigány nyelvet tanulhattak a gyermekek, és egy-egy cigány tannyelvű csoportot is indítottak.)

Az oktatási rendszer következő fokozatán, az általános iskolák között is vannak nemzetiségi tannyelvű és nemzetiségi nyelvet oktató intézmények. Az óvodákhoz képest újdonságnak számít, hogy lehetőség van kétnyelvű oktatásban való részvételre, tehát a tanulók egyes tantárgyakat nemzetiségi nyelvükön, a többit magyarul tanulják.

Baranya megyében az 1990-es években az általános iskoláknak mintegy 40 százalékában volt lehetőség a nemzetiségi nyelv tanulására, és ezt a tanulók egyre növekvő hányada (1990-ben 18, 1994-ben 26 százalék) ki is használta. (1980-ban az általános iskolásoknak még csak 11, 1987-ben 14 százaléka részesült nemzetiséginyelv-oktatásban.) A megyében német, horvát és 1992-től román nemzetiségi nyelvet oktató iskolák működtek. Az itt élő nemzetiségi származásúak közül – a német nemzetiségűek arányának megfelelően – az iskolákban a német nyelvet tanulták a legtöbben (a nemzetiségi nyelvet tanulók több mint 90 százaléka).

A nemzetiséginyelv-oktatásban részesülők településtípusok szerinti megoszlása nagy hasonlóságot mutat az óvodásokéval. Míg a megye általános iskolai tanulóinak mintegy 40 százaléka pécsi iskolába jár, a nemzetiségi nyelvet tanulóknak csak 20 százaléka pécsi, ugyanakkor a községekben iskolába járó szintén 40 százalékos tanulói létszámból kerül ki a nyelvet tanulók 60 százaléka.

A nemzetiségi nyelv tanulásának oktatói háttere biztosított a megyében, de a nyelvtanárok terhelése nagy, nem úgy, mint az általános iskolai oktatás egészét tekintve. A megye általános iskoláinak pedagógusi és tanulói létszámát figyelembe véve az 1990-es években egy pedagógusra 10–11, egy nemzetiségi nyelvet oktató pedagógusra 40 tanuló jutott.

Az általános iskolákban 1989-ig az orosz nyelv tanulása kötelező volt. Ennek feloldását követően az 1990-es években az orosz nyelv látványosan visszaszorul, ezzel párhuzamosan a nyugati nyelvek, elsősorban az angol jelentős teret hódított. Az orosz nyelvet 1990-ben az iskolák 78 százalékában a tanulóknak 34 százaléka tanulta, 1995-ben az iskoláknak már csak 7 százalékában a tanulóknak mindössze fél százaléka.

Az 1993 és 1995 közötti időszakban az általános iskolák több mint 70 százalékában a tanulók 30–40 százaléka tanulta a német nyelvet, bár meg kell jegyeznünk, hogy mindkét arányszám a szóban forgó három év során enyhén csökkent. Ez azonban nem jelenti a német nyelv népszerűségének csökkenését, hiszen – mint korábban említettük – a né-

met nemzetiségi nyelvoktatásban részt vevők száma ugyanakkor növekedett. Utalhat ez arra, hogy akik a német nyelv tanulása mellett döntöttek, előnyben részesítik a nemzeti-ségi iskolákat a magasabb szintű nyelvtudás megszerzésének reményében.

3. tábla

*A német, az angol és az orosz nyelvet tanulók számának alakulása
a megye általános iskoláiban*

Idegen nyelv	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben					
Német	.	.	.	17 241	14 388	13 825
Angol	6 705	8 093	9 256	9 630	9 630	10 064
Orosz	15 165	7 921	3 657	865	190	117

Megjegyzés. A német nyelv 1993 előtti oktatására vonatkozó adatokat megbízhatatlanságuk miatt nem közöljük.

Az angol nyelvet tanulók száma a vizsgált időszakban folyamatosan emelkedett: 1990-ben az iskoláknak alig több mint egynegyedében tanították, 1995-ben már közel a felében, és az angolt tanulók száma ugyanezen idő alatt az összes tanulói létszámot tekintve 15-ről 26 százalékra nőtt. Némileg emelkedett a francia és az olasz nyelvet tanulók aránya is.

A pedagógusokat aszerint vizsgálva, hogy milyen arányban hasznosítják nyelvszakos képesítésüket az oktatásban, nyelvenként és évenként is meglehetősen eltérő képet kapunk. (Lásd a 4. táblát.) Mindent egybevetve azonban megállapítható, hogy az orosz nyelv háttérbe szorulásával párhuzamosan a nyugati nyelv szakos pedagógusok keresettsége megnőtt.

4. tábla

*A képesítésüknek megfelelő nyelvet oktató nyelvszakos pedagógusok aránya
a megye általános iskoláiban*

Nyelvszak	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (százalék)			
Angol	98,3	94,1	96,3	82,4
Francia	75,0	75,0	91,7	57,1
Német	91,8	92,4	95,3	61,5
Olasz	75,0	100,0	100,0	85,7
Orosz	37,2	11,5	3,5	1,6

A középiskolákban a nemzetiséginyelv-oktatás kevésbé jelentős terület, legalábbis jóval kisebb létszámot érint, mint az általános iskolákban vagy akár az óvodákban. Két helyen folyt nemzetiséginyelv-oktatás a megyében, nevezetesen Pécsen: németet a Leöwey Klára Gimnáziumban, horvátot pedig a Miroslav Krleža Gimnáziumban tanulhattak nemzetiségi nyelvként a diákok. E gimnáziumokon kívül természetesen több intézményben is voltak kisebb létszámú tanulócsoportok. Összességében a középiskolai nem-

zetiségnyelv-oktatásban a diákságnak mindössze 4–5 százaléka vett részt az 1990-es években.

Az egyes idegen nyelveket illetően az általános iskoláknál körvonalazott tendenciák ismerhetők fel a középiskoláknál is. Az orosz nyelv visszaszorulása itt is jellemző volt, de érdekesség, hogy az orosz tanító iskolák száma az 1990-es években kisebb ingadozásokkal ugyan, de állandó maradt, az orosz nyelvet tanulók száma viszont zuhanásszerűen csökkent. Tehát változatlan számú iskolában adták meg a lehetőséget az orosz nyelv tanulására, de a diákok ezzel egyre csökkenő számban éltek. A középiskolásoknak 1990-ben még több mint a fele tanulta a nyelvet, 1995-ben arányuk már nem érte el a 3 százalékot. Az angol és a német nyelv népszerűségének növekedése viszont töretlen volt: 1990-ben a középiskolások 43, illetve 37 százaléka tanulta ezeket a nyelveket, és évről évre növekvő arányuk 1995-re megközelítette a 60–60 százalékot.

A gimnáziumokban két idegen nyelv tanulása kötelező. Az oktatás alapóratervi, fakultatív, speciális tantervű, két tanítási nyelvű vagy egyéb (haladó, egyedi) módon történhet. A gimnazisták körében az angol nyelv volt a legnépszerűbb, az összes tanuló 63 százaléka tanulta már 1990-ben is, és ez az arány évente fokozatosan növekedve 1995-ben csaknem elérte a 80 százalékot. A második helyet 1990-ben még az orosz nyelv foglalta el 46 százalékkal, de az azt követő években bekövetkezett drasztikus csökkenés miatt (1995-ben 3 százalék) a második legkedveltebb nyelvvé a német vált. A német nyelvet választók aránya a vizsgált időszak folyamán 40-ről 60 százalékra növekedett. Jelentősnek mondható még az olasz (16–20 %) és a francia (12–15 %) nyelvet tanulók aránya is.

5. tábla

A gimnáziumi tanulók megoszlása a tanult idegen nyelv szerint

Idegen nyelv	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (százalék)					
Francia	11,6	13,5	15,1	14,2	12,3	14,2
Olasz	16,6	19,2	20,3	19,6	18,6	18,1
Orosz	45,9	25,1	10,9	7,9	5,4	3,4
Német	40,0	51,4	51,0	51,5	54,5	59,9
Angol	63,0	66,5	70,9	70,3	75,2	79,5

A szakközépiskolákban, mivel a hangsúly a szakmai tantárgyak oktatásán van, a diákok általában csak egy idegen nyelvet tanulnak. A szakközépiskolai tanulók körében a gimnazistáktól eltérően nem az angol, hanem a német nyelv volt a legnépszerűbb, 1990-ben a diákok 34 százaléka, 1995-ben már 57 százaléka tanulta. Emellett az angolt is jelentős számban választották, 24-ről 39 százalékra nőtt arányuk a vizsgált időszakban. Az orosz nyelv háttérbe szorulása még erőteljesebb volt, mint a gimnazistáknál, 58 százalékról 2 százalékra csökkent az e nyelvet tanuló szakközépiskolai tanulók aránya. A francia és az olasz nyelvet tanulók részesedése elenyésző (egy-két százalék) volt.

A középiskolai idegen nyelv-oktatás pedagógus háttéréről elmondható, hogy a hosszú ideig kötelező orosz nyelv-oktatás hatása még mindig érezhető, a legtöbb nyelvtanár az 1990-es években is közülük került ki, bár mindössze 10 százalékuk oktatta a nyelvet 1995-ben. Az átképzéseknek köszönhetően többségük oktathat már valamilyen más

nyelvet is, ami azért pozitív, mert a nyugati nyelveket oktató pedagógusok elfoglaltsága általában erős. Jóllehet átlagosan a nyugatinyelv-szakos tanárok 80–90 százaléka vesz részt ténylegesen a nyelvoktatásban, iskolánként nagy különbségek tapasztalhatók.

6. tábla

A szakközépiskolai tanulók megoszlása a tanult idegen nyelv szerint

Idegen nyelv	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (százalék)					
Olasz	0,9	0,7	1,3	2,0	1,8	1,5
Francia	1,4	2,7	2,1	2,0	3,1	1,4
Orosz	58,1	30,0	14,4	7,6	3,6	1,6
Angol	24,0	32,1	36,2	36,2	37,3	38,8
Német	34,3	43,5	52,4	54,1	54,0	56,7

A szakmunkásképző iskolákban, a nyelvoktatásra nem helyeztek kellő súlyt. Az 1990-es évek elejére jellemző volt, hogy nagyon kevesen tanultak idegen nyelvet. Az angolt tanulók aránya az összlétszámhoz viszonyítva 2–3 százalék, a németet tanulóké pedig 7–9 százalék körül mozgott. A nyelvtanulók döntő többsége – a szakma sajátosságainak és követelményeinek megfelelően – a kereskedelmi és vendéglátóipari iskolás tanulók közül került ki. Az angolt tanulók aránya 1994-ben és 1995-ben 4, illetve 5 százalék volt, a németet tanulóké pedig 15-ről, 20 százalékra növekedett.

A felsőoktatási intézményekben csakúgy, mint az előző oktatási szinteken, az angol és a német volt a legnépszerűbb. Az angol nyelvet átlagosan kétszer annyian (29–33 %) tanulták, mint a németet (14–16 %). Kivétel ez alól a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kihelyezett tagozata, ahol a hallgatók inkább a németet tanulták, valamint a Püspöki Hittudományi Főiskola, ahol angolt egyáltalán nem oktattak, viszont a németen kívül jelentős volt a latint és az olaszt tanulók aránya. Latint a tudományterület jellegének megfelelően a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán és a Pécsi Orvostudományi Egyetemen is a diákok számottevő hányada (20–22 %) tanult. Teljes létszámban csak angolt tanultak viszont az 1994-ben indult Gábor Dénes Informatikai Főiskola kihelyezett tagozatának hallgatói, hiszen az informatika nyelve az angol. Oroszt a felsőoktatási intézményekben is kevesen tanultak, arányuk átlagosan nem érte el a 2 százalékot.

Az 1992-től 1994-ig rendelkezésre álló létszámadatokat vizsgálva meglepő és váratlan tendencia bontakozik ki. Bár a nyelvet tanulók száma emelkedést mutat, de sokkal kisebb mértékűt, mint a hallgatók összlétszáma. Tehát a vizsgált években csökkent a nyelvet tanuló hallgatók aránya, ellentétben az alsóbb iskolatípusoknál tapasztalt erőteljes növekedéssel. A magyarázat valószínűleg éppen ebben rejlik. A középiskolás években letett nyelvvizsgának ugyanis több előnye van: a felvételik során általában minden esetben plusz pontokkal honorálják, a diploma megszerzése pedig a főiskolákon alapfokú, az egyetemeken középfokú nyelvvizsgához kötött. Akit tehát már nyelvvizsgával a tarsolyában vesznek fel valamely felsőoktatási intézménybe, annak már nem kell nyelvet tanulnia, illetve nem érdekelt a nyelvtanulásban. Saját elhatározása alapján természetesen mindenkinek van lehetősége arra, hogy folytassa a már ismert nyelv tanulását,

vagy egy újabb idegen nyelv tanulását kezdje el. A nyelvtanulók száma csökkenésének hátterében tehát a nyelvvizsgával rendelkező hallgatók egyre magasabb aránya állhat.

Fontosnak gondoltuk még annak a vizsgálatát, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az idegen nyelv-szakos hallgatók képzése hogyan alakult az elmúlt években, hiszen innen kerülnek ki az új nyelvtanárok.

7. tábla

*A Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán
főiskolai rendszerű képzésben részesülő nyelvtanár szakosok nyelvek szerint*

Idegen nyelv	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (százalék)			
Angol	45,7	43,3	39,8	33,9
Német	44,2	36,6	32,5	27,3
Olasz	4,3	8,8	14,6	21,8
Spanyol	5,8	11,3	13,1	17,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nyelvszakos hallgatók képzése részben főiskolai, részben egyetemi rendszerben folyik. A főiskolai képzés angol, német, olasz vagy spanyol egyszakos nyelvtanári képesítést nyújt. Az 1987. évi állapothoz képest – amikor orosz, német vagy szerb-horvát nyelvek közül lehetett választani – jelentős módosulás következett be a hallgatók tanult nyelvek szerinti megoszlásában, ugyanis az igényekhez igazodva teljes mértékben a nyugati nyelvek kerültek előtérbe. A hallgatói létszám 1994-ig növekedett, majd 1995-ben kismértékben visszaesett. Eközben a négy nyelv részesedése jelentékeny változáson ment keresztül. Míg 1992-ben a hallgatók többségét, megközelítőleg fele-fele arányban, a leendő angol és német nyelvtanárok alkották (90 %), 1995-ig e két nyelv fokozatosan veszített népszerűségéből az olasz és a spanyol előtérbe kerülésével párhuzamosan.

8. tábla

*A Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán
egyetemi rendszerű képzésében részt vevő nyelvszakos hallgatók nyelvek szerint, 1995*

Második tanult idegen nyelv	Angol	Francia	Német	Orosz	Horvát	Olasz	Egyéb*
	szakos** hallgatók száma						
Nincs második szak	180	70	165	47	31	54	-
Francia	11	-	-	-	-	-	1
Német	32	5	-	-	-	-	38
Orosz	21	-	7	-	-	2	4
Horvát	2	-	-	-	-	-	10
Olasz	10	7	11	-	-	-	12
Egyéb nem idegen nyelv	100	32	42	4	2	5	-
<i>Nyelvszakosok összesen</i>	<i>356</i>	<i>114</i>	<i>225</i>	<i>51</i>	<i>33</i>	<i>61</i>	<i>65</i>

*Nem idegen nyelv.

**A nyelvet első szakként választók.

Az egyetemi rendszerű képzésben részesülő nyelvszakos hallgatók száma a vizsgált időszakban emelkedett. A hallgatókat a választott első szak szerint vizsgálva megállapítható, hogy a négy év során a nyelvek népszerűségi sorrendje – az arányok kisebb-nagyobb mértékű módosulása mellett – változatlan maradt. A legtöbben angol szakon tanultak, ezután sorrendben a német, a francia, az orosz, az olasz és a horvát következik. Az olasz szakosok létszáma 1995-ben haladta meg először az orosz szakosokét.

Általánosságban elmondható még, hogy az adott nyelvet első szakként választóknak több mint a fele egyszakos képzésben részesült, a kétszakosok pedig másodikként többnyire nem egy másik idegen nyelvet, hanem más egyéb tárgyat választottak. Fokozottan így van ez az orosz szakosok esetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a nyelvet tanulók nem fogják teljes egészében a nyelvtanárok számát gyarapítani, hiszen a jobb megélhetés reményében sokan áldozzák fel a tanári pályát, és hasznosítják nyelvtudásukat az élet más területén (például idegenforgalom). Összességében megállapítható, hogy a nyelvtanárképzés mind mennyiségben, mind összetételben igyekszik rugalmasan alkalmazkodni az igények változásához.

AZ ÁLLAMI NYELVVIZSGÁK EREDMÉNYESSÉGE

Eddig az iskolarendszeren belüli nyelvoktatásra vonatkozó információkat vettük számba. Ezek azonban az életútnak csak egy többé-kevésbé rövid szakaszára, az iskoláskorra vonatkoznak. A magyar gazdaságban és társadalomban rövid idő alatt gyökeres változások mentek végbe. A határok megnyitása, a nemzetközi életbe való fokozódó bekapcsolódás, a vegyesvállalatok számának növekedése, a külföldi ösztöndíj- és munkalehetőségek bővülése, a világból idegen nyelveken felénk áramló információk áradata, a turizmus kiterjedése mind-mind a nyelvtudás fontosságának előtérbe kerülését eredményezték. Ezért felettébb nagy szerepe van a felnőttek nyelvoktatásának, így a különböző nyelviskoláknak, nyelvtúdióknak és magántanároknak is. Mivel az ez irányú tevékenységet folytatók számbavétele eddig nem volt megoldható, a helyzet vizsgálatát más úton kíséreltük meg. Az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központjának a nyelvvizsgázókra vonatkozó adatai fontos információkat adnak a nyelvoktatás helyzetéről. A Központ az állami nyelvvizsgára jelentkezők létszámadatait bocsátotta rendelkezésünkre.

9. tábla

Az állami nyelvvizsgára jelentkezők és sikeres vizsgát tettek számának alakulása

Megnevezés	1992-ben		1993-ben		1994-ben	
	szám szerint	százalék	szám szerint	százalék	szám szerint	százalék
Jelentkezők	3297	100,0	4166	100,0	4558	100,0
Ebből városi	2229	67,6	2496	59,9	2708	59,4
Sikeresen vizsgázók	1200	36,4	1886	45,3	2164	47,5

Az adatokat vizsgálva első megközelítésben három öröndetes tény ötlük szembe:

- erőteljesen növekedett a vizsgára jelentkezők száma: 1992-ben megközelítőleg 3300-an, 1993-ban már 900-zal többen jelentkezték, 1994-ben pedig számuk meghaladta a 4500-at;

- a nyelvvizsgára jelentkezők településtípusok szerinti megoszlása kiegyenlített, a városiak túlsúlya csökkent (68-ról 59 százalékra);
- a sikeresen nyelvvizsgázók száma is erőteljesen növekedett, még hozzá nagyobb ütemben, mint a jelentkezők száma, azaz eredményesebbekké váltak a nyelvvizsgák: 1992-ben a jelentkezők 36, 1993-ban 45, 1994-ben pedig 48 százaléka tett eredményes vizsgát.

A vizgázni szándékozóknek több mint a fele mindhárom évben „C” típusú (komplex: írásbeli és szóbeli vizsga együtt) nyelvvizsgára jelentkezett. A sikeresen vizsgázók 60–70 százaléka is közülük került ki. A „B” típusú (írásbeli) nyelvvizsgát a jelentkezők 20–30 százaléka, az „A” típusút (szóbeli) pedig 15–20 százaléka választotta. Ezzel szemben a sikeres vizsgázók nagyobb hányada került ki az „A”, és kisebb része a „B” típusú vizsgára jelentkezettek köréből. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy írásbeli vizsgára az emberek kisebb felkészültséggel is bátrabban jelentkeznek bízva a szerencsében, a szóbeli vizsgán való sikertelen szereplés gondolata viszont visszatartó hatású.

Legsikerebben a „C” típusú vizsgára jelentkezők szerepeltek, őket követték az „A”, majd a „B” típusú nyelvvizsgázók, de mindegyik típusnál nőtt az eredményesen vizsgázók aránya a vizsgált időszakban. Közös jellemző még az is, hogy mindhárom típusnál döntően (70–80 %) középfokú nyelvvizsgára jelentkeztek, a legkevesebben (5–10 %) a felsőfokút választották.

Baranya megyében általában angol, német, orosz, francia, olasz, horvát és szerb nyelvvizsgákra jelentkeztek 1992 és 1994 között. Az angol és a német nyelvvizsgára jelentkezők az összlétszámnak hozzávetőlegesen azonos, kétötöd-kétötöd részét tették ki. Az orosz nyelvet tanulók számának az iskoláknál megfigyelt csökkenéséhez hasonló visszaesés a nyelvvizsgázók arányánál is tapasztalható, a már 1992-ben sem magas 6 százalékról 1994-re 2 százalékra esett vissza. Az olasz és a francia nyelvre jelentkezők aránya némileg emelkedő tendenciájú, 2–4 százalék. A horvát és a szerb nyelvvizsgát választók aránya elenyésző volt ugyan (egy százalék körüli), de a kis számú jelentkező alapos felkészültségről tett tanúbizonyságot, nem volt ritka a 100 százalékos eredményesség sem (azaz a nyelvvizsgára jelentkezők mindegyike sikeres vizsgát tett).

A javuló nyelvvizsgaeredmények tükrében jó okunk van feltételezni, hogy a következő népszámlálás a lakosság idegennyelv-ismeretéről nemcsak a nemzetiségi lakosság révén, hanem a mind szélesebbé váló és eredményesebb iskolai nyelvoktatás következtében is kedvezőbb helyzetet fog regisztrálni.

TÁRGYSZÓ: Oktatási rendszer.

SUMMARY

The study analyses the knowledge of foreign languages of the population in a part of the country of several nationalities, county Baranya in the south-western part of Transdanubia, drawing on census figures of 1990. The author gives an overall picture on learning foreign languages in the period since 1990 through analysing the teaching of languages within education in school-system as well as data on adults who entered for state language examination.

A STATISZTIKA OKTATÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI*

DR. BESENYEI LAJOS

A statisztika oktatásának jelentősége az elmúlt fél évszázad során világszerte folyamatosan növekedett, szoros összhangban a statisztikai tudomány és gyakorlat fejlődésével. Az oktatás segítette a korábban kevésbé fejlett országokat abban, hogy felzárkózzanak a fejlett világhoz. E téren jelentős szerepe volt az ENSZ szakosított szervezeteinek, tanácsadásának s nem utolsósorban az ENSZ és a régiók statisztikai bizottságainak.

Sokat tett a statisztika oktatásának fejlesztéséért nemzetközi szintén a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI), amely 1895. évi megalakulásától kezdve kiemelten foglalkozott oktatási kérdésekkel. 1948-ban külön Oktatási Bizottság alakult az ISI keretein belül (Education Committee), amelynek tevékenysége az 1991-ben történt átalakulásig két fő szakaszra osztható.

Az első (korai) szakasz (1949–1976) tevékenysége azokra az alapelvekre épült, melyeket az Oktatási Bizottság első ülésén fogadott el 1949-ben, Bernben. (*Dr. Stuart Rice*, az ISI akkori elnöke terjesztette elő a *The Furtherance of Statistical Education* című programot.) A hangsúly ebben a szakaszban a nemzetközi tapasztalatcserén és a fejlődő országok támogatása lehetőségeinek és módszereinek feltárásán volt.

A második szakasz (1976–1991) középpontjában azok az intenzív, erőteljes lépések álltak, amelyek alkalmasak voltak a statisztikai oktatás helyzetének világméretű megismerésére és elemzésére.¹ Ebben a feltáró szakaszban megkezdődtek már szervezett keretekben az országok statisztikát oktató szakembereinek találkozásai, véleménycseréi. A legjelentősebb lépés az volt, hogy 1982-ben megtartották első konferenciájukat. Ezt követően rendszeressé váltak a négyévenkénti ICOTS-ülések (International Conference on Teaching Statistics – Nemzetközi konferencia a statisztika oktatásáról), melyek közül kiemelendő az 1990-ben, Dunedinben (Új-Zéland) tartott III. Konferencia.

Az ISI Oktatási Bizottsága 1991-ben, átadta a helyét a Statisztikai Oktatás Nemzetközi Szövetségének (International Association for Statistical Education).²

* A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága 1995. október 26-án, a Miskolci Egyetemen tartott ülésén, a szerző előterjesztésében megvitatta A statisztika oktatásának helye és szerepe a közgazdasági felsőoktatásban című anyagot. Az ülésen elhangzottak ösztönözték a szerzőt e tanulmány megírására.

¹ Lásd: *Teaching statistics in schools throughout the world*. Szerk.: *Barnett, V.* International Statistical Institute. Voorburg, 1982.

² Az e témával kapcsolatos elemzés megtalálható: *Veres-Jones, D.*: The coming of age of statistical education. *International Statistical Review*. 1995. évi 1. sz. 3–23. old.

A statisztika oktatása Magyarországon

A statisztika Magyarország valamennyi közgazdasági, jogi és agrárjellegű felsőfokú intézményében kötelező tárgy, de különböző tartalommal oktatják a természettudományi, a műszaki és a társadalomtudományi karokon is. Központi szerepet értelemszerűen a közgazdasági felsőoktatásban játszik, tantervi súlya is ezen intézményekben a legnagyobb.

A hazánkban bekövetkezett társadalmi–gazdasági rendszerváltás a korábbi időszakhoz képest alaposan megváltoztatta azt a háttérrel és azt a feltételrendszert, amely a felsőfokú statisztikai oktatással szembeni követelményeket meghatározza.

Korábban a tervgazdálkodás rendszeréből fakadóan a statisztika egyetemi oktatásának a makro- és mezoszféra igényeire kellett elsősorban és alapvetően építenie, mivel a vállalatok tényleges piaci kapcsolatrendszere lényegében a transzmissziókon keresztül működött. Az egyetemi tanszékek mögött – mint fő felhasználó, sőt sok vonatkozásban a megfelelő anyagi háttérrel s ebből is következően irányító pozícióval rendelkező intézmény – a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) állt, igen erős és sokrétű szakmai–személyi kapcsolatrendszert kialakítva, s nem egy esetben az oktatás tartalmát közvetlenül is befolyásolva. A KSH a megfelelő óraszám és a tananyag tartalma tekintetében ellátta a statisztika oktatásának érdekvédelmi szerepét is a közgazdasági karokon. Az egyes ágazati minisztériumok szerepe és jelentősége kisebb volt ugyan, de a kialakult kapcsolatrendszer helytől és időtől függően figyelemre méltó volt. (Például az egyetemek jogi kárán az Igazságügyi Minisztérium (IM) statisztikai igényei mindenhol befolyásolták az oktatandó tananyagot, ugyanakkor az IM szakértői támogatták is a statisztikai képzést.)

Az általános módszertani–elméleti alapokat adó általános statisztika mellett – néha fölé is emelkedve – központi helyet foglalt el a gazdaságstatisztika, az iparstatisztika, a mezőgazdasági statisztika, a belkereskedelmi statisztika és a külkereskedelmi statisztika. Kisebbséggel, a fő népgazdasági ágak után, megjelentek más szakstatisztikák is, mint például a közlekedésszatisztika, a szolgáltatáshoz kapcsolódó statisztika.

A piaci változások szele korán megérintette a statisztika egyetemi oktatását, mivel az átrendeződési folyamat már az 1970-es évek végétől kezdődően megindult, amely az 1980-as évek közepére tetőződött. Ennek jellemzője, hogy megszűntek a szakstatisztikák, meghatározó szerephez jutott a korszerű matematikai bázisra építő általános statisztika. Ezzel együtt megjelentek bizonyos funkcionális, a gazdasági fejlődés által igényelt új tantárgyak (gazdasági prognosztika, a minőségellenőrzés statisztikai módszerei stb.).

A piactársadalmi változásokra való áttérés folyamata az 1990-es évek elején újszerű követelményeket fogalmazott meg a statisztika oktatásával szemben, és ezek nagy részére még jelenleg is keressük a célszerű megoldásokat.

Az alapprobléma a statisztika demokratizálódásának tényéből fakad, abból, hogy a nagyvállalati rendszert felváltó több százézes kis- és középvállalkozásnál a statisztika már nem önálló területként, hanem a management-tevékenység egészét átszövő komplex tevékenységként jelenik meg.

Ehhez kapcsolódik a statisztika demokratizálódását elősegítő számítástechnikai (és informatikai) forradalom, amely révén tömegek számára válnak elérhetővé és alkalmazhatóvá rövid, akár néhány hónapos felkészítő kurzus után is olyan bonyolult statisztikai

elemzési módszerek, melyek alkalmazására korábban csak a felkészült módszertani szakemberek vállalkozhattak. Szakszerűen kidolgozott felhasználóbarát szoftverek száza állnak rendelkezésre. (Jelen tanulmánynak nem tárgya azon veszélyek elemzése, amelyek – sok esetben – a hályogkovács magabiztosságával és felkészületlenségével felépő szakemberek tevékenységéből fakadnak.)

A hazai statisztikai oktatás egyik fő negatívuma, hogy – ellentétben több európai országgal – nálunk nem alakult ki az általános iskolában kezdődő és az egyetemen (főiskolán) befejeződő, a statisztikai szemléletmódot kialakító és fejlesztő koncepció és gyakorlat. A statisztika oktatásától azt várjuk, hogy a megfelelő statisztikai módszertani technikák, az alapvető mutatószámok tételes ismerete mellett, azokra építve és azokat meghaladva alakuljon ki a statisztikai szemléletmód, a sztochasztikus világszemlélet. A probléma kettős, miként azt a következőkben látni fogjuk

Egyrészt a matematika és a statisztika oktatása egymástól független, hiányzik közöttük a megfelelő kapcsolat, az összekötő híd. Jól megvilágítja ezt a *V. Barnett* által szerkesztett kötetben a magyar statisztikaoktatást bemutató tanulmány. A kötet a világ különböző országainak – alapvetően általános és középiskolai, néhol főiskolai szinten folyó – statisztika oktatását tekinti át.³

Egyre bonyolultabbá váló világunkban növekvő veszély az elszigetelődés, a valóság egy-egy elemének izolált vizsgálata. A leíró statisztika, a matematikai statisztika, a matematika, a közgazdasági és üzleti tudományok adott szinten kialakított komplex egységéből állhat csak össze az az oktatási anyag, amely betöltheti a szemléletformálás szerepkörét.

Más fajta „turmix” kell az életkori fejlődés különböző szakaszában lévő fiataloknak (általános és középiskola, főiskola, egyetem), és más az egyes szakmai területeken tanuló hallgatóknak (orvos, közgazdász, jogász, matematikus stb.) A meghatározó elem: a választott szakterület s ennek igénye.

Cél és kíváncsi az, hogy a konkrét helyzetben szilárd ismeretanyaghoz lehessen kötni azokat a statisztikai ismereteket, melyek nélkülözhetetlenek a sztochasztikus szemléletmód kialakításához. (Egy bölcsészhallgató esetében a minimális matematikai statisztikai ismeretekre lehet építeni, míg egy fizikus hallgatónál a felsőbb szintű matematikai hivatkozások vezethetnek eredményre.) Természetesen azt hangsúlyozni kell, hogy ebben a megközelítésben nem statisztikusképzésről van szó.

A statisztikai jellegű tantárgyak közép- és felsőfokú oktatása egymásra épülésének hiányosságai jelentik a vizsgált kérdéskör másik aspektusát, bár az élet sajnálatos módon megoldja problémánkat: ma már nem szerepel a középfokú oktatásban a statisztika még a szakközépiskolákban sem. Megszűnt tehát az a probléma, hogy a középfokon lezárt ismeretszint hogyan kapcsolódik a felsőfokú tanulmányokhoz, milyen módon elégíti ki a szemléletformálás követelményeit.

Statisztikaoktatásról beszélve egyértelműen az iskolai rendszerben folyó oktatásról volt szó, nem érintettük az iskolán kívüli szakképzés (statisztikusképzés) kérdéseit, amely a KSH irányítása alatt áll. Megszületett a közép- és felsőfokú statisztikusi minősítés tananyag- és követelményrendszere, ennek értékelése nem e tanulmány feladata. Az

³ Lásd az 1. lábjegyzetet. A 4. fejezetben (85–113. old.) *Nemecz Tibor* tanulmánya mutatja be a magyarországi helyzetet, az általános és a középiskolai matematikaoktatást tárgyalva és a valószínűségszámításra koncentrálna.

viszont fontos, hogy az iskolai és az iskolán kívüli képzés egymással szoros kapcsolatban legyen, az utóbbi lehetőség szerint egészítse ki az iskolai oktatást, de ne helyettesítse azt.

A statisztika és a közgazdasági szaktárgyak egymásra épülése

Az 1960-as és 1970-es években a statisztika volt az egyetlen forrás a módszertani kérdésekkel mélyebben megismerkedni vágyók számára. Ha például egy ipargazdaságtannal foglalkozó szakember igényesebb ipari termelési elemzést végzett, szükségképpen a statisztikai tanszéki kollegákhoz fordult segítségért. Regressziós elemzés, idősoros vizsgálat szinte elképzelhetetlen volt statisztikusi közreműködés és segítség nélkül. Ehhez természetesen jó terepet jelentettek a szakstatisztikák, illetve ezek művelése kapcsán az egyes szakterületek szakembereivel kialakított személyes munkakapcsolatok.

Ez a helyzet a 1980-as évek végére alapvetően megváltozott. Az egyetemi oktatás módszertani képzési színvonala, a számítástechnikai fejlődésből következő nagy változások, a közgazdaság-tudomány – s ezen belül különösen a business-orientációjú mikro-gazdaságtani terület – erőteljes kvantifikációja egyesén vezettek a statisztika demokratizálódásaként már korábban említett helyzet kialakulásához.

Ma már tipikusnak tekinthető, hogy a közgazdasági karok szaktanszékei rendelkeznek a színvonalas statisztikai elemzés személyi és tárgyi-technikai feltételeivel. (Megjegyzendő, hogy a megfelelő színvonalú statisztikai módszertani felkészültség a gyakorlati szférában egyre általánosabbá válik. Nagyobb bankok, gazdaságkutatással foglalkozó intézmények, közvélemény-kutató intézetek, nemzetközi holdingok és joint venture-ok rendszeresen végeznek és publikálnak színvonalas statisztikai módszertanra épülő eredményeket.)

A statisztikai módszertan oktatása és kutatása, valamint a szaktárgyak oktatása közötti kapcsolat meglazulása, sok esetben teljes hiánya, azzal a kedvezőtlen hatással is jár, hogy a statisztikai kutató műhelyek, tanszékek izolálódnak, elvesztik a gyakorlati élettel korábban meglévő kapcsolataikat. Ennek kedvezőtlen hatásai máris érezhetők. Említést érdemel a statisztikai elmélet és módszertan defenzív pozíciója. Szakmai körökben gyakran kelt felháborodást, amikor egy-egy piaci, közvélemény-kutatási, előrejelzési tanulmány úgy jelenik meg, hogy a következtetések objektív alapját adó statisztikai feltételrendszer hiányzik vagy hibás. (Különösen igaz ez a mintavételek statisztikai megalapozottságára, de a kérdőívszerkesztéstől kezdve egészen a matematikai statisztikai elemzésekig terjed a skála.)

Mivel ezekre érdemleges reakció nyilvánosan általában nem történik, a teljesen jogos szakmai kritika zárt körön belül marad, tovább erősítvén azt a látszatot, hogy statisztikai szakemberek nélkül is lehet látványos eredményeket elérni, s – ami nem mellékes – jó haszonhoz jutni. Ördögi kör kezd kialakulni oly módon, hogy az alap- és középfokú oktatásból teljesen kikerül a statisztika mint önálló tárgy, az egyetemi–főiskolai oktatásban pedig igen szűk mozgásteret kap. (Figyelemre méltó, hogy például a jogtudományi egyetemi képzésben is a melléktárgyak között szerepel annak ellenére, hogy a piacgazdaság jogi problémái szinte kezelhetetlenek jól megalapozott statisztikai felkészültség nélkül. A piacgazdaságba történő átmenet fél évtizede nem volt elég ahhoz, hogy e téren a szükséges változások végbemenjenek.)

Az ördögi körhöz kapcsolódik az iskolai oktatáson kívüli szakképzés kedvezőtlen helyzete. A gazdasági, pénzügyi, számviteli, munkaügyi és sok egyéb területen megszerzhető közép- és felsőfokú képesítéshez gyakorlatilag nem szükséges a statisztikai vizsga letétele, holott nyilvánvaló, hogy módszertani felkészültség nélkül e szakterületek követelményeinek jól megfelelni nem lehet. Különösen szembeötlő a probléma számviteli (mérlegképes és okleveles könyvvizsgálói) képesítésnél, ahol a százsámra szervezett, ma igen divatos tanfolyamokon egyetlen statisztikai kurzus sincs. (Magyarázatként nem fogadható el az, hogy a jelentkezők döntő többsége közgazdasági képzettséggel rendelkezik, amely megszerzéséhez eddig közép- és felsőfokon egyaránt szükség volt a statisztika tanulására. Speciális megközelítésű statisztikai módszertani felkészítés igénye merül itt fel, melyet jól illusztrál az angolszász országokban, az Egyesült Államokban elterjedt vezetői számvitel – managerial accounting – tartalma.)

Nem kétséges, hogy bonyolult kérdésről van szó, vannak olyan nézetek is, amelyek – ellentétben a korábban mondottakkal – a statisztika jelentőségének növekedését látják abban, hogy egyre több szaktudományba épül be, szerves részét képezi annak. Arról van szó csupán, hogy a cím változik, a statisztikai módszertant nem a statisztika keretében tanulják meg. Van igazságtartalma az ilyen jellegű értelmezésnek is, a piacgazdálkodást folytató országok tapasztalatai is alátámasztják ezt. Az is látható azonban ezekben az országokban, hogy megmaradtak a statisztikai módszertan oktatásával és fejlesztésével, a statisztika gyakorlati alkalmazásával foglalkozó tudományos műhelyek, tanszékek, intézetek. A korábban jelzésszerűen említett, a statisztika oktatásának jelentőségével foglalkozó néhány gondolat jól érzékelteti, hogy az ISI egyre inkább középpontba állítja ezt a kérdést, 1991-ben létrehozta az új nemzetközi oktatási szövetséget, rendszeressé váltak a statisztika oktatásával foglalkozó konferenciák, ICOTS-ülések. A nagy nyugat-európai és amerikai egyetemeken a statisztika oktatásával és kutatásával foglalkozó tanszékek nem szűntek meg, sőt, megerősödtek. Business schoolokban több helyen tapasztalható, hogy nincs önálló statisztika tanszék, azonban az egyes szaktanszékeken belül (marketing, menedzsment, pénzügy stb.) dolgozik egy-két oktató, akik kimondottan statisztikai módszertani kérdésekkel foglalkoznak.

Hazai viszonyaink között fokozott figyelmet kell fordítani, arra, hogy a gazdasági rendszerváltás, a tervgazdálkodásból a piacgazdaságba való átmenet ne okozzon maradvány sérüléseket a statisztika oktatásában. A fő problémát az jelenti, hogy – az átmeneti időszakokra jellemzően – nincs kialakult és megszilárdult komplex értékrend, az egyes folyamatok alakulását sok esetben nem szabályozzák szakmai-tudományos normatívák, a módszertanilag megalapozatlan tevékenységek nem kapnak szakmai kritikát. Egy idő után kialakulhat olyan nézet, hogy nincs is szükség az állandóan akadékoskodó, döntéseket lassító statisztikusi véleményekre.

Természetesen az is felvethető, hogy nem kellene-e határozottabban cselekedni a kedvezőtlen jelenségekkel szemben, avagy nem kellene-e nagyobb gyakorlatérzékenységet és változékonyságot tanúsítani az elméleti-módszertani szakembereknek.

A statisztikaoktatás óraszámja

Az elmúlt egy-két évtized reformtörekvéseinek egyik következménye volt a statisztikaoktatási óraszámok jelentős csökkenése. Az ágazati statisztikák, a gazdaságstatiszti-

ka megszűnéséből következő óraszámcsökkenését súlyosbította az általános statisztika óraszámának csökkenése. A reális helyzet megítéléséhez természetesen figyelembe kell venni, hogy az egyetemi oktatási reformok egyik lényeges célja a hallgatók kötelező heti óraszámának jelentős, 20–22 órára történő redukálása, de az arányok alakulását figyelemmel kellene követni.

A statisztika defenzív pozíciójáról mondottakkal összhangban megállapítható, hogy belső hadállásaink gyengültek, annak ellenére, hogy a fiatalabb vidéki karokon (Pécs, Miskolc) sikerült megtartani, sőt javítani, a korábbi pozíciókat a mikroszféra-orientált közgazdászképzésben.

Jelenleg Magyarországon egyetlen közgazdasági felsőoktatási intézményben sem lehet a statisztika témaköréből szakirányú végzettséget (diplomát) szerezni, egyetlen statisztikai szak vagy szakirány sem létezik. A korábbi statisztikatanári szakot az ez évben megjelent kormányrendelet megszüntette, holott korábban ez volt a statisztikai specializáció egyetlen gyakorlatilag is működő formája.

Adott tantervi óraszám szakmai megítélése attól függ, hogy milyen célokat, milyen módszerekkel kívánunk elérni. A célok fakultásonként különbözők lehetnek attól függően, hogy egy gyakorlatias business-school jellegű, avagy egy elméleti, társadalmi, makrogazdasági orientációjú képzés megvalósítása áll előtérben.

Az alkalmazott oktatási módszerek, a rendelkezésre álló oktatástechnikai feltételek – sajnálatos módon – nem térnek el lényegesen egymástól, általánosan jellemző a nemzetközi szint alatti számítástechnikai színvonal, a rendelkezésre álló anyagi-technikai erőforrások szűkössége.

Az oktatók, tanszékek számítógépekkel való ellátottsága alacsony szintű, sehol nem állnak rendelkezésre olyan statisztikai oktatási kabinetek, amelyek lehetővé tennék a statisztikai oktatás, a gyakorlás, a számonkérés teljes vertikumának számítógépes alapokra helyezését, a tömegoktatás megvalósítását. Nincsenek forgalomban olyan magyar nyelvű statisztikai tankönyvek, amelyek önálló vagy adaptált statisztikai szoftvercsomaggal kiegészítve lehetővé tennék a korszerű statisztikaoktatást. (Kérdés, hogy a saját fejlesztések helyett nem lenne-e sokkal célravezetőbb – a hazai igényekre átalakított formában – átvinni egy jól bevált, többéves oktatási tapasztalatokra épített külföldi tankönyvet például a MINITAB adaptációval együtt.)

Nem lehet említés nélkül hagyni az egyetemi oktatáshoz szervesen kapcsolódó tudományos képzés (fokozatszerzés) terén bekövetkezett kedvezőtlen változást. A korábbi tudományos minősítési rendszerben lehetőség volt a statisztikai tudományterületen elért kutatások alapján fokozatot szerezni. A jelenlegi PhD-képzésben ez a lehetőség nincs meg, az érdeklődő fiatal tehetségeket vagy a matematika, vagy a közgazdaság-tudomány valamely témaköre mögé lehet csak „elbújtatni”. Egy diszciplína, egy tantárgy egyetemen belüli (és kívüli) fontosságát alapvetően meghatározza az a tény, hogy benne van-e az egyetemi képzés három (undergraduate, a graduate és postgraduate) szintjében. A statisztika jelenleg csak az első kettőben szerepel. Posztgraduális statisztikusképzés gyakorlatilag nincs, annak ellenére, hogy a Közgazdasági Továbbképző Intézet meghirdetett tanfolyamai között rendszeresen szerepel. Elgondolkodtató, hogy a 10–15 évvel ezelőtti kurzusok iránt ma miért nincs már érdeklődés. Az okok vizsgálata és feltárása minden bizonnyal sok hasznos adalékkal szolgálna a reményeink szerint bekövetkező megújuláshoz.

A statisztika oktatásának célja

A hazai statisztikaoktatás helyzetéről elmondottak több utalást tartalmaztak az oktatás céljára. Ez esetben nem a hivatásos statisztikusok, hanem olyan szakemberek statisztikai oktatásáról lesz szó, akik felhasználói alkalmazói (s nem alkotó továbbfejlesztői) lesznek a statisztikai módszereknek.

1. *Szemléletformálás.* Az általános, filozófiai szemléletű statisztikaoktatás célja a sztochasztikus szemléletmód elsajátíttatása, melynek birtokában a tanulók olyannak látják a világot, amilyen a valóságban. Nem ragaszkodnak tehát determinisztikus téveszmékhez, nem csalódnak, ha egy alapvetően pozitív jellemű embernél gyengeségeket fedeznek fel, nem rettegnek és idegenkednek a véletlen tényezőktől és bizonytalan kimenetelű helyzetektől, hanem elfogadják azokat, megtanulnak együtt élni azokkal. Ez az a tényező, amely miatt a statisztika számos országban részét képezi már az általános iskolai képzésnek is.⁴

E szemléletmód kialakítása alapvetően nem a számos módszertani technika megtanulását, megtanítását jelenti, hanem – megfelelő és elégséges módszertani ismeretet feltételezve – olyan statisztikusi gondolkodásmódot, amelynek birtokában megérthetők a valóság sztochasztikus összefüggései, felismerhetők a jelenségek sokfélesége mögött megbúvó, a véletlen tényezők által motivált statisztikai törvényszerűségek.

E gondolatkörhöz kapcsolódik *J. Garfieldnek* a Minnesotai Egyetem professzorának magatartási, szemléletmód-alakítási célrendszere.⁵ Megfogalmazásában a statisztika tanítása akkor éri el célját, ha a tanulók belátják, hogy:

- a statisztika alapjainak elsajátítása hasznos, mert ezen ismeretek birtokában jobban megérthetők és értelmezhetők a való világot jellemző információk;
- a statisztikai ismeretanyag elsajátítása komoly munkát, tehetséget és együttműködést feltételez;
- a statisztika tanulása a statisztika nyelvén való kommunikációnak, a statisztikai problémamegoldás készségének, a következtetések levonásának tanulási folyamata, mely arra is megtanít, hogy a megállapításoknak a tények mögött rejlő okok feltárásán kell alapulniuk;
- adott statisztikai probléma megoldásának igen gyakran több, különböző útja és lehetősége van;
- ugyanazon adathalmazra építve különböző megállapítások tehetők a feltételezésektől függően, vagy az elemzéshez különböző módszereket használva.

A szemléletmód-formálás bonyolult, nehéz oktatási-nevelési feladat, sokkal bonyolultabb, mint valamely konkrét módszer vagy eljárás megtanítása, hosszú időt igényel, jól átgondolt stratégián kell alapulnia. Egzakt mérése szinte lehetetlen, eredményessége a hallgató komplex szakmai-közgazdasági állásfoglalásai összessége alapján ítéltető meg.

2. *Konkrét tárgyi-módszertani ismeretek megszerzése.* Közvetlen célként jelenik meg a statisztikaoktatásban, hogy az adott kurzus után a tanulók (hallgatók) rendelkezzenek a megfelelő tárgyi-technikai tudásanyaggal.

A követelményszint életkori sajátosságoktól, szakképzési területtől függően különböző. Az információs forradalom korában azonban nem elég, ha csak egyes oktatási kurzusok részeredményeiről beszélünk, célszerű s indokolt a kérdés komplex felvetése, va-

⁴ Lásd az 1. lábjegyzetet, valamint *Batanero C.*: Teaching statistics in Spain. *Royal Statistical Society News*. 1966. évi 6. sz. 5. old.

⁵ *Garfield, J.*: How students learn statistics. *International Statistical Review*. 1995. évi 1. sz. 25–34. old.

lahogy így; milyen statisztikai tudásanyaggal kell rendelkeznie egy alapfokú végzettségű fiatalnak, ezt mennyivel kell bővíteni a középszintig, s hogyan, milyen területeken kell gazdagítani–elmélyíteni az ismereteket a felsőfokú diploma megszerzéséig. Hosszú, 6-tól 23–24 éves korig terjedő időszak különböző, szervesen egymásra épülő lépcsőfokairól van tehát szó. Legkézenfekvőbb a Nemzeti Alaptanterv (NAT) idevonatkozó anyagait megnézni, hiszen a 6–18 éves kor részzszakaszának legújabb követelményeit itt találjuk. Sajnos kézzelfogható célkitűzések nem találhatók, a közgazdasági–üzleti képzésen belül nem jelennek meg a statisztikai ismeretekkel szembeni követelmények. Hangsúlyozni kell, hogy nem egy melléktémakörrel van szó, hanem olyan tantárgyról, amely a robbanásszerűen terjedő információk kezelésének, megértésének és elemzésének lehetőségét adja.

A granadai egyetem tanárának, *C. Bataneronak* áttekintése a statisztikai oktatás spanyolországi helyzetéről jó és elszomorító összehasonlítási alapot ad.⁶ (Hangsúlyozandó, hogy nem az Egyesült Államokról vagy Japánról, hanem Magyarországgal többé-kevésbé összehasonlítható európai országról van szó.) Spanyolországban 1989-ben indult az az oktatás-korszerűsítési program, amelyen belül a statisztika – a korábbihoz képest – nagyobb szerepet kapott.

Az általános iskolai alapfokú képzés a 6–11 éves korosztály számára tartalmazza az „Információszerzés” blokkot az alábbi fő témakörökkel:

- statisztikai alapismeretek (bevezetés a statisztikába);
- adatgyűjtés és -tárolás;
- egyszerűbb grafikonok készítése és elemzése;
- számtani átlag és módusz;
- bevezetés a mindennapi jelenségek véletlen jellemzőinek vizsgálatába;
- gyakorlati (valós) problémák statisztikai megoldásai.

Az általános cél, hogy a tanulók készüljenek fel a valószínűség koncepciója és a véletlen jelenségek megértésére.

A kötelező középiskolai képzés főbb követelményeit a 12–16 éves korosztály számára az Adatok feldolgozása, elemzése és értékelése című blokk tartalmazza. Ehhez kapcsolódik a függvények tanulmányozása, a változók közötti kapcsolatok vizsgálata. A számítási technikák, számolási műveletek kisebb súlyt kapnak, kevésbé jelentősek, mint a statisztikai információkon alapuló döntéshozatal különböző aspektusai.(!) Ez a blokk tartalmazza a véletlen minta sajátosságait, a statisztikai táblákat és grafikonokat, a középérték és szórás vizsgálatát, két statisztikai változó közötti kapcsolat mérését. Az e korosztály számára ajánlott másik blokk matematikai megközelítésű (véletlen kísérletek és valószínűség).

További kétéves, nem kötelező középiskolai képzésben vehetnek részt a 17–19 éves fiatalok. E képzés keretében különböző specializációk (szakirányok) választhatók. Az egészségügyi, műszaki, matematikai és társadalomtudományi specializációkon egyéves, a következő témaköröket átfogó statisztikatanulás kötelező:

- kontrollált kísérletek;
- bayesi valószínűségelmélet, feltételes valószínűség;

⁶ Lásd a 4. lábjegyzetet.

- normális és binomiális eloszlások;
- kétváltozós eloszlások;
- korreláció- és regresszióelemzés.

A társadalomtudományi specializációban kötelező a második statisztikai kurzus felvétele is, amely a becslésemélettel és hipotézisvizsgálattal foglalkozik.

Egyetemi szinten minimum egy év statisztikát tanulnak a hallgatók a legtöbb fakultáson. A kurzus átfogja a leíró és matematikai statisztika legfontosabb témaköreit. A programot a statisztikatanszékek gondozzák és oktatják, e tanszékek speciális doktori programokkal rendelkeznek, részt vesznek a jövő statisztikusainak képzésében is (bizonyos speciális statisztikai kurzusokat – ökonometria, kutatási módszertan – más tanszékek is meghirdetnek). Igen jelentős az öt évvel ezelőtt bevezetett egyetemi képzési rendszer, amelynek keretében lehetőség nyílik tízszemeszteres statisztikusképzésre. A hallgató már eleve erre a szakra jelentkezik, és egyetemi tanulmányai egészét a statisztikai orientációban folytatja.

A statisztikaoktatás spanyolországi rendszerének kissé részletes bemutatásával tükröt kívántam tartani a magyar valóságot alakító, az oktatást szervező szakemberek – saját magunk – elé. Hibáink, szépítésre, alakításra, kezelésre szoruló „ráncaink” szembeötlők.

3. A statisztikai módszerek alkalmazási készségének kialakítása. Kézenfekvő célkitűzésnek tűnik, hogy az egyetemről kikerülő fiatal diplomás szakemberek rendelkezzenek egy szakterületen – az üzleti élettől az orvosi gyakorlatig terjedő széles skálán – a statisztikai módszerek alkalmazási készségével, felismerjék, hogy az adott gazdasági probléma megoldására melyek a legmegfelelőbb módszerek. Mindez a valóságban igen sok akadályba ütközik, a legtöbb esetben csak részlemeiben valósul meg. Több tényező játszik ebben közre, ezek közül a legfontosabbak a következők:

- oktatásunk nem eléggé gyakorlatorientált, példáink sok esetben mesterkéltek;
- az a jellemző megközelítés, hogy a módszerhez keressük a bemutató példákat, s nem fordítva, az adott valós probléma megoldására keressük az alkalmas módszert;
- oktatásunk számítástechnikai bázisa nem megfelelő színvonalú, jelenleg csak egy-egy témakörre, a hallgatók kisebb csoportjai számára biztosítható olyan számítógépes gyakorlat, ahol nagy adatbázis alapján, a megfelelő statisztikai szoftverekkel a hallgató elvégzi az általa indokoltnak tartott számításokat és értékeli az eredményeket. (A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán tanuló hallgatók a korreláció- és regresszióanalízis, valamint az idősorelemzés példáit számítógépes gyakorlatokon a MINITAB programcsomag felhasználásával végzik, de az oktatás egészét átfogó ilyen típusú tömegoktatásnak hiányoznak a feltételei);
- a szaktanszékek nem építenek kellőképpen a hallgatók statisztikai módszertani ismereteire, a szaktárgyak, a diplomamunka keretében nem történik meg azok gyakorlati problémákba való átültetése.

*

Összegzőképpen megállapítható, hogy a magyar statisztikai oktatás feltételei az elmúlt időszakban romlottak. Az egyetemi szintű képzés elméleti–tudományos színvonala hagyományainknak megfelelően jó, különösen a közgazdasági szakterületen. Gyors és alapvető javulás szükséges azonban a számítástechnikai feltételekben, ennek elmaradása, különösen a gyakorlatorientált business-school-szerű oktatásban, a nemzetközi élmezőnytől való leszakadáshoz vezethet.

A meglévő értékekre építve javíthatunk a helyzeten. A különböző korosztályokat átfogó egységes, komplex oktatási koncepció kidolgozása, a tudományos és oktatói utánpótlás nevelése szervezeti és anyagi feltételeinek biztosítása, a felhasználói szférával kialakítandó szerves együttműködés, a nemzetközi statisztikai oktatás vérkeringésébe való bekapcsolódás a biztosítékai a jövő kedvezőbb alakulásának.

TÁRGYSZÓ: Oktatási rendszer.

SUMMARY

The study is based on the author's lecture entitled „The place and role of statistical training in economic higher adduction” delivered at the session of the Statistical Committee of the Hungarian Academy of Sciences held at the Miskolc University on 26 October 1995.

The author gives an overview of the situation of statistical training in Hungary, and reaches the conclusion that the system of conditions for statistical training altered unfavourably in the past period.

True it is that the theoretico-scientific level of statistical training in higher education is traditionally good (first of all in the field of economics), however, fast and fundamental improvement is needed in the field of computer science. In the authors opinion its postponement may result in lagging behind the international level – primarily in practically oriented business-school type training.

A STATISZTIKA AZ 1896. ÉVI MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁSON

Száz évvel ezelőtt, 1896 tavaszán-nyarán és őszén zajlottak a honfoglalás ezeréves évfordulójára rendezett ünnepségek. Az ünnepségsorozat 1896. május 2-án, a Városligetben rendezett ezredéves kiállítás megnyitásával kezdődött. A kiállítás 520 ezer négyzetméteren, 240 pavilonban adott rendkívül alapos áttekintést a magyar történelemről (Történelmi kiállítás) és a korszak legjelentősebb gazdasági-kulturális eredményeiről, valamint az ország tájairól, nemzetiségeiről, néprajzáról (Jelenkori kiállítás). Önálló kiállítókként megjelentek a korszak legnagyobb és legsikeresebb vállalkozói, cégei éppúgy, mint a gyors fejlődésnek indult állami, fővárosi, törvényhatósági intézmények.

A főkapu a mai millenniumi emlékmű helyén állt, ahonnan diadalívszerű építmény alatt a ma is álló hídon át lehetett a kiállítás területére eljutni. A tótól balra volt látható a hadügyi kiállítás, utána pedig Budapest székesfőváros pavilonja, melyben a Fővárosi Statisztikai Hivatal is gazdag anyaggal képviseltette magát. Az Országos m. kir. Statisztikai Hivatal központi kiállítása a közművelődési pavilonban nyert elhelyezést, de a kiállítás egyéb helyein is megtekinthetők voltak a Statisztikai Hivatal térképei, grafikonjai.

Ma, száz év után, a millecentenáriumi megemlékezések sorában a statisztikus szakmát arról kívánjuk tájékoztatni, hogy az 1871-es királyi okirat megszületésétől számítva 25 éves fennállását ünneplő Hivatal miként képviseltette magát a kiállításon.

A következőkben néhány részletet teszünk közzé *Jekelfalussy Józsefnek*, az akkor már Magyar királyi Statisztikai Hivatal igazgatójának tanulmányából, amely 1897-ben jelent meg, a *Matlekovits Sándor* által szerkesztett „Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye” című sorozatban. A kilenckötetes gyűjtemény a korszak jeles szakembereinek tanulmányaival kísért részletes leíró bemutatása mindannak, ami a millenniumi kiállításon látható volt. „A Matlekovits” megörökítette az utókor számára mindazt a rendkívül gazdag, alapos ügy- és szakmaszeretettel és nem kevés büszkeséggel felmutatott eredményhalmazzal, amely a kiállításon megjelent. Hogy mi minden volt ez, hogy milyen alapossággal gyűjtötték össze a korszak szakemberei az akkori Magyarország társadalmi-gazdasági eredményeit az a kilenc kötet tanúsítja, melyek tartalma máig alapul szolgál a korszak társadalmi és gazdaságtörténeti kutatásainak.

Ízelítőként közzétesszük a gyűjtemény tartalomjegyzékéből az első, a második és a kilencedik kötet tartalmát leíró oldalakat. Az első kettőt azért, hogy bemutassuk a részletek gazdagságát, a kilencediket pedig azért, mert ebben szerepel a Jekelfalussy-tanulmány, amely kritikai elemzésben mutatja be a kiállítás statisztikai ábrázolásait.

MAGYARORSZÁG
KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA
EZERÉVES FENNÁLLÁSAKOR
ÉS
AZ 1896. ÉVI EZREDÉVES KIÁLLÍTÁS EREDMÉNYE

—+—
SZTERÉNYI JÓZSEF

KIRÁLYI TANÁCSOS, ORSZÁGOS IPAROKTATÁSI FŐIGAZGATÓ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

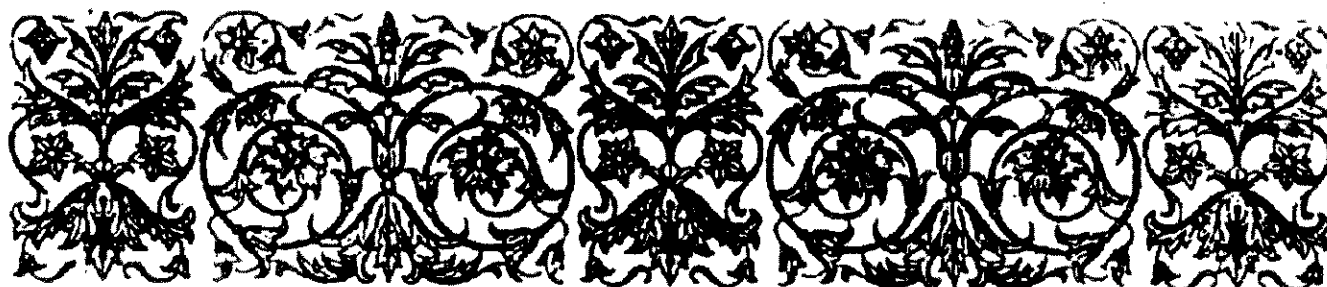
MATLEKOVITS SÁNDOR

I. KÖTET

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1897

ELSŐ KÖTET.

Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor.

ELSŐ RÉSZ.

Írta: Matlekovits Sándor.

	Oldal		Oldal
Tájékoztató	V	Égalj	204
Terület	1	A földbirtok megoszlása	211
Földrajzi viszonyok	3	Kötött forgalmu birtokok	215
Földtani viszonyok	10	Termő terület	226
Népesség	40	Gazdasági rendszer és ugar	233
Népszámlálás	40	Mezőgazdasági termelés	240
Tényleges népesség	44	Búza	250
Jogi népesség	48	Kétszeres	261
Viszonylagos népesség	49	Rozs	265
A népesség tömörsége	51	Árpa	269
Lakóházak, lakások és háztartások	53	Zab	274
Keresők és eltartottak	59	Tengeri	278
Korviszonyok	62	Hüvelyesek	282
A népesség nemek szerint	69	Küles	285
A népesség családi állapota	73	Burgonya	286
Vallás	79	Repcze	290
Nemzetiségek	90	Len és kender	292
A népesség megoszlása születési hely szerint	110	Dohány	298
A népesség mozgalma	122	Czukorrépa	302
Házasságok	123	Mesterséges takarmány	304
Születések	134	Rizs	306
Halálozások	144	Komló	306
Természetes szaporodás	153	Elemi csapások	308
A népesség szaporodása	157	A szántóföld termésének értéke	309
Közegészség	168	Szőlőtermelés	312
Mezőgazdaság	194	Gyümölcsészet és kertészet	335
Mezőgazdasági statisztika	202	Állattenyésztés	358
A talaj minősége	203	Szarvasmarha	361
		Lótenyésztés	376

	Oldal		Oldal
Juhtenyésztés	401	Telepitések	461
Sertéstenyésztés	411	Munkabérek	464
Bőrök	419	Gazdasági törvények és intézmények	474
Tejgazdaság	424	Gazdasági egyesületek	485
Állategészségügy	437	Gazdasági szakoktatás	492
Baromfitenyésztés	443	Halászat	504
Méhészet	448	Erdészet	509
Selyemtermelés	452	Vadászat	538
Talajjavítás	456		

MÁSODIK KÖTET.

Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor.

MÁSODIK RÉSZ.

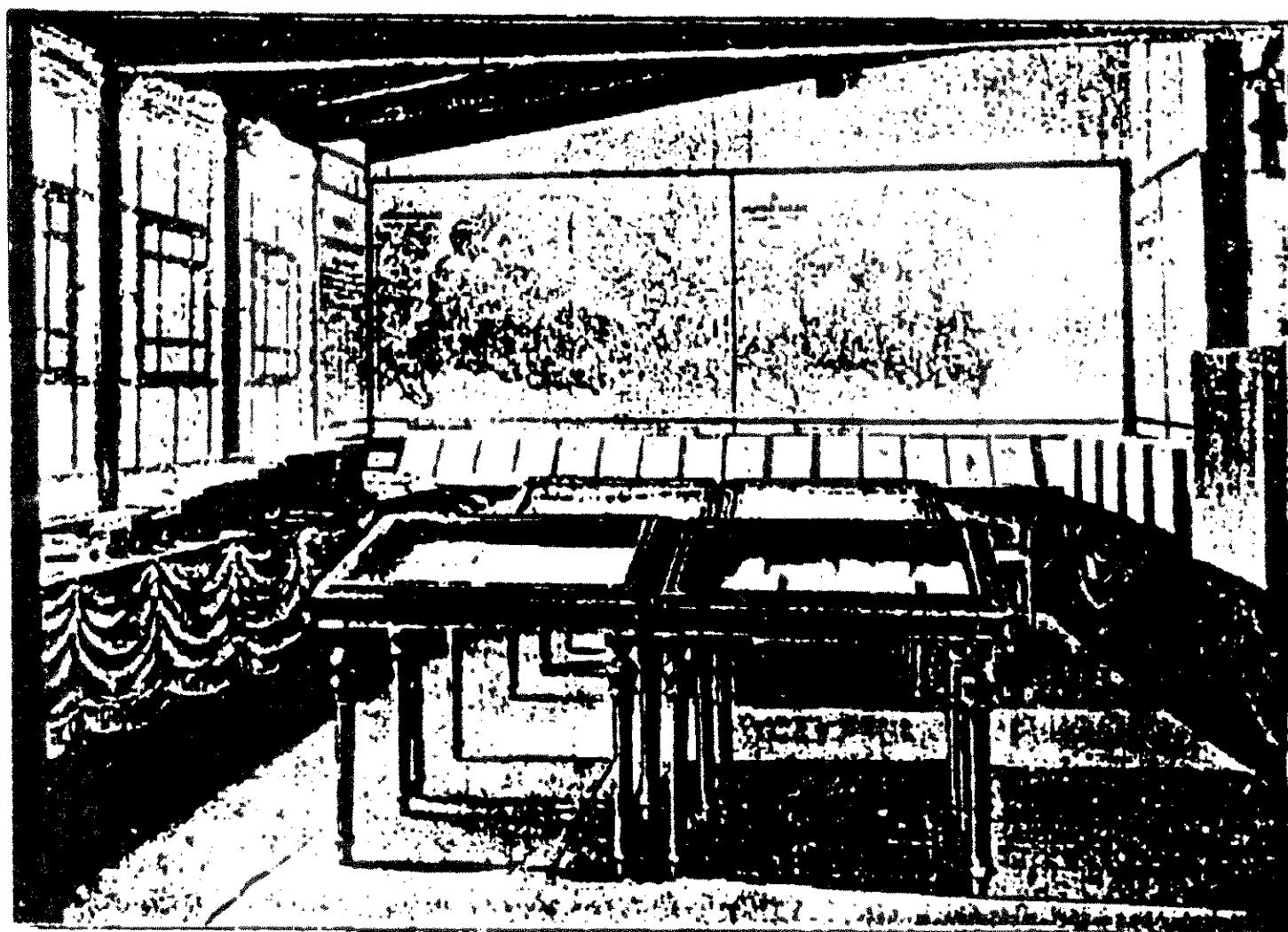
Írta: Matlekovits Sándor.

	Oldal		Oldal
Bányászat és kohászat	1	Vegyészeti ipar	144
Főmbányászat	13	Gyertya- és szappangyártás	146
Arany és ezüst	13	Légzsizstelepek	151
Az 1893—1896. években beváltott ezüst-		Gyufagyárak	153
mennyiség és az ez után fizetett szub-		Kőolajfinomítók	155
venczió összege	22	Keményítőgyárak	161
Arany- és ezüsttermelés 1893—1894.		Olajverés	163
években	24	Enyvgyártás	167
Réz és ólom	26	Aszfaltipar	169
Más fémek	31	Kénsavgyártás	169
Fémkohászat	36	Műtrágyaipar	171
Vas	38	Cseresznyekivonat-gyárak	172
Szén	40	Spodiumgyártás	173
Só	59	Robbanószer-ipar	173
Ásványolaj, aszfalt, timó, kén, kovand		Festék, lakk, fénymáz s tintagyárak	174
és ásványfesték	61		
A bányászat és kohászat által létesített		Élelmiszerek készítésével foglalkozó	
értékek	67	Iparok	182
A bányamunkások	68	Pék	183
A bányatörvény és a bányarendszer	70	Mézesbábo	185
Bányatársulások	71	Csukrász és csukorkakészítő	185
Bányászati szakoktatás	75	Szalámigyártás	188
Ipar	81	Húskonzervek	189
Iparstatistika	81	Halkonzervek	190
Az ipar szervezete	98	Gyümölcs- és főzelék-konzervek	190
Iparfejlesztés	108	Kávépótlók	190
Az egyes iparok	132	Tésztagyártás	191
Állati termények értékesítése	133	A malomipar	192
Méssárosok	134	A csukoripar	218
Hentesipar	137	Dohánygyártás	225

	Oldal		Oldal
A szeszipar	231	Czimfestő	421
Likörgyártás	230	Vősnők	421
Cognacfőzés	240	Bútor- és lakásberendező-ipar	422
Pezsgőgyártás	242	Szobafestő	422
A sörfőzés	243	Kárpitos	423
Agyag- és üvegipar	250	Arany- és ezüstművesczikkek, valamint	
Agyagipar	256	apró áruk ipara	424
Üvegipar	266	Arany- és ezüstműves	425
Vasipar	277	Köfekötő	427
Fémipar	310	Féműs	529
Bádogosok	317	Zenészeti ipar	430
Rézműves	319	Orgonaipar	432
Harangöntés	322	Zongoraipar	432
Ólom- és ónárúk	324	Egyéb hangszerek	434
Faipar	329	Tudományos eszközök, műszerek, órák	435
Fűrésztelep	330	Órásipar	435
Donga- és talpfaipar	333	Műszerek és tudományos eszközök .	440
Ácsipar	333	Építőipar	442
Bognár	335	Kőműves	443
Kádár	335	Építészet	444
Asztalos	336	Kőfaragóipar	446
Butoripar	339	Kövezés	447
Esztergályosipar	341	Malomkögyártás	449
Kosárkötőipar	346	Kéményseprés	450
Bőrípar	348	Járművek ipara	451
Tímáripár	349	Kocsigyártás	451
Szíjgyártó- és nyergesipar	357	Közüti kocsik, vasúti kocsik	452
Kaucsukipar	360	Hajókészítés	453
Szűcsipar	361	Gépgyártás	454
Papírosipar	363	Nem tulajdonképi iparok	477
Fonó- és szövőipar	370	A munkáskérdés	478
Takácsok	372	Gyári felügyelet	507
Juta	377	Szabadalmi ügy	511
Len és kender	378	Háziipar	514
Gyapju	381	Ipari szakoktatás	516
Kékfestés	386	Kereskedés	544
Pamut	387	A kereskedelmi törvények	550
Selyem	394	Kereskedelmi iparkamarák, kereske-	
Gombkötő és paszományos	397	delmi testületek	553
Kötszővő	397	Kereskedelmi és iparkamarák 1894. évi	
Szítaszövés	399	háztartás és vagyoni álladéka	559
Hímzés, horgolás, csipkekészítés	399	A kereskedelmi szakoktatás	563
Lábbelikészítők ipara	400	A tőzsde	568
Csizmadalaipar	401	Vásárok	574
Czipészipar	402	A kereskedelmi muzeum	576
Ruházati ipar	405	Vám- és kereskedelmi politika	582
Szabóság	405	Áruforgalom	619
Keztyű- és sörvkötőipar	413	Hitel	623
Divatárus	415	Hitelintézetek	623
Kalaposipar	416	A hitelintézetek alakulása, megszűnése	
Sokszorosítóipar	417	és létszáma 1836-tól évről-évre	624
Könyvnyomda	418	Adatok a hitelintézetek alaptőkéjéről .	630
Könyomda	420	Takarékbetétek állománya	645

	Oldal		Oldal
Betétek	640	Vasutak	783
A jelzőlogkölcson fejlődése	652	A vasuti hálózat fejlődése	783
A váltótárcza fejlődése 1840 óta	666	Az állami vasutak rendszere	790
Az előlegek hullámozása	672	A helyi érdekű vasutak	810
Értékpapír-tárcza 1840 óta	676	Kimutatás a helyi érdekű vasutak hosszai- ról és befektetés lőkéiről 1896. végén	821
Hitelintézetekink jövedelmességége	678	A magyar vasutak statisztikája	826
Az osztrák-magyar bank	679	Az államvasutak befektetési tőkéi	847
A bankjegy-forgalom	690	Közüti vasutak	850
A bankjegy-forgalom 1800 óta	699	A közüti vasutak a magyar birodal- omban 1871—1896-ig	863
Váltószámítás	704	Vasuti tisztiképző tanfolyam	856
A leszámítási kamatláb	707	Folyamhajózás	858
Előlegüzlet	709	A Dunahajósai társaság	869
Giro-üzlet	711	Visszabályozás és áramtentesics	880
A bank főadatai	712	A tengeri hajózás	898
Posta-takarékpenztár	716	Tengeri kereskedés	905
Az egyes betétek összegének magas- sága 1880—1896-ban	721	A közoktatás	930
Az egyes visszafizetések magassága 1886—1896-ban	721	Olvasni és írni tudók	931
Betétállomány	723	A tanügyi személyzet	937
Checkforgalom	724	Kiadódóvás	939
Értékpapírüzlet	726	A népoktatás	947
Járadék-könyvecskék	727	Középiskolák	972
Közlekedés	728	Egyetemek	985
Posta	728	A kir. József-műgyetem	1000
A posta berendezései	733	Jogakadémiák	1005
Távíró	738	Papnöveldek	1009
A távíró fejlődése	740	Államháztartás	1011
A távíró-forgalom	742	Pénzügyi fejlődés	1011
Telefon	743	Az államháztartás eredménye	1024
A posta- és távíró-jövedék pénzügyi eredménye és személyzete	746	Az államadósságok	1029
Posta- és távíró-személyzet 1881-től 1893-ig	748	A magyar államadósságok fejlődése	1030
Közüti	750	Az államadósságok jelen állapota	1036
Közmunkaerő 1874—1890-ig	753	Állami kiadások	1039
Közmunkaerő törvényhatóságokként	754	Állami bevételek	1073
Utadó megyéenként	769	Egyenes adók	1074
		Fogyasztási és utadók	1080
		Befejező	1089

Statisztikai terem.

KILENCZEDIK KÖTET.

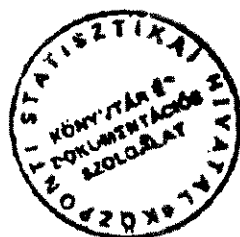
Egészségügy. Művészet. Közművelődés. Oktatásügy. Gróf Zichy Jenő
kiállítása. Budapest székes főváros.

	Oldal		Oldal
Egészségügy	1	Gyógyszerészet	109
A magyar ásványvizek és fürdők. Irta:		Fogászat	116
<i>dr. Holmann István</i>	3	Kórházak. Irta: <i>Dr. Niedermann Gyula</i> .	121
Ásványos vizek és fürdők	5	Közművelődési intézetek. Irta: <i>dr. Farkas László</i>	130
Mentők. Irta: <i>dr. Keresz Géza</i>	29	A közművelődési intézetek és egyesületek	
Életmentés és életmentési eszközök .	31	egészségügyi szempontból	135
Élelmezés. Irta: <i>dr. Farkas Jenő</i>	50	A kisdetek védelmére szolgáló intézetek	137
A mezeti munkás élelmezése	70	Az árvaházak	138
Orvossebészeti műszerek és készülékek.		Gyermekek védelmére szolgáló intézetek	140
Irta: <i>dr. Schüchter Miksa</i>	97	A gyámoltalanok intézetei	143
Orthopaedia	99	Javítóintézetek és dologházak	147
Gyógyszerészet. Fogászat. Irta: <i>dr.</i>		Nevelőintézetek	147
<i>Schüchter Miksa</i>	107		

	Oldal		Oldal
A magyar szent korona országai vörös kereszt egylete	149	Középiskolák. Irta: <i>dr. János Benárd</i>	571
A levegővel, talajjal és vízzel egészségügyi vonatkozásban álló közművek, intézmények és berendezések az ezredéves kiállításon. Irta: <i>dr. Frank Ötön</i>	159	Bevezetés	573
A gyermekpavillon. Irta: <i>dr. Hóky János</i>	193	Tantervi kísérletezések	575
Művészet	209	A középiskolai törvény	579
Festészet és szobrászat. Irta: <i>Keleti Gusztáv</i>	211	Az 1886-iki kiállítás és a középiskolai törvény végrehajtása	585
Festészet	215	A millenniumi kiállítás	587
Retrospektív osztály	215	Középiskoláink külső arculata	588
Szobrászat	216	Középiskoláink belső arculata	599
Horvát-Szlavonország művészete	273	A kiállítás tárgyi része	609
Befejezés	281	Középiskolai mintagyűjtemények	610
Műépítészeti. Irta: <i>Czigler Győző</i>	285	Felső oktatás. Irta: <i>dr. Berzegezy Albert</i>	625
Zeneművészet. Irta: <i>dr. Harrach József</i>	299	Magyarország felső oktatása	627
Közművelődés	305	Horvátország felsőbb oktatásügye	686
Társadalmunknak a nemzeti kultúra érdekében kifejtett tevékenysége a jelen században. Irta: <i>dr. Stanb Mária</i>	307	Ipari és kereskedelmi oktatás. Irta: <i>Szele- rényi József</i>	691
A magyar nyelvet terjesztő egyesületek	324	Iparoktatás	693
A magyar nyelvet és irodalmat fejlesztő egyesületek	353	Történeti áttekintés	693
Felkezelési irodalmi egyesületek	364	Az iparoktatás szervezete	698
Általános műveltséget terjesztő egyesületek	370	Az iparostanoncz-iskolák	699
A keleten lakó magyarságot támogató egyesületek	374	Segédek tanfolyamai	721
A nemzeti érzületet és műveltséget fejlesztő egyesület	378	Közműves-iskolák	722
Nemzeti, a tudományt művelő országos intézetek	380	Ipari szakiskolák	724
Tudományos és szakegyesületek	401	Népoktatási intézetekkel kapcsolatos tanműhelyek	731
Történeti és régészeti társulatok	401	Állami (felső) ipariskolák	731
Természettudományi társulatok	414	Nőipariskolák	740
Orvosi és gyógytudományi egyesületek	429	Kézügyességi és háziipari oktatás	744
Egyéb tudományos és szakegyesületek	444	Iparmúzeumok	748
Tanügyi egyesületek	453	Iparrajziskolák	750
A sajtó. Irta: <i>Gelléri Mór</i>	480	Temesvári nyilvános elsőfokú ipariskola	751
Könyvkereskedés. Irta: <i>Waldner Arthur</i>	497	Az iparoktatás költségei	751
Statisztika. Irta: <i>dr. Jekelfalussy József</i>	508	Állami kindások	752
Oktatásügy	527	Vármegyei kindások	752
Népoktatás. Irta: <i>Szalhmány György</i>	529	Kereskedelmi és iparkamarai kindások	753
Kisdedővás	534	Törvényhatósági városok kindásai	756
Elemi népoktatás	538	Az ipariskolák a kiállításon	760
Kézügyességi és háziipari oktatás	551	A kongresszus	800
Polgári és felső népiiskolák	553	Kereskedelmi oktatás	800
Felsőbb leányiskolák	555	Történeti áttekintés	800
Tanító- és tanítónőképző-intézetek	557	Szervezet	812
Emberbaráti tanintézetek	561	Tanoncziskolák	812
		Felső kereskedelmi iskolák	818
		Női kereskedelmi tanfolyamok	832
		Keleti kereskedelmi tanfolyam	833
		A kereskedelmi iskolák a kiállításon	835
		Kongresszus	837
		Az iparművészeti oktatás. Irta: <i>Csikó Gyula</i>	841
		Zeneművészeti oktatás. Irta: <i>dr. Harrach József</i>	871
		Színészeti szakoktatás. Irta: <i>dr. Varró Antal</i>	881

	Oldal		Oldal
Oról Zichy Jenő kiállítása. Irta: dr. Sem- mayer Vilhalm és Rátky Zsigmond	801	Nagyipari vállalatok 1891-ben . . .	976
Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai gyűjteménye	805	Kereskedelem	981
Bevezető	805	Hitel	989
Körütekintő a Zichy-kiállításban . . .	808	Közlekedés	992
A néprajzi gyűjtemény ismertetése . .	1000	Helyi közlekedés	994
Ruházat és ruházathoz tartozó tárgyak	1008	Idegenforgalom	996
Lakóház és háberendezési tárgyak	1012	Építkezések	997
Ipari és gazdasági eszközök	1018	Adóviszonyok	1002
Nyergék és lószerszámok	1018	Az értelmi fejlődés és a közegészségügy .	1005
Hangszerek	1020	A közművelődés fejlődése	1005
Harcsi eszközök	1020	Történelmi visszafüggés	1005
Az archeológiai gyűjtemény ismertetése	1024	A lakosság műveltségi állapota . .	1006
Budapest székes főváros a millenniumi idejében. Irta: dr. Thirring Guszlár .	1017	Községi iskolák	1011
A népesség fejlődése	1050	Állami, telekezeti és magániskolák .	1017
A lakosság növekedése	1050	Közfürdőkonyság	1021
Európai nagyvárosok népgyarapodása a XIX. században	1054	A közegészségügy fejlődése	1022
A bevándorlás jelentősége	1085	Közegészségügyi intézmények . . .	1028
A népmozgalom alakulása	1060	Vízszolgáltatás	1032
Az anyagi fejlődés	1067	Csatornizás	1036
Történelmi visszafüggés	1067	Köztisztaság	1040
Östermelés	1068	Közélelmérés	1041
Erdészeti	1070	A községi élet fejlődése	1043
Állattenyésztés	1071	Közigazgatási személyzet és községi háztartás	1043
Az ipar	1073	Magyarország közigazdasági és közműve- lődési állapota ezeréves fennállásakor és az ezredéves kiállítás eredménye összes kilencz kötetének tartalma . .	1049

A tanulmányban Jekelfalussy áttekinti és összefoglalja a magyar statisztika történetének legfőbb állomásait. Értékeli *Coernig*, *Achenwall*, *Schlözer* hatásán keresztül *Schwartner Márton*, *Demián János András*, *Beningi József* és *Hitzinger* német nyelvű munkássága után az első magyarul megszólaló statisztikus, *Magda Pál* működését. Tár-
gyalja *Dóczy József*, *Fényes Elek*, *Csengery Antal*, *Konek Sándor*, *Hunfalvy János* és *Kautz Gyula* működését a statisztika terén. Részletesen leírja a hivatalos statisztika küzdelmes létrehozását *Keleti Károly* irányításával, majd ismerteti az intézmény első negyedszázadának legfőbb eredményeit.

A továbbiakban a statisztika megjelenéséről számol be nagy részletességgel és megjelenítő erővel az 1896. évi millenniumi kiállításon.

Statisztika.

Szines táblázatok hegyvölgyes rendszerével, statisztikai grafikonokkal, térképekkel a kiállítás jelenkori részében csaknem mindenütt találkozott a látogató. Ha azt akarnók e helyütt elmondani, a miről e statisztikák beszéltek — némán, de meggyőzően annak, ki belőlök olvasni és róluk elnélkedni tudott — e fejezetből Magyarország közgazdasági és közművelődési állapotait leíró vaskos kötetek lehetnének. De e grafikonok még másról is tanuskodtak. Ama történelmi fejlődésről, melynek fonalán a statisztika ügye Magyarországon az irodalomban, a főiskolai tanítás keretében, tudományos és hivatalos téren mai állapotáig eljutott. Mielőtt tehát a kiállítás statisztikai vonatkozású tárgyait ismertetnők, e történelmi fejlődést kívánjuk röviden vázolni.

Hivatalos statisztikánk szakfóruma, az országos m. kir. statisztikai hivatal a millennium esztendejében fennállásának csak első negyedszázadát töltötte be, ez alkalommal kiadott emlékmunka¹ beható forráskutatások alapján, csupán e század elejéig tudja visszavezetni az e téren nálunk tett első kísérleteket. Rendszeres statisztikai szolgálatot fentartani: valóban csak a mai államnak van érdekében, a melyre nézve azon nagyarányu tevékenységnél fogva, a melyet kifejt, a népesség, az ország, a közgazdasági és művelődési viszonyok pontos és részletes ismerete teljességgel nélkülözhetlen. Az állam kormányzati feladatainak mai telfogása azonban szintén hosszabb történelmi fejlődés gyümölcse lévén, a hivatalos statisztika csiráit szükségképen már abban a korban megtaláljuk, a mely az állami beavatkozás elvének először adott helyet gva-
korlati politikája intézésében. . . .

¹ A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Az országos m. kir. statisztikai hivatal megbízásából írta Bokor Gusztáv.

... Midőn e rövid történelmi visszapillantás befejezéséül a kiállításon bemutatott *statisztikai grafikonokról* szólnunk, mindenekelőtt felhasználjuk az alkalmat, hogy — a mennyire máris igen szűk terünk megengedi — *a statisztikai ábrázolásnak közkiállításokban való szerepére* rámutassunk.

A mezőgazdaság és az ipar hasonló tárlatokon valóban szerencsés helyzetben van. Fáradozásainak, vállalkozásának gyümölcsét legjobban a kész termények, gyártmányok bemutatásával állíthatja szem elé a gazda, az iparos, a gyáros. Minden látogatónak meg van adva a lehetőség, hogy e kézzelfogható eredményeket megtekintse, azokról ítéletet mondjon.

A *közlekedés* már nem *eredményekkel* számol be. Vasut, gőzhajózás, posta és táviró csak amaz *eszközöket* állíthatja ki, a melyekkel üzemét lebonyolítja. De a mennyiben ezek érdekesek, sőt — a mint azt most a közlekedésügyi csarnokban elhelyezve volt vasutügyi és specziálisan államvasuti kiállítás mutatta — impozánsak, a szemlélő észrevétlenül siklik át e pia fraud-on, hogy neki tulajdonképp nem tényeket mutatnak be. De még sokkal kényesebb helyzetbe kerül hasonló tárlatokon a *kereskedés* és a *forgalom* kiállítása. A kereskedés segédeszközei jórészt a közlekedés körébe tartoznak, a pénz- és hitelforgalom lebonyolításának kellékei pedig néhány üzleti könyv, nyomtatvány és hasonlók gyűjteményéből állanak. Ily módon tehát a gazdasági szervezet ama részei, melyek különben a vérkeringés kellő ellátásának fontos feladatára hivatvák, ilyes csekélységekkel vonnák magukra az általános közömbösséget.

Láttuk, hogy a kereskedelem-, pénz- és hitelügy ezredéves kiállításának intézői valóban úttörő módon — érdekes történeti csoport-képekkel és mintairodák berendezésével — tudták megoldani e nehéz feladat csomóját. Általában véve azonban a dolog úgy áll, hogy ha a mezőgazdaság és iparnak természetszerűleg mindig csak a *legkiválóbb* termékekre szorító kiállításában kiegészítésként az átlagos eredmények bemutatására, a közlekedés, a kereskedés és hitelügy kiállításában pedig az eszközök kiállítása mellett maguknak a tényleges *eredményeknek* feltüntetésére is szükség van, — és hogy erre szükség van, arról kár volna szót vesztegetni, *czen átlagos, illetőleg tényleges eredményeknek feltüntetése csakis statisztikával történhetik*. Valójában tehát ez a szempont az, melyből a statisztikai ábrázolás különböző módszereinek felhasználása közkiállítások rendezésénél mérlegelendő volna.

Hogy eme magasabb követelményeknek az ezredéves kiállításon bemutatott grafikonok nem feleltek meg teljesen, azt elhallgatni a tárgyilagosság és az ügy érdeke egyaránt tiltják. E cél elérésére hiányzott különben minden egységes *szervezet*. Pedig teljesség a statisztikai grafikonok tárgyában, forráskritika megismerésükben, szabatosság, egyöntetűség és izlés előállításukban csak úgy érhető el, ha már *tervezésük stádiumában egy megfelelően alakított szakértőtanács, vagy bizottság elé kerülnek*. Szakemberek, statisztikai grafikával

hivatásszerűen foglalkozók bírálják meg a terveket és egyengetve, simító kezük jövőre szebb technikát és komolyabb tartalmat biztosíthatna a szemléltetés statisztikai eszközeinek. Az ilyen grafikonoknak aztán abszolút értékük lenne és méltóan foglalhatnának helyet egy — a kiállításról beszámoló jelentés kíséretében vagy egyébként megjelenő — gyűjteményben, a mely úgy az ország összes, hasonló teljesség és részletességgel másként még a hivatalos statisztikának is nehezen kiismerhető viszonyairól tájékoztatna. Hogy az utóbbi dolog nem történik meg és a kiállításon egybegyűjtött grafikonok széjjelszóródtak, a különböző levéltárakba, azt különben a mai tökéletlenségek mellett is őszintén sajnálhatjuk.

A grafikai módszer eszközeinek teljes kihasználásával készültek ama fővárosi és vidéki pénzintézetek ábrái, a melyek a kereskedelem-, pénz- és hitelügyi csarnok földszintén és emeletén (itt egy külön e célra szolgált tágas teremben) elhelyezve, áttekinthetőség és pontosság tekintetében egyaránt kitűntek. Egy-egy táblázat az illető intézet egész fejlődését feltűntette. Legfelül erősen színezett körök mutatták a befizetett részvénytőke és a tartalékalap nagyságát öt évről öt évre. Egy kisebb kép az osztalék nagyságát mutatta a befizetett részvénytőke százalékában; a táblázat aljáról pedig halványan színezett oszlopok emelkedtek, az összes kezelt tőkét jelezve az alakulás évétől kezdve évről-évre; ez oszlopokon keresztül egy vastag színes tört-vonal vonult végig a takarékbetétek hullámzását írva le. Minden oszlop alatt egy félkört láttunk melynek különböző színű szeletei a főbb üzletágaknak az összes kezelt tőkében való részesülését tették rendkívül szemlélhetővé. A félkörök színezett sorát egy-egy színezetlenül hagyott félkör nyitotta meg és zárta be. A félkörökön belül megvont sugarak tulajdonképpen a skálát képezték. E skála segítségével a színes körszeletekről könnyen leolvashattuk, hogy az egyes években az összes kezelt tőkének hány százalékát képezte a váltótárca, a jelzálogos kölcsönök állománya; a lombárdkölcsönök, az értékpapírtárca.

Nem sorolhatjuk fel e helyen mindama bankokat és takarékpénztárakat, a melyeknek üzlete egy-egy ilyen elrendezésű grafikonon — eltérés alig történt — be volt mutatva. Csupán a *Pesti Híri*, az *Egyesült Budapest-fővárosi és Magyar Országos Központi takarékpénztárakat*, valamint a *Pesti Magyar Kereskedelmi*, a *Magyar Lezámuló és Pénzváltó Bankot*, a *Magyar Jelzálog-Hitelbankot*, továbbá a *Magyar Földhitelintézetet* említjük meg, mint a melyeknek statisztikai ábrái már hatalmas méreteikkel is kitűntek. Az utóbbi két intézet az említett félkörös grafikonnal a forgalomban levő záloglevelek kamatláb szerint való megoszlását mutatta ki esztendőről-esztendőre, és ezzel a kamatláb folytonos csökkenésének nagyfontosságú és a mezőgazdasági hitel szempontjából egyúttal igen öröndetes jelenségét világosította fel. A *Magyar Jelzálog-Hitelbank* jelzálogkölcsöneinek évről-évre való állományát is kimutatta, még pedig igen érdekesen. Könczentrikus körök rendszere részekre volt osztva, minden körzikk egy-egy évnek felelt meg. A körök központjából sugarak indultak ki. A jelzálogkölcsönök összegét e sugarakra mérték fel, a végpont az összeg nagysága szerint esett a körök valamelyikébe. Összekötve már most a végpontokat és beárnyékolva a körökből kimetszett részt, a lekötött ingatlanok

értékének, valamint a rájuk adott kölcsönöknek fejlődése, az egész pókláló forma képen nagy szemléltetőséggel mutatkozott.

E rajzokhoz, melyek valamennyien a m. kir. központi (akkor még országos) statisztikai hivatalban készültek, a csárnok földszintjén egyéb érdekes grafikonok is járultak.

Igy a m. kir. pénzügyminiszterium csinos vonalrajzokat mutatott be különösen az államadósságokra vonatkozólag. Egy kartogram a dohány-eladásból az 1894. évben befolyt nyers bevételek viszonyát tüntette fel pénzügyigazgatóságok szerint. E grafikai munkáknál úgy a szerkesztés világossága mint a kivitel finomsága teljes elismerést érdemelt. A postatakarékpénztár diagramjai, ezen alig évtizedes, de már sikerekről beszámoló és fontos feladatot teljesítő intézmény működését akarták feltüntetni. Czészerűbb let volna talán a rokon ügyágakait nem egymás után sorakoztatott oszloprendszerekkel feltüntetni, hanem egy általános diagramban egyesíteni. Különösen a betétek gyümölcsöztetésére vásárolt értékpapírok táblázatán ötlük ez szemünkbe, mert *külön* oszlop-rendszerek mutatják ki, mennyi volt az 5%-os papíráradék, a 4%-os koronajáradék stb.; mennyi volt a beszerzett értékpapírok beszerzési ára, árfolyamértéke stb.

A külön fülkében elhelyezve volt biztosító-társaságok grafikonjait, nem az országos statisztikai hivatal készítette.

Az országos m. kir. statisztikai hivatal az V. csoportbizottság felkérésére, hitelintézeteink egyéni grafikonjain kívül, a hazai hitelügy országos eredményeit is bemutatta számos grafikai képen. Különösen ki kell emelnünk ezek közül azokat, melyek a különböző jellegű intézetek fejlődését tüntették fel, nemcsak az alakulást, megszűnést és a létszámot mutatván kezdettől fogva évről-évre, hanem az alap- és tartaléktőke, valamint a fontosabb üzletágak fejlődését vagy hullámzását is. Sok tanulságot nyújtottak az egyes üzletágakról, a jelzálogos kölcsönökről, a váltóleszámitolásról és a takarékbetétekről készült s igen gazdag anyagot felölelő grafikonok. A takarékbetétek felhalmozódását különben plasztikailag is feltüntetve láttuk. Egy vízszintes alapra fölfeszített nagy térképen az egyes városokban és községekben, a takarékbetétek állományát egy-egy aranyozott kúp jelezte, e kúpoknak az utolsó köbmilliméterig pontosan kiszámított köbtartalma fejezvé ki a betéti állomány nagyságát. Nagyon szemléltető módon tüntette föl az ábrázolat, hogy az ország különböző helyein a takarékbetéteknek mily sűrűsége halmozódott fel.

A grafikonok egy másik, szintén az országos statisztikai hivatal által készített sora Magyarország külkereskedelmének alakulását tüntette föl. Összehasonlítva láttuk itt többek között, külkereskedelmi forgalmunk jelenlegi képét a hetven év előttivel, mely utóbbihoz az adatokat a harminczadhivatalok eredeti följegyzései szolgáltatták. Külön térképen nyertek ábrázolást az 1825. és az 1894. év adatai. Az egész kép külkereskedelmi forgalmunkat országok szerint megoszolva mutatta. Két egymásnak szemközt fordított félkör, négyzetmilliméterenként kiszámítva fejezte ki áruforgalmunk értékét, a felső a behozatalt, az alsó a kivittelt jelentvén, s mindkét félkörben különböző színű körseletek mutatták az élelmezésre szolgáló nyerstermények és az ipari segéd-

anyagok, az élelmezési és a tulajdonképeni iparcikkek arányát. Magyarország határai közé egész behozatalunk és kivitelünk két félköre rajzoltatott be, Ausztria és a többi országok területére pedig a velök való forgalmunk félkörei, úgy, hogy első tekintetre kitűnt a behozatal és kivitel nagysága és egymáshoz való aránya, valamint a forgalom minősége. Azok a grafikonok, melyek a hazánkba behozott és innen kivitt fontosabb árucikkek mennyiségét mutatták 1820—26. 1868—74. és 1888—94. években évről-évre a következőket tartalmazták: Minden egyes árúnál kettős nyitott legyezőalak ábrázolta külön-külön az egyes évcsoportokat; hol — szintén négyzetmilliméter szerint kiszámítva — minden egyes év behozatalának vagy kivitelének mennyiségét a legyezőnek egy-egy levele ábrázolta. Ezek az ábrák mutatták, hogy az illető árúk forgalma miként alakult századunk különböző korszakaiban, mutatták a behozatalnak és a kivitelnek egymáshoz való arányát, végre az egyes évek hullámozását. Terjedelmes grafikon mutatta hazánk kereskedelmi forgalmát Ausztriával 1882-től 1894-ig. Kartogramokban ábrázolva láttuk továbbá Magyarország kereskedelemmel foglalkozó népességét; végül számos grafikon mutatta be fontosabb árúink behozatalának és kivitelének mennyiségét és értékét az utóbbi 13 év alatt.

A budapesti árú- és értéktőzsdének ugyane csarnokban kiállított diagramjai, nagy fáradsággal és szorgalommal készültek. Egy nagy, több méter hosszú vonalrajz a gabonaneműek havonkénti áringadozását mutatta be 1864-től 1895-ig. Egy másik a helyi értékpapírok havonkénti árfolyamhullámozását 1864—94-ig. Ezen táblázaton az egyes vállalatokat rokonságuk szerint külön csoportokba összefoglalva lehetett látni. A tábla nem az árfolyam abszolút nagyságát, hanem a névértékhez való százalékos viszonyát tüntette fel.

A fővárosi statisztikai hivatal kiállításának a székes főváros szemközti csarnokában szintén külön terem jutott. Az *emberi termékenység törvényei* cím alatt bemutatott táblák Kőrösi József igazgató legújabb tanulmányainak eredményét kívánták föltüntetni.

A főváros kereskedelmére, behozatalára és kivitelére, valamint a helyi értékpapírokra és részvénytársaságokra vonatkozó vonalrajzok érdekesek voltak. A budapesti piacz gabonaárait tárgyzó diagram ártörténeti szempontból fölülte érdekes, mert a tábla 1791-ig visszamenőleg havonként kitűntette a városban jegyzett árakat. Legsikerültebb darabja a gyűjteménynek az, mely Európa legnagyobb 28 városának e században való szaporodását mutatja. A különböző városok oszlopai nemcsak hosszúságban, hanem szélességben is a népszámhoz arányosan voltak kimérve. A legalsó réteg az 1800. évi lakosságot jelentette, fölébe rajzolták az 1830-iki, 60-iki és végül 90-iki állománynak megfelelő oszlopot. Az egyes városok szaporodásának és népszámának egymás közt való viszonya igen plasztikusan tűnt ki a munkálatból, melyhez hasonlót a hivatal különben már 1885-ben is bemutatott.

Ha még a fővárosi lakóházak 1874. és 1894. évi állományára vonatkozó és kétféle módon is előállított táblákat, továbbá a főváros egyenesadó-szolgá-

Nem kevésbé érdekes volt az a két térkép, mely hazánk különböző városaiban a gimnáziumi és reáliskolai tanulók összes számát s anyanyelv szerinti megoszlását mutatta 1894-ben s húsz évvel korábban. Két egymásnak szembefordított félkör mutatta a nevezett két időpontban a tanulók számát, a felső félkör az 1874, az alsó az 1894. évi létszámot. Láttuk e térképekről, hogy hazánk különböző helyein mennyi középiskolai tanuló gyűlt össze, de láttuk azt is, hogy 1874 óta szaporodott-e vagy fogyott a tanulók száma; végül — minthogy különböző színű körszeletek ábrázolták a főbb nemzetiségek százalékos arányát — az is kitűnt, hogy nemzetiségi tekintetben, hol, milyen változás történt a lefolyt két évtized alatt.

Szekrényben üveg alatt ki voltak továbbá állítva e teremben a hivatali kiadványai, míg a falakat a gimnáziumi, reáliskolai tanulók, valamint a hittudományi intézeti hallgatók anyanyelvére vonatkozó diagramok fődtek. Bemutattuk továbbá az 1890-iki népszámlálás eredményeit ama 21 grafikkal, mely annak idején már a népszámlálási munkában megjelent. E gyűjteményből a látogatók tetszés szerint választhattak. Ily módon mintegy 60.000 darab térkép és egyéb grafikon jutott a kiállítást látogató közönség kezébe, s az a körülmény, hogy utólag egyes testületek, városok kérték a magukkal vitt gyűjtemény kiegészítését, egyrészt a közönségnek a statisztika iránti örvendetes érdeklődésére vall, másrészt mutatja, hogy a grafikonoknak ezen ingyenes és tömeges szétosztása igen sikeres eszköz volt a statisztikának országszerte való népszerűsítésére.

Már e fejezet bevezetésében említettük, hogy statisztikai ábrákkal a kiállítás csaknem minden csarnokában találkoztunk és épen ezért teljes lehetlenség azokat e helyen egyenkint felsorolni és megírni. Az egészségügyi, bányászati és kohászati csarnokok, Bosznia és Hercegovina külön kiállítása, a közoktatásügyi és igazságszolgáltatási csarnok, mind többé-kevésbé sikerült diagramok töredékes vagy teljesebb gyűjteményét mutatták be. Rendszeres statisztikai kiállítást azonban csak még két helyen láttunk.

Az egyik volt a malomipari kiállítás, a mely a statisztikai munkáknak oly nagy tömegét állította ki, hogy ebbeli munkáinak külön helyiséget rendelt. A nagy-malomipar többször tanusított kiváló statisztikai érzékére vall a grafikonok eme gyűjteménye is. A kiállítók nem szorítkoztak tisztán az iparág eredményeinek bemutatására, felölelték a gabonatermelés és egyéb rokontárgyak viszonyait is. Hasonlókép térképábrázolással volt feltüntetve a kat. holdanként átlag termett búza mennyisége, itt azonban az 1875-iki és 1894-iki két esztendő mellé vagy még néhány évet kellett volna venni, vagy pedig több év átlagát kimutatni. Ugyancsak a búzaterület egy oszlopos diagramon a búza-, liszt- és korpakivitel értékének 1882—95. évi fejlődésével volt szembeállítva. A világ búzatermelése egy körös diagramban szemléletesen volt ábrázolva, de az átlagok kimutatására az oszlopos grafikon módszere határozottan céltévesztett volt. Egy másik csoport »Magyarország gabonatermésének jövedelmezősége 1871—94. cím alatt a gabonafaragat, a hektáronkénti termés átlagát és e két tényező szorzatát, a bruttójövedelmet mutatta be. E viszonyok alakulása nem csupán úgy érdekes, ha azokat az évek bizo-

nyos során hasonlítjuk össze. Nem kevésbé fontos és tanulságos lett volna a termésátlagok és az aratás után fizetett árak földrajzi képét is nyújtani, a mint az egy térképen világosan kitüntethető lett volna.

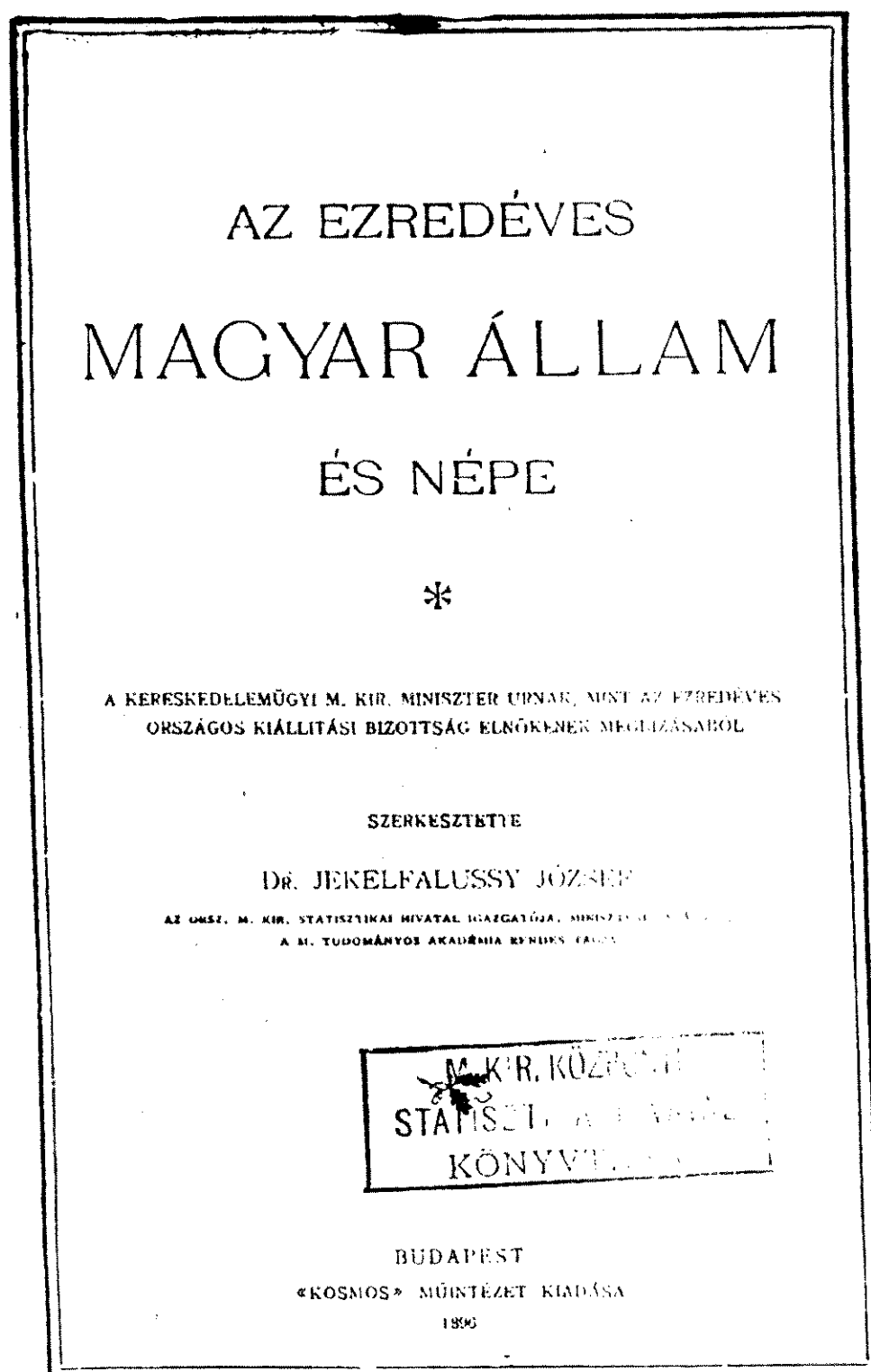
Felhasználták a grafikai ábrázolás háromdimenziós és specziálisan kiállításokhoz kötött alakját is: a sztereogramot. Kis zsákokkal volt feltüntetve Magyarország gabona-, valamint liszt- és őrleménykivitelének az 1882—95. években való fejlődése, koczkákkal a kivitel értéke. Kenyéralaku sztereogramok a népek fejenkénti búzakenyér fogyasztását világosították fel.

Igen szép és csinosan rajzolt diagramokat láttunk még a nagy közlekedéstudgyi csarnokban, a hol a *ny. kir. államvasutak* mutatták be az összes hazai vasutak, valamint a saját hálózatukra vonatkozó főbb adatokat. Egy körben forgatható állványon húsz diagram volt elhelyezve. Oszlopos rendszerben készültek a személy- és áruforgalomra, az ebből származó bevételekre, a személyforgalom kocsisztályok szerint való megoszlására, különböző igazgatóságokban alkalmazott személyzetre, a bevételekre és kiadásokra, az utóbbiak szolgálati ágak szerint való megoszlására, a forgalmi teljesítményekre vonatkozó diagramok. Kiváló becse valamennyiöknek, hogy az abszolút számok mellett még az egységekre — pályakilométerre, tiszta tonna-, vonatkilométerre stb. — eső eredményt is-kitüntetik, továbbá, hogy az egész vasuthálózatnál 1846-ig, az első hazai gőzmozdonyu vasut megnyitásának évéig, az államvasutaknál pedig 1867-ig mennek — csekély kivétellel — vissza. Vonalos grafikonnal volt feltüntetve a tényleg befektetett tőkének és jövedelmezőségének alakulása, továbbá forgalmi sűrűségüknek az 1860—94. években való fejlődése. Néhány kör alakú diagram is volt a hazai összes, valamint az államvasutak áruforgalmának tárgyairól, továbbá az összes vasutak 1894. évi bevételeiről és kiadásairól. Az utóbbi táblán egy belső kör jelentette a kiadásokat, egy külső a bevételeket és így a közbenső gyűrű az üzleti fölösleget. Bele voltak rajzolva az államvasutak és a kezelésükben lévő vasutak, s a 16 önálló igazgatással bíró vasut. Az összegek nagysága szerint az egyes vasutak a körből különböző nagyságú cikket vágtak ki. Eme felettébb finoman rajzolt diagramok a csín és ízlés tekintetében is teljes elismerést érdemelnek.

Az ezredéves kiállítás statisztikai grafikonjairól való rövid szemlénket ezzel befejeztük. Ama statisztikákról, melyeknek csak kellett volna grafikai alakban megjelenni, de tényleg ötszámjegyű oszlopokban akartak oktatni és népszerűsíteni, nem szólunk. Az elmondottak eléggé bizonyítják, hogy a statisztikai előadás grafikai módszerei e kiállításon jelentékeny mérvben érvényesültek, sokkal inkább és általában véve jobban is, mint 1885-ben. Egységet és rendszert hozni a tényleges eredmények bemutatása e kiváló módszerének alkalmazásába: egy jövő tárlatnak lesz feladata.

SUMMARY

The one hundred year document reprinted here is an excerpt from the study of József Jekelfalussy, President of the National Statistical Office at the time, published in 1897 in the nine volume series edited by Sándor Matlekovits. It sums up and gives a full description of the material of the so-called Millenary Exhibition. Professional fields are reviewed by most notable experts of the epoch, thus the situation of statistics and its role at the exhibition was summed up by Jekelfalussy on the part of the head office, and by Gusztáv Thirring on the part of the capital's office.

Az ezredéves évfordulóra megjelenő összefoglaló kötet címlapja

A BRUTTÓ HAZAI TERMÉK 1995. ÉVI ALAKULÁSA

A Központi Statisztikai Hivatal előzetes – és számos területen még csak részinformációk alapján készített – számításai szerint (lásd az 1996. április 2-án kiadott 37. jelentést) Magyarország bruttó hazai terméke (GDP) 1995-ben az infláció hatását kiszűrve (1991. évi áron számítva) körülbelül 1,5 százalékkal növekedett. Így folyó áron elérte a 5500 milliárd forintot, ami egy főre vetítve 540 ezer forint. Ez a hivatalos kereskedelmi árfolyamon számítva mintegy 4300 dollár, míg a vásárlóerő-paritáson számolt értéke körülbelül 7000 dollár.

A gazdaság teljesítménye négy évi visszaesés után 1994-ben fordult meg. A növekedés 1995-ben – lassuló ütemben – folytatódott. A változások eredőjeként a magyar gazdaság fejlettségi szintje 1995-ben a 15 évvel korábbi, 1980-as szintnek felelt meg.

1. tábla

Az egy főre jutó bruttó hazai termék, 1991–1995

Év	Forintban	A hivatalos kereskedelmi árfolyam éves átlaga (forint/dollár)	Dollárban
1991	241 476	74,81	3228
1992	285 040	79,00	3608
1993	344 707	92,04	3745
1994	425 365	105,13	4046
1995	540 000	125,69	4300

2. tábla

A bruttó hazai termék felhasználása 1995-ben

Megnevezés	Folyó áron milliárd forint	Az előző évi százalékában
Háztartások fogyasztása	3 754,0	94–95
Közösségi fogyasztás	630,0	kb. 94
Összes végső fogyasztás	4 384,0	94–95
Állóeszköz-felhalmozás	1 120,0	kb. 101
Készletváltozás és egyéb nem specifikált felhasználás	111,0	.
Összes felhalmozás	1 231,0	103–104
Belföldi felhasználás	5 615,0	96–97
Export*	1 920,0	115–116
Import*	2 035,0	99–100
Külkereskedelmi egyenleg*	-115,0	.
Bruttó hazai termék összesen	5 500,0	kb. 101,5

* Devizakülföldiek szolgáltatásai nélkül.

A növekedést 1995-ben elsősorban az export vezérelte, amely mintegy 15-16 százalékkal nőtt, ugyanakkor az import gyakorlatilag az 1994-es szinten maradt.

1995-ben a kereslet összetétele lényegesen eltért az előző évitől. A beruházások volumene mindössze körülbelül 1 százalékkal haladta meg az 1994. évi szintet, szemben az 1994. évi 12,5 százalékos növekedéssel. Az évközi részleges statisztikai megfigyelés szerint az előző évit meghaladó mértékben emelkedett a készletállomány. Mindezek következtében a nemzetgazdaság felhalmozási rátája némileg emelkedett.

Ugyanakkor a közösségi fogyasztás jelentősen körülbelül 6 százalékkal csökkent. A háztartások fogyasztása – beleértve az ingyenesen kapott juttatásokat – 5-6 százalékkal volt kevesebb mint 1994-ben. (Lásd a 2. táblát.) A háztartások reáljövedelme 5-6 százalékkal esett vissza 1995-ben, ezen belül a reálkeresetknél lényegesen nagyobb, közel kétszer ekkora a csökkenés 1994-hez viszonyítva.

A társadalmi juttatások közül a nyugdíjak reálértéke a keresetekkel azonos mértékben változott, a többi pénzbeni juttatásnál a csökkenés mértéke ennél nagyobb volt. A vállalkozásokból származó jövedelmek és a – magas kamatszint következtében – tulajdonosi jövedelmek (kamat, osztalék) reálértéke viszont 1995-ben meghaladta az 1994. évi szintet.

GONDOLATOK AZ EURÓPAI UNIÓ OSZTÁLYOZÁSAINAK HONOSÍTÁSÁRÓL*

Közép- és Kelet-Európában zajló átalakulás során a francia Statisztikai Hivatal osztályozásokkal foglalkozó szakértői a térség tíz országát keresték fel több mint 5 év alatt és szakmai partnerekkel konzultáltak. A tanácsadás nem korlátozódott a szűken vett technikai jellegű kérdésekre, a francia tapasztalatok átadására, más összefüggéseket is figyelembe kellett venni. Partnereik esetenként koncepció, megfelelő előismeret nélkül fogtak hozzá az osztályozások honosításához.

Az oktatási módszerek állandó fejlesztésével igyekeztek enyhíteni partnereik ismerethiányait, az évek során a magyarázatok és példák kellően szemléltetők és teljesek lettek. Az Európai Unió tagországai is találkoztak kezdetben ilyen nehézségekkel, a partnerek felvetése ismételten ráirányítja a figyelmet az osztályozások alapvető tervezési elveire, azok konzisztenciájára, a fennmaradt tévhitekre. A helyi társadalmi és gazdasági feltételek különböznek a francia gyakorlattól, bizonyos nyugati sémák nem vehetők át, mert azok nem teljesen vagy nem megfelelően tükrözik a kelet-európai viszonyokat.

A tapasztalatcserére országoként meghívták az osztályozásokkal foglalkozó állami statisztikai szolgálat, a vállalati kör, valamint az államigazgatás érintett szervezetének képviselőjét. A magyar delegációban a Központi Statisztikai Hivatal, (Nádudvari Zoltán), a Vám- és Pénzügyőrség, (Bíró Tibor), valamint a Magyar Elektronikai és Informatikai Szövetség (Karlovits Károlyné) képviseltette magát.

A magyar delegáció a szemináriumra a következő előadásokat nyújtotta be és ismertette:

Nádudvari Zoltán: Az európai szabványoknak megfelelő osztályozások bevezetése Magyarországon.

* Ismerteti Nádudvari Zoltán, (a Bruneau, Emile, INSEE: Cooperation about classifications with the Central and Eastern European countries: some considerations based on ten experiences and the spin-offs for the consultants (Paris, 1996. április 16.) alapján.

Karlovits Károlyné: Termékosztályozás alkalmazása Magyarországon.

Bíró Tibor: Külkereskedelmi áruk vámosztályozása Magyarországon.

A szeminárium az országok előadásait követően, azok megállapításaira alapozva, kiemelt kérdéskört vitatott meg.

a) A tevékenységi, a termék- és a vámcélú osztályozások tagolása. Meghatározó a részeket rendszerré egyesítő „központi” osztályozás?

b) Az új osztályozások bevezetése, különösen a gazdasági szervezetek regiszterét illetően. A „statisztikai egység” meghatározása, kiválasztása és egyéb kérdések.

c) Jogi vonatkozások: a hatályos törvények, jogszabályok, a statisztikai titok kezelése. Az államigazgatás és az osztályozás kapcsolata, a költségvetéstől pénzügyektől való függés mértéke.

d) Az európai osztályozások tartalmi meghatározására vonatkozó módosítási javaslatok és kérdések:

- a NACE és a CPA struktúrája,
- a részletezettség mértéke,
- az egyes tételek tartalma (kapcsolatai, eltéréseik),

e) Egyéb szükségesnek minősített osztályozások a statisztikai felmérésekhez, igazgatási feladatokhoz. Milyen kapcsolataik vannak a központi gazdasági szabályozásokkal? A statisztikai megfigyelésre alkalmazott termékosztályozás részletezettsége, a mélyebb tagolás indokai.

f) Az osztályozások hálózatainak kezelése, a megfelelő irányítás igényei. Ezzel kapcsolatos javaslatok és fejlesztési akciók. A változtatások gyakoriságát és fontosságát érintő kérdések, a korábbi osztályozásokkal való kapcsolatok kezelése.

A magyar delegáció a KSH-ban kialakított BTOKER 95 kereső, lekérdező programot az f) vitakör részeként demonstrálta. Bemutatta az iparstatisztikai évközi (havi) és éves termelési jelentésekhez alkalmazott, a BTO kódjait felhasználó magyar termékjegyzékek struktúráját. Válaszolt a résztvevők kérdéseire és készséget nyilvánított további két- és sokoldalú konzultációkra a fejlesztés informatikai és egyéb feladatairól.

Az említett kétoldalú francia konzultációkkal támogatott 5 ország most vezeti be a szolgáltatások

produktumait is osztályozó (6-számjegyű) CPA-divíziókat, alapvetően a francia osztályozások struktúrájára építve.

A szeminárium résztvevői beszámoltak az európai osztályozások honosításának helyzetéről. Eszerint az 1995. június 30-án hatályba lépett és 1996. január 1-jétől a magyar hivatalos statisztikában kötelezően alkalmazott Belföldi Termékosztályozás más országokhoz képest lépés-előnyt mutat. A tevékenységi osztályozás (például a NACE Rev. 1-nek teljesen megfeleltetett új TEÁOR) harmonizálását a térség más országai is több lépésben érik el. Feltett kérdésre a vitában elhangzott, hogy a magyar Szolgáltatások jegyzéke CPA-hoz igazodó új struktúrája 1998-tól, a NACE Rev. 1 teljes átvételével összhangban lesz alkalmazható a jelenleg hatályos nomenklatúra helyett.

A továbbiakban francia tanácsadók rendszerezett tapasztalatait adjuk közre.

A nyugat-európai szakértők (nem kőbe vésett) „Tízparancsolata” az osztályozásokról ennek megfelelően a következő.

1. parancsolat: Ne öld meg a múltat! Az osztályozás elfogadásához konszenzus szükséges. Hiszen olyan személyekkel és testületekkel kell elfogadtatni az osztályozást, akik és amelyek hosszú ideje más rendszert használnak. Az osztályozás felhasználói (különösen a statisztikusok) alapvetően ellenzik a változtatásokat. Amíg lehet, dédelgetik kedvenc tételeiket, nem hajlandók megválni szeretett idősoraiktól, hiszen ezektől megfosztva elveszve érzik megszokott környezetüket és még inkább korábbi önmagukat.

Az osztályozásnak magán kell viselnie saját korát, de látnia kell a jövőt is és a holnap realitását anélkül, hogy elvonatkoztatna a történelemtől, a mindennapok szokásaitól, a bevált igazgatási és jogalkotási környezettől.

Jobb híján, rövidebb-hosszabb időtávra visszatekintő és jól felépített megfeleltető, fordító táblázatok is szükségesek lehetnek. Az új osztályozás annál hatásosabb, minél jobban megközelíti a már létező struktúrákat.

2. parancsolat: Ne higgy a szavaknak! Az osztályozások nagy része támaszkodik olyan, már létező osztályozásokra, amelyek összeállítása, kiadása nem szükségszerűen felhasználóiik anyanyelvén történt. A kelet-európai osztályozási szakértők által igényelt magyarázatok legnagyobb része nem az új osztályozási elvek megértésének a hiányosságaira, hanem a nem megfelelő fordításokra vezethető vissza.

Az osztályozás fordítása nem csupán a megfelelő szavak megkeresésére korlátozódik, hiszen ez csak a lexikális szintet, a formai jellemzőket adja

meg, hanem a fogalmak lényeges tartalmát is le kell fordítani, vagyis a szemantikai szinten értelmező „magot” is. Az ilyen tartalmi (szemantikai) fordítás gyakran a tételek megnevezését és tartalmi meghatározásait is megváltoztatja, ahogy ezt az adott nyelv, hely és idő megköveteli.

Az osztályozás tételeinek megnevezése különböző módon fordítható az egyik nyelvről a másikra. Figyelembe kell venni például a nyelvek történelmileg meghatározott kulturális vonásait, az egyes nyelvek elkerülhetetlen eltéréseit. Ezért kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani a leíró szöveg szemantikai tartalmának, mint a nyelvek közötti formális kapcsolatoknak.

3. parancsolat: Ne keverd össze a különböző fogalmakat! Nem véletlenül különböznek az osztályozások, a foglalkozások és a tevékenységek fogalomköre nem azonos a tevékenységek és termékek fogalomkörével. Kétségtelenül van kapcsolat az egyes osztályozások között és előfordulhat, hogy a kódolási megoldásaik is hasonlóak, azonban ezekbe mégsem sorolhatók azonos dolgok, vagy azok egy-egy-éi. A fa formák nagyon különbözők lehetnek még akkor is, ha a törzsek és az ágak nagyon hasonlóak.

Ha merev szisztematikussággal akarnak megfeleltetni egymásnak egy terméket és egy tevékenységet, vagy ha egy adott terméket kizárólag egyetlen tevékenységgel kapcsolnak össze, akkor ez nélkülözi a valóságos gazdasági alapot.

4. parancsolat: Ne ess a mértéktelen és túlzott részletezés bűnébe! Néhány száz, legfeljebb ezerféle tevékenységi változat nevezhető meg, eszerint a valóságos tevékenységek közötti különbségtétel viszonylag szűk körre korlátozható. A termékek és sokkal inkább a forgalmazott áruk körében viszont, ha nem járnak el kellő körültekintéssel, megsokszorozódik a tételek száma. Az is elég a tételszám megsokszorozódásához, ha a különböző termékek megkülönböztetésére több vagy kevesebb csoportosító ismérvet jelölnek ki, máris néhány tízezer tételre duzzad az osztályozás.

Különbséget kell tenni a „számbavétel” és a „statisztika” között. A beszámoló módszer pontos kalkulációt engedett meg a tervgazdaság működési folyamataiban, ahol minden hatványozott. A statisztika pontosabb adatokat szolgáltat a mikro- (de nem makro-) gazdaság szereplőinek a termelésről és a forgalomról egy olyan gazdaságban, ahol semmi sincs szabványosítva, ahol gyorsabban változik a struktúra és a termékkör, mint ahogy azt a statisztikusok követni képesek.

Ez a két megfigyelési körülmény és a kapcsolódó igények az egyes osztályozások eltérő részletezettségéhez vezettek. A mértéktelenül részletezett

osztályozás bűnébe esők azt az illúziót kergetik, hogy pontosabb a megfigyelés, ha terjedelmesebb az osztályozás.

5. parancsolat: Tiszteld a struktúrákat, hogy tisztelve legyen a kódolásod! Nem szabad összekeverni a kódolási módszert az osztályozás struktúrájával. Ez utóbbi azt a módot fejezi ki, ahogy egy halmazt felosztunk, hogy a különböző részekből új csoportokat, halmazokat képezzünk. A kódolás viszont a meghatározott részekhez tartozó elemek megjelenítése kódolt formában. Nem szabad összetévesztenünk az egyének nevét magukkal a jelölt egyénnel. Bárki beláthatja, hogy aki nevet változtat, az ezáltal sem testét, sem gondolkodását nem változtatja meg. Az is nyilvánvaló, hogy bárhogy csonkíthatják, átformálhatják a dolgokat, ettől még nem változik meg a nevük.

A közös gyökerű osztályozások esetén természetesen az a kedvező, ha azokra hasonló kódolási rendszert alkalmaznak, például a kódok láncolásával. Egy helyre kerülhet a 11 és 12 (az 1-be) és hasonlóképp 111 és 119 (a 11-be) stb. Ez a hierarchikus kódolási szabály azonban nem kötelező és nem minden esetben lehetséges.

A kódolás tulajdonképpen sajátos nyelv, egyidejűleg olyan kulturális jelenség, amelyben fontos szerephez jutnak a szokások, valamint az informatikához kapcsolódó technikai kérdések is. (Az informatika korunk tudománya, amelynek sok az előnye, de bizonyos hátráltató hatásai is vannak.) Mellékesen semmi, még a vonatkozó európai rendelet sem kényszeríti az osztályozás készítőjét, hogy szomszédai kódrendszerét használja. Egy ország szabadon megőrizheti nemzeti osztályozásai kódolását, feltéve hogy teljesíti az Európai Unió nemzetközi harmonizálásának következő két feltételét: figyelembe veszi a harmonizált nemzetközi osztályozások struktúráját és tartalmát; léteznie kell kódfordító táblázatnak.

6. parancsolat: Törekedj átfogó látásmódra! Meglepetést okozhat egy osztályozási struktúra annak, aki másféle struktúrákhoz szokott. A struktúra megértéséhez gyakran nem arra van szükség, hogy túl nagy figyelmet szenteljenek egy-egy tétel tartalmi meghatározásának, hanem arra, hogy felismerjék a szomszédos tételek egymás közötti hasonlóságát, illetve az eltérést. A tevékenységi osztályozás például más helyre sorolja a lakás bérbeadását (70. ágazat), mint a szálláshelyek szolgáltatását (55. ágazat) és a bentlakásos egészségügyi ellátást (85. ágazat), pedig a szolgáltatások tartalma hasonló: „lakó elhelyezése épületben”.

A felülről lefelé (top down) haladó struktúra-elemzések nagyon fontosak akkor is, ha bizonyos

részletekre nem terjednek ki. Az ilyen elemzések mind a kapcsolatokat, mind a lényegi eltéréseket megkülönböztethetővé teszik.

7. parancsolat: Határozd meg a besorolandó egységet, hogy helyes osztályozást válassz! Az osztályozások felhasználásának egyik legkényesebb problémája, hogy eléggé ismert-e a besorolandó egység ahhoz, hogy a valóban megfelelő osztályozást alkalmazhassunk. Jó példa erre az építési szektor esetében az „építés” fogalma; az „építőtevékenység”-ről, vagy az elvégzett munkáról (termékről), avagy az építményről van-e szó? Az említett megfigyelési egységek eltérő elvekre alapozott osztályozásokba tartozhatnak, a helyes választáshoz például az iparra jellemző „fűtőberendezést” és „kazánszerelést” meg kell különböztetni az építőtevékenységektől (ilyen például az „épületgépészeti munka”), illetve az építés eredményeitől (ilyen a teljes „hőközpont”).

Az egységek definíciójának problémája még fontosabb az átmeneti gazdaságok esetében. Egy „kombinát” vagy egy „szövetkezet” esetében például mely alaptevékenységbe kell (ha van?) besorolni, hogy a főtevékenységet megtaláljuk. Felvetődhet ezért az a kérdés is, hogy mérettől függetlenül azonos osztályozást kell-e alkalmazni, ha ilyen bonyolult a statisztikai egység meghatározása. Miként érhető el, hogy az „általános” osztályozás az egységek minden típusára jól alkalmazható legyen?

8. parancsolat: Ne törekedj arra, hogy elszigeteld magad másoktól! Az osztályozások szakértőjében mindig nagy annak a kísértése, hogy silánynak tartsa a mások által készített osztályozásokat. Lehetséges, hogy valóban nem olyan jó a másoké, de egy gazdasági osztályozásnak nem lehet csupán az adott helyzet ábrázolása a célja, arra is alkalmasnak kell lennie, hogy időben és térben összehasonlítható eredményeket mutasson be, a lehető legkevésbé titokzatosan és csalások nélkül.

A múlt vállalásának parancsolata megköveteli, hogy az osztályozás készítőjének legyen joga többé-kevésbé szabadon kódolni, feltéve, hogy nem feledkezik meg az összes földrajzi szint harmonizálásának szükségességéről, például a nemzetközi, az európai és egyéb térségi, valamint az államot alkotó körzeti (megyei, tartományi) adatok körében.

A szlovák és a cseh gazdaság tevékenységi osztályozásait például nem csupán az Európai Közösségek Gazdasági Tevékenységek Általános Nomenklatúrája (Nomenclature générale des activités économiques dans les Communautés Européennes – NACE) szerint tagolták, hanem egymás ágazati osztályozásait is figyelembe vették, mert ez a két ország nagyon szoros gazdasági kapcsolatokat tart fenn.

Jóakarattal más országok is végezhetnek hasonló egyeztetéseket.

9. parancsolat: *Vedd figyelembe osztályozásod nem statisztikai célú felhasználását, jól mérlegeld a közigazgatási, fiskális használat hatásait!* A statisztikus a valóságos viszonyok ismeretében készíti el az osztályozást. Normál körülmények között a közigazgatásban, vállalati körben, a szakmai szövetségek tevékenységeihez egyaránt felhasználják a statisztikai osztályozásokat. Annál jobb egy osztályozás, minél több célra alkalmas. Nem szabad szem elől téveszteni azonban a statisztikát érintő hátrányokat, amelyek abból erednek, hogy az államigazgatási, jogszabályi hatások miatt nem lehet egyértelműen megkülönböztetni egymástól a statisztikai egységeket.

Nem zárható ki, hogy az osztályozás fiskális felhasználása megváltoztatja a statisztikai ellenőrzés hatásait a statisztikai egységekre, például másként értelmezik a statisztikai jelentést, ha az szankcionálható következményekkel is járhat. Ahol ugyanis a statisztikai megfigyelésnek pénzügyi, fiskális kapcsolatai is vannak, ott előfordulhatnak elfogult adatmegállapítások, kedvezőtlen esetben a tények önkényes megváltoztatása is. Az adórendszer és a statisztika keveredése a statisztikai eredmények torzulásának kockázatát rejti. Az osztályozáshoz fűzött anyagi érdek esetén az a kérdés, hogy a kibú-

vót keresők mit fognak inkább hamisítani: az adó- vagy a statisztikai adatokat, esetleg mindkettőt?

10. parancsolat: *Végezz teljes munkát!* Jó, ha az új osztályozás megfelelően strukturált, ennél még jobb, ha megalkotják a tartalmi meghatározásokat is, de mindez nem elég. Az igazán használható osztályozáshoz szabálygyűjtemény is tartozik, amely megmagyarázza a felhasználás módját. A fontosabb osztályozások tételeihez fordítókulcsok is szükségesek, a tartalmukat meghatározó hivatkozásokkal. A fordítókulcs teremt kapcsolatot az új és a korábbi osztályozások között.

Mindezek után az osztályozások szakértőjének még sok a tennivalója: például az „átlagos” felhasználók részére oktatást, tájékoztatót kell szervezni, enélkül nem lesz használható az új osztályozás. Meg kell küzdeni azért, hogy elfogadják a régit felváltó újat. A felhasználókkal rendszeres párbeszédet kell folytatni, hogy egyre gördülékenyebbek legyenek a besorolások. Idő kell, amíg a fontosabb felhasználók helyesen értelmezik a tételek megnevezéseit és maguk is felismerik a struktúraképzés ismerveit. A párbeszéd rávilágít a mások számára homályos részekre, a nem szabatos elhatárolásokra. Ez a munka folyamatos készenlétet igényel és talán sohasem fejeződik be. Egy osztályozás akár 15–20 évig is érvényes lehet és „kimúlása” évében sem biztos, hogy teljes mértékben ismertté vált.

GELEGONYA JUDIT KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VÉDÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága 1995. október 30-án nyilvános vitára bocsátotta *Gelegonya Judit*: Adalékok a magyar közgazdasági reformgondolkodás történetéhez – Péter György című kandidátusi értekezését.

A Bíráló Bizottság elnöki tisztét *Nyitrai Ferencné dr.* a közgazdaság-tudomány doktora töltötte be, tagjai *Köves Pál*, a közgazdaság-tudomány doktora, *Szakács Sándor*, a történettudomány doktora, *Szamuely László*, a közgazdaság-tudomány doktora, *Oroszi Sándor*, a közgazdaság-tudomány kandidátusa voltak, a Bizottság titkári teendőit *Mihalik István*, a közgazdaság-tudomány kandidátusa látta el. A disszertációt *Hoós János* és *Révész Gábor* (mindketten a közgazdaság-tudomány doktorai) opponálták.

AZ ÉRTEKEZÉS ISMERTETÉSE

A nyolcvanas években szép számmal láttak napvilágot a közgazdasági reformgondolat szüle-

tését és fejlődését taglaló munkák, ekkor került ismét a köztudatba – és az első reformhullámot illetően a centrumba is – *Péter Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal tragikus sorsú elnökének a neve és munkássága. Ezekben a művekben azonban Péter György tudományos és politikai tevékenysége a kortársak egyéni – gyakran a nyolcvanas évekre lényegesen módosult – látásmódján, értékelésén keresztül jelent meg. *Gelegonya Judit* azt a célt tűzte maga elé, hogy primer forrásokra támaszkodva, hiteles képet alkosson Péter Györgynek a reformfolyamatban betöltött szerepéről. Az értekezés alapvetően elméletitörténeti jellegű, de statisztikatörténeti, illetve az 1956 és 1958 közötti időszakra vonatkozóan politikatörténeti adalékokkal is kiegészült. A szerző kutatásait az ötvenes évekre korlátozta, részben azért, mert Péter György szerepe a reformgondolat alakításában ebben az időszakban volt jelentős, részben, mert a primer források hozzáférhetősége is ezt a megoldást „diktálta”. Az értekezés Péter György viszonylag kis számú publikus munkája mellett épít a levéltárakban és archívumokban megtalálható do-

Jóakarattal más országok is végezhetnek hasonló egyeztetéseket.

9. parancsolat: *Vedd figyelembe osztályozásod nem statisztikai célú felhasználását, jól mérlegeld a közigazgatási, fiskális használat hatásait!* A statisztikus a valóságos viszonyok ismeretében készíti el az osztályozást. Normál körülmények között a közigazgatásban, vállalati körben, a szakmai szövetségek tevékenységeihez egyaránt felhasználják a statisztikai osztályozásokat. Annál jobb egy osztályozás, minél több célra alkalmas. Nem szabad szem elől téveszteni azonban a statisztikát érintő hátrányokat, amelyek abból erednek, hogy az államigazgatási, jogszabályi hatások miatt nem lehet egyértelműen megkülönböztetni egymástól a statisztikai egységeket.

Nem zárható ki, hogy az osztályozás fiskális felhasználása megváltoztatja a statisztikai ellenőrzés hatásait a statisztikai egységekre, például másként értelmezik a statisztikai jelentést, ha az szankcionálható következményekkel is járhat. Ahol ugyanis a statisztikai megfigyelésnek pénzügyi, fiskális kapcsolatai is vannak, ott előfordulhatnak elfogult adatmegállapítások, kedvezőtlen esetben a tények önkényes megváltoztatása is. Az adórendszer és a statisztika keveredése a statisztikai eredmények torzulásának kockázatát rejti. Az osztályozáshoz fűzött anyagi érdek esetén az a kérdés, hogy a kibú-

vót keresők mit fognak inkább hamisítani: az adó- vagy a statisztikai adatokat, esetleg mindkettőt?

10. parancsolat: *Végezz teljes munkát!* Jó, ha az új osztályozás megfelelően strukturált, ennél még jobb, ha megalkotják a tartalmi meghatározásokat is, de mindez nem elég. Az igazán használható osztályozáshoz szabálygyűjtemény is tartozik, amely megmagyarázza a felhasználás módját. A fontosabb osztályozások tételeihez fordítókulcsok is szükségesek, a tartalmukat meghatározó hivatkozásokkal. A fordítókulcs teremt kapcsolatot az új és a korábbi osztályozások között.

Mindezek után az osztályozások szakértőjének még sok a tennivalója: például az „átlagos” felhasználók részére oktatást, tájékoztatót kell szervezni, enélkül nem lesz használható az új osztályozás. Meg kell küzdeni azért, hogy elfogadják a régit felváltó újat. A felhasználókkal rendszeres párbeszédet kell folytatni, hogy egyre gördülékenyebbek legyenek a besorolások. Idő kell, amíg a fontosabb felhasználók helyesen értelmezik a tételek megnevezéseit és maguk is felismerik a struktúraképzés ismerveit. A párbeszéd rávilágít a mások számára homályos részekre, a nem szabatos elhatárolásokra. Ez a munka folyamatos készenlétet igényel és talán sohasem fejeződik be. Egy osztályozás akár 15–20 évig is érvényes lehet és „kimúlása” évében sem biztos, hogy teljes mértékben ismertté vált.

GELEGONYA JUDIT KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VÉDÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága 1995. október 30-án nyilvános vitára bocsátotta *Gelegonya Judit*: Adalékok a magyar közgazdasági reformgondolkodás történetéhez – Péter György című kandidátusi értekezését.

A Bíráló Bizottság elnöki tisztét *Nyitrai Ferencné dr.* a közgazdaság-tudomány doktora töltötte be, tagjai *Köves Pál*, a közgazdaság-tudomány doktora, *Szakács Sándor*, a történettudomány doktora, *Szamuely László*, a közgazdaság-tudomány doktora, *Oroszi Sándor*, a közgazdaság-tudomány kandidátusa voltak, a Bizottság titkári teendőit *Mihalik István*, a közgazdaság-tudomány kandidátusa látta el. A disszertációt *Hoós János* és *Révész Gábor* (mindketten a közgazdaság-tudomány doktorai) opponálták.

AZ ÉRTEKEZÉS ISMERTETÉSE

A nyolcvanas években szép számmal láttak napvilágot a közgazdasági reformgondolat szüle-

tését és fejlődését taglaló munkák, ekkor került ismét a köztudatba – és az első reformhullámot illetően a centrumba is – *Péter Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal tragikus sorsú elnökének a neve és munkássága. Ezekben a művekben azonban Péter György tudományos és politikai tevékenysége a kortársak egyéni – gyakran a nyolcvanas évekre lényegesen módosult – látásmódján, értékelésén keresztül jelent meg. *Gelegonya Judit* azt a célt tűzte maga elé, hogy primer forrásokra támaszkodva, hiteles képet alkosson Péter Györgynek a reformfolyamatban betöltött szerepéről. Az értekezés alapvetően elméletitörténeti jellegű, de statisztikatörténeti, illetve az 1956 és 1958 közötti időszakra vonatkozóan politikatörténeti adalékokkal is kiegészült. A szerző kutatásait az ötvenes évekre korlátozta, részben azért, mert Péter György szerepe a reformgondolat alakításában ebben az időszakban volt jelentős, részben, mert a primer források hozzáférhetősége is ezt a megoldást „diktálta”. Az értekezés Péter György viszonylag kis számú publikus munkája mellett épít a levéltárakban és archívumokban megtalálható do-

kumentumokra, széljegyzetekre, de kiemelkedő fontosságú az a mintegy negyedszáz interjú, amelyeket Péter György közeli munkatársaival, barátaival, tudományos vitapartnereivel, közelmúltunk meghatározó személyiségeivel készített.

A négy fejezetből álló disszertáció első részében Gelegonya Péter György két 1954-ben publikált tanulmányát (Az egyszemélyi felelős vezetésről. *Társadalmi Szemle*. 1954. évi 8–9. sz.; A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában. *Közgazdasági Szemle*. 1954. évi 3. sz. 300–324. old.) elemzi. Bemutatja Péter György kétpólusú gazdasági világképét, félreértett és hibásan interpretált bürokrácia-értelmezését. Mindezek alapján – gyakran polemizálva – áttekinti a Péter György koncepciójáról a nyolcvanas években megjelent tanulmányokat, állásfoglalásokat.

A második fejezet Péter György reformkoncepciójának kialakulását magyarázza, bemutatja személyiségét, édesapja, *Pikler J. Gyula* közgazdasági nézeteinek hatását. Gelegonya fontos szerepet tulajdonít Péter György vezetőként megélt tapasztalatainak s azoknak az információknak, amelyek mint a KSH vezetőjéhez jutottak el hozzá, s amelyek kendőzetlen és elgondolkodtató képet adtak számára az ország tényleges gazdasági helyzetéről. Érdekes része a dolgozatnak a reformfolyamat kiemelkedő lengyel képviselője, *Włodzimierz Brus* és Péter György kapcsolatának felvillantása és nézeteik összehasonlítása.

A harmadik rész Péter György koncepciójának – kiemelten a *Közgazdasági Szemlében* publikált cikkeinek – fogadtatását mutatja be és elsőként dolgozta fel levéltári kutatások alapján a szerkesztőbizottság által szervezett vita jegyzőkönyvét. Ez érdemi tükre a kortársak e kérdésben elfoglalt differenciált álláspontjának, gyakran politikai indíttatású véleményalkotásának. Úgy tűnik, a politikai alapállás még határozottabban jelent meg *Csatár György* 1955-ös cikkében, illetve *Friss István* 1956. januári, az MDP politikai akadémiáján tartott előadásában.

A negyedik fejezet Péter György 1956–1958-as tevékenységét mutatja be. Az SZKP XX. kongresszusa nyomán felerősödő viták egyik jelentős magyarországi eseménye a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem Ipari karán Péter György tanulmányáról tartott vita, melynek tanulságai bekerültek a *Közgazdasági Szemlében* publikált kétrészes válaszcikkbe. A továbbiakban Gelegonya összehasonlítja Péter György reformkoncepcióját a korszak meghatározó egyéniségei által leírt gondolatokkal (*Nagy Tamás*: A politikai gazdaságtan néhány kérdéséről; *Erdős Péter*: A tervgazdálkodás néhány el-

méleti kérdéséről; *Kornai János*: A gazdasági vezetés túlzott központosítása. Kritikai elemzés a könyv-nyüipari tapasztalatok alapján). A disszertáció bemutatja a DISZ Petőfi Körében ugyancsak a gazdasági vezetés kérdéseiről indított és kudarcba fulladt vitát, melynek előadója Péter György volt. Az 1956-os forradalom után alakult Varga-bizottság egyik tekintélyes, meghatározó és aktív tagja lett Péter György, mely fórum ellen először a *Gazdasági Figyelő* indított összpontosított offenzívát. 1957 augusztusában az MSZMP II. kerületi bizottsága, majd a *Marosán György* vezette Budapesti Pártbizottság is vizsgálatot indított a KSH pártalapszervezete ellen, mely kiterjedt a KSH vezetésének szakmai tevékenységére, ezen belül Péter György közgazdasági nézeteinek felülvizsgálatára is. Gelegonya a Budapesti Pártbizottság Archívumának dokumentumai alapján elemzi a pártvizsgálat fontosabb megállapításait, majd azokat a cikkeket mutatja be, amelyeket még Péter György publikálhatott. A téma tárgyalása Friss István 1957-es – az MSZMP Politikai Akadémiáján tartott – előadásával zárul, mely előadás a politikai vezetés álláspontjának is tekinthető.

OPPONENSI VÉLEMÉNYEK

Révész Gábor szerint az értekezés hitelesen mutatja be az ötvenes évek elején kialakult első igazi reformkoncepciót, létrejöttének előzményeit és körülményeit, fogadtatását és utóéletét. Fontos kortörténeti vázlatokat sorakoztat fel, szélesebb politikai – szellemi környezetbe helyezi a koncepció gondolatrendszerét és kifejtésének módját. „E kortörténeti vázlatok egyike-másika valóságos remekelés! Nekem kiemelkedően tetszik – írta az opponens –, ahogyan Péter György atipikusan tipikus életútjának állomásai (az asszimilált értelmiségi zsidó családból származó hívő kommunistává lett magyar fiatalember, a kommunista vezető, a tragikus öngyilkosságba hajszolt megcsömörlött férfi) megjelennek a dolgozat oldalain.” Hangsúlyozza a szerző megállapításainak helyességét abban a relációban is, hogy Péter György nemzetközi értelemben is elsőként képviseli a radikális fordulat igényét a gyakorlat talajáról kiinduló és arra épülő reformkoncepciójában. Bizonyítottnak tekinti az értekezés alapján, hogy Péter György 1954-es cikkei nem a reformkoncepció kiépítésének különböző szakaszait testesítik meg, hanem szervesen egymásra épülnek. A dolgozat egyedüli hiányosságának az opponens a Varga-bizottság működéséről és Péter György abban játszott szerepéről írt rövid és felületes részt tekinti.

Hoós János szerint „... az értekezés lényegesen több, mint adalék a magyar közgazdasági reform-

gondolkodás történetéhez". Az értekezés Péter György életútja mellett bemutatja a szűk körű politikai és gazdasági elit szerepét, azt, hogy közgazdasági, ideológiai és politikai felfogásukat illetően milyen messziről indultak, és milyen messzire jutottak. Úgy értékeli a hivatalos bíráló, hogy a szerző nagy magabiztossággal és hitelességgel foglalja össze Péter György munkásságának főbb jellemzőit, és ezek a jelen és jövő számára is tanulságosak. Hiányolja viszont az opponens, hogy a disszertáns nem illesztette be Péter György koncepcióját az egyetemes közgazdaságtan és általában az egyetemes közgazdasági gondolkodás rendszerébe.

Mindkét opponens szerint magas színvonalú, szisztematikusan felépített értekezés született, amelynek módszertana, forráskezelése példaértékű. Erénye a dolgozatnak az interdiszciplináris jelleg, a közgazdasági, statisztikai és politológiai dimenziók egymást kiegészítő, erősítő funkciója. Mindezek alapján egyértelműen javasolják a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Gelegonya Juditnak ítélje oda a közgazdaság-tudomány kandidátusa címet.

A VITA

A vitában Péter György egykori tudományos vitapartnerei mellett több régi KSH-beli munkatársa is részt vett. Szakács Sándor, a bírálóbizottság tagja viszonylag részletesen foglalkozott a Varga-bizottság jelentésével, az azt fémjelző személyiségek egyéni koncepciójával, hozzájárulásával. Köves Pál kitért Péter György szerepére, melyet *Theisz Edének* a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem Statisztika Tanszékéről való eltávolításában játszott, érintette a szovjet minta, közvetlenül *Atlasz* professzor hatását az átszervezésben. *Morva Tamás* hozzászólásában hangsúlyozta, hogy Péter György reformgondolatai nem az 1952-es „válságév” hatására születtek, és 1965-ben Péter György bírálta a megfogalmazódó gazdaságirányítási reform egyes területeit, de a reform egészének sikere érdekében véleményét nem tárta a nyilvánosság elé. Olyan statisztikát kívánt kialakítani – és ebben sikerrel járt –, amely független, nem a tervezés mechanikus alárendeltje. E tevékenységéért nemzetközi elismerésben is részesült. Fontosnak tartotta annak kijelentését, hogy Péter György nem volt bolsevik. Mőd Aladárné szerint Péter György – aki 1949 elején került a KSH élére – bolsevik módon „tisztogatott”. Ez nem Péter György eredményeit vonja kétségbe, hanem arra utal, honnan indult. Nyitrai Ferencné, a bírálóbizottság elnöke – aki szintén 1949-től tevékenykedett a KSH-ban – úgy látja, hogy a Központi Statisztikai Hivatal és személy szerint Péter Györgyöt is nem-

zetközi elismerés övezte. Péter György a kezdetektől részt vett a Nemzetközi Statisztikai Intézet működésében, mindkét irányban közvetítve a korszerű módszereket (nettó indexsorok, input-output elemzés). Szamuely László, a bírálóbizottság tagja utalt arra, hogy 1990-ben ő volt Gelegonya Judit egyetemi doktori értekezésének egyik bírálója, s a dolgozatot már akkor javasolta kandidátusi értekezésévé váló elfogadásra. Kellemes meglepetés számára ez a dolgozat, mert színvonalában az előző magas nívóhoz képest is tovább emelkedett, tematikájában érdemben bővült.

A bírálóbizottság a következő kérdéseket tette fel a jelöltnek:

1. Az értekezésben jelzett makroökonómiai problémák mai szemmel mennyire aktuálisak?
2. Mennyire illeszkedett be Péter György árrendszert érintő bírálata a korabeli reformtörekvésekbe?

A JELÖLT VÁLASZA

Gelegonya Judit – megköszönve az opponensek elmélyült munkáját – két vitatott kérdésre tért ki részletesebben. Elismerte, hogy Révész Gábor opponensnek a Varga-bizottság munkájának tárgyalásával kapcsolatos bíráló megjegyzései többségükben jogosak. Mentségére hozta fel, hogy a szerzőtársaktól (*Zala Júlia* és *Kopátsy Sándor*) sem tudta megszerezni a Közgazdasági Bizottság 1957. május 20. vitájára készített előterjesztést, ami kiemelkedő fontosságú primer forrás lenne e kérdésben. Különös jelentőséget ad ennek az anyagnak, hogy az már egyeztetett előterjesztés, következtetni lehet belőle Péter György koncepciójának módosulására. A Petőfi körben zajlott vitán – melynek Péter György előadója volt – a jegyzőkönyv tanúsága szerint Péter György csak általánosságban érintette a különböző álláspontokat, a sajátosságokra – mivel csak Nagy Tamás volt jelen – nem tért ki. A jelölt úgy ítéli meg Péter György reformkoncepcióját, hogy abban a stratégiai, szerkezetalkító döntések továbbra is a párt és az állam kezében maradnak, ugyanakkor e kereteken belül a kiépítendő verseny piac árai szabályoznának és allokálnának. Meg kívánta őrizni a központi irányítás többletszabadságfokát a struktúra-átalakításban és egyidejűleg érvényesíteni a piaci racionalitást. Ebből a jelölt szerint az idő és a történelem csak az egyik oldalt, a piac kiépítését igazolta. A tervgazdaság végső soron megreformálhatatlannak bizonyult.

Az ország előtt álló feladat nem egy restauráció, sem egy vegyesgazdasági modell adaptálása, hanem a piacgazdaság kiépítésének keserves, kísérletezősektől sem mentes útján történő előrehaladás.

A BÍRÁLÓBIZOTTSÁG ÁLLÁSFOGLALÁSA

A bírálóbizottság megítélése szerint az értekezés jelentős elmélettörténeti, de a téma jellegéből adódóan statisztikatörténeti, illetve politikatörténeti hozzájárulás a magyar reformgondolkodás kialakulásához. A jelölt bizonyítja, hogy Péter György a szovjet típusú gazdaságok körében elsőként képviselte a tervgazdaság radikális megreformálásának magyar közgazdasági felfogását, a terv és a piac sajátos egységként megteremtendő modell bevezetésének szükségességét. A disszertáció hitelesen mutatja be Péter György kétpólusú gazdasági világképét, s helyesen állapítja meg a vezetői tapasztalatok

konceptióformáló hatását. Külön kiemelkedő a dolgozat dokumentáltsága, a kortársak visszaemlékezéseinek és a jelölt velük készített interjúinak kritikus hasznosítása. A bírálóbizottság a kutatási eredmények alapján, az opponensek és a vitában résztvevők véleményének figyelembevételével maximális támogatással javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak a közgazdaság-tudomány kandidátusa cím odaítélését Gelegonya Juditnak.

A Doktori Bizottság 1995. december 5-i ülésén Gelegonya Juditot a közgazdaság-tudomány kandidátusává nyilvánította.

Dr. Oroszi Sándor

SZEMÉLYI HÍREK

Kinevezés. A miniszterelnök a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4. (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a 16/1996.(V.10.) ME határozatával *dr. Pukli Pétert* 1996. május 1-jei hatállyal a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesévé nevezte ki.

Megbízás. *Dr. Pukli Péter*, a KSH elnökhelyet-

tese *Kelecsényiné Gáspár Katalint* 1996. május 1-jei hatállyal megbízta a Szolgáltatásstatisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával.

Helt Ferenc, a KSH elnökhelyettese *Kópházi Józsefet* 1996. április 16-ai hatállyal megbízta az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Koszorúzás. 1996. május 20-án, a Magyar Honvédelem Napja alkalmából került sor a Központi Statisztikai Hivatal első és második világháborús hősi halottai és áldozatai tiszteletére állított emléktábla megkoszorúzására. Az ünnepségen részt vettek a Hivatal vezető munkatársai, valamint az MTA Statisztikai Bizottságának képviselői.

A hősi halottakról és áldozatokról *dr. Csahók István* A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója emlékezett meg, majd *dr. Vukovich György*, a KSH ny. elnöke és *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese elhelyezték az emlékezés koszorúit.

*

1996. május 30-án – a hagyománynak megfelelően – a Farkasréti temetőben megkoszorúzták *Keleti Károly* sírját. *Katona Tamás* és *Helt Ferenc* a Központi Statisztikai Hivatal, *Kupcsik József* és *Marton Ádám* a Magyar Statisztikai Társaság, *Vukovich György*, *Vita László* és *Köves Pál* az MTA Statisztikai Bizottsága, *Klinger András* és *Csernák Józsefné* pedig az MTA Demográfiai Bizottsága nevében helyezték el a megemlékezés és a kegyelet virágait.

Munkaértekezlet a nemzeti számlákról. Genfben, 1996. április 30. és május 3. között tartották meg az ENSZ EGB, az EUROSTAT és az OECD

évente szokásos nemzeti számlák munkaértekezletét, amelyen *dr. Hüttl Antónia* és *dr. Pozsonyi Pál* vettek részt.

Az értekezlet főbb témái:

- a közép- és kelet-európai országok gyakorlata a rejtett gazdaság méretének becslésében,
- a GNP-számítások teljességének eléréséhez szükséges korrekciók az EU-tagállamaiban,
- az állóeszköz-állomány értékelése és az értékcsökkenés becslése az átmeneti gazdaságú országokban,
- határesetek az intézményi szektorba történő besorolásoknál,
- a kormányzati kiadások funkcionális osztályozása,
- az államháztartási szektor kibocsátásának és termelékenységének mérése,
- a pénzközvetítés implicit szolgáltatási díjának számítása és elosztása az igénybevevők között,
- az 1995-ös ESA pénzügyi számláinak alkalmazása az EU tagállamaiban,
- a háztartások fogyasztásának osztályozása a fogyasztás célja szerint,
- az 1993-as SNA- és az 1995-ös ESA-kérdőívek.

Az ülést követően a nemzeti számlák terén nemzetközi segítséget nyújtó intézmények és elfogadó országok értekezletére került sor, amelyen a nemzetközi szervezetek képviselői (OECD, IMF, Világbank, EUROSTAT) a segítségnyújtók részéről és három ország (Olaszország, Magyarország, Lengyelország) képviselői pedig a fogadók részéről értékelték a segítségnyújtás tapasztalatait, különös te-

kintettel arra, hogy a magasabb színvonalú alapstatisztikák mennyiben járulnak hozzá a nemzeti számlák fejlesztéséhez.

A XXXIII. Statisztikatörténeti Vándorülést 1996. május 9. és 10. között Harkányban rendezte meg a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya és Nemzetközi Szakosztálya.

A Vándorülés nyitó ülésén, melyen *dr. Hoóz István*, a demográfiai tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanára elnökölt, *Bédy István*, Harkány polgármestere köszöntötte a résztvevőket. Ezt követően a következő előadások hangzottak el:

Nagy Pál: Baranya megye népessége a reformkorban;

dr. Novák Zoltán: Baranya megye népessége a XX. században;

dr. Holló Szilvia Andrea: Budapest, 1872–1896;

Visi Lakatos Mária: Statisztikai Hivatal, 1896.

Az első munkaülés elnöke *dr. Pukli Péter*, a KSH elnökhelyettese volt. Az elhangzott előadások a következők voltak:

Franz Göttl: Az osztrák mezőgazdasági statisztika harmonizációs folyamata;

Farkas Gizella: A nemzeti számlák története;

Tűü Lászlóné dr.: A statisztikai nomenklatúrák változása.

A második munkaülésen *dr. Klinger András* kandidátus, c. egyetemi tanár, a KSH elnökhelyettese elnökölt. Az ülésen a következő három előadás hangzott el:

dr. Eiben Ottó: Szekuláris termetváltozások Magyarországon;

dr. Marton Ádám: A survey-technika története;

dr. Lakatos Miklós: A népszámlálási jogszabályok változása.

A *dr. Katona Tamásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének elnökletével megtartott harmadik munkaülés előadásai a következők voltak:

dr. Beáta Stehlikova: A legnagyobb város népességszámának függősége a többi n legnagyobb város népességszámától Szlovákiában, Magyarországon és Svájcban, 1950–1991;

dr. Hoóz István: A volt Jugoszlávia magyar határmenti területeinek nemzetiségi struktúrája a XX. században;

dr. Dányi Dezső: A szlovákiai magyarság struktúrájának változása, 1920–1991;

Vécsei Károly: Az erdélyi magyarság struktúrájának változása;

Jozef Brezak (a Szlovák Statisztikai Társaság elnöke): *Egyházi iratok – Infrastruktúra a századfordulón*.

A Vándorülés *Laczka Sándornénak*, az MST Statisztikatörténeti Szakosztálya titkárának zárszavával ért véget. (A XXXIII. Vándorülésről a *Statisztikai Szemle* részletes beszámolót tesz közzé.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

APPELBAUM, E. – SCHETTKAT, R.:

A FOGLALKOZTATÁS ÉS A TERMELÉKENYSÉG KAPCSOLATA AZ IPARI TÁRSADALMAKBAN

(Employment and productivity in industrialized economies.) – *International Labour Review*. 1995. 4–5. sz. 606–623. p.

A fejlett piacgazdaságokban a foglalkoztatás országokénti trendjei erőteljesen differenciálódtak, míg a gazdasági növekedés trendjeiben sokkal kisebb mértékű az eltérés. Európában a foglalkoztatás az észak-amerikai országokhoz vagy Japánhoz képest jóval szerényebben növekszik, amit általában az intézményrendszerbeli különbségekkel, a munkaerőpiac európai túlszabályozottságával szoktak magyarázni. A magyarázat már sugallja a „terápiát”, vagyis az európai munkaerőpiac deregulációját, amely csökkentené a munkanélküliséget és biztosítaná a „teljes” foglalkoztatás lehetőségét a térség országainak.

A Thatcher-kormány politikai kísérletei az Egyesült Királyságban, a növekvő szociális feszültségek az Egyesült Államokban, valamint a keleteurópai munkaerőpiacokon tapasztaltak azonban erősen megkérdőjelezték a „dereguláció” sikerét. A szerzők 1993-as munkájukban kimutatták, hogy a foglalkoztatás szektorok szerinti különbözősége és a tárgyalásos béralku intézményrendszereinek (centralizált, decentralizált) eltérései egymással összefüggésbe hozhatók. Valójában azonban, mint ahogy e cikkben kifejtik, strukturális változások vannak a háttérben. A munkaerőpiaci egyensúly hiánya, a termelékenység és foglalkoztatás kapcsolatában bekövetkezett változás az, amelyre az európai országok

eltérő módon reagáltak, így felértékelődött a munkaerőpiaci intézményrendszer szerepe.

A szerzők tapasztalati úton bizonyítják, hogy az ipari társadalmakban az 1970–1980-as években megváltozott a foglalkoztatás és a termelékenység növekedése közötti kapcsolat. Míg a század első felében és közvetlenül a második világháború után a termelékenység növekedése bizonyos ágazatokban együtt járt a munkaerő ezen ágazatokba áramlásával, addig az utóbbi két évtizedben az alacsonyabb termelékenységű ágazatok foglalkoztatási súlya növekedett. A termelékenység és a foglalkoztatás növekedési ütemét jellemző új kapcsolatot mutatja be a cikk, utalva az átváltozásokra és a kereseti rugalmasságokra is.

Az „ipari modell”-ben az ipari ágazatokban megfigyelhető termelékenység-növekedési ütemek és foglalkoztatás-növekedési ütemek között pozitív korrelációs kapcsolat mutatható ki. A cikk szerzői W. E. G. Salter 1960-as vizsgálataira hivatkoznak, aki 28 bányászati és feldolgozóipari ágazat kibocsátásának, termelékenységének, átlagkeresetének, árainak és foglalkoztatásának növekedési ütemeit vizsgálta az 1924–1950 közötti időszakban a brit gazdaságban.

Salter a már említett pozitív kapcsolatokon túl nem talált egyértelmű összefüggést az átlagkeresetek és a termelékenység között, negatív korrelációs kapcsolat jellemezte viszont a termelékenység és az árak változását. A salteri magyarázat szerint a foglalkoztatási szintnek a termelékenység növekedésével párhuzamos emelkedése a fajlagos költségek és árak csökkenéséből fakad. Azon ágazatok termékei iránt, amelyeknek az árai esnek, a kereslet növekszik.

Megjegyzés. A Statisztikai Irodalmi Figyelő rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi Folyóiratszemat* tartalmaz.

szik, amennyiben rugalmas keresletű ágakról van szó. (Az árrugalmasság termelékenységre és foglalkoztatásra gyakorolt hatásának elméletét szintén a szerzők dolgozták ki 1993-ban.)

A második világháború után a fejlett piacgazdaságú országok mindegyikében kisebb nagyobb mértékben, ez a brit gazdaságot jellemző, endogén fejlődési folyamat ment végbe. Ezen éveket a tartós fogyasztási cikkek gyártó iparágak expanziója jellemzi. Az 1980-as években ezzel ellentétben éppen a magasabb termelékenységnövekedést produkáló ágazatokban emelkedett lassabban, esetleg stagnált, vagy csökkent a foglalkoztatás, míg azokban az ágazatokban, ahol alacsonyabb volt a termelékenység növekedése, az átlagosnál nagyobb ütemben gyarapodott a foglalkoztatottak száma. Ott, ahol nem volt átrendeződés a foglalkoztatási struktúrában a feldolgozóipar és a szolgáltatási szektor között, alig nőtt a foglalkoztatottság szintje. A foglalkoztatás színvonalát csak azokban az országokban sikerült emelni, ahol a szolgáltatási szektor szerepe jelentősen növekedett a foglalkoztatás ágazati szerkezetében, a feldolgozóiparral szemben.

A szerzők elsősorban azt próbálják bizonyítani, hogy ez a változás nem külső tényezők (mint szigorú munkaerő-piaci politika, vagy gazdaságpolitikai hibák) hatásának eredménye, hanem a fejlődési folyamatok belső logikájából következik. A gazdasági fejlődés velejárója az, hogy a fogyasztás egy bizonyos szintjének elérése után a feldolgozóipari termékek iránti kereslet árrugalmassága lecsökken, ennek következtében a kereslet nem bővül ezen cikkek iránt és így nincs lehetőség arra, hogy a foglalkoztatottak száma növekedjék, sőt egyenesen csökken azokban az ágazatokban, amelyeket gyors termelékenységnövekedés jellemez. Ez a változás körülbelül úgy jellemezhető, mint az ipari társadalom átalakulása szolgáltató, vagy más néven „posztindusztriális” társadalommá. A szerzők 15 OECD-ország nemzeti számláiból származó statisztikai adatokon szemléltetik állításukat. A korrelációs számítást minden egyes országban az ágazati osztályozás 2 számjegyes mélységében végezték el.

A 15 ország közül egynél sem volt pozitív a kapcsolat a foglalkoztatás és a termelékenységnövekedés között, mindenütt negatív irányú volt a korreláció, és 11 országban kifejezetten szoros volt a kapcsolat. A keresetek ágazati növekedése és a termelékenység növekedése között továbbra sem mutatható ki összefüggés (néhány országot kivéve), mint ahogy ez Salternek sem sikerült. Eszerint ezekben az országokban iparági szinten nincs közvetlen kapcsolat a nominálbérek és termelékenység változása között, vagyis az iparági bérek a nemzetgazda-

sági nominálbér-változáshoz igazodnak. A Salter által kimutatott negatív korreláció a termelőiár-index és a termelékenység között továbbra is fennmaradt.

A termelői árak változásának figyelembevételével számított reál kompenzációs költségek és a termelékenységváltozás között az előzőkből következően pozitív korreláció áll fenn (egyedül Olaszországban és Svédországban nem volt szignifikáns kapcsolat a két változó között). A reál kompenzációs költség és a termelékenység növekedési üteme közötti különbség negatív Belgiumban, Dániában, Finnországban, Németországban, Japánban és Svédországban, jelezve azt, hogy a kibocsátás munkával kapcsolatos költségtartalma a magas termelékenységű ágazatokban csökkent az 1980-as években. Ennek két oka lehet: vagy a profit aránya növekvő, vagy a bér- és társadalombiztosításon (kompenzációs költségeken) kívüli munkaerőköltség-elemek súlya növekedett. A vizsgált országok közül Ausztráliában, Dániában, Finnországban és Japánban főként a növekvő profithányad okozza a munkával kapcsolatos költségek súlyának csökkenését. Németországban, Olaszországban és Svédországban ezzel szemben úgy tűnik, hogy a kompenzációs költségek arányának csökkenése a kompenzációs költségen kívüli munkaerőköltség-elemek növekedésével jár együtt.

A termelékenységnövekedés és a szektorok közötti munkaerő-áramlás ellentétes mozgása a fejlett piacgazdaságokban szinte észrevétlenül ment végbe, a közgazdászok számára inkább ennek egyik megjelenési formája, a feldolgozóiparban foglalkoztatottak számának csökkenése képezte a viták tárgyát. A cikk szerzői megvizsgálják az e vitákban hangoztatott főbb érveket abból a szempontból, hogy mennyiben támasztják alá megállapításukat, illetve ellentmondanak-e annak.

Az a sokat hangoztatott érv, miszerint a feldolgozóipari termékek nemzetközi kereskedelmének kiterjedése, a piacokért folytatott konkurenciaharc a felelős a munkaerő feldolgozóiparból való kiáramlásáért, nem magyarázza a foglalkoztatás és a termelékenységnövekedés közötti kapcsolatot. Hasonlóképpen nem magyarázza a jelenséget a harmadik világgal folytatott kereskedelem sem. Más források is igazolják viszont a szerzők azon állítását, hogy a foglalkoztatottak számának az ipari szektornál tapasztaltnál gyorsabb növekedése a szolgáltatásban részint az ágazati termelékenységnövekedés ütemkülönbségeivel, részint az ágazati keresletszerkezet változásával magyarázható. A számok játékának is tűnhet a negatív kapcsolat a termelékenység és a foglalkoztatás növekedése között, hiszen a mikro-ökonomiai gyakorlat ellentmond ennek. A szerzők

érvelése szerint azonban egyáltalán nem szükséges, hogy a mikroökonómiai összefüggés ágazati szinten is teljesüljön.

A „posztindusztriális” fejlődési modellnek megfelelően a foglalkoztatás mértéke az alacsony termelékenységű ágazatok expanziójának függvénye. Ebből az következik, hogy a jóléti és munkaerőpiaci intézményrendszer erőteljesen befolyásolja a foglalkoztatást. A szerzők szerint az elemzés azt a megoldást sugallja, hogy azokban az országokban, ahol választani kell a hatékonyság és a foglalkoztatás mértékének növelése között:

- olyan új termékeket fejlesszenek ki, amelyek képesek egy új Kondratyev-ciklus megkezdésére;
- javítsák a személyi és üzleti szolgáltatások ágazataiban működő vállalkozások termelékenységét, amelyek még mindig jövedelem- és árrugalmasak (a termelékenységnövekedés ebben, a fejlett országok munkaerejének nagy részét akumuláló szektorban egyszerre növeli a reáljövedelmeket és a foglalkoztatást, ahogy az az acéliparban, az autógyártásban és a tartós fogyasztási cikkeket gyártó ágazatoknál történt a korábbi évtizedekben).

Rövid távon az elemzés azt igazolja, hogy foglalkoztatásnövekedés a szolgáltató szektorban fordul elő, ha előfordul, és hogy a piaci erők nem gondoskodhattak egyszerre a termelékenység és a foglalkoztatás növekedéséről.

(Ism.: *Lindnerné Eperjesi Erzsébet*)

SORRENTINO, C.:

NEMZETKÖZI MUNKANÉLKÜLISÉGI MÉRŐSZÁMOK, 1983–1993

(International Unemployment Indicators, 1983–1993.) – *Monthly Labor Review*. 1995. 8. 31–50. p.

A szerző egy korábbi cikkében már ismertette a 7 fő munkanélküliségi mutató (U1–U7) alakulását a kilenc legfejlettebb ipari ország 1989. évi adatainak segítségével. Az egyes mutatókat azonban nagymértékben befolyásolta, hogy a vizsgált országok éppen milyen szakaszában vannak a konjunktúra-ciklusnak. E hatás kiszűrése érdekében jelen cikk ugyanazt a problémát hosszabb időszakban vizsgálja.

Az alkalmazott mutatók közül az U5 felel meg az általánosan használt munkanélküliségi rátának, az U1–U4 a munkanélküliek szűkebb, az U6 és U7 pedig e kategória szélesebb körére vonatkozik. A vizsgálat legérdekesebb megállapítása, hogy a két legalacsonyabb hagyományos munkanélküliségi rátájú ország, Japán és Svédország adata mennyire megváltozik, ha a munkanélküliek fogalmát széle-

sebb értelemben – a passzív munkanélkülieket, illetve az alulfoglalkoztatottakat is magában foglalóan – használják. 1993-ban ez a ráta Japán esetében a hagyományosnak háromszorosa, Svédország esetében pedig kétszerese volt.

Újnak számít az összehasonlított országok között Ausztrália, és 1992-től a német adatok már az új tartományokat is tartalmazzák, megváltoztatva ezzel Németország relatív pozícióit. Mivel az egyes országok által használt munkanélküliségi definíciók részben eltérnek a nemzetközi standardtól, a nemzeti adatok helyenként (például az olasz és a japán passzív munkanélküli-adatok esetében) kiigazításra szorultak. A vizsgálat kiinduló időpontja azért volt 1983, mert ekkor kezdődött az Európai Közösség új munkaerő-felmérési rendszerének alkalmazása. A teljes idősort azonban csak öt ország, az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália, Franciaország és az Egyesült Államok esetében lehetett előállítani, de ebből is csak az utóbbi és Kanada esetében áll rendelkezésre mind a két mutató. Az EUROSTAT által kezdeményezett újabb – 1992. évi – revízió különösen az olasz és a holland idősorokban okozott nagy törést. A cikk bőséges számanyag és grafikon segítségével mutatja be a kétféle munkanélküliségi ráta országokénti alakulását a vizsgált időszakban.

Az egyik legérdekesebb tábla az országok rangsorát tartalmazza a hét mutató esetében. Az első helyen az 1983–1993 közötti években a legalacsonyabb (legjobb), az utolsó helyen a legmagasabb (legkedvezőtlenebb) munkanélküliségi ráta jellemezte ország szerepel. Eszerint valamennyi mutató tekintetében Japán helyzete volt a legjobb, míg a legtöbb második helyet Svédország szerezte meg. Az Egyesült Államok a 3–4. helyen áll, kivéve az U2 mutatót (állásvesztők aránya a munkaerő százalékában). Franciaország, Kanada, valamint az Egyesült Királyság mutatói meglehetősen kedvezőtlenek.

Az országok másik típusú vizsgálata a munkanélküliek négy fő csoportjának (állásvesztő, álláselhagyó, új belépő, visszatérő) a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya alapján készült. Ez a csoportosítás alátámasztja az U2 ráta szerinti összehasonlítás eredményét, az európai országoknak és Japánnak a többi országhoz képest nagyobb munkahelyi biztonságát. A felnőttek munkanélküliségét jellemző U3 ráta Németország kivételével valamennyi vizsgált országban alacsonyabb, mint az ifjúsági. Németországban ugyanis fejlett szakképzési rendszer következtében a 25 éven aluliak munkanélküliségi szintje nem különösebben magas. A másik szélsőséget Olaszország képviseli, ahol az U3 ráta (a fiatalok munkanélküliségi rátája) a teljes munkanélküliségi rátának (U5) mintegy hatszorosa.

érvelése szerint azonban egyáltalán nem szükséges, hogy a mikroökonómiai összefüggés ágazati szinten is teljesüljön.

A „posztindusztriális” fejlődési modellnek megfelelően a foglalkoztatás mértéke az alacsony termelékenységű ágazatok expanziójának függvénye. Ebből az következik, hogy a jóléti és munkaerőpiaci intézményrendszer erőteljesen befolyásolja a foglalkoztatást. A szerzők szerint az elemzés azt a megoldást sugallja, hogy azokban az országokban, ahol választani kell a hatékonyság és a foglalkoztatás mértékének növelése között:

- olyan új termékeket fejlesszenek ki, amelyek képesek egy új Kondratyev-ciklus megkezdésére;
- javítsák a személyi és üzleti szolgáltatások ágazataiban működő vállalkozások termelékenységét, amelyek még mindig jövedelem- és árrugalmasak (a termelékenységnövekedés ebben, a fejlett országok munkaerejének nagy részét akumuláló szektorban egyszerre növeli a reáljövedelmeket és a foglalkoztatást, ahogy az az acéliparban, az autógyártásban és a tartós fogyasztási cikkeket gyártó ágazatoknál történt a korábbi évtizedekben).

Rövid távon az elemzés azt igazolja, hogy foglalkoztatásnövekedés a szolgáltató szektorban fordul elő, ha előfordul, és hogy a piaci erők nem gondoskodhattak egyszerre a termelékenység és a foglalkoztatás növekedéséről.

(Ism.: *Lindnerné Eperjesi Erzsébet*)

SORRENTINO, C.:

NEMZETKÖZI MUNKANÉLKÜLISÉGI MÉRŐSZÁMOK, 1983–1993

(International Unemployment Indicators, 1983–1993.) – *Monthly Labor Review*. 1995. 8. 31–50. p.

A szerző egy korábbi cikkében már ismertette a 7 fő munkanélküliségi mutató (U1–U7) alakulását a kilenc legfejlettebb ipari ország 1989. évi adatainak segítségével. Az egyes mutatókat azonban nagymértékben befolyásolta, hogy a vizsgált országok éppen milyen szakaszában vannak a konjunktúra-ciklusnak. E hatás kiszűrése érdekében jelen cikk ugyanazt a problémát hosszabb időszakban vizsgálja.

Az alkalmazott mutatók közül az U5 felel meg az általánosan használt munkanélküliségi rátának, az U1–U4 a munkanélküliek szűkebb, az U6 és U7 pedig e kategória szélesebb körére vonatkozik. A vizsgálat legérdekesebb megállapítása, hogy a két legalacsonyabb hagyományos munkanélküliségi rátájú ország, Japán és Svédország adata mennyire megváltozik, ha a munkanélküliek fogalmát széle-

sebb értelemben – a passzív munkanélkülieket, illetve az alulfoglalkoztatottakat is magában foglalóan – használják. 1993-ban ez a ráta Japán esetében a hagyományosnak háromszorosa, Svédország esetében pedig kétszerese volt.

Újnak számít az összehasonlított országok között Ausztrália, és 1992-től a német adatok már az új tartományokat is tartalmazzák, megváltoztatva ezzel Németország relatív pozícióit. Mivel az egyes országok által használt munkanélküliségi definíciók részben eltérnek a nemzetközi standardtól, a nemzeti adatok helyenként (például az olasz és a japán passzív munkanélküli-adatok esetében) kiigazításra szorultak. A vizsgálat kiinduló időpontja azért volt 1983, mert ekkor kezdődött az Európai Közösség új munkaerő-felmérési rendszerének alkalmazása. A teljes idősort azonban csak öt ország, az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália, Franciaország és az Egyesült Államok esetében lehetett előállítani, de ebből is csak az utóbbi és Kanada esetében áll rendelkezésre mind a két mutató. Az EUROSTAT által kezdeményezett újabb – 1992. évi – revízió különösen az olasz és a holland idősorokban okozott nagy törést. A cikk bőséges számanyag és grafikon segítségével mutatja be a kétféle munkanélküliségi ráta országokénti alakulását a vizsgált időszakban.

Az egyik legérdekesebb tábla az országok rangsorát tartalmazza a hét mutató esetében. Az első helyen az 1983–1993 közötti években a legalacsonyabb (legjobb), az utolsó helyen a legmagasabb (legkedvezőtlenebb) munkanélküliségi ráta jellemezte ország szerepel. Eszerint valamennyi mutató tekintetében Japán helyzete volt a legjobb, míg a legtöbb második helyet Svédország szerezte meg. Az Egyesült Államok a 3–4. helyen áll, kivéve az U2 mutatót (állásvesztők aránya a munkaerő százalékában). Franciaország, Kanada, valamint az Egyesült Királyság mutatói meglehetősen kedvezőtlenek.

Az országok másik típusú vizsgálata a munkanélküliek négy fő csoportjának (állásvesztő, álláselhagyó, új belépő, visszatérő) a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya alapján készült. Ez a csoportosítás alátámasztja az U2 ráta szerinti összehasonlítás eredményét, az európai országoknak és Japánnak a többi országhoz képest nagyobb munkahelyi biztonságát. A felnőttek munkanélküliségét jellemző U3 ráta Németország kivételével valamennyi vizsgált országban alacsonyabb, mint az ifjúsági. Németországban ugyanis fejlett szakképzési rendszer következtében a 25 éven aluliak munkanélküliségi szintje nem különösebben magas. A másik szélsőséget Olaszország képviseli, ahol az U3 ráta (a fiatalok munkanélküliségi rátája) a teljes munkanélküliségi rátának (U5) mintegy hatszorosa.

A következő mutatókör az alulfoglalkoztatottság mérésére szolgál. Ennek alapján a vizsgált országok sorrendje meglehetősen különbözik a klaszszikus, U5 ráta alapján mérttől. A gazdasági okokból rész munkaidőben foglalkoztatottak aránya különösen Hollandiában magas, az elbátortalanodottak pedig arányaikban Olaszország után Japánban voltak a legtöbb. Összességében Olaszországban a legnagyobb azoknak a hányada, akik nem keresnek munkát, bár szeretnének dolgozni. Németországban az egyesülés után nőtt meg különösen a gazdasági okokból alulfoglalkoztatottak hányada, de jelentősen emelkedett arányuk Svédországban is. Ez utóbbi ország helyzete a munkanélküliség szempontjából egyébként is sajátos. A különböző munkaerőpiaci programok a recesszió időszakában átmenetileg nagy tömegű munkaerőt vontak ki a munkaerőpiacról, akik azonban a programok befejezésével nem találtak állást. A programokban részt vevők számát is figyelembe véve a svéd U7-es ráta a vizsgált országok között a legmagasabb.

Mivel Ausztrália először került be a vizsgált országok közé, a szerző külön mellékletben ismerteti annak statisztikai sajátosságait. Ugyanez a melléklet foglalja össze az európai munkaerő-felmérési vizsgálat főbb jellemzőit, illetve néhány vizsgált ország számbavételi sajátosságait (Franciaország, Egyesült Királyság alulfoglalkoztatotti definíciója, Japán munkanélküli fogalma stb.).

(Ism.: Lakatos Judit)

WANG, Z. Q. – SWAIN, N. J.:

A KÜLFÖLDI KÖZVETLEN BERUHÁZÁSOK AZ ÁTALAKULÓ GAZDASÁGOKBAN

(The determinants of foreign direct investment in transforming economies: empirical evidence from Hungary and China.) – *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1995. 2. sz. 359–382. p.

Bár a hetvenes évek vége óta élénk figyelem kíséri a kelet-európai országokba, illetve Kínába irányuló közvetlen beruházásokat s az itt létesített közös vállalkozásokat, valójában kevés kísérlet történt a folyamatok közgazdasági okainak szisztematikus feltárására. E tanulmány azoknak a főbb tényezőknek ökonometriai elemzésére vállalkozik, amelyeknek meghatározó volt a szerepük a Magyarországra, illetve Kínába irányuló külföldi tőke-beáramlás alakulásában az 1978 és 1992 közötti időszakban.

Az egy egyenletet alkalmazó modellben a külföldiek közvetlen beruházásai jelentik az endogén változót, míg meghatározó független változókként a

piac méretét, a tőkéhez kapcsolódó ráfordításokat, a bérszínvonalat, a kamatláb kockázatot, a vámtarifákat, az import volumenét, a befogadó ország politikai stabilitását, illetve az OECD-országok átlagos gazdasági növekedését veszik figyelembe. A szerzőknek a tényezők specifikálásakor a közgazdasági megfontolásokon kívül arra is tekintettel kellett lenniük, hogy az adott témáról milyen adatok álltak rendelkezésre a vizsgált országban.

Magyarország esetében az alábbi lineáris egyenletet alkalmazták (az 1978 és 1992 közötti évekre kiterjedő idősorok adatai alapján):

$$FDI = a_0 + a_1 GDPA + a_2 GDP + a_3 GR + a_4 T + a_5 W + a_6 B + a_7 D + a_8 E + a_9 I + a_{10} G + D + U_t$$

ahol:

FDI – a *t* időszak folyamán Magyarországon külföldiek által végrehajtott közvetlen beruházások évenkénti változása (folyó árakon, milliárd dollárban),

GDP – a bruttó hazai termék (folyó árakon, milliárd dollárban),

GDPA – a bruttó hazai termék abszolút változása (folyó árakon, milliárd dollárban),

GR – a bruttó hazai termék növekedési aránya (százalékban),

T – a külföldi exportálókcal szemben Magyarországon érvényesített vámtarifák átlaga,

W – a magyar átlagbérek aránya az Egyesült Államokbeli átlagbérekhez viszonyítva (százalékban),

B – a hosszú lejáratú államkötvények hozama az Egyesült Államokban (százalékban),

D – a Magyar Nemzeti Bank által érvényesített leszámítási kamatláb (százalékban),

E – az amerikai dollár és a magyar forint valutaárfolyama,

I – a magyar import változásai (milliárd dollárban),

G – az OECD-országok átlagos növekedési aránya (százalékban),

D – a politikai stabilitás érzékeltetésére szolgáló változó (az 1978–1989 közötti években *D*=1, az összes többi évben *D*=0),

U – sztochasztikus hiba, a feltételezés szerint normál eloszlású nulla átlaggal és konstans szórással.

A Kína esetében alkalmazott egyenlet egy további változót is tartalmazott, amely százalékban mutatta ki az 1978–1992 közötti időszakban elért termelékenységnövekedés arányát. A politikai hatásokat kifejező változót itt az 1986–1987., illetve 1989. években *D*=1, míg az összes többi évben *D*=0 értékkel vették figyelembe.

A vizsgálat mindenekelőtt azt kívánta tisztázni, hogy az egyes koefficiensek előjelei megfelelnek-e az elméleti elvárásoknak. Pozitív előjelet tételeztek fel a piac méreteit érzékelhető bruttó hazai termék mutatók esetében, továbbá a külföldi közvetlen beruházások és a bruttó hazai termék alakulásának kapcsolatában.

A következő mutatókör az alulfoglalkoztatottság mérésére szolgál. Ennek alapján a vizsgált országok sorrendje meglehetősen különbözik a klaszszikus, U5 ráta alapján mértől. A gazdasági okokból rész munkaidőben foglalkoztatottak aránya különösen Hollandiában magas, az elbátortalanodottak pedig arányaikban Olaszország után Japánban voltak a legtöbb. Összességében Olaszországban a legnagyobb azoknak a hányada, akik nem keresnek munkát, bár szeretnének dolgozni. Németországban az egyesülés után nőtt meg különösen a gazdasági okokból alulfoglalkoztatottak hányada, de jelentősen emelkedett arányuk Svédországban is. Ez utóbbi ország helyzete a munkanélküliség szempontjából egyébként is sajátos. A különböző munkaerőpiaci programok a recesszió időszakában átmenetileg nagy tömegű munkaerőt vontak ki a munkaerőpiacról, akik azonban a programok befejezésével nem találtak állást. A programokban részt vevők számát is figyelembe véve a svéd U7-es ráta a vizsgált országok között a legmagasabb.

Mivel Ausztrália először került be a vizsgált országok közé, a szerző külön mellékletben ismerteti annak statisztikai sajátosságait. Ugyanez a melléklet foglalja össze az európai munkaerő-felmérési vizsgálat főbb jellemzőit, illetve néhány vizsgált ország számbavételi sajátosságait (Franciaország, Egyesült Királyság alulfoglalkoztatotti definíciója, Japán munkanélküli fogalma stb.).

(Ism.: Lakatos Judit)

WANG, Z. Q. – SWAIN, N. J.:

A KÜLFÖLDI KÖZVETLEN BERUHÁZÁSOK AZ ÁTALAKULÓ GAZDASÁGOKBAN

(The determinants of foreign direct investment in transforming economies: empirical evidence from Hungary and China.) – *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1995. 2. sz. 359–382. p.

Bár a hetvenes évek vége óta élénk figyelem kíséri a kelet-európai országokba, illetve Kínába irányuló közvetlen beruházásokat s az itt létesített közös vállalkozásokat, valójában kevés kísérlet történt a folyamatok közgazdasági okainak szisztematikus feltárására. E tanulmány azoknak a főbb tényezőknek ökonometria elemzésére vállalkozik, amelyeknek meghatározó volt a szerepük a Magyarországra, illetve Kínába irányuló külföldi tőke-beáramlás alakulásában az 1978 és 1992 közötti időszakban.

Az egy egyenletet alkalmazó modellben a külföldiek közvetlen beruházásai jelentik az endogén változót, míg meghatározó független változókként a

piac méretét, a tőkéhez kapcsolódó ráfordításokat, a bérszínvonalat, a kamatláb kockázatot, a vámtarifákat, az import volumenét, a befogadó ország politikai stabilitását, illetve az OECD-országok átlagos gazdasági növekedését veszik figyelembe. A szerzőknek a tényezők specifikálásakor a közgazdasági megfontolásokon kívül arra is tekintettel kellett lenniük, hogy az adott témáról milyen adatok álltak rendelkezésre a vizsgált országban.

Magyarország esetében az alábbi lineáris egyenletet alkalmazták (az 1978 és 1992 közötti évekre kiterjedő idősorok adatai alapján):

$$FDI = a_0 + a_1 GDPA + a_2 GDP + a_3 GR + a_4 T + a_5 W + a_6 B + a_7 D + a_8 E + a_9 I + a_{10} G + D + U_t$$

ahol:

FDI – a *t* időszak folyamán Magyarországon külföldiek által végrehajtott közvetlen beruházások évenkénti változása (folyó árakon, milliárd dollárban),

GDP – a bruttó hazai termék (folyó árakon, milliárd dollárban),

GDPA – a bruttó hazai termék abszolút változása (folyó árakon, milliárd dollárban),

GR – a bruttó hazai termék növekedési aránya (százalékban),

T – a külföldi exportálókcal szemben Magyarországon érvényesített vámtarifák átlaga,

W – a magyar átlagbérek aránya az Egyesült Államokbeli átlagbérekhez viszonyítva (százalékban),

B – a hosszú lejáratú államkötvények hozama az Egyesült Államokban (százalékban),

D – a Magyar Nemzeti Bank által érvényesített leszámítási kamatláb (százalékban),

E – az amerikai dollár és a magyar forint valutaárfolyama,

I – a magyar import változásai (milliárd dollárban),

G – az OECD-országok átlagos növekedési aránya (százalékban),

D – a politikai stabilitás érzékeltetésére szolgáló változó (az 1978–1989 közötti években *D*=1, az összes többi évben *D*=0),

U – sztochasztikus hiba, a feltételezés szerint normál eloszlású nulla átlaggal és konstans szórással.

A Kína esetében alkalmazott egyenlet egy további változót is tartalmazott, amely százalékban mutatta ki az 1978–1992 közötti időszakban elért termelékenységnövekedés arányát. A politikai hatásokat kifejező változót itt az 1986–1987., illetve 1989. években *D*=1, míg az összes többi évben *D*=0 értékkel vették figyelembe.

A vizsgálat mindenekelőtt azt kívánta tisztázni, hogy az egyes koefficiensek előjelei megfelelnek-e az elméleti elvárásoknak. Pozitív előjelet tételeztek fel a piac méreteit érzékelhető bruttó hazai termék mutatók esetében, továbbá a külföldi közvetlen beruházások és a bruttó hazai termék alakulásának kapcsolatában.

A vámtarifa változónál akkor várható pozitív előjel, ha a külföldi exportáló cégek a vámvédelem kikerülése céljából termelő létesítményeket telepítenek az importáló országba.

A W változó a befogadó ország előnyösebb költség-színvonalát fejezi ki. Minél alacsonyabbak a munkabérek a befogadó országban, annál több külföldi tőke beáramlására lehet számítani, s ez szintén pozitív előjelet feltételez.

A két tőkeráfordítási változónál negatív előjelre lehet számítani, mert ellenkező esetben a külföldi cégek hazai piacaikra helyeznék el befektetéseiket, illetve finanszírozásukhoz helyi bankkölcsönt vennének igénybe.

A befogadó ország valutájának leértékelése az exportra elméletileg növelő, az importra korlátozó hatást gyakorol, s ez ösztönzi a külföldi tőke-befektetéseket. A vizsgálat azonban azt mutatta ki, hogy az összefüggés korántsem ilyen egyértelmű: az árfolyamváltozások rövid távon ellentétes irányban is befolyásolhatják a külföldi beruházói döntéseket.

A közvetlen beruházás és az export egymást helyettesítő tényezők, így a befogadó ország importja (vagyis a beruházó ország exportja) és a külföldi tőke-befektetések között elméletileg negatív a kapcsolat. A empirikus vizsgálat tanúsága szerint azonban növekvő import is járhat együtt a külföldi beruházások gyarapodásával, a feltételezett összefüggés teljesülése tehát esetenként eléggé bizonytalan.

Általánosságban arra lehet számítani, hogy a nemzetközi előnyök kihasználása révén a külföldi beruházások gazdasági expanziót tesznek lehetővé. Várható tehát, hogy pozitív a kapcsolat az OECD-országok gazdasági növekedése, illetőleg a két vizsgált átalakuló ország feldolgozóiparát érintő külföldi beruházások között.

A termelékenység alacsony növekedési aránya negatív hatású lehet a külföldi tőke beáramlására.

Végezetül a politikai környezet instabilitását ($D=1$) érzékeltető változónál is negatív előjelre lehet számítani, mivel a külföldi beruházók egyértelműen előnyben részesítik a politikai stabilitást.

A modellen alapuló becsléseket a szokásos regressziós eljárással végezték. A legkisebb négyzetek módszerének alkalmazása lehetőséget nyújtott többek között a multilinearitás minimalizálására. A standard hibát a heteroszkedaszticitás tekintetében korrigálták. A lineáris regressziós elemzések eredményeinek elfogadhatóságát mindkét ország esetében három szintnek megfelelően végzett szignifikanciavizsgálatokkal is igazolták.

A Magyarországról közölt részletes eredmények nagy többsége megerősítette az előzetes felté-

telezéseket. A koefficiensek előjele tekintetében azonban a bruttó hazai termék növekedési aránya, az árfolyam-, illetve az importváltozások mutatói nem jeleztek egyértelmű tendenciát.

Megállapítható volt, hogy a Magyarországon végrehajtott, külföldi eredetű közvetlen beruházások összefüggésben álltak egyrészt a piac méretével, másrészt a bruttó hazai termék változásával, az utóbbi növekedési arányával azonban nem. A viszonylag magas magyar leszámítolási kamatlábnak tudható be, hogy a külföldi beruházók egyes létesítményeiket a helyi pénzügyi piac útján finanszírozták. Ugyanakkor az Egyesült Államok hosszú lejáratú államkötvényeinek hozama láthatólag nem gyakorolt befolyást a magyarországi tőkebeáramlásra.

Az empirikus vizsgálat eredményei megerősítették az eltérő munkabérszínvonal hatására vonatkozó feltételezéseket. Az átlagosnak tekinthető munkáskereső Magyarországon mintegy évi 2000 dollárnak felel meg, Nyugat-Európában pedig helyenként a 20 000 dollárt is eléri. Nem legenda tehát, hogy számos beruházási döntés a bérkülönbségekkel szembe fordított előny kiaknázására irányult.

Végül a politikai környezetre vonatkozó tapasztalati eredmények is teljesen megegyeztek a hipotézisekkel abban a tekintetben, hogy a külföldi beruházók határozott előnyben részesítik a piacgazdasági feltételek között működő gazdaságot és a politikai stabilitást. A nyugati beruházók többségét a piaci részesedés megszerzése motiválta magyarországi törekvéseiben.

Kína esetében a magyarázó változók még jobban megfeleltek a feltételezéseknek. A tapasztalatok összegzéseként megállapítható, hogy az eléggé egyszerű, teljesen lineáris egyenletek is meggyőző bizonyossággal szolgáltak arról, hogy – a vámtarifák kivételével – az összes magyarázó változó lényegében a feltételezett hatást gyakorolta a Kínába irányuló külföldi beruházások alakulására. A kínai valutaleértékelések hatása kedvezőbben érvényesült a tőkebeáramlásnál, mint az exportnál. Figyelemre méltó viszont a termelékenységi változó negatív koefficiense, ami azt jelzi, hogy a kedvezőtlen termelékenységi színvonal lényeges fékező hatást gyakorolt a külföldi beruházásokra, annak ellenére, hogy az igen alacsony kínai bérek jelentős előnyt nyújtanak a külföldi beruházók számára.

A két ország eredményeit összehasonlítva az a következtetés is levonható, hogy a gyors árfolyam-módosítások, továbbá a helyi valuta túlértékeltsége – főleg ha ehhez gyorsított importliberalizálás társul – hosszú távon nagymértékben csökkenthetik a külföldi tőke beáramlását. Míg ugyanis Magyarországon az e változókkal kapcsolatos koefficiensek elég-

gé bizonytalanok, a fokozatos közelítést mindkét területen előnyben részesítő Kína eredményei lényegesen kedvezőbbnek bizonyultak.

A szerzők maguk is hangsúlyozzák, hogy módszerük korlátai miatt szükség van további kutatásokra, elsősorban a különleges privilégiumok és concessziók hatásaival kapcsolatban, amelyek a jelenlegi modellben még nem juthattak szerephez. Összetettebb modell kifejlesztésével véleményük szerint is

pontosabban lehetne ábrázolni a külföldi beruházók magatartását. A további elemzéseknél hasznosítható, fontosnak bizonyuló tényezők (mint például a földrajzi közelség, a felmerülő szállítási költségek) kiválasztását elméletileg alátámasztott esettanulmányokkal és tematikus megfigyelésekkel kellene megelőbb megalapozni.

(Ism.: Túű Lászlóné)

DEMOGRÁFIA

VICHNEVSKI, A.:

OROSZORSZÁG DEMOGRÁFIAI HELYZETE A 2000. ÉV KÜSZÖBÉN

(La situation démographique de la Russie au seuil de l'an deux mille.) – *Le courrier des pays de l'Est*. 1995. július-augusztus. 32–45. p.

A világ népességének 2,6 százaléka (148,3 millió lakos) Oroszországban él, népességszámát tekintve az ország a „világranglista” 6. helyén áll. Népsűrűsége azonban messze elmarad az európai átlagtól vagy az Egyesült Államokétól. A tanulmány szerzője az Oroszországban zajló legfontosabb demográfiai folyamatok történeti áttekintésére és komplex vizsgálatára vállalkozott. A népességszám alakulását bemutató táblázat, valamint elemzés alapján a következők állapíthatók meg.

A második világháborút követő évtizedekben, lényegében 1965-ig, a természetes növekedés jóval meghaladta a fejlett országokban tapasztaltat, és noha üteme folyamatosan csökkent, a népességszám éves növekedése 10 ezrelék fölé maradt. Ez az arány – különösen a Szovjetunió többi országába történő elvándorlás mérséklő hatását figyelembe véve – jelentősnek mondható.

A természetes növekedés ezt követően a felére esett vissza és ennek hatását számottevően nem módosíthatta, hogy közben 1976-tól a migráció iránya megfordult. 1991-ben a növekedés 0,7 ezrelékre esett, 1992-től pedig negatív előjelűvé vált, a népességszám fogyása különösen a városi népességet jellemzi.

A jelenség természetes következménye annak a ténynek, hogy a második világháború óta egyetlen női kohorsz sem biztosította generációja pótlását, az 1960-as évektől pedig (az 1986–1988-as éveket kivéve) a nettó reprodukciós ráta minden évben 1 alatt maradt. 1990-től a csökkenés felgyorsult és 1994-ben az említett arány mindössze 0,653 volt.

A természetes növekedés – amíg tartott – kizárólag a korstruktúrában akkumulált demográfiai nö-

vekedéspotenciál következménye volt, az 1980-as évektől pedig már a Szovjetunió más köztársaságaiból ide költözők nagy száma is csak mérsékelni volt képes a veszteséget.

A migráció mindig is kevésbé befolyásolta a demográfiai folyamatokat. Az 1950-es években például, amikor negatívan hatott (a hadsereg vitte el a fiatal férfiakat), bőven kompenzálta a természetes növekedés, az 1970-es évek közepétől pedig, amikortól hatása pozitív volt, alig negyedét tette ki a teljes növekedésnek. 1990-től ez az arány módosult, az 1980-as évek második feléhez képest az éves migrációs nyereség abszolút számban kisebb lett, de mivel a természetes növekedés is kisebb volt, a teljes növekedésen belüli részesedése megnőtt. (1992-ben a természetes növekedést fogyás váltja fel.)

A demográfiai átmenet időszakában, ahogyan másutt is, jellemző változás a népesség „öregedése”. Ez a 60 éves és idősebb korcsoport arányának növekedését jelenti a népességben belül. Oroszországban 1959-ben arányuk még csak 9 százalék, de 1992-re 18 százalékra (2,3 millió fővel) nőtt, és ez idő alatt a korfa jelentős módosulásokon ment keresztül a háborús veszteségek késői következményeként. 1989-től 1992-ig 2,3 millióval csökkent a 0–4 éves korú gyermekek száma, ami az 1960-as évek közepén erősen lecsökkent születésszám következménye, hiszen az akkor született nők zöme ezekben az években szült.

A 35 éves és idősebbek aránya az aktív népességben belül 1991–1992-ben (tehát két esztendő alatt) 47,3-tól 52,2 százalékra nőtt. Ahogyan a tanulmány által kiemelt összes jellemző változás, ez is előre jelezhető volt a sajátos formájú korfa alakulásából. (Mint ahogyan az is kiszámítható belőle, hogy az aktív népesség „visszafiatalodik” majd, az 1980-as évek közepén születettek munkába lépésének idején.)

A korstruktúra változásai mutatják az aktív népességre háruló „demográfiai terhelést”. A gyermekek, illetve a nyugdíjas korúak „eltartásáról” van

gé bizonytalanok, a fokozatos közelítést mindkét területen előnyben részesítő Kína eredményei lényegesen kedvezőbbnek bizonyultak.

A szerzők maguk is hangsúlyozzák, hogy módszerük korlátai miatt szükség van további kutatásokra, elsősorban a különleges privilégiumok és concessziók hatásaival kapcsolatban, amelyek a jelenlegi modellben még nem juthattak szerephez. Összetettebb modell kifejlesztésével véleményük szerint is

pontosabban lehetne ábrázolni a külföldi beruházók magatartását. A további elemzéseknél hasznosítható, fontosnak bizonyuló tényezők (mint például a földrajzi közelség, a felmerülő szállítási költségek) kiválasztását elméletileg alátámasztott esettanulmányokkal és tematikus megfigyelésekkel kellene megelőbb megalapozni.

(Ism.: Túű Lászlóné)

DEMOGRÁFIA

VICHNEVSKI, A.:

OROSZORSZÁG DEMOGRÁFIAI HELYZETE A 2000. ÉV KÜSZÖBÉN

(La situation démographique de la Russie au seuil de l'an deux mille.) – *Le courrier des pays de l'Est*. 1995. július-augusztus. 32–45. p.

A világ népességének 2,6 százaléka (148,3 millió lakos) Oroszországban él, népességszámát tekintve az ország a „világranglista” 6. helyén áll. Népsűrűsége azonban messze elmarad az európai átlagtól vagy az Egyesült Államokétól. A tanulmány szerzője az Oroszországban zajló legfontosabb demográfiai folyamatok történeti áttekintésére és komplex vizsgálatára vállalkozott. A népességszám alakulását bemutató táblázat, valamint elemzés alapján a következők állapíthatók meg.

A második világháborút követő évtizedekben, lényegében 1965-ig, a természetes növekedés jóval meghaladta a fejlett országokban tapasztaltat, és noha üteme folyamatosan csökkent, a népességszám éves növekedése 10 ezrelék fölött maradt. Ez az arány – különösen a Szovjetunió többi országába történő elvándorlás mérséklő hatását figyelembe véve – jelentősnek mondható.

A természetes növekedés ezt követően a felére esett vissza és ennek hatását számottevően nem módosíthatta, hogy közben 1976-tól a migráció iránya megfordult. 1991-ben a növekedés 0,7 ezrelékre esett, 1992-től pedig negatív előjelűvé vált, a népességszám fogyása különösen a városi népességet jellemzi.

A jelenség természetes következménye annak a ténynek, hogy a második világháború óta egyetlen női kohorsz sem biztosította generációja pótlását, az 1960-as évektől pedig (az 1986–1988-as éveket kivéve) a nettó reprodukciós ráta minden évben 1 alatt maradt. 1990-től a csökkenés felgyorsult és 1994-ben az említett arány mindössze 0,653 volt.

A természetes növekedés – amíg tartott – kizárólag a korstruktúrában akkumulált demográfiai nö-

vekedéspotenciál következménye volt, az 1980-as évektől pedig már a Szovjetunió más köztársaságaiból ide költözők nagy száma is csak mérsékelni volt képes a veszteséget.

A migráció mindig is kevésbé befolyásolta a demográfiai folyamatokat. Az 1950-es években például, amikor negatívan hatott (a hadsereg vitte el a fiatal férfiakat), bőven kompenzálta a természetes növekedés, az 1970-es évek közepétől pedig, amikortól hatása pozitív volt, alig negyedét tette ki a teljes növekedésnek. 1990-től ez az arány módosult, az 1980-as évek második feléhez képest az éves migrációs nyereség abszolút számban kisebb lett, de mivel a természetes növekedés is kisebb volt, a teljes növekedésen belüli részesedése megnőtt. (1992-ben a természetes növekedést fogyás váltja fel.)

A demográfiai átmenet időszakában, ahogyan másutt is, jellemző változás a népesség „öregedése”. Ez a 60 éves és idősebb korcsoport arányának növekedését jelenti a népességben belül. Oroszországban 1959-ben arányuk még csak 9 százalék, de 1992-re 18 százalékra (2,3 millió fővel) nőtt, és ez idő alatt a korfa jelentős módosulásokon ment keresztül a háborús veszteségek késői következményeként. 1989-től 1992-ig 2,3 millióval csökkent a 0–4 éves korú gyermekek száma, ami az 1960-as évek közepén erősen lecsökkent születésszám következménye, hiszen az akkor született nők zöme ezekben az években szült.

A 35 éves és idősebbek aránya az aktív népességben belül 1991–1992-ben (tehát két esztendő alatt) 47,3-tól 52,2 százalékra nőtt. Ahogyan a tanulmány által kiemelt összes jellemző változás, ez is előre jelezhető volt a sajátos formájú korfa alakulásából. (Mint ahogyan az is kiszámítható belőle, hogy az aktív népesség „visszafiatalodik” majd, az 1980-as évek közepén születettek munkába lépésének idején.)

A korstruktúra változásai mutatják az aktív népességre háruló „demográfiai terhelést”. A gyermekek, illetve a nyugdíjas korúak „eltartásáról” van

szó. Jelenleg e teher nagyobb hányadát a gyermekkorúak jelentik, annak ellenére, hogy számuk 1989 óta jelentősen csökken. 1994-ben 1000 munkaképes korú lakosra 767 gyermek jutott.

Oroszország a legnagyobb lélekszámú országok közé tartozik, népsűrűsége (9 lakos/négyzetméter) azonban csekély. Az Egyesült Államokban háromszor, Európában tizenhatszor, Kínában pedig csaknem tizenötször többen élnek, azonos területre számítva.

A népesség eloszlása rendkívül egyenetlen. Az ázsiai részen – az összterület 75 százalékán – a népességnek mindössze 22 százaléka (2,5 lakos/négyzetméter) él. Az ország lakossága az európai részen, és ott is főként a városokban koncentrálódik; az össznépesség ötödrésze (a városi lakosság csaknem negyede) egészen kis területen – az összterület kevesebb, mint 3 százalékán –, a gazdasági centrumban él. Itt a népsűrűség több mint 62 lakos/négyzetméter.

A városiasodás Oroszországban eléggé előrehaladott, noha a városi népességet nagyobb mértékben érintette az utóbbi években bekövetkezett fogyás. Oroszországnak 30 egymillió feletti lélekszámú városa van, és ebből csupán kettő található az Uraltól keletre.

Az 1950-es években évente mintegy 2,8–2,9 millió gyermek született, 1993-ban és 1994-ben már csupán a fele, amit nagyrészt megmagyaráz az ekkor legtermékenyebb korú korcsoport kisebb létszáma (ami az egykori háborús veszteségek hatásának „visszhangja”). Nagyrészt tehát ez esetben is a korfa módosulásának következményeiről van szó, ahogyan ezzel voltak megmagyarázhatók az 1983–1987-es időszak demográfiai szempontból előnyös változásai is. A gyermekszám csökkenésének másik összetevője, hogy időközben a termékenységi mutató is csökkent, noha e folyamatot hosszabb stagnálás és némi emelkedés is megszakította.

Az 1959–1960-ban még 2,56 gyermek/nő arány 1993–1994-re már csak 1,39 volt, és a csökkenés immár valamennyi korcsoportot érintette, még a korábban növekvő termékenységgű 20 év alattiakat is.

Tehát a „peresztrojka” euforikus éveiben, az 1980-as évek népesedéspolitikájának hatására csak a „pillanatnyi” termékenység nőtt meg, azáltal, hogy a szülések közötti intervallum csökkent, az előrehozott szülések a befejezett termékenységet nem növelik.

A gazdasági, társadalmi és demográfiai magatartásra a piactudatosságra orientáltság erősen hatott, felerősítette a korábban is meglévő tendenciákat. A szerző által bemutatott 1992-es, 14 000 fiatal csa-

ládra kiterjedő vizsgálat eredményei alapján a potenciális szülők gyermekvállalási kedvét az jellemzi, hogy míg a városokban és vidéken egyaránt csak nagyon kevesen vannak, akik egyáltalán nem szeretnének gyermeket, a városi egygyermekes családok harmada úgy válaszolt, nem vállalkozna másodikra (vidéken ez az arány sokkal kisebb), és háromnegyed részük fejében meg sem fordul a harmadik gyermek lehetősége. Azok nagyrésze pedig, akiknek már van gyereke, de később, még a távolabbi jövőbe tervezi azt.

Az említett vizsgálat óta a kívánt gyermekszám tovább csökkent, 1994-ben – férfiaknál és nőknél egyaránt – alig haladja meg az 1-et.

A születésszabályozás szinte egyetlen módszerre ma is az abortusz, elterjedtsége alapján az ország ebben világelső. (1994-ben 1000 15–49 éves korú nőre: 88,4; 1000 születésre: 235,2 jutott).

A csecsemőhalandóság 1950-től 1960-ig folyamatosan csökkent (1000 születésre számítva 88-ról 25-re), 1970-ben ez az arány 23 (Ausztriában 26; Portugáliában 56), de a későbbiekben alig változott, 1993-ban még mindig 20 ezrelék (Ausztriában 7; Portugáliában 13 ezrelék).

A születéskor várható élettartam 1960 körül a férfiak esetében elérte a 64 évet, a nőknél 73 év volt, 1964–1965-től stagnálás következett, majd – különösen a férfiak esetében – romlás volt tapasztalható. Az 1980-as évek elejétől a tendencia megfordult, ennek hatásait a szerző véleménye szerint felerősítette az 1985–1987-es antialkoholista kampány. Két év alatt a férfiak esetében 2,6, a nőknél 1,2 évvel nőtt a várható élettartam. 1986–1987-ben (ez a „csúcs”) a férfiak születéskor várható élettartama 64,9 év, a nőké 74,6 év volt. 1988-ban azonban e pozitív tendencia visszafordult és azóta gyors romlást mutatnak a számok. 1994-ben a várható élettartam a férfiak esetében 57,7 év, a nőknél 71,3 év volt és ezek voltak a háború óta a legalacsonyabb értékek.

Látványos ábrán mutatja be a szerző a halandóság – bizonyos korcsoportok esetében katasztrofálisnak minősíthető – romlását 1987 óta. Az aktív korúak halálozási viszonyaiban bekövetkezett romlást epidemiológiai krízisként értékeli, különösen az ún. elkerülhető halálozások nagyarányú növekedése miatt, mely ráadásul a fiatalabb korcsoportokat is erősen érinti. Az ún. erőszakos halálozások növekedése 1970 óta különleges jelentőségű Oroszországban. Aránya a férfiak körében az európai átlag négyszerese, a nők esetében kétszerese. E mutatók a 20–44 éves férfiaknál romlottak leginkább, a 45–69 évesek „jobban” állnak, 70 év fölött alig változott az arány az említett időszakban. A nők arányszámai is

folyamatos romlásról tanúskodnak. A várható élettartam értékei a kardiovaszkuláris halandóság alakulásától függnének leginkább. A férfiaknál az 1980 körüli években javulást tapasztaltak e téren, amit azonban újabb romlás követett. 1993-ban pedig egészen váratlanul nagymértékű romlás állt be a 45–59 évesek esetében, és valamivel kisebb mértékű a 60 év felettiekénél. A várható élettartam alakulása tekintetében a nőknél is a legjelentősebb faktor a keringési rendszer betegségeiből eredő halandóság, az ő esetükben a romlás a 60 év felettiekénél a legnagyobb, de a 45–59 éveseket is érinti.

A városok felé irányuló és évtizedeken keresztül jellemző „belső vándorlás” mára megszűnt, sőt már 1991–1992 körül megfordult a városokban általános éllemzési problémák következtében. 1993-ban azonban a városi népesség lélekszáma mégis növekedni kezdett a politikai változások, etnikai konfliktusok és a legutóbbi időkben a csecsen háború következtében a más régiókból, Oroszország határain kívülről ide érkezők miatt.

A migráció folyamatát mindig befolyásolta a politika. Az 1960-as évek folyamán a korábban Oroszország felől Szibéria és a Távol-Kelet irányába tartó vándorlás lelassult, a déli köztársaságok irányába és Oroszország keleti felére redukálódott, az 1970-es évek második felétől pedig Oroszország célországga vált. Tovább erősítette a tendenciát a Szovjetunió széthullása. Ekkortól az oroszok egy része – más köztársaság polgáraként – diaszpórában, idegen földön élőnek érezhette magát, de hasonló helyzetbe kerültek az Oroszország területén élő más, ekkortól autonóm területtel rendelkező nemzetiségekhez tartozók is. Talán a következő népszámlálásokból becsülhető lesz, mekkora tömegek moz-

gása várható. (A szerző becslése szerint például 1990-től 1994-ig 1,7 millióan települtek „vissza”.)

Évről évre nő a német, zsidó, örmény és görög kivándorlók száma, egyesült államokbeli statisztikák 1993-as adatai szerint nagy részük Németországba (49,7%) és Izraelbe (34,8%) tart. Oroszország vonzó hely maradt azonban és célországga vált a szegény ázsiai és afrikai országokból érkezők, a munkát kereső gazdasági menekültek számára, de élnek itt politikai menekültek (például afgánok) és olyanok, akik ideiglenesnek, „tranzit” országnak tekintik.

A jövőről szólva a szerző négyféle előrejelzést is közöl, de véleménye szerint biztonsággal annyi mondható csak, hogy 1995 után a születésszám folyamatos emelkedése várható (a 20–34 éves, legtermékenyebb korú nők növekvő száma miatt), ami után azonban a ciklikus „fejlődés”, a második világháború késői „visszhangja” miatt újabb csökkenés következik.

A mortalitást illetően minden becslés pesszimista. A legoptimistább variáció szerint is 20 év kell ahhoz, hogy a várható élettartam elérje a nyugati országok jelenlegi színvonalát.

A migráció alakulására vonatkozó becslést igencsak megnehezítik a bizonytalansági tényezők. Számos forráskönyv elképzelhető, néhányat közülük fel is vázol a szerző.

A tanulmány végén tábla foglalja össze az ország XXI. századi népességszámára vonatkozó becsléseket. Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint az ezredfordulóra várhatóan 151,5 millió, 2015-re 159,3 millió lakosa lesz Oroszországnak.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire statistique de poche / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1994. - VIII, 219 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1994.

I-038-C-0030/1994

Annual statistical digest / Central Statistical Office. - Port of Spain: CSO, 1995. - XXVII, 211 p.

Trinidad és Tobago éves statisztikai áttekintése, 1992.

I-087-B-0006/1992

Anuário estatístico: Continente, Açores e Madeira. / Ins. Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1995. - 337 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1994.

I-035-B-0001/1994

Anuario estadístico de la Republica Argentina / Instituto Nacional de Estadística y Censos. - Buenos Aires: INDEC, 1995. - XXXIII, 595 p.

Argentína statisztikai évkönyve, 1995.

I-080-B-0050/1995

Korea statistical yearbook / National Statistical Office. - Seoul: NSO, 1995. - XXII, 658 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1995.

I-145-B-0002/1995

Latvijas statistikas gadagramata = Statistical yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Riga: VSK, 1995. - 324 p.

Lettország statisztikai évkönyve, 1995.

I-042-B-0269/1995

folyamatos romlásról tanúskodnak. A várható élettartam értékei a kardiovaszkuláris halandóság alakulásától függnének leginkább. A férfiaknál az 1980 körüli években javulást tapasztaltak e téren, amit azonban újabb romlás követett. 1993-ban pedig egészen váratlanul nagymértékű romlás állt be a 45–59 évesek esetében, és valamivel kisebb mértékű a 60 év felettiekénél. A várható élettartam alakulása tekintetében a nőknél is a legjelentősebb faktor a keringési rendszer betegségeiből eredő halandóság, az ő esetükben a romlás a 60 év felettiekénél a legnagyobb, de a 45–59 éveseket is érinti.

A városok felé irányuló és évtizedeken keresztül jellemző „belső vándorlás” mára megszűnt, sőt már 1991–1992 körül megfordult a városokban általános élelmelési problémák következtében. 1993-ban azonban a városi népesség lélekszáma mégis növekedni kezdett a politikai változások, etnikai konfliktusok és a legutóbbi időkben a csecsen háború következtében a más régiókból, Oroszország határain kívülről ide érkezők miatt.

A migráció folyamatát mindig befolyásolta a politika. Az 1960-as évek folyamán a korábban Oroszország felől Szibéria és a Távol-Kelet irányába tartó vándorlás lelassult, a déli köztársaságok irányába és Oroszország keleti felére redukálódott, az 1970-es évek második felétől pedig Oroszország célországga vált. Tovább erősítette a tendenciát a Szovjetunió széthullása. Ekkortól az oroszok egy része – más köztársaság polgáraként – diaszpórában, idegen földön élőnek érezhette magát, de hasonló helyzetbe kerültek az Oroszország területén élő más, ekkortól autonóm területtel rendelkező nemzetiségekhez tartozók is. Talán a következő népszámlálásokból becsülhető lesz, mekkora tömegek moz-

gása várható. (A szerző becslése szerint például 1990-től 1994-ig 1,7 millióan települtek „vissza”.)

Évről évre nő a német, zsidó, örmény és görög kivándorlók száma, egyesült államokbeli statisztikák 1993-as adatai szerint nagy részük Németországba (49,7%) és Izraelbe (34,8%) tart. Oroszország vonzó hely maradt azonban és célországga vált a szegény ázsiai és afrikai országokból érkezők, a munkát kereső gazdasági menekültek számára, de élnek itt politikai menekültek (például afgánok) és olyanok, akik ideiglenesnek, „tranzit” országnak tekintik.

A jövőről szólva a szerző négyféle előrejelzést is közöl, de véleménye szerint biztonsággal annyi mondható csak, hogy 1995 után a születésszám folyamatos emelkedése várható (a 20–34 éves, legtermékenyebb korú nők növekvő száma miatt), ami után azonban a ciklikus „fejlődés”, a második világháború késői „visszhangja” miatt újabb csökkenés következik.

A mortalitást illetően minden becslés pesszimista. A legoptimistább variáció szerint is 20 év kell ahhoz, hogy a várható élettartam elérje a nyugati országok jelenlegi színvonalát.

A migráció alakulására vonatkozó becslést igencsak megnehezítik a bizonytalansági tényezők. Számos forráskönyv elképzelhető, néhányat közülük fel is vázol a szerző.

A tanulmány végén tábla foglalja össze az ország XXI. századi népességszámára vonatkozó becsléseket. Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint az ezredfordulóra várhatóan 151,5 millió, 2015-re 159,3 millió lakosa lesz Oroszországnak.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire statistique de poche / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1994. - VIII, 219 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1994.

I-038-C-0030/1994

Annual statistical digest / Central Statistical Office. - Port of Spain: CSO, 1995. - XXVII, 211 p.

Trinidad és Tobago éves statisztikai áttekintése, 1992.

I-087-B-0006/1992

Anuário estatístico: Continente, Açores e Madeira. / Ins. Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1995. - 337 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1994.

I-035-B-0001/1994

Anuario estadístico de la Republica Argentina / Instituto Nacional de Estadística y Censos. - Buenos Aires: INDEC, 1995. - XXXIII, 595 p.

Argentína statisztikai évkönyve, 1995.

I-080-B-0050/1995

Korea statistical yearbook / National Statistical Office. - Seoul: NSO, 1995. - XXII, 658 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1995.

I-145-B-0002/1995

Latvijas statistikas gadagramata = Statistical yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Riga: VSK, 1995. - 324 p.

Lettország statisztikai évkönyve, 1995.

I-042-B-0269/1995

Rocznik statystyczny / Główny Urząd Statystyczny. - Warszawa: GUS, 1995. - XCVIII, 706 p., [2] térk.
Lengyelország statisztikai évkönyve, 1995.

I-042-C-0110/1995

Statistical abstract of the United States: National data book and guide to sources / U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. - Washington: U.S. Dept. of Comm., 1995. - XIV, 1045 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 1995.

I-072-C-0044/1995

Statistical handbook: States of the former USSR = Statisticheskij sbornik: Gosudarstva byvshego Sovetskogo Sojuza. - Washington: World Bank, 1994. - XVII, 768 p.

A Szovjetunió utódállamainak statisztikai kézikönyve, 1994.

I-072-B-0654/1994

Statistical yearbook = Annuaire statistique / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York: UN, 1995. - XIV, 841 p.

Az ENSZ statisztikai évkönyve, 1993.

I-072-B-0092/1993

Statistical yearbook of China / State Statistical Bureau. - Hong Kong: Economic Information and Agency; Beijing: CSICSC, 1995. - [4], 810, 127 p.

Kína statisztikai évkönyve, 1995.

I-052-C-0020/1995/A

Statistická ročenka České republiky = Statistical yearbook of the Czech Republic / Český statistický úřad. - Praha: CS, 1995. - 626 p., [16] t.

Csehország statisztikai évkönyve, 1995.

I-002-C-0163/1995

Statistisches Jahrbuch für die Republik Österreich / hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. - Wien: ÖStZ, 1995. - XXXII, 604 p., [1] térk.

Ausztria statisztikai évkönyve, 1995.

I-002-B-0271/1995

Suomen tilastollinen vuosikirja = Statistisk årsbok för Finland = Statistical yearbook of Finland / Tilastokeskus. - Helsinki: Tilastokeskus, 1995. - 653 p.

Finnország statisztikai évkönyve, 1995.

I-043-C-0001/1995

Tableaux de l'économie française / Institut national de la statistique et des études économiques. - Paris: IN-SÉE, 1995. - 195 p.

A francia gazdaság számokban, 1995-1996.

I-033-C-0199/1995-1996

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Aussenhandel. Warenverzeichnis = External trade. Nomenclature of goods: Textes auto-explicatifs = Commerce extérieur. Nomenclature des marchandises. - Luxembourg: EUROSTAT, 1991. - 600 p.

Az Európai Közösségek országainak külkereskedelmi terméknomenklatúrái.

I-030-B-0218/1991/F

Breakthroughs in statistics. Foundations and basic theory / Samuel Kotz, Norman L. Johnson editors. - New York [etc.]: Springer-Verl., 1992. - XLI, 631 p.

A statisztikatudomány kialakulása és alapvető elméletei.

719817

Breakthroughs in statistics. Methodology and distribution / Samuel Kotz, Norman L. Johnson editors. - New York [etc.]: Springer-Verl., 1992. - XXI, 600 p.

A statisztikatudomány kialakulása, statisztikai módszerek és alkalmazásuk.

719818

Henry, G. T.: Graphing data: Techniques for display and analysis. - Thousand Oaks, Calif. [etc.]: Sage, cop. 1995. - VI, 161 p.

A kutatási eredmények leghatékonyabb bemutatása.

720271

Jobson, J. D.: Applied multivariate data analysis. Regression and experimental design. - New York [etc.]: Springer-Verl., 1991. - XXV, 621 p. + mell. (1 floppy)

Alkalmazott többváltozós adatelemzés. 1-2. köt.

719809-719810

PRODCOM list. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - XIII, [36], 576 p.

Az Európai Közösségek bányászati, feldolgozóipari, energiaipari termékjegyzékökönyve.

I-030-B-0224/1995

Reich, Utz-Peter: Ein System von Input-Output-Tabellen für die Bundesrepublik Deutschland: Konzeption, Erstellung, Auswertung. - Berlin: Duncker & Humblot, 1995. - 323 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ágazati kapcsolatok mérlegének rendszere.

817095

Sources and methods: Labour statistics: Companion to the Yearbook of labour statistics. Employment, wages, hours of work and labour cost (establishment surveys) = Sources et méthodes = Fuentes y métodos / [ed. by the International Labour Organisation]. - 2. ed. - Geneva: ILO, 1995. - XXII, 766 p.

Statisztikai források és módszerek. Foglalkoztatottság, fizetések, munkaórák és munkabéreköltség.

817707

Sources and methods: Labour statistics: Companion to the Year book and Bulletin of labour statistics. Household income and expenditure surveys = Sources et méthodes = Fuentes y métodos / [ed. by the International Labour Organisation]. - 3. ed. - Geneva: ILO, 1994. - XIV, 353 p.

Statisztikai források és módszerek. A háztartások jövedelme és kiadásai.

816763

Statistical data editing. Methods and techniques. - New York [etc.]: UN, 1994. - V, 219 p.

A statisztikai adatok szerkesztése.

I-031-B-0170/44

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Agrarpreise: Preisindize und absolute Preise = Agricultural prices = Prix agricoles. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - LI, 375 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasági árai, 1984-1993.

I-030-B-0051/1984-1993

Agricultural income. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 152 p.

Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági jövedelme, 1994.

I-030-B-0229/1994

- Agricultural trade. - New York: UN, 1994. - 58 p.
A világ mezőgazdasági külkereskedelme, 1992-1993.
 I-031-B-0221/1992-1993/1
- Annales statistiques de transport = Statistical trends in transport / Conférence européenne des ministres des transports. - Paris: CEMT, 1995. - 147 p.
Európa szállítási statisztikai évkönyve, 1965-1990.
 I-033-B-0464/1965-1990
- Annual bulletin of gas statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques du gaz pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskoj statistiki gaza / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1995. - 133 p.
Európa gázstatisztikájának éves jelentése, 1995.
 I-031-B-0115/1995
- Annual bulletin of trade in chemical products = Bulletin annuel du commerce des produits chimiques = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskoj trgovli himicheskimi produktami / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1995. - XXXVII, 429 p.
A vegyipari termékek világkereskedelme, 1993.
 I-072-B-0342/1993
- Arbeidsmarkedstatistikk = Labour market statistics. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 184 p.
Norvégia munkaerőpiaci statisztikája, 1994.
 I-040-B-0091/1994/1
- Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 529 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint.
 I-004-B-0095/1995/1. f.év
- Aussenhandel. Warenverzeichnis. Gegenüberstellungen KN: Jährliche Evolution KN = External trade. Nomenclature of goods = Commerce extérieur. Nomenclature des marchandises. - Luxembourg: EUROSTAT, 1991. - XI, 214 p.
Az Európai Közösségek országainak külkereskedelmi terméknomenklatúrái, 1991.
 I-030-B-0218/1991/1]
- Bostads- och byggnadsstatistik årsbok = Yearbook of housing and building statistics. - Stockholm: SCB, 1995. - 266 p.
Svédország lakás- és építőipari évkönyve, 1995.
 I-041-C-0232/1995
- Les chiffres clés de l'industrie / Ministère de l'industrie et de l'Aménagement du territoire. - Paris: SESSI, 1995. - 237 p.
Franciaország iparának jelzőszámai, 1995-1996.
 I-033-C-0205/1995-1996
- Comercio exterior. Importaciones: Sistema de preferencias arancelarias generalizadas (SPG) = Aussenhandel. Einführen = External trade. Imports = Commerce extérieur. Importations. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - LX, 562 p. + LX, 588, [18] p.
Az Európai Közösségek országainak külkereskedelme.
 I-030-B-0191/1993/1-2
- Consumer prices in the EEC = Les prix à la consommation dans la CEE. - Luxembourg: EUROSTAT, 1993. - 227 p.
Az Európai Közösségek fogyasztói árindexei, 1991.
 I-030-B-0168/1991
- Dienstleistungen: Jährliche Statistiken = Services = Services. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - 365 p.
Az Európai Közösségek szolgáltatásstatisztikája, 1991.
 I-030-B-0190/1991
- Economic survey: Finland / Ministry of Finance. - Helsinki: Min. of Finance, 1995. - 114 p.
Finnország gazdasági áttekintése, 1995.
 I-043-C-0010/1995
- The economics of the nuclear fuel cycle / Nuclear Energy Agency Organisation for Economic Co-Operation and Development. - Paris: OECD, cop. 1994. - 177 p.
A nukleáris energia termelésének gazdaságossága.
 816473
- The economics of transformation: Theory and practice in the new market economies / Alfred Schipke, Alan M. Taylor eds. - Berlin [etc.]: Springer-Verl., cop. 1994. - XIX, 332 p.
A átalakuló gazdaságok elméleti és gyakorlati kérdései.
 719829
- Employment in Europe / Commission of the European Communities. - Luxembourg: CEC, 1993. - 206 p.
Foglalkoztatottság az Európa Unió országaiban, 1993.
 472801/1993
- Encuesta sobre las fuerzas de trabajo = Labour force survey = Enquête sur les forces de travail. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 259 p.
Az Európai Közösségek munkaerő-felmérése, 1993.
 I-030-B-0054/1993
- Energistatistikk = Energy statistics / Statistisk Sentralbyrå. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 128 p.
Norvégia energiastatisztikája, 1994.
 I-040-B-0056/1994
- Energy statistics yearbook = Annuaire des statistiques de l'énergie / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York: UN, 1995. - LIV, 494 p.
Nemzetközi energiastatisztikai évkönyv, 1993.
 I-072-B-0123/1993
- Enquête sur l'emploi de 1994: Résultats détaillés. - [Paris]: INSEE, 1995. - 157, 31 p.
Franciaország munkaerő-felmérése, 1994.
 I-033-B-0375/1994
- European Community direct investment. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 143 p.
Az Európai Unió országainak közvetlen beruházásai, 1984-1992.
 I-030-B-0201/1984-1992
- Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse des öffentlichen Gesamthaushalts / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1995. - 311 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. Az államháztartási elszámolások eredményei, 1992.
 I-004-B-0313/1992
- General government accounts and statistics = Comptes et statistiques des administrations publiques = Konten und Statistiken des Staates. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - L, 521 p.
Az Európai Közösségek állami költségvetési statisztikája, 1981-1992.
 I-030-B-0128/1981-1992
- Industri. Produktion av varor och tjänster fördelade enligt HS-nomenklaturen = Manufacturing. - Stockholm: SCB, 1995. - 307 p.
Svédország iparstatisztikája, 1993.
 I-041-C-0059/1993/2
- Les industries agro-alimentaires en 1994. - Paris: INSEE, 1995. - 198 p.
Franciaország élelmiszer-gazdasága, 1994.
 I-033-B-0407/1994

- Industriestatistik. - Wien: ÖStZ, 1995. - 582 p.
Ausztria iparstatistikai évkönyve, 1993.
 I-002-B-0203/1993/2
- International financial statistics: Yearbook / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1995. - XXV, 814 p.
Nemzetközi pénzügyi statisztikai évkönyv, 1995.
 I-072-B-0093/1995
- International trade / General Agreement on Tariffs and Trade. - Geneva: GATT, 1995. - XI, 176 p.
A GATT nemzetközi kereskedelemstatistikai évkönyve, 1995.
 I-031-C-0055/1995
- International trade in services: EUR 12 from 1983 to 1992. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 112 p.
A szolgáltatások nemzetközi kereskedelme az Európai Közösségek országaiban, 1983-1992.
 I-030-B-0267/1983-1992
- Jahrbuch der österreichischen Wirtschaft: Tätigkeitsbericht der Bundeswirtschaftskammer/Bundskammer der gewerblichen Wirtschaft. - Wien: BGW, 1994. - 288 p.
Az osztrák gazdaság évkönyve, 1993
 472476/1993
- Jahresstatistik des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse/hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern: Eidg. Oberzolldirektion, 1995. - 211 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1994.
 I-031-A-0009/1994/3
- Jern og stål: Arlig statistik = Iron and steel: Yearly statistics = Sidérurgie: Statistiques annuelles. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - XIV, 140 p.
Az Európai Közösségek vas- és acélipari statisztikája, 1995.
 I-038-B-0127/1995
- Jordbruksstatistisk årsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm: SCB, 1995. - 256 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1995.
 I-041-C-0208/1995
- L'emploi en Europe / Commission des Communautés européennes. - Luxembourg: CCE, 1992. - 206 p.
Foglalkoztatottság az Európa Unió országaiban, 1992.
 472801/1992/F
- Labour force statistics = Statistiques de la population active / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris: OECD, 1995. - 501 p.
Az OECD-országok munkaerő-statisztikája, 1973-1993.
 I-033-B-0167/1973-1993
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Ausgewählte Zahlen für die Agrarwirtschaft / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 219 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Kiválasztott jelzőszámok.
 I-004-B-0288/1994
- Landbouwcijfers = Agricultural data/Landbouweconomisch Instituut; Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: LEI; Voorburg: CBS, 1995. - 239 p.
Hollandia mezőgazdasági adatai, 1995.
 I-037-C-0058/1995
- Landbruksstatistisk årbog = Agrarstatistisches Jahrbuch. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 256 p.
Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1995.
 I-030-C-0017/1995
- Lønnsstatistikk = Wage statistics. - Oslo [etc]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 124 p.
Norvégia bérszatisztikája, 1994.
 I-040-B-0093/1994
- Matveev, V.: Der Arbeitsmarkt als Indikator der sozioökonomischen Transformation Russlands. - Köln: BI-Ost, 1994. - 36 p.
A munkaerőpiac az orosz társadalmi-gazdasági átalakulás tükrében.
 815625
- Motor industry of Great Britain; World automotive statistics / Society of Motor Manufacturers and Traders Limited. - London: SMMT, 1995. - 328 p.
Nagy-Britannia járműipara; A világ gépjárműstatisztikája, 1995.
 I-036-B-0101/1995
- National accounts ESA: Detailed tables by branch = Comptes nationaux SEC: Tableaux détaillés par branche. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - 223 p.
Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai ágazatok szerint, 1987-1992.
 I-038-B-0210/1987-1992
- Nationale rekeningen = National accounts / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg: CBS, 1995. - 307 p.
Hollandia nemzetgazdasági elszámolásai, 1994.
 I-037-B-0142/1994
- Nationalräkenskaper: Årsrapport. Appendix 3. Realkapitalstock 1980/1994 = National accounts. - Stockholm: SCB, 1995. - 49 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolásai. Foglalkoztatottság és jövedelmek, 1980-1993.
 I-041-B-0115/1980-1993/3
- Nettoverdienste der Arbeiter im Verarbeitenden Gewerbe in der Gemeinschaft = Net earnings of manual workers in manufacturing industry in the Community = Gains nets des ouvriers des industries manufacturières dans la Communauté. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 42 p.
A feldolgozóipari fizikai munkások nettó keresete az Európai Közösségek országaiban, 1991.
 I-030-B-0206/1991
- New earnings survey. Analyses by region, analyses by age group / Department of Employment. - [London]: HMSO, 1995. - V, [94] p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában. Régiók és korcsoportok szerinti elemzés, 1995.
 I-036-B-0302/1995/E
- Norway. - Paris: OECD, 1995. - 125 p., 2 fol.
Norvégia gazdasági áttekintése, 1994-1995.
 I-033-C.0117/1994-1995
- OECD financial statistics. Non-financial enterprises financial statements = Statistiques financières de l'OECD=Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1995. - 117 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Nem pénzügyi vállalkozások, 1994.
 I-033-C-0195/1994
- The OECD STAN database for industrial analysis = La base de données Stan de l'OCDE pour l'analyse de l'industrie / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1995. - 328 p.
Az OECD-országok STAN adatbázisa ipari elemzésekre, 1974-1993.
 I-033-B-0490/1974-1993

Overseas trade statistics of the United Kingdom/Department of Trade and Industry. - London: HMSO, 1995. - [1005] ism. p.

Nagy-Britannia külkereskedelmi statisztikája, 1993
I-036-B-0308/1993

Österreichs Volkseinkommen. - Wien: ÖStZ, 1995. - 258 p.

Ausztria nemzeti jövedelme, 1994.
I-002-B-0201/1994

Rakentaminen ja asuminen = Construction and housing / Tilastokeskus. - Helsinki: Tilastokeskus, 1995. - 191 p.

Finnország lakás- és építőipari statisztikája, 1995.
I-043-C-0046/1995

Retribuciones: industria y servicios = Verdienste: Produzierendes Gewerbe und Dienstleistungen = Earnings: industry and services. - Luxembourg: EUROS-TAT, 1995. - XIV, 273 p.

Keresetek az Európai Közösségek ipari és szolgáltatási szektoraiban, 1994.

I-030-B-0207/1994

Samferdselsstatistikk = Transport and communication statistics. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyr, 1995. - 167 p.

Norvégia közlekedési és hírközlési statisztikája, 1994.
I-040-B-0073/1994

Sektorregnskaberne: Landbrug, skovbrug = Economic accounts: agriculture, forestry. - Luxembourg: EU-ROSTAT, 1995. - 241 p.

Az Európai Közösségek országainak mező- és erdőgazdálkodási elszámolásai, 1988-1993.

I-030-B-0096/1988-1993

La situation de l'industrie en 1994: Résultats détaillés de l'enquête annuelle d'entreprise / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris: SESSI, 1995. - 461, XXXV p. + 493, XXXV p.

Franciaország iparának helyzete.
I-033-B-0453/1994/1-2

Skatter og afgifter: Oversigt = Taxes and duties/Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1995. - 232 p.

Dánia adó- és vámstatisztikája, 1995.
I-039-B-0035/1995

Sozialleistungen. Wohngeld im früheren Bundesgebiet/Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1995. - 99 p.

Szociális juttatások a Német Szövetségi Köztársaságban. Lakbér, 1993.

I-004-B-0183/1993

Stahlverbrauch nach Verbrauchsbereichen = Steel consumption by user branch = Consommation d'acier par branche d'utilisation / Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften. - Luxemburg: EUROSTAT, 1993. - 117 p.

Az Európai Közösségek acélfelhasználása, 1970-1990.
I-030-B-0189/1970-1990

Stalker, P.: The work of strangers. a survey of international labour migration/ [International Labour organisation]. - Geneva: ILO, cop. 1994. - XII. 327 p.

Az idegenek munkája: nemzetközi munkaerő-vándorlás.

718660

The state of food and agriculture. - Rome: FAO, 1995. - XXVI, 301 p. + mell. (1 floppy)

A világ élelmiszer- és mezőgazdasági helyzete, 1995.
470195/1995

Statistical sources on public sector employment / Organisation for Economic Co-operation and Development, International Labour Organisation. - Paris : OECD, cop. 1994. - 177 p.

Közalkalmazotti létszám az OECD-országokban.
719846

Statistics on occupational wages and hours of work and on food prices: October inquiry results: Special supplement to the Bulletin of labour statistics = Statistiques des salaires et de la durée du travail par profession et des prix de produits alimentaires = Estadísticas sobre salarios y horas de trabajo por ocupación y precios de artículos alimenticios / International Labour Organisation. - Geneva : ILO, 1995. - XIII, 273 p.

A foglalkoztatottak bér- és munkaidő statisztikája, és az élelmiszerárak alakulása a világ országaiban, 1993-1994.

I-031-B-0147/M/1993-1994

Statistiké tourismou kai metanasteusés = Tourism, migration and travel statistics. - [Nicosia]: Min. of Finance, 1995. - 95 p.

Ciprus idegenforgalmi statisztikája, 1994.
I-048-C-0006/1994

Statistiques annuelles de la production/Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1995. - 368 p.

Belgium iparstatisztikai évkönyve, 1991.
I-038-B-0191/1991

Statistiques de la construction et du logement/Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1995. - 153 p.

Belgium építőipari és lakásstatisztikája, 1995.
I-038-B-0174/1995

Statistisches Handbuch für den Maschinenbau/hrsg. vom Verband Deutscher Maschinen- und Anlagenbau. - Frankfurt am Main [etc]: Maschinenbau Verl., 1995. - 265 p.

A Német Szövetségi Köztársaság gépipari statisztikai zsebkönyve, 1995.

I-004-D-0004/1995

Statistiques des recettes publiques des pays membres de l'OCDE = Revenue statistics of OECD member countries / Organisation de coopération et de développement économiques. - Paris : OCDE, 1995. - 255 p.

Az OECD-országok adóstatisztikája, 1965-1994.
I-033-B-0228/1965-1994

Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland / Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. - Münster-Hiltrup: Landwirtschaftsverl., 1995. - XXVII, 522 p.

A Német Szövetségi Köztársaság élelmiszeripari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1995.

I-004-C-0036/1995

Steuern und Sozialabgaben = Taxes and social contributions = Impôts et cotisations sociales. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - XIV, 229 p.

Adók és társadalmi hozzájárulások az Európai Közösségek országaiban, 1982-1993.

I-030-B-0243/1982-1993

Struktur und Tätigkeit der Industrie: Jahreserhebung: Wichtigste Ergebnisse = Structure and activity of industry = Structure et activité de l'industrie. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 224 p.

Az Európai Közösségek iparának szerkezete és tevékenysége.

I-030-B-0124/1989-1992

The tax/benefit position of production workers: Annual report = La situation des ouvriers au regard de l'impôt et des transferts sociaux / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OCDE, 1995. - 263 p.

A termelőmunkások adó- és jövedelmi helyzete az OECD-országokban, 1991-1994.

472246/1991-1994

Tourism: Annual statistics = Tourisme = Fremdenverkehr. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - 436 p.

Az Európai Közösségek országainak idegenforgalma, 1992.

I-030-B-0226/1992

Tuinbouwcijfers = Agricultural data / Landbouweconomisch Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: LEI; Voorburg: CBS, 1995. - 170 p.

Hollandia mezőgazdasági adatai, 1995.

I-037-C-0060/1995

Työvoimatilasto: Työvoimtotkimuksen tuloksia vuosilta = Arbetskraftsstatistik = Labour force statistics. Helsinki: Tilastokeskus, 1995. - 132, 4, 4 p.

Finnország munkaügyi statisztikája, 1994.

I-043-B-0171/1994

Udenringshandel: Statistisk árbok = Comercio exterior = Commerce extérieur. - Luxembourg: EUROS-TAT, 1994. - XXX, 114 p.

Az Európai Közösségek külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1958-1993.

I-030-B-0184/1958-1993/[1]

Ulkomaankauppa = Utrikeshandel = Foreign trade/ Tullihallitus. - Helsinki: Tullihallitus, 1995. - XX, 755 + XV, 472 p.

Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1994.

I-043-B-0009/1994/1, 3

United Kingdom. - Paris: OECD, 1995. - 134 p., [1] t. fol.

Nagy-Britannia gazdasági áttekintése, 1994-1995.

I-033-C-0118/1994-1995

Utrikeshandel: Arsstatistik: Import och export enligt CCCN ed varutexter = Foreign trade. - Stockholm: SCB, 1995. - 257 + 324 p.

Svédország külkereskedelmi statisztikája. Import és export, 1994.

I-041-B-0088/1994/[1-2]

Verdienste in der Landwirtschaft = Earnings in agriculture = Gains dans l'agriculture. - Luxembourg: EUROSTAT, 1993. - 95 p.

Mezőgazdasági keresetek az Európai Közösségek országában, 1991.

I-030-B-0072/1991

Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESG: Aggregate = National accounts ESA: Aggregates = Comptes nationaux SEC: Agrégats. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 227 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai, 1970-1993.

I-038-B-0144/1970-1993

Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Ergebnisse für Wirtschaftsbereiche (Branchenblätter) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Kohlhammer, 1995. - 357 p.

A Német Szövetségi Köztársaság nemzetgazdasági elszámolásai. Az állam a nemzetgazdasági elszámolásokban, 1960-1994.

I-004-B-0326/1960-1994

Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESG. Nichtfinanzielle Transaktionen: Detaillierte Tabellen nach Sektoren = National accounts ESA: Detailed tables by sector = Comptes nationaux SEC: Tableaux détaillés par secteur. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - XX, 689 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai szektorok szerint, 1980-1992.

I-038-B-0211/1980-1992/1

Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Konten und Standardtabellen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 399 p.

A Német Szövetségi Köztársaság nemzetgazdasági elszámolásai. Számlarendszer és input-output táblák, 1994.

I-004-B-0211/1994

World economic outlook / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1995. - IX, 194 p.

Világ gazdasági kilátások, 1995.

471642/1995

Year book of labour statistics = Annuaire des statistiques du travail = Anuario de estadísticas del trabajo / International Labour Organisation. - Geneva: ILO, 1995. - XVI, 1069 p.

Nemzetközi munkaügyi statisztikai évkönyv, 1995.

I-031-B-0069/1995

Bartholmai, B.: Zeitreihen für das Bauvolumen in der Bundesrepublik Deutschland. - Berlin: Duncker & Humblot, 1994. - 115 p.

Lakásépítési idősorok a Német Szövetségi Köztársaságban.

816519

TÁRSADALOMSTATISZTIKA EGÉSZSÉGÜGY - KULTÚRSTATISZTIKA

Annuaire des statistiques sanitaires et sociales / Ministère des affaires sociales et de la solidarité nationale. - Paris: SESI, 1995. - 346 p.

Franciaország egészségügyi és szociálstatisztikai évkönyve, 1995.

I-033-C-0203/1995

Arbetsjukdomar och arbetsolyckor = Occupational diseases and occupational accidents / Arbetsarkyddsstyrelsen. - Stockholm: SCB, 1995. - 232 p.

Foglalkozási megbetegedések és foglalkozási balesetek Svédországban, 1993.

I-041-B-0087/1993

Barnehaager = Kindergartens. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 69 p.

Gyermekegondozási intézmények és nevelési programok 6 évesek számára Norvégiában, 1994.

I-040-B-0118/1994

Bayerische Sozialpolitik / hrsg. vom Bayerischen Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung. - München: Bayerisches Staatsmin. für Arbeit und Sozialordnung, [1995]. - 516 p., [1] t. fol.

Bajorország szociálpolitikája, 1994-1995.

I-006-C-0011/1994-1995

Bildung im Zahlenspiegel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 179 p.

A Német Szövetségi Köztársaság oktatása a számok tükrében, 1995.

I-004-B-0279/1995

Comptes nationaux de la santé: Rapport/Ministère des affaires sociales et de l'intégration. - Paris: SESI: La Dox. française, 1995. - VI, 126 p.

Franciaország egészségügyi nemzetgazdasági elszámolásai, 1992-1994.

I-033-C-0209/1992-1994

La consommation des ménages en 1959-1993: Séries de la comptabilité nationale. - [Paris]: INSÉE, 1995. - 292 p.

A francia háztartások fogyasztása, 1959-1993.

I-033-B-0390/1959-1993

Criminal statistics: England and Wales / Home Office. - London: HMSO, 1995. - 248 p.

Anglia és Wales bűnügyi statisztikája, 1994.

I-036-B-0334/1994

Estatísticas da cultura, recreio e desporto: Contingente, Açores e Madeira = Statistiques de la culture, des loisirs et de sports / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1995. - 157, [28] p.

Portugália művelődés-, szabadidő- és sport-statisztikája, 1994.

I-035-B-0119/1994

Gerichtliche Kriminalstatistik für das Jahr 1994. - Wien: ÖStZ, 1995. - 221 p.

Ausztria bírósági bűnügyi statisztikája, 1994.

I-002-B-0209/1994

Gesundheitswesen Kostennachweis der Krankenhaus/Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1995. - 75 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. A kórházak költségkímutatása, 1993.

I-004-B-0327/1993

Karayolu trafik kaza istatistikleri = Road traffic accident statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1995. - IX, 78, [1] p., [3] t.

Törökország közlekedési baleseti statisztikája, 1993.

I-050-B-0083/1993

Die Kindergärten: Kindertagesheime: Berichtsjahr. - Wien: ÖStZ, 1995. - 272 p.

Ausztria gyermekintézményei, 1994-1995.

I-002-B-0223/1994-1995

Kosten en financiering van de gezondheidszorg = Cost and financing of health care/Centraal Bureau voor de Statistiek Afdeling Gezondheidsstatistiek. - Voorburg [etc]: CBS, 1995. - 39 p.

Hollandia egészségügyi ellátásának költségei, 1994.

I-037-B-0126/1994

Social security statistics / Department of Health and Social Security. - London: HMSO, 1995. - VI, 365 p.

Nagy-Britannia társadalombiztosítási statisztikája, 1995.

I-036-B-0255/1995

Sozialleistungen. Versicherte in der Kranken- und Rentenversicherung: Ergebnisse des Mikrozensus / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc]: Kohlhammer, 1995. - 124 p.

Szociális juttatások a Német Szövetségi Köztársaságban. Az egészségügyi és nyugdíjbiztosítás biztosítottjai, 1994.

I-004-B-0201/1994

Strassenverkehrssicherheit im Jahre 1994. - Wien: ÖStZ, 1995. - 193 p.

Ausztria közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1994.

I-002-B-0222/1994

UNESCO statistical digest: A statistical summary of data on education, science and technology, culture and communication, by country = Résumé statistique de l'UNESCO/publ. ... by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. - Paris: UNESCO, 1990. - X, 197 p.

Az UNESCO oktatási, tudományos-technológiai, kulturális és kommunikációs statisztikája országok szerint, 1990.

I-033-C-0196/1990

Utdanningsstatistikk: Grunnskolar = Educational statistics. - Oslo [etc]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 62 p.

Norvégia oktatásstatisztikája. Az alap- és középfokú oktatás adatai, 1994.

I-040-B-0068/1994

Vademecum gezondheidsstatistiek Nederland = Vademecum health statistics of the Netherlands/Centraal Bureau voor de Statistiek, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. - Voorburg: CBS, 1995. - 294 p.

Hollandia egészségügyi statisztikai zsebkönyve, 1995.

I-037-C-0064/1995

World health statistics annual = Annuaire de statistiques sanitaires mondiales/World Health Organization. - [Geneva]: WHO, 1995. - XIX, 16, 407, 14 p.

A világ egészségügyi statisztikai évkönyve, 1994.

I-01-B-0103/1994

DEMOGRÁFIA

Apogafé pléthousmou. Genika kai démografika haraktéristika = Census of population 1992.

Ciprus 1992. évi népszámlálása. Általános és demográfiai adatok.

I-048-B-0017/1

Befolkningssatistikk. Endringstal for kommun ar = Population statistics. - Oslo [etc]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 55 p.

Norvégia népesedéssatistitikája, 1995.

I-040B-0123/1995/1

Befolkningssatistikk. Födda och döda, civilstånd-sändringar m m = Population statistics. - Stockholm: SCB, 1995. - 211 p.

Svédország népességsatistitikája, 1994.

I-041-B-0112/1994/4

Befolkningssatistikk = Bevolkerungssatistikk = Demographic statistics = Statistiques démographiques. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - XXII, 243 p.

Az Európai Közösségek országainak népesedési helyzete, 1995.

I-030-B-0077/1995

Bevolkerungsbewegung in der Schweiz = Mouvement de la population en Suisse. - Bern: BFS, 1995. - 76 p.

Svájc népmozgalma, 1994.

I-031-B-0236/1994

Bilanz der Wohnbevölkerung in den Gemeinden der Schweiz. Statistik des jährlichen Bevolkerungsstandes (ESPOP) = Bilan démographique des communes Suisses. - Bern: BFS, 1995. - 136 p., [1] t.fol.

Svájc lakónépességének településenkénti mérlege, 1994.

I-031-B-0232/1994

Causes of death Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1995. - IV, 67 p.

Ausztrália halálóki statisztikája, 1994.

I-091-B-0022/1994

Démografiké ekthesé = Demographic report. - [Nicósia]: Min. of Finance, 1995. - 160 p.

Ciprus demográfiai évkönyve, 1994.

I-048-B-0016/1994.

Dodsarsgerne = Causes of death in Denmark. - [Köbenhavn]: Sundhedsstyrelsen, 1995. - 270 p.

Dánia halálóki statisztikája, 1993.

I-039-B-0002/1993

Gesundheitswesen. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 127 p.

Német Szövetségi Köztársaság: Halálokok, 1994.

I-004-B-0188/1994

Mortality statistics: Cause: Review of the Registrar General on deaths by cause, sex and age in England and Wales. - London: HMSO, 1995. - XVII, 169 p.

Anglia és Wales halandósági statisztikája halálokok szerint.

I-036-B-0263/1993

Ölüm istatistikleri: İl ve ilçe merkezlerinde = Death statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1995. - XIII, 114 p.

Törökország halálozási statisztikája, 1993.

I-050-B-0043/1993

State of world population. Decisions for development: women, empowerment and reproductive health / United Nations Population Fund. - New York: UNFPA, 1995. - 76 p.

A világ népesedési helyzete, 1995.

I-072-B-0541/1995

World population prospects. - New York: UN, 1995. - XV, 886 p.

A világ népesedési kilátásai, 1994.

I-072-B-0462/1994

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Kost, I. L.: Environmental policy: from regulation to economic instruments = La politique de l'environnement: de la réglementation aux instruments économiques / Center for Studies and Research of the Hague Academy of International Law; a selective bibliography prep. by I. L. Kost. - The Hague: Peace Palace Library, 1994. - III, 229 p.

Környezetvédelmi bibliográfia.

815899

Les pays d'Europe occidentale en 1995. - Paris: La Doc. française, 1995. - 345 p.

Nyugat-Európa országai, 1995.

471663/1995

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 291-292. SZÁM

Lattés, G.: Társadalombiztosítás: a kockázat és jövedelem-megosztás között.

Blanchet, D.: A társadalombiztosítási referencia: előnyök és korlátok.

Jacobzone, S.: Egészségügyi irányelvek az egészségbiztosítási rendszerek ösztönző és újraelosztó tulajdonságaival szemben.

Pham, K. S.: Az amerikai egészségügyi rendszer reformja: a biztosítás és a szolidaritás között.

Chaperon, J. - Rochaix, L.: A brit országos egészségügyi szolgálat reformja: egy legenda vége?

Genier, P.: A függőségi kockázat kezelése: a család, a kormány és a magánszektor szerepe.

Lefèvre, C.: A munkanélküliségi kockázat lefedése: nemzetközi összehasonlítás.

Cases, C.: Munkanélküliségi segély és munkaerő-kínálat.

Davanne, O. - Pujol, T.: Kockázati biztosítás és hatása a munkaerőpiacra.

Legros, F.: Nem-diszkriminatív kockázati értékelés és a nyugdíjas rendszerek újraelosztó tulajdonságai.

Caussat, L.: A nyugdíj és az életpálya-változások korrekciója.

Blanchet, D. - Brousse, C. - Okba, M.: Nyugdíj, korai nyugdíj, nem-diszkriminatív biztosítási értékelés, valamint a munkanélküliségi kockázat lefedése az életpálya végén.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Münz, R. - Ulrich, R.: Nemzetközi vándorlás Németországból és Németországba, 1945-1994.

Steinmann, G.: Makroökonómiai módszerek a nemzetközi vándorlás magyarázatához.

Schwarze, J.: Befolyásolja-e az elvándorlást Kelet-Németországból a Kelet- és Nyugat-Németország közötti fizetéskülönbség?

Flöthmann, E. J.: Végzettség, foglalkoztatottság és családalapítás mint a migráció meghatározói.

Garweiler, H. P.: A nemzetközi és belső területközi vándorlás fontossága a területi fejlesztésnél.

Hof, B.: A jövőbeni bevándorlás forgatókönyve és hatása a demográfiai struktúrára, a munkaerőpiacra és a társadalombiztosításra.

Causes of death Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1995. - IV, 67 p.

Ausztrália halálóki statisztikája, 1994.

I-091-B-0022/1994

Démografiké ekthesé = Demographic report. - [Nicósia]: Min. of Finance, 1995. - 160 p.

Ciprus demográfiai évkönyve, 1994.

I-048-B-0016/1994.

Dodsarsgerne = Causes of death in Denmark. - [Köbenhavn]: Sundhedsstyrelsen, 1995. - 270 p.

Dánia halálóki statisztikája, 1993.

I-039-B-0002/1993

Gesundheitswesen. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 127 p.

Német Szövetségi Köztársaság: Halálokok, 1994.

I-004-B-0188/1994

Mortality statistics: Cause: Review of the Registrar General on deaths by cause, sex and age in England and Wales. - London: HMSO, 1995. - XVII, 169 p.

Anglia és Wales halandósági statisztikája halálokok szerint.

I-036-B-0263/1993

Ölüm istatistikleri: İl ve ilçe merkezlerinde = Death statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1995. - XIII, 114 p.

Törökország halálozási statisztikája, 1993.

I-050-B-0043/1993

State of world population. Decisions for development: women, empowerment and reproductive health / United Nations Population Fund. - New York: UNFPA, 1995. - 76 p.

A világ népesedési helyzete, 1995.

I-072-B-0541/1995

World population prospects. - New York: UN, 1995. - XV, 886 p.

A világ népesedési kilátásai, 1994.

I-072-B-0462/1994

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Kost, I. L.: Environmental policy: from regulation to economic instruments = La politique de l'environnement: de la réglementation aux instruments économiques / Center for Studies and Research of the Hague Academy of International Law; a selective bibliography prep. by I. L. Kost. - The Hague: Peace Palace Library, 1994. - III, 229 p.

Környezetvédelmi bibliográfia.

815899

Les pays d'Europe occidentale en 1995. - Paris: La Doc. française, 1995. - 345 p.

Nyugat-Európa országai, 1995.

471663/1995

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 291-292. SZÁM

Lattés, G.: Társadalombiztosítás: a kockázat és jövedelem-megosztás között.

Blanchet, D.: A társadalombiztosítási referencia: előnyök és korlátok.

Jacobzone, S.: Egészségügyi irányelvek az egészségbiztosítási rendszerek ösztönző és újraelosztó tulajdonságaival szemben.

Pham, K. S.: Az amerikai egészségügyi rendszer reformja: a biztosítás és a szolidaritás között.

Chaperon, J. - Rochaix, L.: A brit országos egészségügyi szolgálat reformja: egy legenda vége?

Genier, P.: A függőségi kockázat kezelése: a család, a kormány és a magánszektor szerepe.

Lefèvre, C.: A munkanélküliségi kockázat lefedése: nemzetközi összehasonlítás.

Cases, C.: Munkanélküliségi segély és munkaerő-kínálat.

Davanne, O. - Pujol, T.: Kockázati biztosítás és hatása a munkaerőpiacra.

Legros, F.: Nem-diszkriminatív kockázati értékelés és a nyugdíjas rendszerek újraelosztó tulajdonságai.

Caussat, L.: A nyugdíj és az életpálya-változások korrekciója.

Blanchet, D. - Brousse, C. - Okba, M.: Nyugdíj, korai nyugdíj, nem-diszkriminatív biztosítási értékelés, valamint a munkanélküliségi kockázat lefedése az életpálya végén.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Münz, R. - Ulrich, R.: Nemzetközi vándorlás Németországból és Németországba, 1945-1994.

Steinmann, G.: Makroökonómiai módszerek a nemzetközi vándorlás magyarázatához.

Schwarze, J.: Befolyásolja-e az elvándorlást Kelet-Németországból a Kelet- és Nyugat-Németország közötti fizetéskülönbség?

Flöthmann, E. J.: Végzettség, foglalkoztatottság és családalapítás mint a migráció meghatározói.

Garweiler, H. P.: A nemzetközi és belső területközi vándorlás fontossága a területi fejlesztésnél.

Hof, B.: A jövőbeni bevándorlás forgatókönyve és hatása a demográfiai struktúrára, a munkaerőpiacra és a társadalombiztosításra.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA (A SOROZAT)

1996. ÉVI 1. SZÁM

Worcester, R.: Politikai közvélemény-kutatás: 95 százalék gyakorlat és 5 százalék szerencse.

Lynn, P. – Jowell, R.: Hogyan javíthatók a közvélemény-kutatások? A valószínűségi mintavétel esete.

Day, N. E. – Duffy, S. W.: Helyettesítő végpontokon alapuló kísérleti terv: alkalmazás különböző gyakoriságú tüdőszűrések összehasonlítására.

Ecob, R.: Egy többszintes modellezési módszer a lakóterület egészségre és életre gyakorolt hatásának vizsgálatához.

Blane, D. – Power, C. – Bartley, M.: Betegség-jellemzők és az osztály-differenciák mérése a halálozásban.

Cook, R. J. – Farewell, V. T.: Multiplicitási szempontok klinikai kísérletek tervezésében és elemzésében.

Wadsworth, J. – Johnson, A. M. – Wellings, K. – Field, J.: Mi van egy átlagban? A férfiak és nők közötti inkonzisztencia vizsgálata a szexuális partnerekre vonatkozó beszámolóknál.

Lindsey, J. K.: Kétváltozós intenzitás-függvények illesztése, kései AIDS-bejelentések modellezésére vonatkozó alkalmazásokkal.

Byron, R. P.: Diagnosztikai tesztelés és érzékenységelemzés társadalmi elszámolási mátrixok megkonstruálásában.

Goldstein, H. – Thomas, S.: Vizsgaeredmények mint iskolai- és kollégiumteljesítmény-mutatók.

STATISTICA

Rivista trimestrale fondata da Paolo Fortunati

A BOLOGNAI PÁDUAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1995. ÉVI 1. SZÁM

Bernassi, R. – Spelta, D.: A Haberman-modell általánosítása életbiztosítási értékek kiszámítására.

DeMarco, R. – Verlato, G. – Zanolin, E.: Egy többszörös helyettesítés alapú módszer nemválaszolási torzítások javítására elterjedtségi felvételeknél.

Fasso, A.: A heteroszkedaszticitásra vonatkozó néhány modellről és tesztéről.

Bolani, L.: Különböző egyedi értékeléseken alapuló rétegzett sokaság elemzése.

DiMaio, M. C.: Linearitási alapelv az előrejelző következtetésekhez.

Philoche, J. L. – Viot, M.: Elektron nyaláb polarizációjának becslése: aszimptotikus és pontos megbízhatósági intervallumok.

Adimari, G.: Empirikus likelihood megbízhatósági intervallumok átlagok közötti különbségekre.

Macci, C.: Néhány eredmény diszkrét minta terű és pozitív mintavételi eloszlású bayesi kísérletekhez.

Sahai, H. – Khurshid, A.: Alternatíva a regressziós eljáráshoz a kiskereskedelmi felvétel havi országos becsléseinek területi minta szerinti bontásánál.

Cuffaro, M. – Davi, M.: A mai gazdaságstatistika témaköreinek és határvonalának megértése felé.

International Statistical

Review

Revue Internationale de Statistique

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Leunis, W. P. – Alena, J. P.: Munkaügyi elszámolások Hollandiában, 1987–1993.

Sundgren, B.: Tegyük a statisztikai adatokat még elérhetőbbekké!

Steel, D. G. – Holt, D.: Aggregálási hatások elemzése és finomítása.

Mariani, L. – Marubini, E.: IL fázisú rák kísérletek tervezése és elemzése.

Pendergast, J. F. és mások: Módszerek áttekintése klaszterezett bináris válaszadatok elemzéséhez.

Coles, S. G. – Powell, E. A.: Bayesi-módszerek extrém érték modellezésére.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1995. ÉVI 3. SZÁM

Wolters, J.: A kamatlábak határidő-struktúrájáról – empirikus eredmények Németországra.

Bachmaier, M. – Precht, M.: Robusztus megbízhatósági intervallumok likelihoodarány-teszteken alapuló kontrasztokra.

Ruiz, J. M. – Navarro, J.: Diszkrét eloszlások jellemzése várható értékek segítségével.

Wong, A.: Egy átlagolási módszer előrejelzéshez.

Sing, R. – Singh, S. – Mangat, N. S. – Tracy, D. S.: Javított kétlépcsős randomizált választási stratégia.

Sahoo, J. – Sahoo, L. N.: Megjegyzés két majdnem torzítatlan előrejelzéses aránybecslés hatékonyságához.

Boukai, B.: A rend-statisztika egy hasznos tulajdonsága és alkalmazása UMVU-becslésre.

1995. ÉVI 4. SZÁM

Liu, S. – Neudecker, H.: Mátrix-nyom Cauchy-Schwarz-féle egyenlőtlenségei és alkalmazások kanonikus korreláció-elemzésben.

Bhatti, M. I.: Optimális tesztelés ekvikorrelált lineáris regressziós modellekben.

Huschens, S. – Stahl, G.: Becslés szemiparaméteres modellekben segédmodell segítségével.

Gabler, S. – Stenger, H.: RHC-stratégia javítása.

Sahoo, J. – Sahoo, L. N. – Mohanty, S.: Néhány regressziós és regresszió típusú stratégia összehasonlítása.

Reimers, H. E.: Intervallum-előrejelzés kointegrált rendszerekben.

1996. ÉVI 1. SZÁM

Draper, N. R. – Puklesheim, F.: Kísérletek tervezésének áttekintése.

Franses, P. H. – Paap, R.: Periodikus integrálás: a modellkiválasztás és előrejelzés további eredményei.

Pakes, A. G. – Sapatinas, T. – Fosam, E. B.: Jellemzések, hossztorzítás és végtelen oszthatóság.

Dominguez, J. A. – Sprott, D. A.: Két exponenciális eloszlás hely-paramétereinek összehasonlítása.

Chaudhuri, A. – Maiti, T.: Aszimptotikus tervmodell alapú szórásbecslés becslt lineáris regressziós együtthatók szórásainak becslésére.

Naik, V. D. – Gupta, P. C.: Sokaságirány-becslések regressziós módszereiről.

statistika

EKONOMICKO - STATISTICKÝ ČASOPIS

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Outrata, E.: A cseh statisztikai szolgálat az OECD külszövegében.

Drapál, S.: A statisztikai felvételek programja 1996-ra.

Kozák, J.: Megjegyzések a nyugdíjak értékeléséről.

Procházka, J.: Kereseti statisztikák külföldön és ösztönzők a cseh kereseti statisztikákhoz.

Súpek, V.: Trendek az iparban alkalmazottak béreiben és fizetéseiben 1989. januártól 1995. júniusig.

1996. ÉVI 2. SZÁM

Friedlaender, J.: Nemzetközi együttműködés mint a cseh statisztikai szolgálat sikeres átalakulásának előfeltétele.

Súpek, M.: A Cseh Köztársaság népesség-előrejelzése.

Burkhardová, M.: Nyugdíjas háztartások jövedelemei és kiadásai 1994-ben, a gyermektelen aktív háztartásokéval összevetve.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRAT

1996. ÉVI 2. SZÁM

Ladtatter, J.: Az 1991-es népszámlálás: háztartások típus szerint.

Hubeny, J.: A tanulók számának összehasonlítása az 1993/94-es és 1994/95-ös iskolaévekben.

Egyeztetett minimális kereseti index, 1995. november.

Fogyasztóiár-index, 1995. december.

Gross, I.: Napi rutinmunka, 1981-es és 1992-es mikrocenzus-eredmények.

Pechhacker, J.: Gyümölcsstermelés, 1995.

Dörfler, H. – Alder, R.: Területi energiamérleg, 1994.

Hameseder, J.: Rövidtávú statisztikák – új koncepció, amely lefedi a bányászat, feldolgozóipar, energia- és vízellátás, valamint építőipar ágazatokat.

Idegenforgalom, 1995.

Granner, F.: INTRASTAT – ideiglenes eredmények 1995. I. negyedévre. EXTRASTAT-eredmények márciusra és 1995. I. negyedévre.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Stohm, W.: GDP, 1995.

Petrauschke, B. – Pesch, K. H.: Építési telkek vásárlási értékei, 1994.

Angele, J.: A részvénytőzsi statisztikák szűneteltetése.

Mösch, B.: A felsőoktatási intézmények látogatottsági statisztikáinak első eredményei.

Breidenstein, W.: Szövetségi létszám 1994. június 30-án.

Thomas, J.: A termelőszektor levegőbe kerülő kibocsátásának alakulása.

Szenzenstein, J.: Árak 1995-ben.

TÁJÉKOZTATÓ

a Statisztikai Szemle szerzői részére

A *Statisztikai Szemle* a Központi Statisztikai Hivatal tudományos (havi) folyóirata. Terjedelmének túlnyomó részében konkrét statisztikai száanyag alapján elemző tanulmányokat közöl a társadalmi-gazdasági élet minden területéről. Foglalkozik a statisztikai módszertan időszerű problémáival, a statisztikai oktatás és továbbképzés, a statisztikai rendszer, a statisztika hazai és nemzetközi története kérdéseivel. A téma aktualitásának és fontosságának megfelelően helyet biztosít statisztikai adatközlő cikkeknek, kongresszusoknak, konferencia-beszámolóknak, magyar szakirodalom ismertetéseinek stb.

A *Statisztikai Szemle* a hazai és a külföldi statisztikai irodalom ismertetése érdekében *Statisztikai Irodalmi Figyelő* címmel közli a legjelentősebb külföldi könyvek és folyóiratcikkek tartalmi ismertetését, *Bibliográfia* címmel a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címét adja közre, és *Külföldi Folyóiratszemle* címmel a külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékét jelenteti meg.

A t. szerzők a cikkek, tanulmányok stb. közlésre való benyújtásakor az alábbiakat szíveskedjenek figyelembe venni.

A cikket egy példányban és floppy-n kérjük beküldeni a szerkesztőségnek.

A cikkhez mellékelni kell:

- a) a cikk tartalmának rövid (1/2 gépelt oldal terjedelmű) ismertetését (összefoglalót) magyarul és lehetőség szerint angolul,
- b) az ábrákhoz azok megszerkesztéséhez szükséges adatokat.

A tanulmány végén közölt IRODALOM-ban a ténylegesen felhasznált (kivételesen ajánlott) műveket soroljuk fel. Címleírásuk a következő:

- könyveknél megadjuk a szerző nevét, a könyv pontos címét, a kiadót, a kiadás helyét és évét, a könyv összes (utolsó) oldalszámát.
- folyóiratcikkeknel megjelöljük a szerző(k) nevét, a cikk címét, a folyóirat nevét, kiadási évét, sorszámát és a -tól -ig oldalszámot.

A *forrásként* felhasznált kiadványokat lábjegyzetben vagy a táblák alatt tüntetjük fel. Külföldi irodalom idézése esetében a könyvek és a cikkek címét az eredeti nyelven adjuk meg. Abban az esetben, ha az idézett mű (cikk) magyar nyelven is megjelent, az utóbbi forrásra hivatkozunk.

A *Statisztikai Szemle* csak önálló írásműveket fogad el közlésre. Más folyóiratban már megjelent cikket, tanulmányt csak kivételesen, külön megállapodás esetében közöl.

A *Statisztikai Szemlében* megjelent cikk (tanulmány) más folyóiratokban csak a forrás megjelölésével közölhető.

A szerző cikkét (tanulmányát) tartalmazó folyóiratból a szerkesztőség egy darab tiszteletpéldányt, valamint a cikkből 10 darab levonatot díjmentesen bocsát a szerző rendelkezésére.

A szerkesztőség a közlésre el nem fogadott kéziratokat nem őrzi meg.

A szerkesztőség címe:

Budapest II., Keleti Károly utca 5-7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 212-6528